

**ÇALIŞMA HAYATINDAKİ EKONOMİK
KOŞULLARIN LİSE ÖĞRENCİLERİNİN
MESLEK TERCİH SÜREÇLERİNE ETKİSİ:
AFYONKARAHİSAR ÖRNEĞİ**

Melisa BAYRAM
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Doç. Dr. İlteriş YILDIRIM
Kasım, 2024
Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÇALIŞMA HAYATINDAKİ EKONOMİK KOŞULLARIN
LİSE ÖĞRENCİLERİNİN MESLEK TERCİH
SÜREÇLERİNE ETKİSİ: AFYONKARAHİSAR ÖRNEĞİ

Hazırlayan
Melisa BAYRAM

Danışman
Doç. Dr. İlteriş YILDIRIM

AFYONKARAHİSAR 2024

ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “**Çalışma Hayatındaki Ekonomik Koşulların Lise Öğrencilerinin Meslek Tercih Süreçlerine Etkisi: Afyonkarahisar Örneği**” adlı çalışmamın tüm hazırlama süreçlerinde bilimsel etik kurallara ve atıf gösterme ilkelerine bağlı kaldığımı belirtir aksi bir durumun tespiti halinde sorumluluğun tamamen bana ait olduğunu kabul ve taahhüt ederim.

01/11/2024

İmza

Melisa BAYRAM

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ENSTİTÜ ONAYI

Öğrencinin	Adı- Soyadı	Melisa BAYRAM
	Numarası	210642111
	Anabilim Dalı	Sosyoloji
	Programı	Sosyoloji
	Program Düzeyi	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Sanatta Yeterlik
Tezin Başlığı	Çalışma Hayatındaki Ekonomik Koşulların Lise Öğrencilerinin Meslek Tercih Süreçlerine Etkisi: Afyonkarahisar Örneği	
Tez Savunma Sınav Tarihi	01.11.2024	
Tez Savunma Sınav Saati	14:00	

Yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez, Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek ☒oy birliği – ☐oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hacı İbrahim DELİCE
MÜDÜR

Bu tez, Enstitü Müdürlüğünce kontrol edilerek, elektronik imza kullanılarak onaylanmıştır.

ÖZET

ÇALIŞMA HAYATINDAKİ EKONOMİK KOŞULLARIN LİSE ÖĞRENCİLERİNİN MESLEK TERCİH SÜREÇLERİNE ETKİSİ: AFYONKARAHİSAR ÖRNEĞİ

Melisa BAYRAM

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

Kasım, 2024

Danışman: Doç. Dr. İlteriş YILDIRIM

İnsan ömrünün çok büyük bir kısmını oluşturan çalışma hayatı, sosyoloji kapsamında ele alınabilecek ve tartışılabilir birçok konu, kavram, olay ve olguyla ilişkilendirilebilecek kadar geniş ölçekli bir süreçler bütünüdür. Bireyler çalışma hayatına yaptıkları işler veya meslekleri aracılığıyla dâhil olabilmektedir. Bu noktada bireylerin meslek seçimi, hayatlarını nasıl yaşayacaklarını da belirleyecek olması açısından özen gösterilmesi gereken bir durumdur. Bugünün koşullarında ise iş ve meslek edinmenin en bilindik yolu eğitimidir. En önemli amaçlarından biri de hayata ve mesleklere yönelik bilgi edindirmek ve bu bilgileri kullanabilmek adına deneyimler sağlamak olan eğitim, örgün ve yaygın olarak ikiye ayrılmaktadır. Örgün eğitim kapsamına giren okullarda eğitim kademeli olarak ilerlemektedir. Bu kademelerden biri olan liselere geçen öğrencilerin bir sonraki aşamada üniversite bölümü, dolayısıyla da çalışma hayatına dâhil olacakları meslekleri seçecek olmaları nedeniyle, çalışma hayatına ve mesleğe dair algıları şekillenmeye başlamaktadır. Türkiye’de uygulanan mevcut örgün eğitim-öğretim sisteminde öğrencilerin 10. Sınıfın sonunda seçecekleri alan ve 12. sınıfta girecekleri üniversite sınavı doğrultusunda belirleyecekleri meslekler, içinde bulunulan çalışma şartları ve ekonomik sıkıntılar dikkate alınarak değerlendirilmektedir. Bu açıdan bakıldığında öğrencilerin, çalışma hayatındaki sorunlara, ekonomiye ve eğitime bakış açıları, meslek seçiminde bu faktörlerin ne derece etkili olduğu konusunda fikir sahibi olmak ve sorunlara yönelik çözüm önerisi sunmak açısından önem arz etmektedir. Belirtilen anlayış çerçevesinde ortaya koyulmuş olan bu tez çalışması, Afyonkarahisar merkezinde bulunan iki proje okulunda nitel yöntemle yapılmış bir saha araştırmasına dayanmaktadır. Fenomenolojik araştırma deseniyle tasarlanan çalışma bağlamında amaçlı örneklem tekniği kullanılarak belirlenmiş olan 24 katılımcı ile yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Sonrasında elde edilen saha bulguları tematik içerik analizi tekniği ile çözümlenmiştir. Tez çalışmasının sonucunda, Türkiye’de çalışma hayatındaki ekonomik koşulların, öğrencilerin meslek tercihlerinin şekillenmesinde büyük oranda etkili olduğu, geliri yüksek olan mesleklere yöneldikleri veya yönlendirildikleri, kalıplaşmış meslek algılarını kabullendikleri, ilgi ve yeteneklerine yönelmek isteseler de çalışma hayatı sorunlarını ve özellikle de ekonomi faktörünü gözeterek meslek seçimi yaptıklarına yönelik değerlendirmelere ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çalışma Hayatı, Ekonomik Zorluklar, Eğitim, Meslek, Meslek Seçimi

ABSTRACT

THE EFFECT OF ECONOMIC CONDITIONS IN WORKING LIFE ON THE CAREER CHOICE PROCESSES OF HIGH SCHOOL STUDENTS: THE AFYONKARAHİSAR CASE

Melisa BAYRAM

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF SOCIOLOGY**

November, 2024

Advisor: Assoc. Prof. Dr. İlateriş YIDIRIM

Working life, which constitutes a large part of human life, is a set of processes on a large scale that can be associated with many topics, concepts, events and phenomena that can be addressed and discussed within the scope of sociology. Individuals can be involved in working life through their jobs or professions. At this point, individuals' choice of profession is a matter of care as it will also determine how they will live their lives. In today's conditions, the most common way to get a job and a profession is education. Education, one of the most important purposes of which is to provide information about life and professions and to provide experiences in order to use this information, is divided into two as formal and non-formal. Education in schools within the scope of formal education progresses gradually. Students who pass to high schools, which is one of these stages, will choose university departments and therefore the professions in which they will be involved in working life, so their perceptions about working life and professions begin to take shape. In the current formal education system implemented in Turkey, the field that students will choose at the end of the 10th grade and the professions they will choose in line with the university exam they will take in the 12th grade are evaluated by taking into account their working conditions and economic difficulties. From this perspective, students' perspectives on problems in working life, economy and education are important in terms of having an idea about how effective these factors are in choosing a profession and offering solutions to the problems. This thesis, which has been put forward within the framework of the stated understanding, is based on a field research conducted with qualitative methods in two project schools located in the center of Afyonkarahisar. In the context of the study designed with a phenomenological research design, in-depth interviews were conducted using a semi-structured interview form with 24 participants who were selected using the purposeful sampling technique. The field findings were then analyzed using the thematic content analysis technique. As a result of the thesis study, it was evaluated that the economic conditions in working life in Turkey are largely effective in shaping the career choices of students, that they tend to or are directed towards high-income professions, that they accept stereotyped career perceptions, and that they make career choices by considering the problems of working life and especially the economic factor, even though they want to focus on their interests and talents.

Keywords: Working Life, Economic Difficulties, Education, Profession, Career Choice

ÖN SÖZ

Bu çalışmada yaptığı yardımları, emeği ve yönlendirmeleri dolayısıyla kıymetli danışman hocam Doç. Dr. İlteriş YILDIRIM'a, teşekkürü bir borç bilirim. Tez içeriği hakkında görüşlerini bildirerek ve gerekli gördükleri noktalarda düzenleme adına yönlendirmeler yaparak, teze katkıda bulunan hocalarım Doç. Dr. Bedir SALA ve Doç. Dr. Yüksel YILDIRIM'a teşekkürü bir borç bilirim. Saha araştırması için gerekli izinleri sağlayan Afyonkarahisar İl Milli Eğitim Müdürlüğüne teşekkürü bir borç bilirim. Görüşme yapılacak öğrencilerin seçilmesine dair yönlendirmelerde bulunarak, okul içerisine görüşmeye uygun ortam sağlayan ve vakitlerini ayırarak görüşmeler süresince gereken her konuda yardımcı olmaya çalışan, saha araştırmasını gerçekleştirdiğim Kamil Miras Anadolu Lisesi ve Afyon Lisesi'nin idarecilerine ve öğretmenlerine teşekkürü bir borç bilirim. Başlangıçta konuşmaktan çekinseler de her sorumu dürüstlük ve içtenlikle cevaplayarak, bana güvenip tezime dâhil olmayı kabul eden 24 katılımcı öğrenciye teşekkürü bir borç bilirim. Bu süreçte hiçbir desteğini esirgemeyen, yıllardır her anımda yanımda olan değerli dostlarım Tuğçe SUCU ve Zeliha AFACAN'a çok teşekkür ederim. Son olarak en önemli ve en büyük teşekkürüm her an desteklerini ve sevgilerini hissettiğim, maddi ve manevi olarak her an yanımda ve arkamda olan ve ellerinden gelen bütün imkânları sağlamaya çalışan babam Tarık BAYRAM'a ve annem Nasip BAYRAM'a çok teşekkür ederim.

Melisa BAYRAM
2024, Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI	ii
ENSTİTÜ ONAYI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLOLAR LİSTESİ	x
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇALIŞMA HAYATINA İLİŞKİN GENEL TANIMLAR VE SORUNLAR

1. ÇALIŞMA VE İŞ KAVRAMLARININ TANIMI VE KAPSAMI	5
2. İŞ BÖLÜMÜNÜN ORTAYA ÇIKIŞI	6
3. İŞ BÖLÜMÜ TÜRLERİ	7
3.1. GELENEKSEL İŞ BÖLÜMÜ	8
3.2. MODERN İŞ BÖLÜMÜ	10
3.3. DURKHEİM'İN İŞ BÖLÜMÜ TANIMI	13
3.3.1. Mekanik ve Organik Dayanışma	14
3.3.2. Eşitsiz Çağdaş Toplamlar İçin Sosyal Düzenleme Çözümü	17
4. MESLEĞİN KAVRAMSAL TANIMI VE YAPISI	20
4.1. MODERNLİĞE GEÇİŞTE MESLEKLERİN TEŞEKKÜLÜ VE MESLEK DAYANIŞMASI	21
4.2. MESLEKİ DEĞİŞİM	24
4.2.1. Saygın Meslek Anlayışında Dönüşümler	26
4.3. MESLEKLER VE MESLEKİ FARKLILAŞMANIN TOPLUMSAL DAYANIŞMA AÇISINDAN ÖNEMİ	29
5. TÜRKİYE'DE ÇALIŞMA HAYATININ ZORLUKLARI VE MESLEK TERCİHİ SORUNU	30
5.1. TÜRKİYE'DE MESLEK TERCİHİ SORUNU VE EKONOMİK BAĞLAMI	32
5.1.1. Kayıt Dışı Ekonomi	33
5.1.2. Gelir Adaletsizliği	36

İKİNCİ BÖLÜM

EĞİTİM VE ÖĞRETİM SÜREÇLERİNDE MESLEK TERCİHİ KONUSU

1. EĞİTİM KAVRAMININ TANIMI VE KAPSAMI	40
1.1. KLASİK SOSYOLOJİDE EĞİTİME YAKLAŞIM	41
1.2.1. Toplumsal Değişme İçin Etkili Olabilecek Bireylerin Yetiştirilmesi	44
1.2. EĞİTİMİN TOPLUMSAL FONKSİYONLARI	46
1.3. TOPLUMSAL TABAKALAŞMA VE EŞİTSİZLİKLER BAĞLAMINDA EĞİTİM	49
1.3.1. Eğitimde Fırsat Eşitliği	52
1.4. EĞİTİM KURUMLARI VE MESLEK ARASINDA YAPISAL İLİŞKİLER	55

1.4.1. Okul Diplomaları ve Meslek Hiyerarşisi Bağlantısı.....	56
2. EĞİTİMİN MESLEK EDİNDİRME AMACI VE ÖĞRETİM KONUSU	59
2.1. EKONOMİNİN İHTİYAÇ DUYDUĞU İŞ GÜCÜNÜN YETİŞTİRİLMESİ.....	61
2.1.1. Yetenek Havuzu Oluşturma	64
3. EĞİTİM HAYATINDA BAŞARILI OLAN ÖĞRENCİLERİN ÇALIŞMA HAYATI İÇERİSİNDE YER EDİNİLECEK MESLEĞİ SEÇME KRİTERLERİ .	67
3.1. TOPLUMSAL STATÜ EDİNME ALGISI.....	68
3.2. EKONOMİK ANLAMDA YUKARI YÖNLÜ DİKEY HAREKETLİLİK İSTEĞİ	70
4. TÜRKİYE’DE EĞİTİM-ÖĞRETİM SÜREÇLERİ VE MESLEK TERCİHİNE YÖNELİK TARTIŞMALAR	72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU	77
2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	77
3. ARAŞTIRMANIN KAPSAM VE SINIRLILIKLARI.....	78
4. ARAŞTIRMANIN ÖRNEKLEM TEKNİĞİ.....	79
5. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	80
5.1. VERİ TOPLAMA TEKNİĞİ	81
5.2. VERİ ANALİZ YÖNTEMİ	82
6. ARAŞTIRMANIN BULGULARI.....	83
6.1. KATILIMCILARIN DEMOĞRAFİK ÖZELLİKLERİNE YÖNELİK BUGULAR	83
6.2. TÜRKİYE’DE ÇALIŞMA HAYATI VE EKONOMİK KOŞULLAR	86
6.2.1. Çalışma Hayatının Zorluklarına Yönelik Görüşler	91
6.2.2. Türkiye’de Mesleki Zorluklara Yönelik Görüşler	94
6.2.3. Çalışma Hayatı Sorunlarının Çözümüne Yönelik Görüşler	98
6.2.4. Çalışma Hayatıyla Okul-Sınav İlişkilerinin Değerlendirilmesine Yönelik Görüşler	102
6.2.5. Üniversite Eğitimi Gerektirmeyen Meslek Koşullarına Yönelik Görüşler .	107
6.3. MESLEK TERCİHİNE GENEL BAKIŞ	110
6.3.1. Öğrencilerin Meslek Algılarının Oluşumuna Yönelik Değerlendirmeler ...	114
6.3.2. Meslek Seçimini Belirleyen Faktörlere Yönelik Görüşler	116
6.3.3. Meslek Seçme Kriterlerine Yönelik Kişisel Görüşler	119
6.3.4. Saygınlık ve Başarı Kelimelerinin Neyi İfade Ettiğine Yönelik Görüşler ...	122
6.3.5. Meslek Seçiminiz Kendi Tercihiniz Mi? Çevresel Faktörleri Mi? Sorularına Yönelik Görüşler	125
6.3.6. Bir Mesleğin Maddi Ve Manevi Kazanımlarına Yönelik Görüşler	127
6.4. MESLEK TECİH SÜRECİNİN EKONOMİK BAĞLAMİ.....	128
6.4.1. Meslek Tercihlerinin Ekonomik Koşullarla İlişkisine Yönelik Görüşler ...	132
6.4.2. Meslekten Ekonomik Beklentiye Yönelik Görüşler	134
6.4.3. Meslek Tercih Sürecinin Sınıfsal Bağlamı	135
6.4.4. İlgi ve Yeteneğin Tercihde Etkisi	138
6.4.5. Meslek Tercihi İle Toplumun Kültürel ve Ekonomik Yapı İlişkisinin Ne Olduğuna Yönelik Görüşler	139
6.4.6. Ailelerin Ekonomik Olarak Tercihlere Yaklaşımına Yönelik Görüşler	141
6.4.7. Maddi Geliri Yeterli Olmayan Mesleklere Bakış Açısına Yönelik Görüşler	143

6.4.8. Geliri Daha İyi Olsaydı Tercih Edilecek Mesleklere Yönelik Görüşler	144
6.5. LİSE EĞİTİMİNDEKİ TEMEL ALANLARA İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR	145
6.5.1. Sosyoekonomik Koşullar Ve Sosyal Bilimler Temelli Mesleklere Yönelik Görüşler	148
6.5.2. Sosyoekonomik Koşullar Ve Fen Bilimleri Temelli Mesleklere Yönelik Görüşler	149
6.5.3. İlgi Görmeyen Sosyal Alan Mesleklerin Değeri Hakkındaki Görüşler	151
6.5.4. Hangi Alana Yönelmeyi Düşünüyorsunuz? Sorusuna Yönelik Cevaplar...	152
 SONUÇ	155
KAYNAKÇA.....	161
EKLER DİZİNİ.....	170

TABLÖLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri	83
Tablo 2. Türkiye’de Çalışma Hayatında Ekonomik Koşullara İlişkin Sorular.....	86
Tablo 3. Meslek Seçimlerine Yönelik Sorular.....	110
Tablo 4. Meslek Seçiminin Ekonomik Bağlamına Yönelik Sorular	129
Tablo 5. Lise Eğitimindeki Temel Alanlara İlişkin Sorular	146

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

Akt: Aktaran

AYB: Avrupa Yatırım Bankası

AYT: Alan Yeterlilik Testi

Bt: Bilinmeyen tarih

GSYH: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla

LYS: Liseye Geçiş sınavı

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

NORC: National Opinion Research Center (Ulusal Görüş Araştırma Merkezi)

OECD: Organisation For Economic Co-Operation And Development (Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü)

SETAV: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı

SGK: Sosyal Güvenlik Kurumu

STK: Sivil Toplum Kuruluşları

TDK: Türk Dil Kurumu

TEKSİF: Türkiye Tekstil, Örme, Giyim ve Deri Sanayi İşçileri Sendikası

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

TYT: Temel Yeterlilik Testi

UNDP: United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)

Vb: Ve benzeri

Vd: Ve diğerleri

Yy: Yüzyıl

YKS: Yüksek Kurumlar Sınavı

YÖK: Yüksek Öğretim Kurumu

GİRİŞ

Günümüzde adeta sonsuz denilebilecek sayılara ulaşan meslekler, yaşam tarzlarının, üzerinden okunabileceği en önemli toplumsal kategorilerden biri haline gelmiştir (Kars ve Özkul, 2021: 39). Meslek olgusu, yıllardır üzerinde tartışılan, bir takım teoriler geliştirilen ve her ne kadar bireye ait bir olgu gibi algılansa da aslında toplumsal içeriği geniş olan bir kavramdır. Bireyler yapmış oldukları mesleklerin onlara kazandırdıklarından yararlanırken aynı zamanda dâhil olunan mesleki gruplar dolayısıyla toplumsal süreçte sorumluluklar yüklenerek içinde yaşadığı topluluğun ilerleyişinde önemli bir etkiye sahip olabilmektedirler.

Çalışma hayatı, içerisinde sosyal, siyasi, ekonomik birçok dinamiği barındıran bütünsel ve etkileşimli bir süreçtir. Çalışma, amaçlı bir çaba olarak görülürse, meslekler de bu amacın sağlayıcısı olarak görülebilir. Dolayısıyla çalışma hayatındaki sorunlar her ne kadar bütünü kapsayan bir yaklaşımla ortaya koyulsa da, meslekler spesifik olarak ya da sektörel dağılım olarak bu sorunlardan farklı oranlarda etkilenmektedir. Bu çerçevede çalışma hayatının, bir işte çalışma veya bir mesleğe sahip olma üzerinden tanımlandığı düşünülürse, tek tek mesleklerin, çalışma hayatının içindeki genel sorunlardan fazlaca etkilendiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Meslek, bir insanın geçimini sağlamak için yaptığı belirli bir eğitim, yetenek ya da tecrübe gerektiren, karşılığında para kazanılan iş olarak ele alınabilmektedir. Meslek, insanın maddi ihtiyaçlarını karşıladığı kadar manevi bir takım ihtiyaçları gidermeye de yardımcıdır. Bireyin kendini ifade edebilme biçimi, toplumsal rol, statü ve sınıfın belirlenmesinde de bir kriter olarak ele alınması, mesleği toplumsal anlamda önemli kılmaktadır. Bunların yanında yeteneğini ortaya koyabilme ve kendini geliştirme yolunda önemli fırsatlar sunabilmesi, kişinin doğru mesleği seçmesine bağlıdır. İnsan ömrünün çok büyük bir kısmında etkili olan çalışma hayatında yapılacak olan mesleğin, çalışma hayatının dışında kalan yaşantıyı etkilemesi de meslek tercihinin önemli bir noktaya taşımaktadır. Bu sebeple meslek tercih sürecinde, tercihler birden fazla faktör göz önüne alınarak yapılmalıdır. Türkiye’de de meslek seçimi örgün eğitime dâhil olan öğrenciler için 10. Sınıfın sonunda alana yönelik yapılan ders seçimi ile başlayıp, 12. Sınıfta girilen üniversite sınav sonucunu da değerlendirerek üniversite ve bölüm tercihi yapılmasıyla devam eden bir süreçtir.

Türkiye’de kademeler arası geçişlerde yapılan sınav sistemlerinde geçmişten bugüne sürekli bir arayış söz konusudur. İlköğretim ve ortaöğretim düzeyindeki eğitimin yetenek ve ilgilere odaklanmak yerine çalışma hayatı sorunlarına ve statüsel kaygılara yönlendirme üzerine bir gidişatı bulunması dolayısıyla da ileriye dönük sorunlara temel oluşturduğu gözlemlenebilmektedir. Öğrenciler ise bu bağlamda ilerleyen sistemler bütününde, yapılan sınavlarda toplumsal başarı kriterleri içinde değerlendirilmektedirler. En alt kademedен süregelen sorunlar yumağı içerisinde başarısız olan çok sayıda öğrencinin bulunması ve bununla birlikte dinamik bir özellik gösteren sosyo-ekonomik yapıların bir takım yenilikleri beraberinde getirmesi ile gerekçelendirilerek Türkiye’de yükseköğretime geçiş sınavları, artan sıklıkta değişimler yaşamakta ve bu sürekli değişimler tartışmalara neden olmaktadır. Sınav sistemleri ve sınav puanlama sistemlerindeki sık değişimlerin sağlam temelli olmayan geçici çözümler sunması, aynı dönem içinde farklı çalışma düzeni uygulamak zorunda kalan geçiş dönemindeki son sınıf öğrencilerinin başarısında düşüş yaşanabilmesi ve bu durumun üniversitelerin öğrenci profillerine, dolayısıyla da ülkenin eğitim profiline olumsuz yönde etki etmesi gibi yönlerden eleştirilen bu durum günümüzde de devam etmekle birlikte hala çözüme kavuşturulabilmiş değildir.

Türkiye’de eğitim ve sınav süreçlerinde görülen sorunlar, çalışma hayatında da mevcuttur. Güncel sorunlar, başlangıçta bir sorun olarak görülmeyen bazı aksamalar, esneklikler ve günü kurtarma çabalarının bir ürünü olarak bugün ortada durmaktadır. Toplumun sosyo-ekonomik yaşam standartlarından, eğitim aşamasındaki meslek seçim kriterlerine kadar birçok alanı etkileyen çalışma hayatındaki sorunlar hem özelde hem genelde toplumun dönüşümüne göre değişse de çıkış noktası aynı kalmaktadır.

Bireyin seçtiği meslekteki başarısı yalnızca kendi gelişimi için değil yaşadığı toplumun gelişimi için de fayda sağlamaktadır. Bir ülkede mesleklerin nitelik ve nicelik yönünden yapılan analizlerinin sonuçları o ülkenin gelişmişlik düzeyi adına fikir verebilmektedir. Bunun sebebi mesleğe yöneltme, meslek edindirme ve mesleği idame ettirme gibi aşamaların eğitim, siyasi politikalar, ekonomi, kültürel dinamikler vb. şeklinde sıralanabilecek kurumlar ve yapılarla sıkı bir ilişki içinde olmasıdır.

Tüm bu tanımlama ve açıklamalardan yola çıkılarak, Türkiye’de çalışma hayatındaki koşulların, özellikle de ekonomi temelli sorunların öğrencilerin meslek tercih süreçlerini fazlaca etkilediği söylenebilmektedir. Eğitim oranları, eğitim yapısı ve iş gücü arasındaki çarpıklık, kayıt dışı istihdam, alınan ücretler, iş saatleri, işçi haklarının ve

güvenliğinin gözetilmemesi ve hepsinden daha öncelikli bir sorun olarak işsizlik, doğrudan ekonomiyle bağlantılı sorunlar olarak meslek tercihi sürecinde gençlerin karşısına çıkmaktadır. Meslek tercih süreçlerini ve sonucunu etkileyen faktörler arasında yetenek, ilgi duyulan alan, prestij gibi faktörlerin öncelikli olması gerekliliğinin yanında ekonomik beklentilerin olması da mesleğin amacına yönelik gerekliliktir. Ancak Türkiye’de uzunca bir dönemdir ekonomik koşulların getirdiği sorunlardan kaynaklı kaygıların büyümesi meslek tercih süreçlerini ve tercihlerin sonuçlarında dikkate alınan öncelikleri değiştirmeye başlamıştır. Önceliklerin değişme nedenleri ve yaşanan değişimin sonuçlarının daha bölgesel bazda araştırılması ise sorunların tespiti ve sunulabilecek çözüm önerileri açısından önem arz etmektedir.

Bu araştırmada, meslek ve çalışma hayatı sorunları temel alınarak, lise düzeyindeki öğrencilerin meslek tercihine giden yolda bakış açılarının ne yönde olduğu incelenmiş olup, ilk olarak çalışma, meslek ve eğitim kavramları ele alınarak, mesele teorik bir temelde sunulmuştur. Çalışma hayatında olan sorunların, öğrencilerin ileride yapacakları meslekleri seçerken nasıl etkili olabileceğine dair süreçleri ele almakla birlikte araştırmada çalışma, meslek ve eğitim kavramlarının tarihsel perspektif içerisindeki gelişimleri, birey ve toplumlar üzerinde etkileri ve kazandıkları, aynı zamanda kazandırdıkları etkin rollere yer verilmiştir. Bunun sebebi, kavramların geçmişten bugüne kadar yaşadığı değişimlerin ve yaşattığı dönüşümlerin bütünlük göstermesidir. Bugün yaşanan çalışma hayatı sorunları, meslek gruplarının kendi içindeki sorunları ve bunların da temelinde yatan eğitim hayatı sorunları ve eksikleri bugün birbiriyle bağlantılı olduğu gibi geçmiş dönem uygulamalarıyla da ilişkilidir. Değişen dünyada bu ilişkileri bilmek bugünün yaşantısını ve sorunlarını analiz etmek için bir gerekliliktir. Küresel hale geldiği tartışılan dünyada, çalışma hayatının şekil değiştirmesi, yeni ortaya çıkan ve hızla artan meslek kollarının olması ve değişimlere yönelik revize edilen örgün ve yaygın eğitim içerikleri ve tarzları eski sorunların üzerine yenilerinin eklenmesine sebep olarak önceden sunulan durum tespiti ve çözüm önerilerine yönelik çalışmalara, sürekli yenilerinin eklenmesini gerekli kılmaktadır.

Bu çerçevede çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde çalışma, iş ve meslek kavramlarının tanımlarına yer verilerek bu kavramlarla ilişkili diğer konularla da açıklanmıştır. Çalışma ve iş kavramı tanımlandıktan sonra iş bölümü kavramı alt başlıklarıyla birlikte ele alınmış, daha sonrasında meslek kavramı tanımlanarak meslek tercihi meselesi, onu etkileyen alt başlıklarla birlikte ortaya koyulmuştur. Meslek tercihi

toplumu ilgilendiren bütün faktörlerden etkilenebileceği için burada alt başlık olarak, tezin konusuna da uygun görülmesi neticesinde yalnızca temel ekonomik faktörlerin açıklanması tercih edilmiştir.

İkinci bölümde eğitim kavramının tanımına yer verilmiştir. Eğitim ve toplum bağdaştırması yapılarak, sosyolojide birçok alt alana temel olabilecek eşitlik ve tabakalaşma kavramları üzerinden eğitim konusu ele alınmıştır. Daha sonrasında eğitimin meslek edindirme işlevi, eğitim ve ekonomi ilişkisiyle genişletilmiş ve teorik çerçeve sonuçlandırılmıştır.

Üçüncü bölümde tez çalışmasının kapsamına dâhil olan saha çalışması çerçevesinde Afyonkarahisar'da bulunan iki proje okulu olan Kamil Miras Anadolu Lisesi ve Afyon Lisesi'nde eğitim gören. 9. Sınıf düzeyindeki 24 başarılı lise öğrencisiyle derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma yöntemiyle tasarlanan saha çalışması fenomenolojik araştırma deseniyle yapılandırılmış olup amaçlı örneklem tekniği uygulanmıştır. Görüşmeler yarı yapılandırılmış görüşme formu ve ses kayıtları aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Sonrasında kodlamalar oluşturup temalar üretmek amacıyla tematik içerik analizi yöntemiyle veriler analiz edilmiştir. Nitekim Afyonkarahisar'da bulunan proje okullarındaki başarılı öğrencilerin meslek tercih süreçleri ve meslek tercihinine yönelik görüşleri tartışılmaya ve yorumlanmaya çalışılmıştır.

Çalışmadaki örneklem grubunun, başarılı öğrencilerin çoğunlukta olduğu proje okullarının 9. Sınıf öğrencilerinden seçilmesinin iki nedeni vardır: İlk neden; 9. Sınıf öğrencilerinin henüz alan seçimi yapmamış olmalarıdır. Öğrencilerin henüz net bir şekilde sayısal, sözel, eşit ağırlık ve dil alanlarından herhangi birine yönelmemiş olmaları, ileride yapacakları meslek tercihlerine dair yorumlarının daha objektif olmasını sağladığı düşünülmüştür. İkinci neden; başarılı öğrencilerin Türkiye'deki puan ve itibar sıralamasında en üst basamaklarda olan okul ve bölümlerden, en alt basamakta olan okul ve bölümlere kadar geniş bir tercih aralığının olmasıdır. İstedikleri her mesleği tercih edebilecek başarıda olan bu öğrencilerin tercih edecekleri mesleğe nasıl ve neden karar verdiklerine dair cevaplarının araştırmanın konusuna uygun içeriği sağlayacağı düşünülmüştür. Bu iki ana kriter doğrultusunda seçilen örneklem grupları, araştırmada beklenen sonuçları vermişlerdir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇALIŞMA HAYATINA İLİŞKİN GENEL TANIMLAR VE SORUNLAR

1. ÇALIŞMA VE İŞ KAVRAMLARININ TANIMI VE KAPSAMI

Çalışma kavramı, geçmişten günümüze değin çok farklı bakış açılarıyla tanımlanmış ve toplum içerisinde çalışanla çalışmayanın ayrımı tarih boyunca sürekli dönüşüme uğrayarak değişik şekillerde konumlanmıştır. En genel haliyle çalışma, hayatımızı sürdürebilmek için yaptığımız iş veya işlerin bütünüdür. Örnek verilecek olursa, yiyip-içme, barınma giyinme, eğlenme vb. ihtiyaçlarımızı karşılamak için çalışmak gereklidir. Dolayısıyla çalışmak, bir amaca yönelik olarak çabalamak ve emek sarf etmek anlamına da gelebilir. Bu çaba ve emeğin kapsamı, fiziksel olmanın yanında zihinsel olarak da ele alınarak genişletilebilmektedir (Strangleman & Warren, 2015: 1). Ancak yalnızca maddi veya yalnızca manevi boyutlarıyla ele alınması, çalışma kavramı için eksik bir tanımlama olabilir. Özellikle de çalışma denilince ilk akla gelenin, karşılığında para alınan iş olması sebebiyle çaba harcanarak yapılıp sonuç elde edilmesine karşın, karşılığında maddi getirisi olmayan gereklilikler kavramın kapsamı dışında kalarak bu eksik tanımlamanın nedeni olabilmektedir.

İş kavramı ise çalışma kavramına göre daha çerçevesi çizilmiş, pasif ve spesifik bir görev olarak ifade edilmektedir. Çalışmanın belirli amaçlara yönelik yapılıyor olmasının yanında çalışma hayatında bulunmayı sağlayan iş, bulunduğu alana yönelik sorumluluk yüklemenin yanı sıra bu alanın çalışanlarını diğerlerinden ayıracak niteliklere sahip olmak ve bazı donanımları kullanmak gerekliliğini getirmektedir. Bu haliyle “iş” kavramının tanımına dair sınırların daha belirgin ve net bir kapsama sahip olduğu görülmektedir.

Çalışma kavramı ve bu kavram adı altında yapılan seçilmiş eylemler iş veya işler her ne kadar genellenmiş deneyimler ya da kalıplaşmış görüşler üzerinde temellendirilerek açıklanmaya çabalansa da yapılan herhangi işin çalışma olarak ele alınacağı çalışmanın yapıldığı toplumsal şartlar, zaman, mekân ve kişilere göre fazlaca çeşitlenebilmektedir (Ören ve Yüksel, 2012: 36). Yani çalışmanın insan ihtiyaçlarını karşılamak için gerçekleştirilen üretim eyleminin temeli olarak addedilmesi durumunda yaşamı sürdürebilmek için üretilmesi hedeflenen teknik işlemlerin bağdaşık bir bütünü yoktur (Karaboğa, 2011: 3).

Çalışma eylemi, insanlığın varoluşundan beri her zaman mevcut olmuştur. Ancak günümüzdeki anlayışa uygun çalışma hayatı sanayi devriminin bir ürünüdür (Ören ve Yüksel, 2012: 34). İlkel toplumlara bakıldığında çalışma kavramı daha çok doğayı keşfetme ve doğaya hâkimiyet kurma üzerine olmuştur. Ayrıca ilk çağ ve orta çağlarda çalışma; zanaatkârlar, köylüler ve kölelerin geçimlerini sağlamak için yaptığı üretimden oluşmaktaydı ve aristokrat kesime layık bir davranış olarak görülmemekteydi. Buradan anlaşılacağı üzere çalışma hayatında köle-efendi ilişkisinin hâkim olduğu söylenebilmektedir (Deniz, 2007: 131): Daha kısa bir ifadeyle; Sanayi Devrimi öncesi insanlar daha doğaya dönük bir yaşam sürdürürken, Sanayi Devrimi'nden sonra fabrikalar kurulmuş ve insanlar makinelere bağımlı bir hayata başlamıştır. Buna yönelik olarak ise çalışmanın tanımı da değişmiştir. Her ne kadar tanımı değişse de 20. yüzyılın ortalarından itibaren çalışma ve iş kavramlarına karşı bakış açısı ve beklentilerin değişmesi, çalışma hayatı ve iş süreçlerinde etkili gelişmelere neden olmuştur (Turan, 2018: 178-179).

2. İŞ BÖLÜMÜNÜN ORTAYA ÇIKIŞI

İş bölümü, insanlığın varoluşunun ardından nüfusunun hızla artması ve bu artışın insanlar arasında dayanışmaya neden olması dolayısıyla ortaya çıkan bir kavramdır. İnsanlık tarihi kadar eski olan bu kavramın uygulama ve tanımlanması çok eski tarihlere dayanıyor olsa da bugünkü haliyle kavramsal olarak ifade edililişinin 1776 yılında Adam Smith'in ve 1893 yılında Emil Durkheim'in yapmış olduğu çalışmalarda ortaya koyulduğu iddia edilmektedir. İş bölümünün temel mantığı, işin bölünerek yapılması ve işi yapanların farklı rollerde olmasıdır (Yaşlıoğlu ve Yaşlıoğlu, 2021: 182). Her cemiyetin ortaya çıkışında bir dayanışma şuuru vardır. Aynı zamanda bu dayanışmada bazı farklılıklar da aranmaktadır. Yıkıcı ve yıkıcı olmayan farklar olarak ayrılabilen olan farklardan yıkıcı olmayan fonksiyonel farklar iş bölümünü ifade etmektedir. Bu fonksiyonel farklılaşma, cemiyetin bütünleşmesini sağlayan güçlerden biridir (Eröz, 2014: 184).

Toplum tanımlanırken belirli amaç ve görevler dâhilinde birbirleriyle ilişki içinde olan sosyal bütünlüklü yapılar olarak ifade edilebilmektedir. Burada bahsedilen bütünün unsurlarında yaşanan ayrışma ise iş bölümü olarak kabul edilmektedir. İşin, olabilen en basit haline getirilerek dağıtılması hem zamandan tasarruf sağlayacağı gibi uzmanlaşmayı beraberinde getirecek hem de ortaya çıkan ürünün ortak olması örgüt içinde verimliliği olumlu yönde etkileyecektir. Herbert Hicks'e göre örgütün varoluş nedeni ise şöyledir:

“Örgütler, toplumsal olarak ulaşılabilecek amaçlara cevap vermek için oluşurlar. İnsan, sınırlı yetenekleri ile tek başına yapmakta güçlük çektiği işleri, örgütler aracılığı ile daha etkin bir biçimde yapabilir. İşin, uzmanlaşmış birden çok kişi tarafından yapılması hem zamandan tasarruf sağlar, hem de kısa zamanda çok iş yapılmış olur” (Genç, 1991: 49).

Bütün topluluklarda kendi içinde değişen oranlarda belirli bir uzmanlaşma bulunmaktadır. Başlangıçta daha basit düzeyde olan bu ayrışma ve uzmanlaşmalar, yaş ve cinsiyet üzerinden kararlaştırılırken sonrasında zekâ ve yetenek ön plana çıkmaya başlamıştır. Geçmişten günümüze iş bölümünü etkileyen birçok faktör vardır. Maddi-manevi kültür unsurlarında gelişmeler coğrafi determinizm, mübadele eğilimi, sosyal dayanışma, nüfus yoğunluğu, üretim yapıları vb. iş bölümü kaynaklı ya da iş bölümünün kaynağı olan faktörler olarak ele alınabilmektedir. Klasik iktisatçılar iş bölümüne, basit düşünce ile bulunabilecek bir kolaylık yolu olarak bakarlar ve iş bölümü klasik iktisatçılar için, insanların refah ve mutluluklarını artırmak isteği üzerine doğmuştur. Hilmi Ziya Ülken iş bölümü için şu yorumu yapmıştır: “İş bölümünün, içtimai tekâmüle bağlı olan bir hadise olduğu ve cemiyet yapılarına göre şekil değiştirdiği görülüyor” (Ülken, 1943’ten akt. Eröz, 2014: 188).

Sosyal yapılar ve iş bölümü arasında bağlantı kuran en ünlü sosyolog Emile Durkheim’dır. Durkheim, toplumu bir organizma olarak ele almaktadır. Bu organizmanın her parçasının ayrı bir görevi vardır ve organizma genel yapısı veya parçalarına ait görevleri sürekli değiştirerek yeni uyumlu ilişkiler arayışında olan bir iç etkinliğe sahiptir. Fakat sürekli değişme durumu uyumlu ilişkilere ihtiyaç duyulması açısından sistemli bir birlik içinde sınırlı bırakılmıştır (Durkheim, 1985’ten akt. Şeker, 2020: 21). Durkheim’ın ortaya koyduğu temel varsayıma bakıldığında iş bölümü toplumsal bütünleşmenin önemli bir noktasında bulunmaktadır. İş bölümü toplumsal dayanışmaya katkı sağlamaktadır. İş bölümüne dair benzer kuramlar Durkheim’dan önce de ortaya koyulmuş olmakla birlikte bulunan temel bilgileri geliştirmesiyle iş bölümü olgusu Durkheim’ın sosyolojisinin anahtar kavramlarından biri olmuştur. Durkheim’ın ifadesine göre iş bölümü olgusu, işçilerin güç, kabiliyet ve üretimini artırmakla beraber uygar toplumların oluşması anlamında da zaruri bir gereklilik, kaynak ve dayanak olarak kabul edilmektedir (Durkheim, 2014’dan akt. Şeker, 2020: 22).

3. İŞ BÖLÜMÜ TÜRLERİ

İş bölümüne dair felsefi, ekonomik ve sosyolojik ilk fikir ve tanımlamalar Platon

ve Aristoteles'e kadar geriye götürülebilmektedir. Eski çağlardan yakın çağlara kadar yapılmış birçok iş bölümü tarifi olsa da kavramsal kullanımı ile birlikte ilk ciddi iş bölümü tarifi Adam Ferguson'un 1767'de yazdığı "Essay On The History Of Sivil Society" adlı eserde geçmektedir. Bununla birlikte günümüzdeki yaygın kanıya göre iş bölümüne dair ilk kavramsallaştırma ve tarifi genel geçer bir görüşle Adam Smith tarafından 1776 yılında yazılan "Inquiry Into The Nature And Causes Of The Wealt Of Nations" (Ulusların Zenginliği) adlı eserle ortaya koyulduğu kabul edilmektedir (Konig, 1968: 173). İş bölümünün neliğine yönelik değerlendirmelerde ortak noktaların bulunmasına rağmen birbirinden ayrılan pek çok farklı tanım, beraberinde sosyal ve ekonomik iş bölümü arasındaki ayrıma dair tartışmaları da getirmiştir. Bu tartışmalara kısmi suretle son verilmesinde, 1893 yılında yazdığı eseriyle Emile Durkheim'ın etkisi büyüktür.

İş bölümü kavramının tanımı ve tasnifi yapılırken, toplumların geçirdikleri değişim aşamalarının ve bundan ileri gelen farklı yapılanmaların odak noktası olduğu görülmektedir. Geleneksel ve modern toplum ayrışmasının temelinde öne çıkan, modern cemaat sosyolojisini savunan sosyologlar olan Comte, Tönnies, Durkheim, Simmel, Simon, Spencer, Marx ve Weber toplumu anlama, analiz etme ve çözümleme adına çalışmalar yapmışlardır. Bu isimlerden en bilinenleri ise Durkheim ve Tönnies olmuştur. Tönnies, toplumu cemaat (gemeinschaft) ve cemiyet (gesellschaft) olarak sınıflara ayırmıştır. Bu sınıflandırma da cemaat ilk dönem toplumlarını ifade etmektedir. İlk dönem toplum yapılarında farklılaşma yoktur ve ilişkiler iş birliği temelinde yürütülmektedir. Daha geleneksel bir yapılanmanın hâkim olduğu cemaat tipi toplumun aksine cemiyet tipi toplumlarda farklılaşmanın artmasıyla geleneksel bağlar zayıflayarak iş bölümünde hızlı bir artış yaşanmaktadır (Özdemir, 2023: 151). Geleneksel toplumlarda görülen dayanışmanın, benzer ve ortak yönlerin azaldığı modern toplumlara göre çok daha gelişmiş olduğu görülmektedir. Modern toplumda sorunlu hale gelen dayanışma, birey ve toplum arasındaki kurumsal sözleşmeler aracılığıyla güçlendirilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak birey, modern toplum içerisinde toplumun geneline, icra ettiği meslek aracılığıyla hizmet sunarak iş bölümüne dâhil olan bir konuma yerleştirilmiştir (Taburoğlu, 2018: 21).

3.1. GELENEKSEL İŞ BÖLÜMÜ

Çalışma, bir olgu olarak ele alındığında tarihsel gelişimi insanlığın tarihsel gelişim çizgisiyle paralel görülmektedir (Ören ve Yüksel, 2012: 44). Bunun nedeni insanların

varlığını idame ettirebilmesi ve gelişebilmesi adına çeşitli faaliyetlerde bulunma zorunluluğunda olmasıdır. Gerçekleştirmek zorunda olduğu bu faaliyetler ise başlarda ilkel nitelikler taşıırken zamanla farklılaşmalar çoğalarak bugünkü modern halini almaya başlamıştır (Oğuz, 2007: 6).

İlkel ve geleneksel yapıdaki toplumlar, çalışmaya dair ekonomik anlamdaki faaliyetlerini gerçekleştirirken çeşitli aletler kullanmışlardır. Toplumlari birbirinden ayırabilmek için bu aletler toplum tiplerinin göstergeleri olarak kabul edilmektedir. Toplumlari, 1- avcı-toplayıcı, 2-göçebe-bahçıvan, 3- tarım, 4- sanayi ve 5- sanayi sonrası toplumlari olarak niteliklerine göre beş döneme ayrılarak ele alınmaktadır (Bahar, 2009: 26). Her ne kadar beş dönem de incelse de daha genel hatlarıyla ele alındığında sanayi toplumlariına kadar olan dönem geleneksel, sanayi toplumlari ve sonrası ise modern dönem olarak ifade edilmekte ve kabaca ikiye ayrılabilir.

İlkel dönem olarak adlandırılan dönemdeki topluluklar doğayı anlama ve hâkimiyet kurma süreçleri içerisinde bulunmuşlardır. Geçim kaynakları ise toplayıcılık ve avcılık olarak bilinmektedir. Toplayıcılık ve avcılık yaparken yaptıkları basit aletlerle de zamanla insanlığın gelişimine katkıda bulunmuşlardır. Balık tutmak ve yabani hayvanları avlamak gibi görevler erkeklere aitken, meyve, bitki ve böcekleri toplama görevi kadınlara ait görevler olmuş ve böylece cinsiyete dayalı iş bölümünün ilk örnekleri ortaya koyulmuştur (Ören ve Yüksel, 2012: 44). Sonrasında toprak işlenmeye başlamış, bu durum zamanla köleci toplum sistemini beraberinde getirmiştir. Köleci sistemde üretilen ve ürüne el koyan (mülkiyet sahibi) iki farklı sınıf ortaya çıkmıştır. Köleler çalışmaya dair tüm alanlarda bulunurken, mülkiyet sahibi sınıf spor ve sanat gibi daha elit kesime ait olabilecek işlerle meşgul olmuştur. Avrupa toplamlarının tarihsel sürecinde, ilkel toplulukların zamanla gösterdikleri gelişmeler köleci toplum sisteminin oluşmasına neden olmuş ise ardından gelmiş olan feodal toplum ilişkilerinin zemini de köleci düzen tarafından hazırlanmıştır. Ortaçağa özgü bu üretim biçiminde, toprak sahipleri arasında mülkiyet aktarımına dayalı bir hiyerarşi bulunmaktadır. Köleci sistemdekinden farklı olarak doğuştan itibaren efendiye bağlanan ve toprakla alınıp satılabilen serfler, birçok temel malzemeyi (kereste, kumaş, tuz, tahıl, demir) malikâneler için üretmektedir. İlerleyen zamanda, angarya usulü çalışan serflere ücret ödenerek ücretli emek istihdamı sağlanmıştır (Oğuz, 2007: 7-10). Feodal sistemin çözülmeye uğradığı endüstri öncesi döneme gelinmesiyle birlikte ise her ne kadar kırsal yaşam ağırlıklı olmaya devam etse de şehir hayatı da gelişmeye ve farklı meslek grupları, kısıtlı da olsa,

etkin olmaya başlamıştır. Ekonomik faaliyetlerin günü kurtarma kaygısıyla gerçekleştiği bu dönem şu şekilde ifade edilebilir;

Endüstri öncesi özellikle 16. 17. ve 18. yüzyıl Avrupa'da var olan mesleklerle bakıldığında kentlerde ne tür mesleklerin yaygın olduğu çok rahat anlaşılabilmektedir. Bu dönem, 18. yüzyılın ikinci yarısına kadar devam edecek olan ekonomik gelişme ve modernleşme sürecinin çekildiği, toplumsal ekonomide fabrika ya da firmadan ziyade bireyin rol oynadığı, bireylerin günlük işlerde çalıştığı, yarın kaygısının olmadığı, günlük ihtiyaçları karşılamaya yönelik mesleklerin yaygın olduğu, Avrupa'nın en zengin şehirlerinde bile yapılan çalışmalara rağmen, yoksulluk ve kıtlığın var olduğu, kıtlık yıllarında diğerlerine nazaran daha fazla hasat yapmış olan çiftçilerin zengin olarak kabul edildiği, diğerlerinin ise sefalet içerisinde yaşadığı dönemdir (Adıgüzel ve Yüksel, 2011: 75).

3.2. MODERN İŞ BÖLÜMÜ

Modern toplumun ortaya çıkışında etkili olan olaylar tarihsel bir perspektiften değerlendirildiğinde karşılaşılabilecek olan iki önemli olgu, Fransız İhtilali ve Sanayi devrimidir. Fransız İhtilaline düşünsel anlamda destekleyici olan Aydınlanma Hareketi olmuştur. Aydınlanma Hareketi ise ortaçağın düşünsel ve toplumsal yapısını kökten bir şekilde sarsan Rönesans ve Reform Hareketlerinin birikimsel zemini üzerine gelişmiştir. Özetle, Fransız İhtilali, Aydınlanma Hareketi ile beslenerek geleneksel toplumdan modern topluma geçiş aşamasının uygun koşullarını sağlamıştır. Düşünsel anlamdaki bu değişimlerin ekonomik anlamda tamamlayıcısı ise Sanayi Devrimi olmuştur. Sanayi Devrimi ekonominin tarıma dayalı ekonomiden çıkarak sanayi temelli endüstriyel bir ekonomik yapıya dönüşümünü sağlamıştır. İlerleyen süreçlerde bilimsel, teknik ve teknolojik gelişmelerin endüstriyel üretime aktararak uygulanmasıyla mal ve hizmet artışları yaşanmıştır. Yaşanan artış ise ticaretin uluslararası bir boyuta taşınmasını beraberinde getirmiştir. Sanayi de iş alanının oluşması eş zamanlı olarak kırdan kente göçü de artırarak kent nüfusunun hızla artmasına yol açmıştır. Sonuç itibarıyla birbirine alt yapı sağlayarak ilerleyen ve ortaya çıkan olgular geleneksel toplum yapısından modern toplum yapısına hızla evrilmiştir (Suğur ve Suğur, 1998: 13).

Sanayi Devriminin simgeleri olarak akla gelen demir, buhar, kömür ve fabrikalar seri üretimin sağlayıcıları olarak görülmektedir. Sanayi Devrimi, bu seri üretim sistemleriyle iş ve sosyal hayatta büyük, köklü ve kitlesel değişimlere sebep olmuştur. Birbirinin tetikleyicisi olan bu değişimlerle, kişiye göre ayarlanmış esnek çalışma saatleri terk edilmiştir. Çalışma zamanları ve çalışmaya dair katı kuralları olan kurumlarda işçi olan insanlar günlerinin, saatlerinin, izinlerinin ve çalışma şekillerinin kolektif şekilde

belirlenmiş şartlarında yaşamlarını idame ettirmeye çalışırken zamanla yaptıkları işe ve kendilerine yabancılaşmışlardır (Berktaş, 2021: 5).

Yaşanan toplumsal gelişmelerle beraber oluşan toplulukların sosyal yapılarına uygun olarak iş bölümü olgusu gelişim göstermeye ve dolayısıyla da çeşitli meslekler oluşmaya başlamıştır. Modern dönem diye adlandırılan bu sürece girişle birlikte ayrımlaşma ve uzmanlaşma son noktasına kadar yükselme kaydetmiştir. Şehirleşme arttıkça ve yapılaşmalar karmaşık bir hal aldıkça üretim işleyişi de çok türlü ve küçük parçalara bölünerek ileri bir iş bölümü ortaya çıkarmıştır (Eröz, 2014: 194). Toplumsal örgütlenmenin karmaşıklaşan yapısına bağlı olarak, giderek kompleks bir hal alan iş bölümü olgusu tanımlanırken “din biliminde ilk günah neyse, toplumlar ve yönetim için iş bölümü de odur” ifadesi kullanılmıştır (Fişek, 1975’den akt. Karakoç, 2020: 674).

İş bölümü, gelişime yönelik adımlar ve hiyerarşik derinleşme beraberinde yeni bir gerçeklik ortaya çıkararak sermaye birikimi, emeğin sömürülmesi gibi süreçleri ve bu süreçleri yöneten toplumsal ilişkisellikleri saklayabilecek özellikte yeni toplumsal doğrular ve kavramlar oluşturmaktadır. Dolayısıyla “ilk günah” olarak tanımlanmış olan iş bölümü olgusu ne kadar karmaşıklaşmışsa bu karmaşanın yönetebildiği ölçüde de sevap olarak sunulabilmesinin yolu ortaya çıkmıştır. Modern iş bölümüne bakıldığında en basit halinin bile bir ast üst yaratma eğiliminde olması nedeniyle doğal sonucunun hiyerarşi olduğu görülmektedir. Modern anlamdaki iş bölümü olgusunda kişiler değil yaptıkları işler esas alınmaktadır. Yapılacak iş, olabildiğince çok parçalara ayrılarak ayrılan her iş için ise başka bir kişi tayin edilerek kitlesel bir ayrıştırma yapılmaktadır. Bu ayrıştırma aynı zamanda düzeyel yığılmalara neden olması dolayısıyla bireyi sıradanlaştırmaktadır. Buradan anlaşıldığı üzere, farklılaşma kavramı işin farklılaşmasına işaret etmekte ve aşırı uzmanlaşmaya dayalı sistemde alt kademelerde emeğin vasıfsız hale gelmesine neden olmaktadır (Ankara Üniversitesi Açık ders malzemeleri, 2022). Modern çağda iş, insanların uzmanlaştığı alanlardan doğan çok çeşitli meslek grupları arasında bölünmektedir. Geleneksel dönemde tarım dışında gelişen zanaat işlerinde belirli bir uzmanlaşma gerekse de işçi, üretim sürecinin başından sonuna kadar bütün aşamaları yerine getirmektedir. Modern dönemde ise üretim sistemlerinin daha büyük çaplı olmasına müteakip, süreç beceri esaslı çoklu parçalar halinde ilerletilmektedir.

İş bölümü kavramı ele alınırken akla gelen ilk sosyolog Emile Durkheim olmakla birlikte Durkheim’in kavramsallaştırmasında, Marx’ın ele aldığı “sınıf çelişkisi” kavramı eksik kalmıştır. Marx’ın tanımında iş bölümü, üretim, iş veya emeğin yöntemsel

çerçevede bölümlere ayrışmasıyla oluşmaktadır. Burada belirtilen bölünmenin anlamı, iş için verilen emek, emek için harcanan zaman, bu süreçte kullanılacak teknikler ve sonucunda gerçekleşecek üretimin nasıl olacağını ifade etmektedir. Marx'a göre, yaşanan tüm süreçlerin temel sebebi ise hammaddenin kendisidir. Hammadde, oluşturulan sistem içerisinde bir döngüye dâhil edilir. Bu döngü, elde edilecek üründen sağlanacak kazançla göre biçimlenir. Çünkü burjuva, işi tasarlarken ve bölümlendirirken maksimum kâr edebileceği şekilde işçinin zamanlarına yaymaktadır. Dolayısıyla Marx, iş bölümünün toplumsal anlaşmazlık, çatışma, insanın kendine yabancılaşması, sınıf eşitsizlikleri ve özel mülkiyet gibi bir arada yaşarken sorun yaratan uygulamaların ortaya çıkışına neden olduğu görüşüyle iş bölümüne karşı çıksa da, sonrasında toplumun sınıflamasını ve işin bölünmesini modern toplumun bir gerekliliği olarak ifade etmiştir (Palabıyık, 2012: 267-269).

Sosyal bilimlerde, ortaya atıldığı ilk günden itibaren iş bölümüne yönelik birçok araştırma yapılmıştır. Araştırmaların 20. Yy. 'da emperyalizm veya sömürgeciliğin bir sonucu olarak ortaya çıkan iş bölümünün sosyal iş bölümü olduğu yönünde bir analiz bulunmaktadır. Bu noktada iş bölümü kavramsal olarak teknik ve sosyal olmak üzere iki şekilde ele alınarak değerlendirilmiştir. Sosyal iş bölümü, türlü mesleklerde uzmanlaşmayı, ele almaktadır. Bununla birlikte iş bölümünün kendi içinde ayrılmasının yanında 2. Dünya Savaşından sonra kurulan yeni düzende kapitalist bir tutumla ortaya çıkan merkez ve çevre ülkeler ya da gelişmiş ve az gelişmiş ülke grupları da iş bölümünün yarattığı ayrışmaya bağlı bir netice olarak ortaya çıktığı iddiasıyla ele alınmıştır. Merkez ülkelerde yoğun sermaye ve yüksek katma değerli mal üretimi bulunurken, çevre ülkelerde yoğun emek ve düşük katma değerli mal üretimi bulunmaktaydı. 1970'lerden sonra ise, kurulan düzende çatırdamaların başladığı görülmekteydi. Gelişmiş merkez ülkelerin refah ve gelişmeye dair harcamaları artmış, hammadde ve petrol maliyeti yükselmiş, fordist üretim çok yaygın hale gelmiş, dolayısıyla dünya pazarında rekabet körüklenmiş ve yeni sanayileşmiş ucuz iş gücü sahibi ülkelerin sisteme katılması ve merkezdeki kâr oranlarının düşmesiyle birlikte üretim, çalışma ve teknoloji anlamında ülkeler arasında yeni bir iş bölümü dağılımı gerekliliği ortaya çıkmıştır. Yaşanan gelişmelerin ardı sıra hem sosyal hem teknik iş bölümünün ülkeler arasında değişmelere uğradığı gözlemlenmektedir. Görüldüğü üzere iş bölümü ve uzmanlaşma her alana sirayet etmiş bir yapıdır. Geçmişten günümüze evrimleşerek bir gelişim süreci geçirmiş ve bu süreç, klasik teoride, yönetsel iş bölümünü de beraberine alarak yönetsel ve teknik iş

bölümü olarak ortaya koyulmuştur (Eşkinat, 1997: 345-348). Klasik teori yani klasik yönetim kuramı, kusursuz şekilde bir saat gibi ilerleyen yönetim düşüncesini ifade eder. Kusursuz işleyişi sağlayacak olan ilkeler de saat parçalarını tamamlayacak nitelikte itinayla seçilmektedir. Burada bahsedilen temel ilkeler ise; iş bölümü, hiyerarşi, yapısalılık ve denetimdir. Temel amaç, verimi en üst seviyeye çıkarmak olması sebebiyle iş bölümü burada önemlidir (Karakoç, 2020: 670). Bugüne kadar Adam Smith, Durkheim, Fayol, Babbage, Marx, Weber gibi birçok isim teorik, toplumsal, yönetsel ve zihinsel anlamda iş bölümü üzerine vurgu yapmıştır. Sonuçta varılan ortak nokta ise iş bölümünün zamandan tasarruf ettiren, maliyetleri düşürücü bir etki sağlayan ve verimliliği maksimize eden bir olgu olduğu yönündedir (Yaşlıoğlu ve Yaşlıoğlu, 2021: 188).

3.3. DURKHEİM'İN İŞ BÖLÜMÜ TANIMI

Durkheim'ın içerisinde yaşadığı dönem, toplumsal anlamda radikal değişim ve dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu değişim ve dönüşümlerin doğru anlaşılabilmesi adına analiz edilmesi ise Durkheim'a göre genel çerçevede bilimin göreviyken, özelde sosyolojinin görevidir. Doktora tezi olarak 1893'te yayınlanan "Toplumsal İş Bölümü" adlı çalışmasında, tam olarak içinde bulunduğu geçiş dönemindeki değişim ve dönüşümleri ele almaktadır (Taş, 2020, 445). Durkheim, çalışmayı yapmaktaki nedenini ise çalışmasının içerisinde şöyle aktarmaktadır:

"Bu çalışmanın yapılmasına yol açan sorun ise bireysel kişiliği ile toplumsal dayanışma arasındaki bağ ve ilişkilerin saptanması konusudur. Nasıl oluyor da birey bir yandan daha özerk olurken öte yandan topluma daha çok bağımlı duruma geliyor? Nasıl aynı zamanda hem daha çok bireyseliyor hem de daha çok dayanışma içine giriyor. Çünkü birbiriyle çelişir görülen bu iki devinin birbirini izlediği çok açıktır. İşte ortaya attığımız soru budur. Kanımızca görünüşteki bu çelişkiye yol açan şey, iş bölümünün her gün daha büyük ölçülerdeki gelişmesinin sonucu olarak, toplumsal dayanışmanın biçim değiştirmesidir. İşte iş bölümünü incelememize konu almamızın nedeni budur" (Durkheim, 2006: 61'den akt. Duyan Aktürk, 2021: 29).

Durkheim, iş bölümünün ortaya çıkışını nüfus yoğunluğu ile bağdaştırmış ve bunu açıklarken "Dinamik Yoğunluk" kavramını ortaya koymuştur. Nüfusun hızla artmasıyla kırdan kente doğru yaşanan yoğun göçler iş bölümünde zorunlu bir ayrışmaya sebep olmuştur. Kaynakların kullanımını hızla artıran göçe dayalı yığılmalar, toplumun düzenli bir yapıya erişmesiyle sonuçlanan bir iş bölümü çeşitliliğini ortaya çıkarmıştır. Durkheim'ın bu noktada asıl ilgilendiği konu ise, düzeni sağlayan koşulların sürekliliği ve hızlı değişim ve dönüşümlere adapte olmaya çalışan bireylerin topluma ait bir parça olduklarını hissedebilmeleridir (Çoban, 2022: 120).

Durkheim, toplumsal gerçekliğe temel olarak toplumsal bilinci esas almaktadır. Toplumsal bilinç kavramı, toplumun ortak inanç ve duygularının bütününe ifade etmektedir. Burada bahsedilen toplumsal bilinç, bireysel olan bilinçlerden farklı olarak, kendi kural ve yasalarına göre değişim gösteren, bireyseli kapsayıcı bir bilinçtir. Çünkü toplumun bir parçası olan bireyde topluma dair zıtlıklar bulunması olanaksızdır (Turhan, 2017: 39). Durkheim, topluluk halindeki bireylerin bir toplumu nasıl oluşturabileceği? Ve toplumsallığın devamını sağlayacak olan uzlaşmacı tavrı nasıl ortaya koyabilecekleri? Sorularına cevap aramıştır. Bulduğu cevap dayanışmayı iki tür olarak sunmaktadır. Bunlar, benzerliğe dayalı mekanik dayanışma ve iş bölümünden kaynaklı organik dayanışmadır (Celayiroğlu, 2004: 6). Durkheim, “Toplumsal İş Bölümü” adlı eserinde, toplumsal düzen kavramı yerine toplumsal dayanışma kavramını kullanmaktadır. Dolayısıyla asıl problem, toplumsal dayanışmanın nasıl sağlanacağıdır. Daha açık bir ifadeyle Durkheim’ın odaklandığı kısım, toplumsal kriz, çatışma ve savaş durumlarında dayanışmanın nasıl sağlanacağı üzerine olmuştur. Soruya verdiği cevap, iş bölümünün zaman içinde gelişmesinin bir sonucu olarak toplumsal dayanışmanın değişmesi yönünde olmuştur (Duyan Aktürk, 2021: 29). Anlaşılabileceği üzere Durkheim’a göre, iş bölümünün işlevi, uygarlık üretmek değildir. Uygarlık, iş bölümünün doğrudan sonucudur (Durkheim, 2006: 76-78’den akt. Turhan, 2017: 39).

3.3.1. Mekanik ve Organik Dayanışma

Durkheim, sanayi devrimi sonrası yaşanan geçiş dönemine yakından şahit olmuş ve sürecin hem öncesi hem sonrası için yaptığı gözlemleri ortaya koyma fırsatı bulmuştur. Bu aşamada ise topluma dair izlenimini, modernite ile birlikte değişim ve dönüşümün kaçınılmaz olduğu yönünde belirtmiştir. Durkheim’a göre, toplumun biraradalığını sağlayan tutucu güç, toplumsal ahlak ve din kurumudur. Toplumun sorunsuz ve sağlıklı bir şekilde birarada kalmasını sağlayan bu iki önemli olgu, yaşanan kaçınılmaz değişim ile gelen sorunların ve çatışmaların odağında kalmıştır. Mevcut duruma çözüm üretebilmek amacıyla sorunların ve çatışmaların niteliğinin ortaya koyulabilmesi makul göstergelerin tespit edilmesiyle mümkün olacaktır. Durkheim, çatışma durumunun nedeni olan değişimin en belirgin parametresi olarak iş bölümünü ve onunla beraber değişip dönüşen dayanışma türlerini ortaya koymuştur (Tuncel, 2022: 5).

Durkheim’a göre, insan topluluklarının oluşumu ve farklılıklarına rağmen birlikte yaşayabilmelerini anlamlandırabilecek kavram dayanışma kavramı olmuştur. Dayanışma, birey tarafından taşınan ve sağlanan toplumsal bir olgudur. Aile, meslek, ulus

dayanışması gibi pek çok dayanışma biçiminden söz edilmektedir. Durkheim ise, bu tek kategorize edilmiş dayanışma biçimlerini olgunun tümünü açıklamakta yetersiz görmektedir (Kaymak, 2023: 16-17). Durkheim’a göre dayanışma, toplumun çözülmeye uğramasının en önemli engellerinden biridir. Toplumsal iş bölümü ve dayanışma, toplumun ayakta durmasını sağlayan iskeletin tutucu parçalarıdır. Toplumsal varlığın idame ettirilebilmesi için organik ve mekanik dayanışma türleri kullanılmaktadır. Aynı ahlaki değer yargılarına, aynı görüşe ve bilince sahip, birinci dereceden ilişkilerle bağlı, daha kendiliğinden ve anlık gelişen dayanışmaya mekanik dayanışma adı verilirken, karmaşık ilişkiler ağı içerisinde birbirine yabancılaşmış, farklı ahlaki değerlere ve görüşlere sahip olan ikinci dereceden ilişkiler kuran toplumların, işbölümü aracılığıyla sağladığı biraradalığa organik dayanışma adı verilmiştir (Baycar, 2019: 205). Durkheim, benzer özellikler de ele alınarak bireyin doğrudan toplumsal yapıya bağlandığı durumun, mekanik dayanışma duygusu sayesinde gerçekleştiğini ifade etmektedir. Bu noktada yaşanan sosyal yakınlaşmalar bireysel çıkarların toplanarak kolektif bir bilinci meydana getirmesini sağlamaktadır. Toplum ve bireye ait bilinç yapısının aynı düzeye geldiğinin anlaşılmasıyla birlikte toplum içerisinde yaşanan işlevsel farklılaşmalar değişimi beraberinde getirmektedir. Durkheim, nüfus yoğunluğunun hem iş hem hareket anlamında artış göstermesini, insanların birbirine olan bağımlılık türlerinin iş bölümü vasıtasıyla artmasını ve ahlaki anlamda yeni bağların ortaya çıkmasını, mekanik dayanışmanın organik dayanışmaya dönüşmesi olarak açıklamaktadır (Köseoğlu, vd., 2022: 183).

Bir toplumda iş bölümü gelişme göstermişse ortak bilinç daha güçlü ve kapsamı genişler. Dolayısıyla bireylerin kendine özgü davranışları çok azdır ve benzerlikler fazlaca görülmektedir. Gelişmeyen iş bölümü ise bu noktada yaşa, cinsiyete ve geleneksel toplum yapısındaki bir takım beklentilere göre sınırlandırılmıştır. Buradan da anlaşılacağı gibi mekanik dayanışmalı toplumların karakteristik özellikleri, olduğu parçaların her birinin birbirine benzemesidir. Durkheim’ın ifadesiyle “ zincir halkaları gibi birbirine benzeyen birçok yığın yinelemesinden” oluşurlar (Durkheim, 2018: 2014’ten alt. Toydemir, 2021: 42). Benzerlikler dolayısıyla var olan bu dayanışmada, parçalar türdeş özellikler taşıdığı için her ne kadar birey kolektif bilince doğrudan bağlı olsa da bağlar kolayca çözülebilir. Çünkü birlikteyken sergiledikleri tavrı, her birinin benzerlik göstermesi dolayısıyla bireyler kendi içinde de taşımaktadırlar. Olası bir kopma durumunda toplumsal yaşamın özelliklerini, birey kolayca başka bir yere

götürebilmektedir. Bu anlamda, bireyler bütünün bilgisine sahip olarak yaşamaktadırlar. Ayrıca, mekanik dayanışmalı toplumlarda, bireyin toplumdan kopması bir kargaşa nedeni değildir. Dolayısıyla uyumu bozan herkes herhangi bir çözüm yolu aramaksızın toplum dışına bırakılabilmektedir (Toydemir, 2021: 41-42).

Benzerliğin ön planda olduğu mekanik dayanışmalı toplumlardan, organik dayanışmalı toplumlara geçildiğinde bütünlüğü sağlayan iş bölümü göze çarpmaktadır. Organik dayanışmalı toplumlarda bireylerin her birinin özel rolleri olduğu gibi kendileri de farklı parçalardan oluşurlar. Durkheim bu durumu “farklı organlar dizgesi” olarak ifade etmektedir. Artık benzer temelli, parçalı yapının yerini belirli bir düzende birlikte çalışan organizasyon almıştır. Birey artık bağlı olduğu köklere göre değil toplumun içerisinde yaptığı iş ve etkinliğe göre kategorize edilmektedir. Doğmuş olunan çevreden ziyade iş ve meslek çevreleri önem arz etmektedir. Buna bakılarak söylenebilir ki organik dayanışmalı toplumların kendi özelliklerine göre oluşturdukları tip ise örgütlü tip olmuştur. Herhangi bir ortak değer veya görüş barındırmıyor olmalarına rağmen, bireyler bir arada kalma gerekliliği duymaktadır. İş birliği temelinde ortaya çıkan bu gereklilik bir dayanışma doğurmaktadır. İş bölümü bu toplumların karakter özelliklerinin ve uyumluluğunun sağlayıcısı konumundadır. Ortak bilince dair duygular organik dayanışmalı toplumlarda yaygın hale geldikçe gücünü yitirmektedir. Örneğin, din bu toplumlarda kademeli olarak gündelik hayattan soyutlanmıştır. Din kavramının ve etkinliğinin, hayatın içinden çekilmeye başlaması ise bireye daha çok yer açmaktadır. Benliğine yer açılan birey, ortak bilinçten kopma eğilimi göstermiştir. Durkheim’a göre, mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya keskin bir geçiş yoktur. İki toplum arasında aşamalı bir evrimsel geçiş gerçekleşmiştir. Ne parçalı ne de örgütlü tipler saf haliyle bulunmazlar. Çünkü biri diğerinin yerine geçerek var olur. İlk geçiş evresinde, her kent kendine yetecek durumdayken nüfus ve imkânlar arttıkça, kentler de belirli işlevlere sahip olmuşlardır. Bu durum dayanışma tipinin değişmesini sağlamıştır. Karmaşık ilişkiler ağıyla birbirine bağlanması gereken toplum yapılarının kendiliğinden bir düzen sağlaması oldukça zor olduğu için düzeni sağlayan devlet olmuştur. Dolayısıyla bireyin, devlete bağımlılığı günden güne artmış ve devlet merkezi bir organ haline gelmiştir. Toplum içerisinde tek bir alanda uzmanlaşan bireyler kendi kendine yetemeyeceği için ihtiyaçlarını yaşadığı toplumdan karşılamaktadır. Aynı zamanda üzerine düşen görevi de yerine getirerek kendisini toplumsal organizmanın bir parçası olarak görebilmektedir. Birey ahlakının güçlenmesi ve birey gelişimine alan bırakılması, mekanik dayanışmalı

toplumların aksine, toplumsal ahlakı ve hareketliliği de geliştirmektedir. Bu açıdan bakıldığında bireylerin benzerliği değil farklılığı önemlidir. Toplumsal bütünlüğün sağlanabilmesi için bu farklılık şarttır. Durkheim, organik dayanışmayı, farklılıklara dayalı bir bütünlük sergilemesi nedeniyle, gelişmiş canlıların fizyolojik yapısına benzetmektedir (Toydemir, 2021: 45-48).

3.3.2. Eşitsiz Çağdaş Toplamlar İçin Sosyal Düzenleme m

İnsanlar arasındaki gelir eşitsizlikleri 2. Dünya savaşından sonra uygulanan refah devleti anlayışına yönelik politikalarla azalma gösterse de 1970’li yılların gelişıyle gelir dengesindeki eşitsizlikler tekrar dikkate alınan bir konu haline gelmiştir. Günümüz itibariyle de her alana sirayet etmiş bir sorun olması nedeniyle hala önemli bir tartışma ve araştırma konusu olarak karşımızda durmaktadır. İtalyan istatistiki Corrado Gini’nin (1912) geliştirmiş olduğu “Gini katsayısı”nın eşitsizlik ölçümlerinde geniş çaplı olarak kullanılması ve Kuznets’in (1955) gelir eşitsizlikleri ve ekonomik büyümeden hareketle ortaya koyduğu Ters-U hipotezi, eşitsizlik üzerine yapılan araştırmacı temeli atmıştır. Artık günümüzde dünya çapında genişleyen eşitsizliğin, ortaya çıkabilecek sonuçlarının muhakemesi yalnızca Gini Katsayısının ortaya koyduğu eşitsizlik analizi veya ülkeler arası karşılaştırmalardan değil gelir dağılımındaki eşitsizlik analizleri üzerinde yapılmaktadır. Bu analizler açıkça göstermektedir ki temel sorun ekonomik büyüme, nüfus açısından büyüme veya kalkınma değil, dağılım kaynaklı bir sorundur (Sunar ve Akkuş Güvendi, 2020: 9).

Toplumlarda var olan ekonomik eşitsizliklerin nedeni nedir? Çağdaş toplumlardaki eşitsizlikler ne boyuttadır? Bireylerin toplum içindeki ekonomik konumunu etkileyen faktörler nelerdir? Küresel ekonominin ortaya çıkışı toplumların yaşamındaki imkânları ne kadar etkilemektedir? Tüm bu sorular ağdaş toplumların ekonomik ve toplumsal analizlerinin sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için cevaplanması gerekli olan sorulardır. Toplumu oluşturan bireylere sağlanan maddi kaynaklar hayatlarıyla ilgili birçok karar üzerinde belirleyici olmaktadır. Dolayısıyla toplumsal eşitsizlikler üzerinde yapılan çalışmalar toplum bilimin en önemli alanlarından birini oluşturmaktadır. Bunun yanında ağdaş toplumlarda oluşan tabakalaşmalar var olan mülke dayalı olarak ayrılırken tarihsel gelişme anlamında ele alındığında tabakalaşma cinsiyet, dinsel inanç, yaş, askeri rütbeler gibi bir takım özellikler dolayısıyla da ortaya çıkmaktadır. Tabakalaşma mantığında bireyler veya gruplar bulundukları konumdan daha farklı (yukarı) bir konuma erişmekte mutluluk duymaktadırlar. Böylece tabakalaşmayı

Giddens'in ifadesiyle, Ayrı insan grupları arasında ortaya çıkan yapısal eşitsizlikler olarak basitçe tanımlayabilmekteyiz (Giddens, 2012: 339-340).

Eşitsizlikler bütün insan topluluklarında mevcuttur. Bütün toplumlarda ekonomik boyuttaki gelişmişlik düzeyinden veya mevcut siyasi sisteminden bağımsız sosyal tabakalar bulunmaktadır. Tarih boyunca farklı toplumlar bu tabakaların Aynı düzeye getirilerek sosyo-ekonomik eşitsizliğin sağlanabilmesi için çabalar da bu bir ideal olmaktan öteye geçememiştir. Her ne kadar modern toplumlarda eskiye oranla artan ve karmaşıklaşan farklılaşmalar olsa da eşitsizlikler ve tabakalar arasındaki katı tutum azalma eğilimindedir. Buna rağmen eşitsizliklerin ortadan kalkması mümkün görülmediğinden geçmiş dönemlerde olduğu gibi hala toplumlar ve toplum bilimciler için önemli bir sorun teşkil etmektedir (Ünal, 2018: 9).

Günümüz sosyologlarından Bryn Turner (2020), Dahrendorf'a (1962) Referansla dört eşitsizlik tipinden söz etmektedir. Bunlardan birincisi, göz rengi gibi doğal Nitelik farkları ile ilgilidir. İkincisi doğal derecelendirme farklıdır (yetenekler veya zekâ arasındaki). Üçüncüsü, mevkilerin toplumsal farklılaşması (emekte ki iş bölümü gibi). Dördüncüsü ise, bireylerin prestij ve zenginliklerine göre derecelendirilir sıralanmasını içeren toplumsal tabakalaşmadır (Önür, 2022: 280).

Sosyologlar çoğunlukla insanların varlığına dayalı olan eşitliğine dair kalıcı yargılamalarda uzak durmaya çalışarak, eşitsizliği farklı durumlarda ele alarak, araştırmalarında deneyselliğe eğilmişlerdir. Yapılan araştırmalar ilk sosyologlar için, daha çok yeni bir dönem olan sanayi toplumlarının ortaya çıkışı döneminde patlak veren problemlere çözüm bulmanın bir yolu olarak görülmüştür. Araştırma sonuçları ise devletin sosyal karakterine yönelik vurgular içermektedir. Eşitsizliklerin bir getirisi olan toplumsal tabakalaşma olgusu günümüzde gelişmişlik seviyesi yüksek toplumlarda sınıf olgusunun beraberinde oluşmaktadır. Çağdaş toplumların sınıf analizi konusunda ise karşımıza çıkan iki önemli isim Karl Marx ve Max Weber olmaktadır. Karl Marx toplumlardaki değişimi açıklamak ve düzene dair çözümlemeler ortaya koymak için sınıfsal işleyişi ve sınıf çatışmalarını esas alarak ekonomi önceliklendirmiştir. Weber ise duruma daha farklı bir noktadan bakarak statü gruplarını ve iktidar olgusunu temel almıştır. Weber'e göre ekonomi tek başına bir tabaka belirleyici etken olarak görülmemektedir. Marx ve Weber tabakalaşma ve sınıf olguları üzerinde iki ana kutup oluşturacak düzeyde kendilerinden sonra gelen sosyologları etkilemişlerdir. Bunların yanı sıra elbette Saint Simon, George Simmel, Tosquevellie ve Emile Durkheim gibi isimlerin de yeni kurulan düzende yaşanan sınıfsal farklar, gelir ve itibar dağılımlarını da

ortaya çıkan eşitsizlikler üzerinde analizleri, açıklamaları ve çözümlemeleri olmuştur(Ünal, 2018: 31-32).

Durkheim, Marx ve Weber'in Toplum ve sınıf anlayışından daha farklı olarak toplumsal işleyişin sağlıklı olması için sınıflar arası hareketliliğin işlevsel yönünü ele almış ve bu konuda Marx ve Weber'in aksine sınıflar arası yukarı yönlü bir hareketliliği gerekli görmüştür. Toplumsal ideal olarak meritokratik anlayışa sahip olması nedeniyle Durkheim için fırsat eşitliği ana noktada konumlanmaktadır. Bunun sebebi eşitsizliğin organik dayanışmalı toplumlar açısından sorun çıkarma potansiyelinin olmasıdır. Organik dayanışmanın korunabilmesi için fırsat eşitliğinin önemli olduğu ifade edilmektedir. Aslında Durkheim, eşitsizliğin tamamıyla ortadan kalkmayacağını ve ilerleyen süreçlerde diğer toplum yapılarında da devam edeceği fikrini kabul etse de doğuştan getirilen zengin-fakir ayrımının asgari düzeye çekilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır (kesgin, 2023: 604). Durkheim'ın organik dayanışmalı toplumunda mesleki uzmanlaşma vardır, insanlar birbirlerine karşı ahlaki yükümlülüklerle ve belirli yasalarla bağlı haldedir. Fakat Durkheim'ın tasvir ettiği bu modern toplum Marx için sosyal problemlere yol açan bir sınıf çatışmasından ibarettir. Weber ise patrimonyal (geleneksel) bürokrasiden, rasyonel (modern) bürokrasiye geçişi ele almış ve modern bürokrasinin baskıcı varlığı, toplumlarda yaşanabilecek haksızlık ve adaletsizliklere karşı birtakım korkularından söz etmiştir. Bununla birlikte Durkheim sosyal eşitsizlikleri toplumsal dayanışmaya etkileri üzerinden ele almıştır (Aydın, 2014: 216).

Durkheim'ın, eşitsizlikler konusunda düşünce yapısı ve çalışmaları üzerinde etkili olan iki önemli isim Montesquieu ve J.J. Rousseau'nun ele aldığı "Doğal Durum" anlayışında insanlar birbirine değil direkt olarak doğaya bağımlı ve doğadan tecrübe edilen bir konumdadırlar. İnsanların hayatını karmaşık ve zorlu hale getiren ise doğal durumdan çıkarak modern topluma geçiş yapmak olmuştur. Durkheim bu gerçekliği "toplumsal patoloji" olarak adlandırmıştır. Toplumsal patolojinin üç temel nedeni vardır: Bencillik, anomi ve zorunlu iş bölümü. Zorunlu iş bölümünün toplumsal patoloji sayılma sebebi sınıfların, sahip olduğu ayrıcalıkları başka sınıfları baskı altına alabilmek ve sömürmek için kullanabilmesi olanağı yaratmasıdır. Aileden miras yoluyla servet aktarımı olduğu sürece bir sınıfın başka bir sınıf tarafından sömürülmesi olasıdır. Çünkü kalıtsal mal aktarımı, bireylerin topluma dâhil olmasıyla birlikte eşitsizliğin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Durkheim, çıkarılacak miras vergisi ile miras aktarımının engellenmesi konusunda bir tutum sergilemiştir. Buradaki amaç eşitsizliği yok etmek

düşüncesi değil, eşitsizliklerden olabilecek en az zararı görmektir. Durkheim’a göre eşitsizliği meşru kılacak tek şey “doğal eşit olmayışı”. Yani insanların yetenekleri açısından doğal bir şekilde eşit olmayışları kastedilmektedir. Durkheim, kalıtımla aktarılacak yeteneklerin; güçlü bir dikkat, mücadeleci ruh, tasarlama, sağlıklı yargılama gibi oldukça genel yetenekler olduğunu düşünmüş olsa da farklı uzmanlık alanları için uygun olabilmektedir. Ancak yetenek tek başına yeterli olmayabilir. Yeteneğe özgü alandaki kişilerle iletişim halinde olmak o işin içine girmek için gereklidir. Destek görmeyen kişiler yeteneklerini kullanacakları ressam, doktor, mühendis vb. Mesleklere yönelemezse, Durkheim’ın söylediği gibi toplumsal anlamda var olan eşitsizliklerin doğal eşitsizliklere denk düşmediği ortaya çıkmaktadır. Durkheim, zeka ya da zenginlik gibi spesifik olmayan nedenlerden ötürü ortaya çıkan otoriteyi kabul etmese de, toplum bu özelliklere sahip olan kişileri ayrıcalıklı üst bir konumda görebilmektedir. Anlaşılacağı üzere toplum, ayrıcalıkları üzerinden otorite tipleri yaratabilmektedir. Örneğin, bir toplumda zenginlik bireylere saygınlık sağlıyorsa bunun sebebi o toplumun ekonomiye atfettiği değerden ileri gelmektedir. Buna benzer düşünceye sahip toplumlarda para her olay ve olgunun nedeni veya sonucudur (Önür, 2013: 24-31). Sonuç olarak, Durkheim her koşulda sağlanabilecek tam eşitlik fikrine inanmaktadır. İş bölümünün yarattığı anormalliklerin geçici olduğunu iddia etmiştir. İş bölümünden doğacak eşitsizliklerin giderilmesi için meslek birliklerinin ve devletin işlevlerinin önemli olduğunu belirtilmiştir (Aydın, 2014: 222).

4. MESLEĞİN KAVRAMSAL TANIMI VE YAPISI

Meslek, alınan eğitim ve edinilen deneyimlere bağlı olarak kazanılmış bilgi ve beceriler aracılığıyla yararlı hizmet ve mal üreterek karşılığında para alınan, belirli kurallar çerçevesinde yapılan iş olarak tanımlanmaktadır (TDK). Bir alanda etkinlik yapabilme yetkinliği veya gücü de mesleği tanımlamaktadır (Kıyak, 2006: 51). Dilimize Arapçadan geçen bir kavram olan meslek, hayatı idame ettirebilmek için kişiyi çalışma alanına dâhil eden sürekli iştir. Türkçede kavram kapsamı çok geniş olmasına karşın batıda alınan eğitim ve bu eğitimin uygulamaya geçirildiği göreve göre uzman meslekler ya da iş yapma kabiliyetine dayalı meslekler olmak üzere birbirinden ayrılmaktadır (Aytekin, 2005: 21). Genellikle iş ve meslek kavramları birbirine karıştırıldıkları veya birbirinin yerine kullanıldıkları görülmektedir. Oysa birbirinin içinde kullanılsalar da farklı anlamları ifade etmektedirler. İş belirli bir iş yerinde yapılan benzer etkinliklerdir. Meslek ise belirli bir iş yeri olmaksızın bir alanda etkinlik yapabilme yetkisini ifade

etmektedir. Her işi olanın mesleği, her mesleği olanın ise bir işi olamayabilir (Kıyak, 2006:51).

Meslek, insanların hayatında önemli bir yer teşkil etmektedir. Kaliteli bir yaşam için gerekli olanları elde etmeye yarayacak parayı kazanmada meslek önemli bir araç olmaktadır. Ayrıca, meslek maddi kazanç sağlamanın yanında toplum içindeki statü ve saygınlığın belirlenmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Dolayısıyla bireyin meslek seçimi kendisini etkilediği kadar yaşadığı toplumu da etkilemektedir. Tüm bunlara bakıldığında bir etkinlik alanı olarak görülen mesleğin taşınması gereken bazı özellikler vardır. Sosyal bir işlevin olması, yetenek gerektirmesi, yetenekle harmanlanabilecek sistemli bilgileri gerektirmesi, bu bilgileri elde edebilmek için mesleğe özgü eğitimin gerekmesi ve mesleğe yönelik bir takım amaçlar, etik ilkeler ve bunları Gerçekleştirmeye yardımcı olacak kurallar bulundurulmalıdır (Turan ve Kayıkcı, 2019: 16).

Modern toplumda, özgür birey olarak gelişme göstermenin en belirgin özelliği meslek seçimidir. Meslek seçimi konusunda doğru karar verebilmek ve sağlıklı analizler yapabilmek için yaşadığı çağı, çevresini, imkânlarını ve yeteneklerini iyi tanıması gereklidir (Eryetiş, 2016: 3). Çünkü insanların içinde yaşadığı toplumun düzeyi, ailesi, kendi becerileri hayatının büyük bir bölümünü kapsayan mesleğini seçmesi için yönlendirme yapmada büyük bir rol oynamaktadır. Aynı zamanda kişi, meslek seçimi ile birlikte ilerdeki sosyo-ekonomik durumunu, saygınlığını yaşadığı çevreyi ve bu çevredeki insan profillerini de seçmiş olmaktadır (Kılıç, 2019: 5).

4.1. MODERNLİĞE GEÇİŞTE MESLEKLERİN TEŞEKKÜLÜ VE MESLEK DAYANIŞMASI

Çalışma hayatı denildiğinde insanlığın varoluşundan bugüne kadar uzanan bir zaman dilimi akla gelmektedir. Ancak geçen sürede, çalışmaya ilişkin anlayış değişmelere uğramış ve günümüzdeki çalışma hayatı Sanayi Devrimi ile birlikte ortaya çıkmıştır. Bunun sebebi Sanayi devriminin, beraberinde modern iş yeri ve fabrikaları da getirmesi olmuştur. Ayrıca Sanayi devrimi öncesinde keskin hatlarla ayrılmış alt-üst sınıf ayrımı da bu süreçte farklı bir boyut olarak bugünün esnek çalışma modeline göre düzenlenmiştir (Ören ve Yüksel, 2012: 34). Sanayi devrimi sonrasında modern toplum yapısında özellikle çalışma hayatında yaşanan değişim ve dönüşümlerin analizinde meslek olgusu ön plana çıkmaktadır. Ekonomi, kent, tabakalaşma, eğitim gibi konuları meslek olgusu üzerinden açıklamak mümkün olmaktadır. Sanayi sonrasında ortaya çıkan

bilgi toplumları hızlı bir iktisadi değişmeye şahitlik etmiştir. Dolayısıyla, özellikle bu dönemde mesleklerin sosyal hayattaki anlamları ve önemleri üzerine tartışma ve analizler ciddiye alınmıştır. Günümüzde sosyo-ekonomik dalgalanmalar ve değişimler bu sebeple yaygın olarak meslekler üzerinden değerlendirilmektedir (Sunar, 2020: 32). Kapitalist düzenin hâkim olduğu toplumda iş ve emek, üretimin bütününe dair bilgi sahibi olanlar ve üretimi gerçekleştirenler arasında makas giderek açılmaktadır. Bu ayrım sonucunda meslekler günden güne artış göstermiştir (Karaboğa, 2011: 61).

Günümüzde, çoğu toplumda meslekler ve işler, belirli yeterliliğe sahip olan herkese açık hale gelmiştir. Geleneksel iş bölümü türleri ile karşılaştırıldığında modern çağda meslek, kişiye toplumsal statü kazandırmaktadır. Bireyleri iş ve meslek sahibi yapan, imtiyazlardan ziyade yetenek ve çalışkanlıkları olmaktadır. Bu durumun teorikte herhangi bir sorunu olmasa da pratikte istisnaları vardır. Örneğin; yakın ilişkiler mantıklı olanı değil duygusal olanı ön plana çıkarabilmektedir. Bu noktada mesleğin sağlayıcısı sayılabilecek eğitim ve sürdürücüsü sayılabilecek çalışma hayatında sağlanacak fırsat eşitliği zamanla bu durumu azaltmaya ya da ortadan kaldırmaya yardımcı olabilecektir. Ayrıca modern işin diğer özelliklerine bakacak olursak; modern işler, alanında uzmanlaşmış kurum ve kuruluşlarda uygulanmaktadır. Geleneksel dönemde evde yapılan zanaat ürünlerinin fabrikalara taşınarak makine tipi üretime alınması buna bir örnektir. Weber, bu değişimden “Fonksiyon Spesifikleşmesi” şeklinde bahsederken, Neumark “Mesleklerin İhtisaslaşması” şeklinde tanımlamıştır. Bu spesifikleşme ve uzmanlaşma, yüksek gelir talebi, yüksek itibar beklentisi ve dolayısıyla yüksek rekabete neden olmuştur (Eröz, 2014: 194-195).

Sanayi Devrimi ile birlikte ortaya çıkan ve sonrasında gitgide karmaşık bir hal alan iş bölümü, uzmanlaşma, bilgi ve becerilerin farklılaşması, günümüzde çeşitlenen ve sayıca artmaya devam eden birçok mesleği doğurmuştur. Bugün, meslekler yaşam tarzını yansıtan önemli toplumsal kategoriler olarak görülmektedir. Çünkü bir mesleği tercih ederken, sağlayacağı kariyer, mesleği yapmak için gerekli olan bilgi ve becerilere bakılırken aynı zamanda, hali hazırda mesleği icra eden kişilerin yaptıkları işler, meslek üzerinden kazandığı saygınlığı, maddi ve manevi anlamdaki geliri, eğitim düzeyi, zaman yönetimi ve tüketim alışkanlıklarının tamamı meslek hakkında ön görü kazandırmaktadır. Durkheim’ın Mekanik İş Bölümü, Tönnies’in Cemaat olarak ifade ettiği geleneksel toplumlarda, kişiler ailelerinin isim ve lakaplarıyla anılırken, modern toplumlarda bu meslekler üzerinden sağlanmaktadır. Sanayi devriminden sonraki aşamada bu sürece

gecikmeli olarak dâhil olan toplumlarda modern mesleklere sahip bireylerle, geleneksel mesleklere sahip aileler arasındaki yaşam şekline dair farklılıklar, mesleklerin toplumsal dönüşüm ve yeniden oluşum sürecinde ne denli etkili olduğunu göstermektedir. Durkheim'ın da ifadesiyle; meslek, her anlamda benzerlik üzerine kurulu olan geleneksel toplumların değil, farklılık ve karmaşa üzerine kurulu modern toplumlara ait bir kavramdır (Kars ve Özkul, 2021: 39-45). Artık modern çağda insanların çalışmadan hayatını idame ettirmeleri mümkün olmadığından, sosyal statünün de anahtarı konumundaki meslekler önem arz etmektedir. Sosyal yapı içerisinde mesleklerin yerindeki köktenci değişim profesyonel meslekleri de etkilemiş ve uzmanlaşma, modern sosyal örgütlenmelerde temel nitelik sayılmaya başlanmıştır (Seçer, 2007: 112).

Herbert Spencer, Emile Durkheim, Auguste Comte gibi sosyolojinin önemli isimleri topluma dair bir tanımlama yaparken yapısal görünümü vurgulamak amacıyla toplumu bir organizmaya benzetmişlerdir. Bunun sebebi, bir organizma nasıl ki kendini çeşitli organ parçalarının uyumlu birleşiminden oluşan bir bütüne, toplumda kendisine yapısal bir bütünlük sağlayan çeşitli unsurlardan oluşmaktadır. Sosyolojide toplumsal yapı adı verilen bu bütüncül görünümün her unsuru, yerine getirmesi gereken görevleri dolayısıyla tamamlayıcı niteliktedir. Bu sebeple, bütünü oluşturan tamamlayıcı unsurlar olmadan toplumsal yapı olmayacağı gibi, bütünden ayrı toplumsal unsurların da var olması mümkün değildir (Demirtaş vd., 2021: 52).

Toplumun canlı, dinamik görünümünü sağlayan en önemli etken bireyler, gruplar, kurum ve kuruluşlar arasında süreklilik gösteren etkileşim ve dayanışma halidir. Toplumsal hayat içerisinde farklı şekillerde karşı karşıya gelerek toplumsal etkileşimde bulunan birey, grup ve kurumlar bu etkileşimler aracılığıyla amaçlarını gerçekleştirme, değişim ve süreklilik sağlamaktadır. Tüm toplumlarda geçerli olan bu evrensel etkileşim ve dayanışma biçimleri iş birliği, uyum, mübadele gibi kavramaları barındırmaktadır. İş birliği, belirli bir hedef için gösterilen çabaların birleştirildiği bir dayanışma biçimidir (Demirtaş vd., 2021: 53).

Dayanışma kavramı ortaya koyulduğunda akla gelen ilk isim olan Durkheim'a göre; Sanayi Devrimiyle birlikte yeni meslek alanları ortaya çıkmakla kalmamış uzmanlaşma da artmıştır. Ortaya çıkan iş bölümü olgusu sadece ekonomik bir değişim değil, idari, siyasi, yargısal, bilimsel, sanatsal alanların hepsinde yüksek düzeyde bir uzmanlaşma getirmiştir. Mekanik dayanışmalı toplumlarda ortak ahlak, eylem ve düşünce biçimleri yaygınken bu durumun toplumsal uyumu arttırmakla birlikte,

toplumsal ilerlemeye de ters olduğunu ifade eden Durkheim, mekanik dayanışmanın zayıflamasını toplumsal ilerlemenin bir sonucu olarak değerlendirmektedir. Bu toplumsal ilerleme bir çözölme değil iş bölümüyle temellenen bir dayanışma oluşumunun göstergesidir. Toplumsal bütünlüğe olan bağlılık artık mekanik dayanışma biçiminde olduğundan daha güçlü hale gelmiştir. İş bölümüne dayanan bu yeni toplum biçimi organik dayanışmalı toplumlar olarak adlandırılmıştır. Artık insanlar toplumda ihtiyaç duyulana yalnızca küçük bir kısmını üreterek bir diğer üretene ve üretilene ihtiyaç duymaya başlamıştır. Bu ihtiyaç duyma hali bağımlılığı arttırarak organik toplumu farklılıklar üzerine inşa etmeye sebep olmuştur. Bireyler bir meslek dalında, sınırlı bir alanda kendini geliştirme imkânına sahip olurken, yaşanan çeşitlilik ve farklılaşmalar kültürel kopuşu değil toplumsal bir zorunluluğu temsil etmektedir (Çoban, 2022: 121).

Varlığını devam ettirebilmek adına birbirine bağlı olan bir organizmayı andıran organik toplumlarda müttekabiliyet uyumu da beraberinde getirmektedir. Örnek verilecek olursa, biri besin üretirken diğerinin barınma sağlaması, biri elbise üretirken bir diğerinin sağlık hizmeti sunması gereklidir. Yaşamak için bütün hepsi gereklidir. Beslenme, barınma, sağlık, eğitim, hukuk, siyaset, güvenlik vb. Birey ve toplumlar için gerekli tüm alanlar birinin tamamlayıcısıdır. Burada sonuç olarak bir toplumun birlikteliği birbirlerine duydukları ihtiyaç üzerinden sağlanmaktadır (Duyan ve Aktürk, 2021: 32).

4.2. MESLEKİ DEĞİŞİM

İnsanların içinde olduğu fiziksel şartlar, coğrafi koşullar yaşamlarını şekillendirmektedir (Uyanık ve Tokyürek, 2021: 44). İnsanoğlunun yaşamını idame ettirebilmek için doğadan destek alması söz konusu olmuştur. Bunun sonucunda toprak, ağaç, taş, madenler vb. doğada yararlanılabilecek her şey insanlar tarafından kullanılmıştır. Temel ihtiyaçlar karşılanmaya çalışılırken farklı alanlarda iş bölümleri ortaya çıkmıştır (Balcı, 2020: 702). Ortaya çıkan iş bölümü zamanla gelişim göstermiş ve farklı konumlarda, farklı alanlarda ve şartlarda meslekler ve iş alanları ortaya çıkmıştır. Toplum öncesi dönemlerde hayatını devam ettirebilmek için çeşitli yetenekler sergileyen insanlar, toplumsal yaşama geçişle birlikte yeteneklerini paylaşarak toplum için kullanılmış ve mesleklerin ortaya çıkmasına neden olmuşlardır (Uyanık ve Tokyürek, 2021: 44). Meslekler tarihinin hemen her bölümünde ekonomik kazancın ötesinde sosyal hayatın bir parçası olmuş, böylece toplumun yaşam biçimine dair gösterge olmuştur. Toplumların ilgi alanları ve kültürlerini öğrenebilmek için iyi bir inceleme alanı olan mesleklerin sahip olduğu özellikler toplumların gelişmişlik düzeyleri ile doğrudan ilişki

içerisindedir. Geçmişten günümüze kadar gelen mesleklerin, devamlılığını sağlayan en önemli unsur o mesleğin ustalarıdır. Usta-çırak ilişkisi, geleneksel mesleklerin devamlılığını sağlamaktadır. Ancak sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel gelişmeler, geleneksel mesleklere olan ilginin kaybedilmesine neden olmuştur. Değişen koşullar pek çok mesleğin üzerinde olumlu ya da olumsuz şekilde etkiler yaratmıştır. Bu değişim ve dönüşüm bazı meslekleri daha farklı bir versiyona dönüştürürken bazı mesleklerin kaybolmasına neden olmuştur. Örneğin kalaycılık, hasırcılık, demircilik, terzilik vb. meslekler kaybolmaya yüz tutmuş veya farklı şekilde karşımıza çıkmakta olan mesleklerdir (Balcı, 2020: 702).

Marshall'a göre meslek, emek piyasalarında yaşanan büyüme ile birlikte ekonomik rollerin ev işlerinden ayrılması olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla mesleğin meydana gelmesi sosyo-kültürel bir takım değişimler sonucunda gerçekleşmiştir. Bu değişim mesleği incelerken önümüze üç kategori çıkartmaktadır. Bunlar; geleneksel, profesyonel (modern) ve güncel meslekler olarak sıralanmaktadır. Geleneksel meslekler; sanayi devriminden önce var olmuş, teknolojiyle birlikte geri kalmış ve günümüzde kuşaklar arası aktarımı zor olan mesleklerdir. Sanayi Devrimi ile beraber bu meslekler yerini modern (profesyonel) mesleklere bırakmışlardır. Profesyonel mesleği tanımlarsak alana özel bilgi ve eğitim ile elde edilen, sertifika, diploma veya belgelerle geçerliliği kanıtlanan ve sayesinde statü ve maddi kazanç elde edilen meslekler olarak tanımlanabilir (Cırdı ve Bulu, 2021: 348). Günümüz meslekleri ise hala şekillnemeye devam eden yakın dönemde ortaya çıkan mesleklerdir. Sayıca ve tür olarak günümüz mesleklerinin giderek çoğaldığı ve çeşitlendiği görünür bir durumdur. Ayrıca bu durum sürekli olarak estetik, nitelik ve etik olarak yeni ölçütler meydana getirmesi nedeniyle daha komplike bir hal almaya başlamıştır. Teknolojinin baş döndürücü bir değişime neden olduğu bu çağda, sürekli yeniden inşa edilen sosyal talepler ve bunlara uygun yeni teknikler bir bütünlük içinde ilerleyerek döngüye süreklilik kazandırmaktadır (İlhan, 2008: 317). Yeni ihtiyaçların ortaya çıkardığı yeni mesleklere örnek verecek olursak; artan ihtiyaçlar, azalan ilişkiler dolayısıyla bakkaların yerine ürün çeşitliliği daha fazla olan marketler açılmış, onlar da daha sonra yerini alışveriş merkezlerine bırakmıştır. Teknolojinin gelişmesi, zaman yönetimi kavramının önem kazanması ve bireyselleşmenin artmasıyla da sanal marketler ortaya çıkmıştır (Cırdı ve Bulu, 2021: 347). Geleneksel temelli mesleklerin üzerine, geleneksel arka planı olmayan ve eskiye dayalı bir yetenek

gerektirmeyen modern mesleklerin eklenmesi, meslek olgusunun kapsamını ve niteliğini her yönüyle yeniden analize zorunlu bırakmıştır (Aça, 2015: 126).

Gelecekte ortaya çıkacak mesleklere dair oluşan merak dolayısıyla uluslararası kuruluşların konuya dair çeşitli raporları yayınlanmıştır. Yayınlanan raporlarda ağırlıklı olarak, gelecekteki mesleklere yön vermekte olan küresel ölçekli eğilimlerden bahsedilmektedir. “Megatrend” kavramı ile anlatılan bu durum ekonomik, toplumsal, çevresel, teknolojik, kültürel, demografik ve siyasal faktörler dolayısıyla oluşup on yıllar boyunca etkisini sürdürürler. Büyük çaplı olamları nedeniyle zorunlu koşulları beraberinde getirirler de farklı alanlarda yeni fırsatlar da yaratabilmektedirler. Çalışma hayatında ortaya çıkan değişim ve dönüşümler özellikle küresel iklim değişiklikleri, teknolojik değişimler ve demografik dönüşümler ön plana çıkmaktadır. Bu megatrendler, meslek tanımlarını değiştirmekte ve ileriye dönük yeni meslek oluşumunu tetiklemektedir. Türkiye’nin iş gücü piyasasını da etkilemesi beklenen bu durum, yapay zeka ve diğer dijital teknolojilerle tamamlanarak 2030’lu yıllara kadar yeni bir iş potansiyeli oluşturacaktır (Erden Özsoy ve Tosunoğlu, 2023: 404).

4.2.1. Saygın Meslek Anlayışında Dönüşümler

İnsanlar ilk tanıştığında birbirlerine sordukları öncelikli sorulardan biri de mesleğinin ne olduğu sorusudur. Bu soruya verilen cevap karşımızdaki kişinin bize karşı tavrını bizim ona olan bakış açımızı belirlemektedir. Dolayısıyla, meslekler ve toplum yapısı arasındaki ilişki sosyoloji alanının hem kuramsal hem deneysel olarak ele alıp incelediği önemli meselelerden bir tanesidir. Toplumsal değişim kavramını meslekler üzerinden değerlendirmek eğitimden kentleşmeye kadar pek çok konuda bağlantı kurarken, tabakalaşma ve toplumsal hareketlilik noktasında da analizlere imkân tanır (Özen, 2022: 251). Bu durum özellikle de ekonomik yapının hızla değiştiği endüstri sonrası toplumlarda meslekler hakkında yapılan sosyal anlam ve önemlerine dair analizler önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle meslekler üzerinden yapılan sosyo-ekonomik değişim değerlendirmeleri yaygın hale gelmiştir. Meslek, geniş anlamda insanların geçim sağlamak amacıyla yaptığı iş olarak görülse de daha ötesinde, kişilere sosyal konum, alışkanlık, karşılıklı etkileşim ve davranış anlamında da büyük etkileri vardır. Zaman içerisinde kendine özgü ahlaki ve toplumsal normlar da geliştiren meslekler ayrıca belirli bir alanda uzmanlaşmanın da göstergesi olmaktadır. Bu açıdan meslekler belli çerçevede süreklilik gösteren bir kurumsallığa sahiptir. Toplumsal etkileşimi sağlamada temel unsur

olan mesleklerin spesifik olarak yerine getirdiği sosyal işlevler itibar kazanmalarını sağlamaktadır (Sunar, 2020: 32).

Mesleki itibar (occupational prestige) bir mesleğe sahip olmanın toplum nezdindeki genel cazibesi ve sosyal onurudur (pavalko, 1998: 128'den akt. Sunar, 2020: 36). Mesleğin toplum içindeki konumunun yine toplum tarafından anlaşılabilirliği değerlendirilmesi sonucunda ortaya çıkan ve toplumun sosyo-ekonomik koşullarındaki değişkenliğe göre değişim geçiren bir gösterge veya belirteçtir. Bu değişimler takip edilerek toplumsal tabakalaşma ve hareketlilik de gözlemlenebilmektedir. Gözlemler, kişinin sosyal konumu hakkında bilgi kaynağı olmaktadır. Bir mesleğin toplumdaki saygınlığı o toplumun otorite, hiyerarşi ve çatışmaları hakkında da bilgi vermektedir. Modern toplumda sosyal hareketliliğin sağlayıcısı olan meslekler aynı zamanda hareketliliğin yaygınlığını ve yoğunluğunu da belirlemektedir. Mesleklerin toplumsal saygınlık derecesi kişinin sosyal konumunu etkilemekten ziyade istihdam, iş piyasası, ekonomi, eğitim gibi geniş kapsamlı birçok alanı yakından etkilemektedir (Sunar, 2020: 32).

Kişinin toplumsal yapıdaki yeri mesleğinin geliri ve mesleğinin gerektirdiği eğitime göre konumlandırılmaktadır. Mesleki statü kavramı bu konumlandırmayı işaret etmektedir. Bu açıdan bakıldığında mesleki statü ve mesleki itibar birbirini açıklamakta ve tamamlamaktadır. Sonuç olarak, günümüz toplumlarına bakıldığında da kişilerin yapmış olduğu mesleklerin itibarı, geliri, kazandırdığı eğitimi, sağladığı hayat tarzı ve tüketim alışkanlıkları birbiri ile bağlantılı olarak ilerleyen, hayatı idame ettirmek için gerekli faktörlerdir (Sunar, 2020: 37). Bireylerin statü elde etme yöntemi olarak yaygın şekilde kullanıldığı eğitim ve toplumsal hareketlilik arasında olumlu bir ilişki olduğu açık bir biçimde görülmektedir. Sorokin (1959)'e göre toplumsal anlamdaki değişimler hareketliliği kolay hale getirir. Aynı zamanda değişimi kolay kılan faktörler de dikey hareketliliği kolaylaştırmaktadır. Lipset ve Bendix, sosyal hareketliliğin sebeplerini; mesleklerin yapı ve fonksiyon değişimlerinin, yeteneklerdeki talepleri de değiştirmesi ve bunun yanında zekânın ve diğer yeteneklerin sunumunda yaşanan değişimler olarak görmüşlerdir. Bu temel iki sebebe bağlantılı olarak, toplumun çeşitli süreçlerinin hareketlilik üzerinde doğrudan etkileri bulunmaktadır. Meslek yapısındaki değişimler meslek topluluklarını oransal olarak etkiler ve hareketlilik meydana getirir. Hareketlilik hali olsa da, meslekler göreceli olarak itibarlarını ve sağladıkları geliri koruyabildikleri müddetçe yukarı yönlü hareketlilik gerçekleşmektedir. Bununla birlikte, kısa zaman

diliminde fark edilmese de uzun vadede mesleki değer ve itibar sıralamalarında değişiklikler yaşanmaktadır. Ortaya çıkan melekler ve ortadan kalkan meslekler itibar sıralamalarında değişime sebep olurlar ve böylece meslekleri yapan kişiler de meslek değiştirmedikleri halde sosyal hareketlilik yapmış olmaktadır (Korkmaz, 2011: 80-83). Mesleki itibar konusunda araştırmalarda yöntem, toplumun içinden seçilen bir örneklem grubuyla, meleklerle dair yaptıkları derecelendirme, sahip oldukları görüşler hakkında bilgi olarak mesleki itibar hiyerarşisini belirlemek şeklindedir. Mesleğin toplumsal yapı ve hareketlilik üzerinden değerlendirilmesi de mesleki itibar araştırmalarının tarihine bakıldığında (Sunar, 2020: 37-38):

Mesleki itibar araştırmalarının geçmişi 1925'te George Counts'ın 450 lise öğrencisi ve öğretmeniyle 45 meslek üzerine yaptığı görüşmelerden çıkardığı itibar ölçeğine kadar geri gider. 1947'de ise National Opinion Research Center (NORC) araştırmacıları ulusal ölçekte 2920 kişiyle görüşerek her meslek hakkında 20-100 arası bir puanlama yapmalarını istemiştir. 1963'te tekrarlanan araştırmada önceki sonuçlarla arasında yüksek korelasyon bulunmuştur. İki çalışmada da hekim, üniversite profesörü, yüksek yargı mensubu, avukat ve diplomat ilk sıralarda çıkan mesleklerdir. Amerikan Nüfus Bürosu tarafından mesleki itibar ve statü skorlarının geliştirilmesi 1950'li yıllara tekabül eder (Nam ve Boyd, 2004: 330'dan akt. Sunar, 2020: 37). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki 30 yıl boyunca, mesleki itibar üzerine 60'tan fazla ülkede 85 çalışma yapılmıştır (D. Treiman, 1976, s. 285'den akt. Sunar, 2020: 37). ABD, Britanya, Sovyetler Birliği ve Japonya gibi sanayi ülkelerinde mesleki hiyerarşinin benzer olduğu sonucuna varılmıştır (Inkeles & Rossi, 1956, s. 335'den akt. Sunar, 2020: 37).

Günümüzde dünya, teknoloji ve finans üzerinden şekillenmekte ve ülkelerin sanayisi ile sosyal hayatı da hızlı bir değişim göstermektedir. Teknoloji temelli dijitalleşme ve otomasyon gücü ilerledikçe meslek tanımları değişim geçirerek geleceğin meslekleri şekillenmektedir. Yeni kurulan düzende geride kalmayacak, aynı zamanda yeni fırsatlar oluşturabilecek adımlar atmak tüm ülkelerin görevidir. Dönüşen dünyanın yeni meslekleri hakkında öngörüler hızla gelişmekte ve bununla birlikte, ilerde yok olacak ya da zirveye taşınacak meslekler hakkında tahminler yapılmaktadır. 2016'da Oxford Üniversitesi'nden yapılan açıklamaya göre, 25 yıl içinde mesleklerin değişerek %47 oranında meslek grubunun ortadan kalkacağı, bunun sebebinin dijital dönüşüm ve endüstri 4.0 kaynaklı olacağı bildirilmiştir. Ancak, yapay zekâ teknolojilerinin hızlı, etkin kullanımı görüşü değiştirmiş, iki yıl sonrasında Dünya Ekonomik Forumu, değişimin beş yıl içerisinde gerçekleşeceği ve mesleklerin %57 oranında robot ve makineler tarafından yapılacağını açıklamıştır. Sonuca bakıldığında, Ekonomist Dergisinin yayınladığı rapora göre günümüzde saygınlığını koruyan, asla yok olmayacak meslekler olarak değerlendirilen doktor, öğretmen, hukukçu, finans uzmanı, bürokrat gibi mesleklerin dahi kaybolabileceği belirtilmiştir. Buna örnek olarak ise kanser, tansiyon, alzheimer, diyabet

vb. hastalıklarda yapay zekânın, doktorlarda daha başarılı bir şekilde tanı koyabilmesi gösterilmektedir (YÖK, 2019: 36-55).

4.3. MESLEKLER VE MESLEKİ FARKLILAŞMANIN TOPLUMSAL DAYANIŞMA AÇISINDAN ÖNEMİ

Bu noktaya kadar ele alınan iş bölümü ve mesleki gelişim değerlendirmelerinin sonucu olarak denilebilir ki; basit ya da karmaşık, mekanik ya da organik dayanışmalı, geleneksel ya da modern bütün toplumsal biçimlenmelerde asgari ya da azami ölçüde bir meslek farklılaşmasından söz etmenin mümkün olduğu açıktır. Her biri insanların değişim süreçlerinde gelişen ihtiyaçlarını karşılamak üzere meydana çıkan meslekler, toplumdaki temel bir dayanışma mekanizmasını oluşturur. Dolayısıyla ihtiyaçlara tekabül eden her meslek toplumsal bir gereklilik olarak belirirken, ihtiyaca rağmen hizmet olarak sunulamayan her bir meslek de o toplumun düzeni açısından önemli bir eksiklik olarak ortaya çıkar. Bu anlamda mesleklerin layıkıyla icra edilebileceği bir toplum düzeni ve buradan hareketle çalışma hayatının düzenlenmesi toplumsal yaşam açısından kritik bir öneme sahiptir.

Buradan da anlaşılabacağı üzere, meslekler insan ihtiyacı için var olurlar. Bu aynı zamanda bireysel bir yaşam karşısında toplumsal yaşamın neden gerekli olduğunun da cevabıdır. Birey kendi başına üstesinden gelemeyeceği yaşam mücadelesini ancak bir toplum yaşamıyla sürdürebilir. Bu da sürekli vurgulandığı gibi sadece bir arada olmakla değil dayanışma ile bir arada olmakla sağlanabilir. Sonuç olarak mesleklerin tamamı bu dayanışmanın tezahürüdür denilebilir.

Toplumsal hayatının canlı ve dinamik yönünü oluşturan şey bireyler ve gruplar arasında sürekliliği olan etkileşimler zinciridir. Toplumsal hayat içerisinde bireyler ya da gruplar farklı biçimlerde karşı karşıya gelebilmektedirler. Sosyolojide bu karşı karşıya gelme durumu toplumsal etkileşim olarak adlandırılmaktadır. Bu etkileşimlerin bazıları toplumdaki grupların istikrarlı ve süreklilik içeren bir yapıda olmasını sağlarken bazı grupların değişimine ve dönüşümüne neden olmaktadır. Sosyolojide çeşitli etkileşim biçimleri vardır. Bunlar; iş birliği, mübadele, çatışma, rekabet, baskı ve uyumdur (Demirtaş vd., 2021: 56). Toplumda farklı mesleklerin iş birliği ve uyum içerisinde olması başka bir tabirle mesleklerin dayanışma içinde olması yalnızca meslek gruplarının değil, toplumun tamamının istikrar ve süreklilik içinde olmasını sağlayan önemli bir etkidir. Meslek dayanışması kavramı, Durkheim'ın iş bölümü türleri çerçevesinden

hareketle iş birliği çerçevesinde ele alınmak istendiğinde meslek dayanışmasından ziyade meslektaş dayanışması kavramıyla karşılaşılmaktadır. Elbette ki meslektaş dayanışması bir meslek içinde olması gereken bir etkileşim biçimidir. Buna karşın meslekler arası dayanışmayı yansıtmamaktadır. Meslekler arası dayanışma toplumsal yapı unsurlarının sürekli etkileşimi için gerekli bir faktördür. Eğitimin meslek edindirme amacı ile çalışma hayatına kapı açması ve ekonominin ihtiyaç duyduğu iş gücünü yetiştirmesi buna bir örnek teşkil etmektedir.

5. TÜRKİYE’DE ÇALIŞMA HAYATININ ZORLUKLARI VE MESLEK TERCİHİ SORUNU

Meslek tercihi, bireyin yaşamını önemli ölçüde etkileyen kararların başında gelmektedir. Bireyler mesleklerini seçerken yalnızca ne tür bir işte çalışmak istediklerini değil aynı zamanda hangi standartlarda bir hayat yaşayacaklarına da karar vermektedirler. Tercih edilen meslek, iletişim kurulan kişileri, geliştirilen görüşleri, bakış açılarını, ideallerini ve hayat tarzını doğrudan etkilemektedir (Hamamcı, vd., 2013: 285). Bu sebeple kişilerin, mesleğinde başarılı ve hayatında mutlu olabilmesi meslek tercihi sürecine göre şekillenmektedir. Bu süreçte doğru karar alınmasında öğrencilerin kendini tanıması, yani ilgi, ihtiyaç, yetenek ve beklentilerinin farkında olması ve bunları iyi analiz edebilmesi önemlidir. Tüm bu faktörler dikkate alınmadan yapılan bir meslek tercihi, mesleğin kişiye verdiği doyumu ve kişinin kendini gerçekleştirme düzeyini düşüreceği için mesleği sürdürmek zor hatta imkânsız bir hal alacaktır (Turan ve Kayıkçı, 2019: 16).

Bireylerin ileride yapacakları mesleklere karar verirken, tercih süreçlerini nelerin etkilediğine baktığımızda: Cinsiyet, yaş, aile yapısı, kardeşler, yakın çevre, kişilik özellikleri, okul, eğitim, ihtiyaçlar, ilgi ve yetenekler, kültürel değerler, toplumun sunduğu iş imkânları, istihdam düzeyi, ekonomik ve sosyal çalışma koşulları gibi birçok etmen karşımıza çıkmaktadır. Bronfenbrenner (1979’dan akt., Zunker, 2006), meslek tercihinde dört temel sistemin olduğunu belirtmiştir. Bunlar: Mikro sistem, meso sistem, eko sistem ve makro sistemdir. Mikro sistem bireyin kendisini, meso sistem akranlarını, sınıf arkadaşlarını ve aileyi, eko sistem dost, akraba ve komşuları, makro sistem ise görüşleri etkileyen sosyal ve ideolojik oluşumları ifade etmektedir. Bu sistemlerin hepsi birbiri ile bağlantılıdır (Atli ve Gür, 2019: 33). Çünkü hayatın ilerleyen döneminde yapılacak meslek, bireyin yaşamının pek çok alanını etkilemektedir. Dolayısıyla yapılacak tercih tek bir faktöre veya ani alınan bir karara dayandırılmadan önce bireysel çevresel, toplumsal, ekonomik vb. faktörlerin tamamının gözden geçirilmesi sağlıklı bir

tercih için gereklidir. Bronfenbrenner’ın bahsettiği mikro, meso, eko ve makro sistemlerin birbiri ile bağlantılı olduğu vurgusu bu açıdan önem taşımaktadır. Bir toplumun içerisinde yaşamını sürdüren ve bir toplum içinde mesleğini icra etmek durumunda olan bireyler olarak kendi tercihlerimiz, aile, akraba, arkadaş ve toplum yapısına bağlantılı olarak belirlenip gelişmektedir. Başka bir nokta, meslek seçiminin uzun soluklu bir süreç olduğunun bilinmesidir.

Meslek tercih süreci, yaşamımız boyunca geçirdiğimiz fiziksel, duygusal ve bilişsel tüm süreçleri içerisine dâhil ederek ilerlemektedir. Meslek gelişim kuramcıları olan Ginsburg, Ginzberg, Herma, Alexrad ve Super, mesleki gelişimin genel gelişime benzer şekilde farklı evrelerden oluştuğunu söylemektedirler. Ayrıca, Holland, Roe ve Gardner gibi isimlerin de meslek seçimi kuramlarına katkıları bulunur (Anılan, vd., 2008: 239). Meslek edinme konusunda temelde 4 kuram bulunmaktadır. Gelişimsel, davranışsal, farklılıkçı ve yapısal olarak sıralanabilecek bu kuramlar meslek algısına ve tercihinin yönelik psikolojik bir bakış sunmaktadır. Meslek kuramlarından bahsedildiğinde akla gelen iki isim Ginzberg ve Super olmaktadır. Ginzberg, meslek seçim dönemlerini ele alırken Super, mesleki benlik kavramının gelişmesi ve gerçekleşmesinin aşamalarını ele almaktadır. Ginzberg’e göre meslek seçimi bir süreçtir ve önemli ölçüde geri döndürülemezdir. Her bir seçimin bir anlamda uzlaşma olduğunu ileri süren Ginzberg, fantezi, geçici ve gerçekçi aşamalarını içeren bu sürecim 20’li yaşların ortalarında tamamlandığını iddia etmiştir. Daha sonra düşüncelerini, meslek tercihlerinin ömür boyu süren ve geri döndürülebilir olan bir süreç olduğunu, insanların kendileri ile çalışma hayatları arasında uygunluk sağlayabileceği şeklinde revize etmiştir. Super, benlik kuramını bütünleştirici bir odak noktası olarak ele almaktadır. Buna göre benlik kuramının gelişiminde beş aşama vardır. Bu aşamalar: “Büyüme, (0-14 yaş), Keşfetme(araştırma) (15-24 yaş), Yerleştirme (24- 44 yaş), Koruma aşaması (44-64 yaş) ve Çöküş aşaması (65 sonrası yaş) şeklinde özetlenebilir.” Bu süreç baştan sona, biyolojik miras, bireysel ve toplumsal belirleyiciler, çeşitli rolleri oynama fırsatı ve geri bildirimden oluşan bir uzlaşma sürecini kapsamaktadır. Super’a göre mesleki olgunluk bireylerin mevcut yaşam aşamasına uygun olan görevle baş edebilme olgunluğunun göstergesidir. “Ergenler için mesleki olgunluğun olası boyutları; özerklik, tasarım, keşfetme, mesleğine karar verme, bilgi ve gerçekliktir (Aytekin, 2005: 75).”

Öncü ismi Krumboltz olan bir başka kuram ise davranışçı kuramdır. Krumboltz, bireylerin mesleki kararlarının çevresel koşullar, genetik etmenler, öğrenme yaşantıları ve

performans becerilerinin birileri ile etkileşiminden etkilenebileceğini düşünmektedir. Her karar noktasında karar seçenekleri vardır ve alınan kararlar sonraki kararın seçeneklerini artırır ya da azaltır şeklinde bir görüş ileri sürmektedir (Aytekin, 2005: 81).

Blau ve arkadaşlarının oluşturduğu yapısalcı görüş, insanların toplumda farklı konumları olması dolayısıyla meslek seçimleri ve gelişimleri arasında farklar olabileceğini vurgulamaktadır. Kuram dâhilinde oluşturulan ekonomik, sosyolojik ve psikolojik şema, meslek seçimi yapan kişileri etkileyen yapısal nedenleri ortaya koymaktadır. Sosyal yapı, meslek seçecek olan kişilerin kişilik gelişimlerini etkileyerek ve seçim yapmak için sosyo-ekonomik bir çerçeve sunarak, insanların meslek seçme sürecine etki etmektedir (Aytekin, 2005: 84).

Farklılıkçı kuramın öncüsü olan Holland, bireyin kendine en uygun mesleği kendi ilgi ve yeteneklerini tanıyarak arayabileceğini savunmaktadır. Bu bağlamda kişilik dinamiği, mesleki gelişim, mesleklerin ortaya çıktığı çevre ve gerektirdiği faaliyetle birbiri ile ilişki içerisinde. Holland, bu ilişkiyi altı tip meslek ve karşılığında altı tip kişilik üzerinden açıklamaktadır. Roe'nun kuramında ise, bireyin yaşamın gereken dönemlerinden itibaren ortaya çıkan ihtiyaçlarından doğmuştur. Örneğin; sevgi ihtiyacı karşılanmamış ya da karşılığında bir şeyler vermesi koşuluyla karşılanmış bireyler insanlarla en az etkileşim kurabilecekleri meslekleri tercih etme eğilimindedirler. Gardner, çoklu zekâ kuramını geliştirerek, sayısal/sözel olarak değil, farklı yeteneklere göre ayrıma gidilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Gardner'a göre kişiler zekidir ama yetenekleri birbirinden farklıdır. Mesleğin bu kritere göre seçilmesi gereklidir (Aydemir, 2017: 254).

5.1. TÜRKİYE'DE MESLEK TERCİHİ SORUNU VE EKONOMİK BAĞLAMI

Türkiye'de bireyin kendini keşfetme ve kendisine uygun mesleği bulması ortaöğretim döneminde başlamaktadır. Ülkemizde ortaöğretimin 2. Sınıfında alan seçimi yapan öğrenciler 4. Sınıfa geldiklerinde, yapmak istedikleri mesleği ya da o mesleğe hazırlanacakları yükseköğretim programlarını seçmektedirler (Kutlu, 2012: 28-29). Seçtikleri alan dışında farklı alandan bir yükseköğretim programına girmek hayli zor olduğu için, öğrenciler 14-15 yaşlarında meslek tercihlerini somutlaştırarak, buna göre alan seçmeleri beklenmektedir (Aydemir, 2017: 253). Ancak alan seçiminden sonra daha net bir şekilde ilerlemesi beklenen meslek tercih süreci, Türkiye'deki çalışma hayatının sorunları, zorlukları ve mevcut ekonomik koşullar nedeniyle karmaşık bir hal alarak,

nihai tercihi güçleştirmektedir. Başta ekonomik zorluklar dikkat çekse de, kültürel yapı ve değerler de meslek tercihlerini etkilemektedir. Gelir adaletsizliğinin yarattığı düşünceyle yüksek kazanç sağlayan mesleklere yönlendirme sıkça karşılaşılan bir durumdur. İş hayatındaki ekonomik ve sosyal alanlardaki sıkıntıların sonuçlarına çok erken yaşlarda maruz kalan ve meslek tercihi sürecine girilen dönemde Türkiye’deki toplumsal duruma aşina olması dolayısıyla, doğrudan bir baskı görmese dahi içsel olarak kendine sorumluluklar yükleyen öğrenciler, tercihlerini buna bağlı olarak gerçekleştirebilmektedirler. Başarılı öğrenciler, sosyo-ekonomik, başarılı olmayan öğrenciler ise yalnızca ekonomik kazanç elde edebilecekleri alanlara yönelmekte ve seçenekler buna göre sınırlandırılmaktadır. Dolayısıyla, daraltılmış seçeneklerden doğan tercihler, kuşaktan kuşağa aktarılan ekonomik ve buna bağlantılı bir takım sosyal sorunları da beraberinde getirerek içinden çıkılmaz bir kısır döngüye neden olmaktadır.

5.1.1. Kayıt Dışı Ekonomi

Kayıt dışı ekonomi olgusu, devletin bilgisi dışında yapılan her türlü ekonomik faaliyeti ifade etmektedir. Kayıt dışı ekonomi, gelir dağılımı, vergiler, ekonomik büyüme, kamusal yatırımlar, istihdam, piyasa rekabeti gibi birçok alanda önemli etkiler yaratması dolayısıyla 25 ilâ 30 yıldır ekonomistlerin ve devletin dikkatini çeken ve üzerinde durduğu bir konu haline gelmiştir. Piyasalardaki durgunluk, vergi oranlarındaki artış, işsizliğin çoğalması, kayıtlı ekonomideki prosedürlerin çokluğu, tek bir işte çalışma zorunluluğu, sosyal güvenlik galesi ve devlet politikaları vb. ekonomik faktörler, ekonominin kayıt dışı olarak yürütülmesine neden olmaktadır. Bu durum kamu hizmetinde azalmaya, haksız rekabet ortamına ve sürekli artan vergi oranlarına neden olduğu için kayıtlı ekonomi içerisinde bulunan iş ortamının bozulmasıyla neticelenmektedir (Erkuş ve Karagöz, 2009: 127).

Kayıt dışı ekonomi alanında yapılan ilk araştırmalar ABD’nin 2. Dünya Savaşı sırasında bildirilmeyen gelirlerin parasal yöntemler üzerinden tahmin edilmeye çalışılmasıyla Cagan tarafından yapılmıştır. Devamında Gutman 1977’de aynı yöntemle Amerikan ekonomisinin 1976 yılı kayıt dışı milli gelirinin 176 milyar dolar ve 1977 yılında 195 milyar dolar olduğunu ortaya koymuş ve bu çarpıcı bir şekilde kamuoyuna yansıyarak büyük yankı uyandırmıştır (Işık ve Acar, 2003: 117). Evrensel bir olgu olan kayıt dışı ekonomi tüm ülkelerde görülse de gelişmiş ülkelerde %10’lar, gelişmekte olan ülkelerde %20-%50’ler ve Bangladeş, Hindistan gibi ülkelerde ise %600’lere kadar çıktığı görülmektedir (Marval, 2001: 171’den akt. Işık ve Acar, 2003: 118).

Farklı nitelik ve şekillerde ortaya çıkan kayıt dışı ekonominin, çok yönlülüğü sebebiyle birden fazla tanımı bulunmaktadır (Sertkaya, 2022: 3).

Altuğ (1999)'a göre, belgelere doğru yansıtılmayan ya da hiç yansıtılmayan, aynı zamanda da ekonomiyi düzenleyen kanun ve kurallara uygun olmayan ekonomik faaliyetler kayıt dışı ekonomi olarak adlandırılmaktadır. Örnek olarak; sigortasız işçi çalıştırma, faturasız satış yapma, işportacılık, gecekondu yapımı, dilencilik gösterilebilir.

İlk anlamda, belgesiz ya da gerçek dışı beyan içeren ekonomik faaliyetleri ifade eden kayıt dışı ekonomi kavramı, yasal olan kadar yasa dışını da bünyesinde barındırmaktadır (tefecilik, kumar, fuhuş, silah kaçırma vb.) (Işık ve Acar, 2003: 118).

Başka bir tanıma bakılırsa: Kayıt dışı ekonomi, kullanılan istatistiksel yöntemlerle ölçülemeyen, kamu kurumlarınca takibi yapılamayan, dolayısıyla da GSMH hesaplarında görünmeyen, piyasa temelli gelir oluşturan ekonomik faaliyetler olarak tanımlanabilmektedir (Doğrusöz, 2004: 159'dan akt. Sertkaya, 2022: 4).

Gizli ekonomi, yeraltı ekonomisi, yasa dışı ekonomi, gölge ekonomi, enformel ekonomi, kara ekonomi, beyan dışı ekonomi, nakit para ekonomisi, düzensiz ekonomi gibi birçok kavramla ifade edilen kayıt dışı ekonomi Türkiye'nin de en önemli sorunlarından biridir. 2014-2018 yıllarını kapsayan Türkiye'nin 10. Kalkınma planı, kayıt dışı ekonomi üzerine yoğunlaşmış ve adı da “Kayıt Dışı Ekonominin Azaltılması Programı” olarak kararlaştırılmıştır (Dursun ve Dağcı, 2021: 35). Program kapsamında:

Son yıllarda alınan önlemlere rağmen kayıt dışı ekonominin halen önemli sorun alanlarından birisi olduğu, kayıt dışı ekonomi alanının azaltılmasının, orta ve uzun dönemde ekonomik istikrar, gelir dağılımı ve istihdam gibi birçok makroekonomik unsurun iyileşmesine, ekonomide verimlilik düzeyi ve rekabet gücünün yükselmesine, ayrıca kamu gelirlerinin artmasına katkıda bulunacağı belirtilerek bu programla kayıt dışı ekonominin azaltılmasının amaçlandığı vurgulanmıştır. Ayrıca programda; kayıt dışı ekonominin GSYH'ye (Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla) oranı ile tarım dışı sektörlerde kayıt dışı istihdam oranının beş puan azaltılması hedeflenmiştir (Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), 2013: 166'dan akt. Dursun ve Dağcı, 2021: 36). Programın Bileşenleri ise Kayıt Dışı Ekonominin Boyutunun ve Etkilerinin Ölçülmesi; Denetim ve Yaptırımların Daha Etkili Kılınması; Kurumlar Arası Koordinasyon ve Veri Paylaşımının Artırılması; Kaçakçılıkla Etkin Mücadele Edilmesi ve Kayıt Dışılıkla Mücadelede Toplumsal Mutabakatın Sağlanması şeklinde saptanmıştır. Kayıt Dışılıkla Mücadelede Toplumsal Mutabakatın Sağlanması başlığı altında; toplumun ilgili kesimlerinin kayıt dışılıkla mücadeleye aktif katılımının sağlanacağı, kamu idareleri ve STK'lar aracılığıyla kayıt dışı ekonominin olumsuz etkileri hakkında toplumsal bilincin artırılacağı ifade edilmiştir (Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), 2013: 167'den akt. Dursun ve Dağcı, 2021: 36).

Türkiye'nin uzun süreli sorunlarından olan kayıt dışı ekonomi ciddi bir sorundur. Çözüme kavuşması için hesap verilebilir ekonominin gelişmesi, milli gelir hesaplanırken

maksimum doğruluğun sağlanması, verginin tabana yayılarak kişisel vergi yükünün azaltılması sağlanmaya çabalanmaktadır. Tanzi (1980)'in geliştirdiği para fonksiyonuna endekslenen kayıt dışı ekonominin hacmi tahmin edilebilmiştir. Bu tahminlere göre: 2006'dan 2023 yılına kadar olan toplam 71 dönem eden çeyrek dönemlere bakıldığında, milli gelire oranlanması halinde büyüklüğü %16'dan %68'e kadar değişebilen bir kayıt dışılık tahmininde bulunulmuştur. 2015 sonrasında azalmaya başlayan kayıt dışı ekonomi 2023'e gelindiğinde %16 olarak tahmin edilmiştir. Kayıt dışı ekonominin boyutları ele alındığında %3 ile %11 oranlarında değişkenlik gösteren veri kayıplarından da bahsedilebilmektedir. Bu kayıp, miktar olarak Türkiye'nin 2022 yılı eğitim, sağlık ve savunma alanlarında yapılan harcamalardan daha fazladır. Karşılaştırma sonucunda da görüldüğü gibi ülkemizde kayıt dışı ekonominin önüne geçilmesi, vergi kaydı bulunan vergi mükelleflerinin ekonomik anlamda refah düzeyini önemli oranda artıracaktır (Yıldiran, 2023: 348-349). Tüm bunlarla birlikte kayıt dışı ekonominin ana başlık olarak ele alındığı noktada bahsedilmesi gereken önemli alt başlıklardan biri ve en önemlisi de kayıt dışı istihdam olmaktadır (Bilen, 2007: 134). Kayıt dışı istihdam, kayıt dışı ekonomi çerçevesinde işçi, işveren ve kişisel olarak çalışanların mali yükümlülük altına girmemek için kayıt dışı olarak ekonomik faaliyetlerde bulunması sonucunda yine kayıt dışı bir gelir elde etmesidir. Sosyal güvenlik kurumu tarafından bakıldığında yasal olarak istihdam edilen kişilerin çalışma saatleri ve verilen ücretlerin gerekli kurumlara bildirilmemesi de kayıt dışı istihdam çerçevesindedir. SGK 2016 verilerine göre; çalışanların SGK'ye hiç bildirilmemesi, eksik bildirilmesi ve sigorta primlerine asıl kazanç miktarının eksik bildirilmesi olarak üç tür kayıt dışı istihdam bulunmaktadır. Kayıt dışı ekonomide olduğu gibi kayıt dışı istihdamda da yapılan çalışma faaliyetleri resmîyette görünmemesi dolayısıyla hesaplanamamaktadır. Kayıt dışı istihdamın özelliklerine bakılırsa; kayıtsız olması nedeniyle sisteme kolay giriş, yasal olamaması dolayısıyla esnek ve kurlsız çalışma, ölçülmesinin zor olması, niteliksiz iş gücünün yoğun çaba ve emekle çalışması, küçük ölçekli işletmelerde daha yaygın olması gibi özellikler sıralanabilmektedir (Osmanoğlu, 2020: 136). Ülkelerde kayıt dışı istihdamın var olması; o ülkenin işçileri için ikinci bir iş gücü fırsatının oluşturulmuş olması anlamına gelirken aynı zamanda vergi ve prim gibi yasal birtakım uygulamalardan kaçınılması durumu, kaynakların eşit olarak dağıtılmamasına neden olmaktadır. Bu durum, gelir dağılımındaki adaletsizlikler gibi birtakım sosyal adaletsizliklerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Yurt ve Şişman, 2024: 64).

Kayıt dışı ekonomi ve dolayısıyla kayıt dışı istihdam ne şekilde ortaya çıkmış olursa olsun, gelişmiş ve ya gelişmekte olan her ülke için iktisadi bir sorun teşkil etmektedir. Hem ekonomik hem de toplumsal hayatta olumsuz sonuçlara yol açabilecek kayıt dışı ekonomi ve kayıt dışı istihdam için önlemlerin alınması şarttır. Bu sorunların sonuçları; üretim etkinliğinin ve verimliliğinin azalması, haksız rekabet ortamının oluşması, yaşanan vergi kayıpları dolayısıyla ekonomik refahın düşmesi, kayıtsız çalışan işçilerin sosyal haklarının olmaması, işsizlik ve işsizlik nedeniyle kaybolan ücretlerin telafisi için çocuk işçi çalıştırılması, ülkenin ekonomik durumunu gösteren istatistiklerin kayıt dışılık nedeniyle yanlış bilgi vermesi, ülkede yapılan yatırımların olumsuz etkilenmesi, toplumsal ahlak anlamında yaşanan bozulmalar ve devlete olan güven ve saygının yitirilmesi şeklinde sıralanabilir (Kalaycı ve Kalan, 2017: 30).

Kayıt dışı çalışmanın genç yaşta çalışanlar arasında da oldukça yaygın olduğu açıkça gözlemlenebilmektedir. Bu durum, meslek tercihi aşamasındaki geçlerin yapacakları tercihler üzerinde olumsuz bir etki bırakmaktadır. İşsizlik, sosyal hak kaybı, gelir adaletsizlikleri, ekonomik refahın düşüşü, tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin tamamına yayılarak, tarım ve hizmet ağırlıklı olmak üzere bu sektörlerdeki mesleklerin hem ekonomik hem toplumsal prestijlerini spesifik olarak etkilemektedir. Ortaya çıkan etki bazı mesleklerde daha az bazı mesleklerde daha fazla hissedilse de genellikle olumsuz yönde olmaktadır. Dolayısıyla gençler iş hayatına atıldıklarında, daha az olumsuzlukla karşılaşmak adına işsizliğin, gelir dengesizliğinin, sosyal hak kaybının en az, refah düzeyinin en yüksek olacağı meslekleri tercih etmektedirler. Yapılan tercihler sonucunda yaşanan, belirli mesleklerde yığılma, az tercih edilen mesleklerde yaşanan itibar kayıpları ve itibar kaybından doğan ekonomik refahın düşmesi, alınan ücretlerdeki dengesizlik, ekonomik ve sosyal anlamda daha tatmin edici bir çalışma hayatının olduğu düşüncesi ile yurt dışına yönelme sonucu gerçekleşen beyin göçü ve beyin göçü nedeniyle ortaya çıkan istihdam açığı gibi sorunlar da çalışma hayatının ekonomik koşullarında ortaya çıkan sorunları oluşturmaktadır. Özetle, kayıt dışı ekonomi ile bundan doğan kayıt dışı istihdama neden olması, Türkiye’de eğitim, ekonomi ve çalışma hayatı arasında, toplumun diğer tüm alanlarını da etkileyen olumsuz bir döngüye sebep olmaktadır.

5.1.2. Gelir Adaletsizliği

Tarih boyunca bütün toplumlar ekonomik alanlarda gelişerek refah düzeylerini artırmak için farklı birçok yöntem ve politika denemişlerdir. Toplumlar zenginliklerini arttırmak ve katlayabilmek için önce tarım sonra sanayi ve en son olarak da hizmet

sektörüne önem atfetmişlerdir. Geçmişten bugüne ekonomik büyümeler zenginliği de beraberinde taşımış olması ve ülkelerin amaçlarından birinin de bu yüksek gelir ve zenginliği sağlamak olması nedeniyle bazı makroekonomik problemlerde ortaya çıkmıştır. Gelir dağılımında yaşanan adaletsizlikler bu makroekonomik problemlerden biri olmuş ve gelişmiş ya da gelişmekte olan birçok ülkenin odağı haline gelmiştir (Çelik ve Erkişi, 2022: 254).

Gelir dağılımı, milli gelirden elde edilen maddi kazancın sosyal gruplar veya üretim faktörleri arasında pay edilmesidir. Elde edilen gelirden bireyi ilgilendiren kısım mikro temelli bakış açısını yansıtmaktadır. Birey bu noktada kendi gelirini artırmayı istemektedir. Çünkü kendi yararını ancak bu şekilde en üst düzeye çıkararak tasarruf ve tüketimin dengesini sağlayabilmektedir. Bunun yanında, gelir dağılımı genel bir kavram olarak bütün toplumu ilgilendiren makroekonomik bir bakış açısı gerekliliğini ortaya çıkaran özellikler barındırmaktadır (Kurt ve Çelikay, 2020: 512). Gelişmişlik düzeyinin belirlenmesinde de gelir dağılımının incelenmesinin önemli bir yeri vardır. Bir toplumda, sağlık, eğitim, refah seviyesi gibi unsurlar gelir dağılımına göre değişkenlik göstermektedir. Yaşam şartlarını önemli ölçüde etkileyen bu unsurlara bakıldığında toplumların gelir seviyesi, yaşam standartlarını tayin eden bir ekonomik unsur olarak ele alınabilmektedir. Gelir dağılımına yönelik çalışmalar bireylerin gelir eşitsizliklerini sosyo-ekonomik ve politik yapılarını analiz etmek, istihdam iş gücü ve gelir dağılımı ilişkisini anlamak, bunlara bağlı olarak kaynakların nasıl dağıldığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu noktada adaletsiz gelir dağılımı ekonomik bir problem olmasının yanında sosyal bir problem olarak da geri dönüş sağlamaktadır. Temel ihtiyaçlar olan barınma, beslenme, sağlık, eğitim vb. ihtiyaçların karşılanamaması hem ekonomik hem sosyal problemler olarak ele alınmaktadır (Eker, 2021: 3).

Gelir adaletsizliğine karşı çözüm bulunabilmesi için öncelikle adaletsizliğe sebep olan faktörlerin belirlenmesi ve etkilerinin derecelendirilmesi gerekmektedir (Durgun ve Durgun, 2023: 48). Faktörler sıralanırsa; küreselleşme, enflasyon, vergiler, nüfus yapısı, kayıt dışı ekonomi, gelişmişlik düzeyi ve eğitim düzeyi olarak sıralanabilir. John Manyard Keynes'in tespitine göre ekonomik toplumun en belirgin hatası tam anlamıyla istihdam sağlayamaması ve mevcut servet ile gelirlerin adaletsiz dağılmasıdır. Bütünleyici para politikası ve talep yönetiminin istihdam ve gelirden maksimum eşitlik doğurması amaçlanmıştır. Başlangıçta 1950-1960 arasında işsizlik ve gelir adaletsizliğinde düşüş görülse de 1970-1980 sonrası tüm dünyada gözle görülür bir artış

yaşanmıştır. Son yıllarda özellikle son 30 yılda ise dengesiz paylaşım ile birlikte gelir adaletsizliği de giderek artış göstermektedir (Aktaş, 2022: 2).

Gelir dağılımının adaletli mi yoksa adaletsiz mi olduğunu analiz edebilmek için belirli ölçümler kullanılmıştır. Bu ölçüm yöntemlerinden en çok kullanılanı, İtalyan istatistikçi Corrado Gini'ye ait Gini Katsayısıdır. Gini Katsayısı ile ilişkili olarak kullanılan Lorenz Eğrisi, Kuznets Katsayısı, Yüzdelik Paylar Analizi, Yüzdelik Dilimleme Yöntemi (P80/P20) ölçüm için kullanılan diğer yöntemlerdir. Matematiksel bir gösterge olan Gini Katsayısı, 0 ve 1 arasında değer alan ondalık değerleri ifade eder. Değer 0'a yaklaştıkça gelir adaletsizliği az 1'e yaklaştıkça fazla olarak kabul edilmektedir (Eker, 2021: 8). Buna göre 2023 TÜİK gelir dağılımı istatistiklerine bakıldığında;

Gelir Dağılımı İstatistiklerinin hesaplandığı Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2023 yılı sonuçlarına ilişkin gelir bilgileri, bir önceki takvim yılı olan 2022 yılını referans almaktadır. Son yapılan araştırma sonuçlarına göre; en yüksek eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert gelirine sahip %20'lik grubun toplam gelirden aldığı pay bir önceki yıla göre 1,8 puan artarak %49,8'e çıkarken, en düşük gelire sahip %20'lik grubun aldığı pay 0,1 puan azalarak %5,9 oldu. Gelir dağılımı eşitsizliği ölçütlerinden olan Gini katsayısı en son yapılan araştırma sonuçlarına göre bir önceki yıla göre 0,018 puan artış ile 0,433 olarak tahmin edildi (TÜİK, 2023).

En yüksek gelir grubunun toplam gelirden aldığı pay 2022 yılında %48,00 olarak belirlenirken 2023 yılında %49,8'e yükselmesi dikkat çekmektedir. Gini Katsayısının 0,433 olarak tahmin edilmesi, gelir dağılımı eşitsizliğinin boyutunu gözler önüne sermektedir. Gelir dağılımında eşitsizlik olmasına rağmen en düşük gelire sahip kesimin bir önceki yıla göre payının azalması durumu açıklamaktadır. Nitekim gelirdeki dağılımın adaletsiz olduğu ve istihdam imkânlarının da yetersiz olduğu görülmektedir. Eşitsizlik ve işsizlik mücadelesinde etkili politikaların hayata geçirilmesi önem arz etmektedir. Hem ülke refahı hem de eğitim, sağlık gibi temel unsurların iyileşmesinin gelir dağılımı ile doğrudan bağlantılı olması dolayısıyla gelir dağılımında eşitlik, fiziksel ve psikolojik olarak sağlıklı bireyler yetişmesine, öğrencilerin doğru meslek tercihleri yapabilmelerine, doğru meslek tercihi dolayısıyla çalışma hayatında da etkin olabilmelerine ve toplumsal refahın temellerinin oluşmasına yarar sağlayacaktır.

Ülkelerdeki gelir dağılımları, farklı pek çok sebeple tam bir eşitliğe sahip olamamaktadır. Mutlak eşitliğin sağlanamamasının önemli sebeplerinden biri de bireyin yeteneklerinde ve eğitim durumlarındaki farklılıklardır. Eğitim, gelir dağılımındaki eşitsizliğe etki eden önemli bir faktördür. Bireylerin doğuştan gelen yeteneklerini eğitim aracılığıyla geliştirip, çalışma hayatında kullanması, hayatını idama ettireceği geliri, dolayısıyla da

gelirden alacağı payı belirlemektedir (Sarıdaş ve Çelik, 2022: 362). Bugünkü sistemde ise eğitimin meslek edindirme amacı, yetenek ve ilgiden ziyade ekonomi temelli olarak ele alınmaya başlanmıştır. Bu noktada meslek tercihi yapacak öğrencilerin tercihleri, gelirdeki adaletsiz dağılımdan etkilenirken aynı zamanda gelir adaletsizliğinin artmasına da neden olabilmektedir. Çalışma hayatının ekonomik koşullarında oluşan sorunlardan biri olan gelir adaletsizliği hem neden hem sonuç olarak karşımıza çıkarak meslek tercihlerinin ekonomik anlamda olumsuz birçok nedeninden biri olarak ele alınırken, meslek tercihlerinden sonra yaşanan dengesiz dağılımların da sonucu olarak bugünün ciddiye alınması gereken bir sorunu olarak görülmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

EĞİTİM VE ÖĞRETİM SÜREÇLERİNDE MESLEK TERCİHİ KONUSU

1. EĞİTİM KAVRAMININ TANIMI VE KAPSAMI

Eğitim kavramının ülkemizdeki kullanımı, terbiye ve pedagoji kavramlarıyla birlikte ele alınmaktadır. Terbiye kelimesi Arapça kökenli olup besleme, büyüme, yetiştirme, eğitim, alıştırma gibi anlamları ifade etmektedir. Pedagoji kelimesi ise eski Yunan’da kullanılan bir kelimedir. Soyluların, çocuklarına bakan kölelere verdikleri bir ad olan “pedagog” adından türeyen kavram, bugün Türkiye’de eğitim biliminin karşılığına denk gelmektedir. Batı dillerinde “education” olarak ifade edilen eğitim, bu dillerde yükselmek, yukarı kalkmak, beslemek, gelişim ortamı sağlamak gibi anlamlara gelen “educare” kelimesinden türemiştir. Durkheim’ın bakış açısıyla geniş çerçevede ele alındığında eğitim doğanın, diğer insanların ve sosyal kurumların zekâmız ve irademiz üzerindeki etkileridir. Daha dar anlamda ise eğitim yetişkin yetişkin olan nesillerin, toplumsal hayata hazır olmayan bireylere uyguladıkları, tüm toplumun veya belirli meslek gruplarının onlardan istenilen boyutta fiziki, ahlaki ve entelektüel durum oluşturmalarını amaçlamaktadır (Önür, 2013: 49-50).

Öğrenme ve öğretme üzerine temellenen eğitimin bilinen tek bir tanımı yoktur. Geçmişten günümüze pek çok tanımı yapılan eğitim; Platon’a göre, insana en iyi olgunluğu vermek, Kant’a göre, insan doğasında gizli kalmış olan bütün yeteneklerin geliştirilmesi, Rousseau’ya göre, çocukları yetiştirerek insan yapma sanatı, Durkheim’a göre, sosyal olmayan nesli sosyalleştirme çabası (Çelikkaya, 1991: 78) ve Gökalp’e göre, yetişmiş neslin yetişmekte olan nesle, fikir ve duygularını aktarmasıdır (Gündüz, 2005: 150).

En kısa haliyle, insan yetiştirme süreci olarak tanımlanabilecek eğitim, öğrenme süreçlerinin ve süreçleri sağlayan unsurların sistemli bir şekilde işlemesi ile meydana gelmektedir. Eğitim-öğretim sürecinin sistemli işleyişini mümkün hale getiren en önemli faktör ise insanın doğuştan eğitilebilir ve öğretilbilir yapıda olmasıdır. İnsanın eğitilebilirliğinin sınırı yoktur. Doğumla başlayan eğitim süreci ancak ölümle son bulmaktadır (Keyifli, 2013: 105-107). Dolayısıyla eğitim insanlık tarihi kadar eskidir. Tehlikeden korunma, ihtiyaçları karşılamak, iyi bir hayat yaşamak ve toplumsal olarak kültürel değerleri aktarmak eğitimin sağladığı bazı kazanımlardır. Bu kazanımları sağlayabilmek için temelde iki eğitim türü bulunur; formal ve informal eğitim. Formal

eğitim, kurumlarca sağlanan planlı ve programlı eğitimidir. Ancak bu eğitim yalnızca okulda sağlanmadığı için örgün ve yaygın eğitim olarak ikiye ayrılmaktadır. Örgün eğitim; okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim, ön lisans, lisans, lisansüstü olmak üzere birbiri ardınca gelen aşamaları içermektedir. Yaygın eğitimin ise belirli aşamaları olmayabilir. Okul dışında gerçekleşen bu eğitimde öğrenciler farklı yaş gruplarında olabilmektedirler. İnfomal eğitime bakıldığında herhangi bir plan ve programın olmadığı, gelişi güzel bir eğitim görülmektedir. Ne zaman, nasıl ve ne öğrenileceği belli değildir. Bu sebeple kontrolsüz bir süreçtir (Metin ve Özcan, 2015: 18-21).

Çağımızı tanımlayan en önemli kavram, değişim kavramıdır. Teknolojik, ekonomik, kültürel, sosyal olarak ortaya çıkan her türlü değişim pek çok yeniliği beraberinde getirmiştir. Hızlı küresel dönüşümlerin yaşandığı bu dönemde, eğitimin bundan etkilenmemesi mümkün değildir. Eğitim, gelişen teknoloji ile birlikte okul dışına taşınmış ve okul ortamı kadar okul dışında da öğrenme ortamı kurulmuştur (Ak, vd., 2024: 176). Uzaktan eğitim kavramı ile birlikte temel eğitim türleri olan formal ve infomal eğitime yeni bir boyut kazandırılmıştır.

1.1. KLASİK SOSYOLOJİDE EĞİTİME YAKLAŞIM

Sosyolojinin ortaya çıkışı, Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi gibi, toplumları kökten etkileyen olayların sonrasında yaşanan değişimlere ve değişimlerin getirdiği toplumsal krizlere dayanmaktadır. İçerik ve işleyiş açısından tam bir bağımsız bilim olması 19. Yüzyıl'ın ikinci yarısına tekabül etmektedir. Sosyolojinin bağımsız bir bilim haline gelmesi, toplumsal koşullar ve bu koşullara çözüm arayan düşünürlerin, geçmiş düşüncelerden yararlanması sayesinde olmuştur. Kısaca sosyoloji, doğa bilimlerinin yöntemiyle değişime ayak uydurmak ve değişimden kaynaklı sorunlara çözüm bulmak isteyen ve bunu yaparken geçmiş düşünce birikimlerinden yararlanan düşünürlerin arayışları neticesinde ortaya çıkmış bir bilimdir. Montesque, Saint Simon, Auguste Comte, Karl Marx, Herbert Spencer, Will Fredo Pareto, Emile Durkheim, Max Weber Toplumbiliminin kurucuları olarak adlandırılmaktadırlar (Kaymak, 2020: 1).

Eğitim, toplumsal kurumlardan biridir. Her insan belirli bir çevreye, aileye, sosyal tabakaya doğmaktadır. İnsanların dili, kültürü, görgüsü, içinde bulunduğu topluma göre şekillenmektedir. İçinde bulunduğu ülkenin eğitim sisteminin belirli aşamalarından geçerek toplumda belirli bir yer edinen bireyler, içinde yaşadıkları toplumdan her

anlamda etkilenmektedirler. Bu noktada toplum ve eğitsel yetiştirmenin karşılıklı bir ilişkide olduğu net bir şekilde görülmektedir. Toplumsal etkilenmeleri, eğitimin toplumun şekillenmesindeki katkısını, toplum ve eğitim arasındaki bağlantının yansımalarını araştıran bilim dalı Eğitim sosyolojisi olarak tek bir isimle anılsa da dünyada iki şekilde ele alınmıştır. İlk olarak toplumsal yapıyı bir bütün olarak görüp eğitimi toplumsal kurumlardan biri olarak inceleyen eğitim sosyolojisi (sociology of education), bir diğeri ise eğitim odaklı olarak ilerleyen ve sınıfları, dersleri, öğretmen-öğrenci ilişkilerini, eğitim yöntemlerini inceleyen eğitsel sosyoloji (education sociology) olarak ifade edilmektedir. Konuları aynı ama yaklaşımları farklı olan bu iki alan, son yıllarda birleşmiştir (Ergün, 1994: 1). Nitekim eğitimin kendisi sosyal bir kurumdur. Eğitimin somut bir kurumu olan okullarda da sosyal ilişkiler yürütülmektedir. Dolayısıyla bu iç içe geçmiş durum, eğitim sosyolojisini doğurmuştur (Köse ve Dağyar, 2021: 2).

Eğitim, sosyoloji ile ilgili ilk eser Amerikalı bir sosyolog olan Laster Ward’a ait “Dynamic Sociology or Applied Social Sciences as Based Upon Statitcal Sociology and the Less Complex Sciences (Dinamik Sosyoloji ya da Statik Sosyoloji ve Daha Az Karmaşık Bilimler Üzerine Temellenmiş Uygulamalı Sosyal Bilimler, 1883)” adlı eseridir. Toplumsal gelişmede eğitimin yerinden bahsedilen bu çalışma sonrası John Dewey’in “Okul ve Toplum (The School and Society, 1899)” adlı eseri eğitim sosyolojisinin bilimsel araştırma alanı niteliği kazanmasını sağlamıştır (Erdoğan Coşkun, 2019: 28-29).

Sosyolojinin gelişimine bağlı olarak ortaya çıkan bir alan olan eğitim sosyolojisini daha iyi anlamak ve açıklamak için sosyolojinin kurucularının eğitim hakkındaki görüşleri önemlidir. Durkheim, Weber, Meinheim, Pareto, Marx, eğitim üzerine tespitlerde bulunmuş ve nasıl olması gerektiğine dair fikirlerini belirtmişlerdir (Kaymak, 2020: 2).

Eğitim sosyolojisinin kurucusu olarak kabul edilen isim Emile Durkheim’dır. Durkheim, toplumsal düzeni, onu oluşturan kişilerden ve kişilerin değişimlerinden bağımsız süren bir gerçeklik olarak görmektedir. Sosyal kurumları “bir kalıp”, “bir nehir yatağı” olarak ifade eden Durkheim çocukların ve gençlerin burada şekillendiğini söylemektedir. Toplum, bireylere kendi istediği biçimi almaları için baskı uygulamaktadır. Bu baskı ve zorlamalar dönem dönem artmakta ve azalmaktadır. Toplumun fertleri, sosyal kurumların güçlerini bu kurumların kuralları dışına çıktığında görmektedir. Durkheim’a göre, sosyal kurumlar “sosyal kolektif duyguların kristalize

olmuş şekli” olarak tanımlanabilmektedir. Toplumun bir fonksiyonu olarak gördüğü eğitimi de bir sosyal kurum olarak ele almaktadır. Farklı toplumlarda değişkenlik gösteren eğitim, yetişkin kuşağın genç kuşağa etkisi ve aktarımıdır. Durkehim eğitimi, çocukların ve gençlerin sosyalleştirilmesi olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla toplum, süreklilik sağlamak için kurallarını, ahlak yapısını, toplumsal değerlerini genç kuşaklara benimsetmek amacındadır (Ergün, 1994: 3-4).

Sosyolojinin kurucu isimlerinden olan Weber, insan davranışlarını sosyal ilişkiler ve bağlanmalar üzerinden ele almaktadır. Kişiler karşılıklı anlaşma yoluyla sosyal ilişkiler kurulabileceği gibi bir dış güç aracılığıyla da sosyal ilişki kurmak için baskılanabilmektedir. Weber, tarihsel gelişim sürecinde dikey gelişim açısından ya da şu anki yaygın durum açısından sosyal kurumların ideal ve sosyal tiplere indirgenebileceği iddiasında bulunmuştur. Buradan da anlaşılacağı gibi sosyal gerçekliğin tabakalar çerçevesinde daha iyi anlatılabileceğini söylemiştir (Ergün, 1994: 4). Weber’in tabakalaşma üzerine yaptığı çalışmalar günümüz eğitim sosyolojisi çalışmalarının temelini oluşturmuştur. Weber, eğitimin işlevinin, bireyin ilerde dolduracağı toplumsal statü konumlarına hazırlanması olarak görmektedir. Karl Manheim ise Max Weber’in etkisinde kalmış olsa da eğitim konusunda daha çok Durkheim’in etkisi ön plana çıkmıştır. Eğitimin yalnızca toplumsal kurumlar tarafından sağlanabileceğini düşünen Manheim, Toplumların daha başarılı bir şekilde birlikte yaşamalarını eğitimin bir amacı olarak değerlendirmektedir. Dinamik eğitim sürecinde bireyin çevreye uyumlanması ve eğitimin değişime uyumlanması olarak iki yön bulunmaktadır. Toplumun eğitim aracının topluluk olduğunu belirten Manheim, kurumsallaşmış olan örgün eğitim ile topluluk etkisiyle yayılan toplumsal eğitimi birbirinden ayırmaktadır. Ona göre, örgün eğitimin eğitici yönü daha ağır basmaktadır. “Diagnosis Of Our Time” adlı eserinde eğitimin gerekli bir süreç ve toplumun bütünleyici bir parçası olduğunu belirtmektedir (Tezcan, 1985: 7-8).

Tolcott Parsons, eğitim konusundaki düşüncelerini ortaya koymaya “School Class As A Social System” adlı incelemesi ile başlamıştır. Okulu toplumsal bir sistem olarak ele alan Parsons, okul sınıflarını öğretmen ve öğrencilerin etkileşim süreci olarak değerlendirmektedir. Buna göre sınıfın iki işlevi vardır; birincisi toplumsallaştırma, ikincisi seçme işlevidir. Kişilerin gelecekteki yetişkin rollerini icra edebilmeleri için gerekli uyum ve kapasitelerinin gelişmesi gerekliliği, toplumsallaştırma işlevi (buradaki uyum toplumsal değerlerin uygulanmasındaki ve toplumdaki kişisel rolün

uygulanmasındaki uyum olarak ikiye ayrılmaktadır), öğrencilerin farklı meslek alanlarına seçilmesi ise seçme işlevini oluşturmaktadır. Kimin üniversiteye gideceği, hangi üniversiteye gideceği veya gitmeyeceği okullarda kararlaştırılır. Bu seçime kriter olarak başarı esas alınmaktadır. Parsons, başarıya göre öğrencilerin ödüllendirilmesini modern toplumlarda eğitim ve ekonomik bütünleşme görüşünden temellendiği düşüncesindedir (Tezcan, 1993: 15).

Son olarak, Karl Marx'ın eğitim hakkındaki görüşlerine bakılacak olursa; Karl Marx, 1848 Yılında Engels'le birlikte yazdığı Komünist Manifesto eserinde, eğitimin maddi üretimle birleştirilmesini önermiştir. Marx'a göre, eğitim, zihinsel, bedensel ve politeknik yani öğretim ve üretimin pratik uygulamalarının birleştirildiği eğitim olmak üzere üçe ayırmaktadır. Öğretimle maddi üretimin birleşmesi ezbere dayalı eğitimden kurtulmayı ifade etmektedir. Marx ve Engels, eğitimde kuram ve uygulamaların, bir diğer ifadeyle teorik ve pratiğin birleşmesini savunmaktadır. Buradaki amaç ise şöyle açıklanmıştır; zihinsel ve bedensel çalışma arasındaki karşıtlık kalkacak ve bireyler çok yönlü bir gelişim göstermiş olacaktır. Marx, Komünizmde eğitimin niteliğinin değişmesiyle egemen sınıfın etkisinden kurtulacağını iddia etmiştir. Ayrıca bütün çocuklar, kamuya açık parasız eğitimden yararlanmalı önerisinde bulunmuştur (Tezcan, 1993: 18-19).

1.2.1. Toplumsal Değişme İçin Etkili Olabilecek Bireylerin Yetiştirilmesi

İçinde yaşadığımız çağda kültürlerin, toplumsal davranışların, sistemlerin, yapıların ve kuralların sürekli olarak ve hızla değiştiğine tanık olmaktadır. Toplumsal değişme olarak adlandırılan bu değişmelere aracı olan ve yön veren bazı toplumsal kurumlar bulunmaktadır. Yapısı ve işlevi gereği eğitim kurumu bu toplumsal kurumlar içinde önemli bir yere, dahası nitelikli bir etkiye sahiptir (Kuyumcu ve Erdoğan, 2008: 240). Değişimlerin yaşandığı her dönem belli zorlukları beraberinde getirmesi dolayısıyla, bu dönemler bireylerde merak, endişe gibi duyguları tetiklemektedir. Dolayısıyla, bireyin toplumsal değişimi sağlaması, aynı zamanda toplumsal değişmeden etkilenmesi sebebiyle toplumsal değişim ve birey arasında karşılıklı bir etkileşim vardır. Bu etkileşimin en önemli görevleri arasında eğitim de bulunmaktadır. Toplumsal değişmeyi en çok etkileyen, aynı zamanda değişmeden en çok etkilenen olması sebebiyle değişim ve eğitim kavramları birbirinden ayrı düşünülememektedir (Çarkıt, vd., 2024: 190). Bütünsel olarak ele alındığında eğitim, insan yetiştirme süreci olarak tanımlanabilir. Bireylerin fiziksel ve davranışsal olarak değişmesi, gelişmesi için planlanmış formal

eğitimin içerisine dâhil olması gerekmektedir. İnsan haklarına dair belgelere bakıldığında eğitim, insan karakterini her anlamda değişikliğe uğratan ve geliştiren, aynı zamanda toplumsal yaşamın temeli olan insan hak ve özgürlüklerine saygıyı özümseten bir etkinlik olarak aktarılmaktadır (Eser, 2014: 2016).

Son otuz yıla bakıldığında yalnızca gelişmiş sanayi toplumları değil gelişmekte olan toplumlar da bilişim teknolojilerinden kaynaklı radikal dönüşümü yoğun şekilde hissetmektedir. Şüphesiz ki, toplumsal değişimi etkileyen çeşitli faktörler bulunmaktadır. Bunlar, yaşanan bilimsel ve teknolojik gelişim, demografik değişimler, ekonomik yapı, siyasal yapı, ideolojiler ve değer yargıları, eğitim, doğal çevre olarak sıralanabilmektedir. Bu faktörler arasında göze çarpan eğitim, değişimin hem öznesi hem nesnesi olmaktadır (Tatlıdil ve Esgin Güder, 2013: 260-261). Yaşanan toplumsal dönüşümler ve yapılan değişimler eğitim sistemlerini de etkilemekte, bununla birlikte, eğitimin her kademesinde yeniçağın gerekliliklerine uygun düzenlemeler yapılmaktadır.

Sosyolog Daniel Bell, sanayi sonrası bilgi (Enformasyon) toplumu olarak adlandırılmış olan 21. Yüzyılın yükselen değerlerini küresel rekabetler, hızlı gelişme ve değişme, bilgi içerikli yeni organizasyonlar, yeni bilgi çağına uygun teknolojiler, insan kaynaklarının öneminde artış ve bilgili insan olarak belirlemiştir. İlhami Fındıkçı ise enformasyon toplumu ile birlikte yeni anlayışlar ve bireysel, toplumsal, kamusal değişim ve dönüşümler gerektiğini ifade etmiştir. Bilgi toplumlarının gerekliliği olan insan modeli değişime uğramıştır. Dolayısıyla, bu dönüşümü sağlayacak olan okullar ise belirli gelişim süreçlerinden geçerek bu ihtiyacı gidermek zorunluluğundadır (Parlar, 2012: 194).

Eğitimdeki değişim ve dönüşümlerin gerekliliği konusunda P. Durucker (1992: 237) görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir:

Önümüzdeki yıllarda eğitim alanında meydana gelecek değişiklikler, modern okulun, üç yüz yılı aşkın bir süre önce kitapların basılmasıyla ortaya çıkışından bu yana görülen değişikliklerden daha büyük olacaktır. Bilginin gerçek sermayeye zenginlik yaratan başlıca kaynak hâline geldiği bir ekonomi, eğitim performansı ve eğitim sorumluluğu açısından eğitim sistemine ve okullara yeni ve zorlu talepler yöneltmektedir. Bilgi işçilerinin egemen olduğu bir toplum ise, sosyal performans ve sosyal sorumluluk açısından daha da yeni -ve daha da zorlu- taleplerde bulunur. Eğitimli insanın nasıl bir kimse olduğu üzerinde bir kez daha durup düşünmek zorunda kalacağız. Aynı zamanda öğretme ve öğrenme biçimlerimizde çok kesin ve hızlı biçimde değişmektedir. Bu, kısmen öğrenme sürecine ilişkin yeni kuramsal anlayışın, kısmen de yeni teknolojinin sonucudur. Son bir nokta da, okullardaki pek çok geleneksel disiplinin kısır, belki de eskimiş hâle düşmesidir. Böylece ne öğrendiğimiz ve öğrettiğimiz, hatta bilgi derken neyi kast ettiğimiz konusunda da bir takım değişikliklerle karşı karşıya bulunmaktayız (Durucker 1992: 237'den akt. Parlar, 2012: 195)."

Günümüzde fertlerin eğitiminin, toplumun gereklerine yönelik bireylerin yetişmesi üzerinden planlanarak çağa uygun özelliklerde teorik ve pratik bilgi aktarımı sağlanması için çalışmalar yapılması zorunluluk haline gelmiştir. Ayrıca, dünya değişip geliştikçe daha rekabetçi ve komplike bir hal almakta, bu gittikçe karmaşılaşan yapıda hayatta kalabilmek ve iyi bir yaşam sürebilmek adına nitelikli ve nicelikli bilgiye sahip olmak ve kullanabilmek ihtiyaç dahilinde sayılmaktadır. Tüm bu bilgilerin nasıl saklanıp nasıl aktarılacağı konusu da bu noktada büyük bir önem arz etmektedir. Bilgilerin aktarımı, kullanımı, muhafazası eğitim süreçlerince ilerlemektedir. Geçmişin programı ile yarını planlamak hüsrana yol açacağından, eğitimin yenilikçi topluma uygun donanımlara sahip bilgiyi nasıl aktarması ve nasıl kullanması gerektiğini verilen çağdaş eğitim doğrultusunda iyi öğrenmiş bireyler yetiştirmesi, 21. Yüzyıl dünyası için önemli bir koşuldur (Aydın, 2003: 183-184).

1980’li yıllardan sonra teknolojiye yaşanan hızlı artışa birlikte teknoloji, öğrenme ve öğretme süreçlerine zorunlu olarak etkin bir şekilde dâhil olmuştur. E-öğrenme, video konferanslarla bilgi paylaşımı, uluslararası öğretim ve öğrenim ortaklıkları, web tabanlı eğitim, teknolojiyle iç içe eğitime verilebilecek bazı örneklerdir (Tatlıdil ve Esgin Günder, 2013: 264). Görüldüğü üzere, başlamış olan toplumsal değişimi yaygınlaştıran, hızlandıran ve etkili kılan, büyük oranda, eğitim öğretim içerisinde verilen çabalardan kaynaklanmaktadır. Eğitim, toplumsal değişmeyi başlatan üstün nitelikli insanlar yetiştirerek sürece önyak olmuştur. Yalnızca toplumun pozitif değerlerini yeni nesillere aşlamakla kalmayıp eleştirel, akılcı ve yenilikleri kabul edebilen hatta yeniliğin bir parçası olabilen bireyler yetiştirme görevi, değişme öncülüğünün temel faktörlerini oluşturmaktadır (Gündüz, 2005: 166). Nitekim ister toplum devamlılığı ister toplum ve bireyin değişmesi hususunda bir yürütücü veya başlatıcı olarak görülsün; eğitim bir toplumu ilgilendirebilecek her alanda gelişim sağlamada son derece etkili bir kurumdur. Toplumsal değişme kavramını Michellahd “çağdaşlaşma” Schumpeter “kalkınma” olarak tanımlamış ve bunların eğitim sonucunda gerçekleştiğini ifade etmişlerdir (Dinçer, 2003: 109).

1.2. EĞİTİMİN TOPLUMSAL FONKSİYONLARI

Toplumlarda, o topluma hizmet için Kurulmuş, devletin kedisinden sonraki en önemli kurum eğitim kurumudur. Eğitim, toplumdan topluma farklılıklar gösterse de eğitimsiz bir toplumun görünürlüğünden bahsetmek mümkün değildir. Anne- babanın çocuğa verdiği temel eğitim ile başlayan eğitim süreci, okulda verilen plan ve programa

dayalı örgün eğitim ile devam etmektedir. Okulların, ailenin verdiği eğitimin yanlış kısımlarını düzelterek veya eksik kısımlarını tamamlayarak geliştirici bir yapıda olması beklenmektedir. Bunun yanı sıra verilen teknik eğitimlerle de ülkede ihtiyaç duyulan alanlara belli seviyelerde uzman eleman yetiştirilmesine de katkı sağlamakla görevlendirilmiştir (Çelikkaya, 1995: 41). Eğitim süreci, toplumsal bir süreçtir. Hem kökensel hem işlevsel olarak toplumsal bir olgu olması sebebiyle temel işlevlerinden biri de, toplumun kültürel yapısının sonraki kuşaklara aktarılmasını sağlamaktır. Bu durumda eğitimin görevini yerine getirebilmesi için mutlaka bir topluma ihtiyaç vardır. Bunun yanında, toplumun koşullarından en önemlisi de eğitimidir. Eğitimin toplumsal denge ve uyuma katkı sağlaması toplum-eğitim ilişkisini maksimum düzeyde sağlıklı kılacağına dair görüşler yaygındır (Arslan, 2001: 16-29).

Bir toplumsallaştırma kurumu da olan okulun iki temel işlevi bulunmaktadır. Bu işlevler; bilgilendirme ve uyumdur. Yapılan araştırmalarda, öğrencilerin okula dair algılarında, bilgilendirme işlevinin daha ağır bastığı görülmektedir. Oysaki çocuğun okul içi ve okul dışındaki sosyal çevresinin uyumunun sağlanması bilgilendirme işlevine göre daha önemli bir noktadır. Çünkü okul özel bir toplumdur ve kültürel çevre ile okul ortamının dengelenmesi gereklidir. Bu sayede, eğitim aracılığıyla toplumda yaşayan bireylerin içinde bulundukları topluma yabancılaşmalarının önüne geçilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda toplum, kendi üyelerinin belirli davranış kalıpları, kurallar, ilkeler ve ilişkiler geliştirmesini istemektedir. Bunun sonucunda, o topluma ait olan bireylerin niteliklerine yönelik modeller oluşturulmaktadır. Bireylerin kendilerine belirledikleri model ve toplumun bireylere çizdiği modelin yeterliliklerini sağlayabilmek için bireyler bir başkasının yardımına ihtiyaç duyabilmektedir. Toplum bu noktada eğitim kurumunu oluşturmuştur (Gül, 2004: 226-228).

Formal eğitim süreçleri kadar informal alanlarda da oluşan etkileşim faktörleri, öğrenme ve öğretmede etkili olmaktadır. Eğitim sosyologlarına göre, aile yapısı, ailenin sosyo-ekonomik durumu, toplumsal çevre, toplumun gelişmişlik seviyesi, eğitim sistemi ve politikaları, yönetim şekli, medya, akran grupları, öğretmen rolleri, eğitimin niteliği ve bireyin gelişimi üzerinde etkilidir. Bu faktörler doğrultusunda Türkiye'deki eğitim sistemi Ne bakıldığında hiyerarşik yapıda ve merkezi bir yönetime sahip olduğu görülmektedir. Merkezi yönetim dolayısıyla tercihlere ve vasıflarına göre değil yönetme ve yönlendirme üzerine ilerleyen bir sistem mevcuttur. Türkiye'de eğitime dair uygulamaların ve politikaların sıkça değiştirilmesi ve bunun yanında, yapılan değişim ve

düzenlerde bilimsel araştırmalardan yararlanılmaması eğitimde bir gelenek oluşmasına ve okul kültürünün zayıf kalmasına neden olmuştur. Buna rağmen Türk toplumunun kültür yapısı ile okullardaki kurallar ve süreçler çoğunlukla birbirine bağlı olarak ilerlemektedir (Karakaya, 2006: 391-393).

Eğitim hem ruhu hem karakteri şekillendirerek, kişilere ve milletlere değer kazandırdığı gibi milletlerin mevcut değerlerinden de etkilenmektedir. Geleceğini garantilemek isteyen toplumlar eğitime önem affetmektedirler. Öz güvenli, kararlı, girişimci, pratik, sorgulayan, üreten, eleştiren bağımsız bireyler, bütün toplumların eğitim yoluyla yetiştirmek istediği bireylerin nitelikleridir (Özkan, 2011: 336). Bu niteliklere sahip bireyler, toplumda gelişim ve süreklilik sağlayan, aynı zamanda toplumla uyumu yakalamış bireyler olacaktır. Bunun yanında, ekonomik kalkınma için önemli gerekliliklerden olan siyasi istikrar için de ulusal ideolojinin, ideallerin ve dayanışmanın pekiştirilmesi yine eğitimin toplumsal işlevleri arasında yer almaktadır (Çağlar ve Gülel, 2017: 318).

Günümüzde, ülkelerin gelişmişlik seviyeleri yalnızca ekonomiye bağlı olarak değil, eğitim ve sağlık gibi insani yaşam için gerekli olan alanlar da dikkate alınarak ölçülmektedir. Bu ölçümlere yönelik olarak Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yayımlanan insani gelişme endeksi (Human Development Index) geliştirilmiştir. İnsani Gelişme Endeksi'nin 2015 yılında yayınladığı rapora göre 2014 yılında Türkiye'nin İnsani Gelişme Endeksi değeri 0.761 olarak ölçülmüştür. 188 ülkenin değerlendirdiği İnsani Gelişme Endeksi Raporunda 0.761 oranıyla Türkiye 72. Olarak yüksek insani gelişme sınıfına girmiştir. Bu oranla dünya ortalamasının üzerinde fakat OECD ülkeleri ile Avrupa Birliği ülkelerinin altında yer almıştır. Nitekim eğitim düzeyi artış gösterdikçe ülke refahı ve insani gelişim düzeyi de artış göstermekte, bu durum eğitimin niteliğini de arttırmaktadır. Eğitim düzeyinin ve niteliğinin artması nitelikli iş gücü yetişmesi, değişen taleplere uygun bilgi ve beceri aktarılması, kaynakların daha verimli kullanılması, doğru karar alınması, iyi yönetim ve gelişmiş bir demokrasi için gereklidir. Dolayısıyla eğitime önem veren ülkeler her anlamda avantajlı konuma geçmektedir. Eğitimin sosyal anlamdaki getirilerine dair OECD-AYB iş birliği ile hazırlanmış olan eğitim yatırımlarının değerlerinin belirlenmesine yönelik çalışmada 56 Latin Amerika, Asya, Afrika ülkesi ve 22 OECD ülkesi incelenmiş ve eğitimin dokuz maddeden oluşan çıktıları sıralanmıştır. Bu çıktılar şu şekildedir: Gelirdeki artış, daha iyi birey ve halk sağlığı, düşük doğurganlık oranları, demokratikleşme, siyasi istikrar,

yoksulluk ve eşitsizliğin azaltılması, artan çevre bilinci, suç oranında düşme, toplumsal suçlar ve mülkiyet suçlarında düşme (Çağlar ve Gülel, 2017: 319-324).

1.3. TOPLUMSAL TABAKALAŞMA VE EŞİTSİZLİKLER BAĞLAMINDA EĞİTİM

Toplumsal eşitsizlikler geçmişten günümüze bütün toplum yapılarının temeline oturmuş, insanlık tarihi kadar eskiye dayandırılabilir bir konudur. Toplumdaki eşitsizlikler; kullanılan kaynaklar, maddi-manevi sahiplik, otorite, toplumsal statü ve rol gibi değişkenleri belirleyen bir durumdur (Kaya, 2021: 32). Eşitsizliği ortaya çıkaran pek çok faktör bulunmaktadır. Dil, din, ırk, cinsiyet, ekonomik etmenler bunlar arasında sayılabilmektedir. Özellikle ekonomi temelinde ortaya çıkan eşitsizliklere baktığımızda tabakalaşmaya neden olabildiği görülmektedir. Bir bireyin, daha dünyaya gelmeden öncesinde, yaşamı, mesleği ya da yapacağı iş, çevresi, eğitim süreci genel çerçevesiyle belirlenmektedir. Örneğin; memur sınıfının çocuğunun hayatındaki süreçleri ya da işçi sınıfının çocuğunun hayatına nasıl devam edeceği genel hatlarıyla bellidir. Çoğunlukla doğduğu tabakada büyüdüğü çevreye benzer bir yaşam süren bireyler için bu durumu değiştirmek oldukça zordur. Çünkü insanlar mevcut şartlarda yaşamaya doğrudan ya da dolaylı olarak yönlendirilmektedir (Özdemir, vd., 2021: 47). Toplumların yapısı ve değişim düzeneklerini anlayabilmek adına tabakalaşma olgusu sosyoloji için de önemli bir yere sahip bir gerçekliği ifade etmektedir. Tabakalaşma kavramının toplumsal eşitsizlik ve farklılaşma Kavramından ayrı tutulması olanaksızdır. Çünkü toplumsal iş bölümünün kuramsal versiyonu aynı zamanda eşitsizlikten ortaya çıkıp eşitsizliklerin döngüsel bir yeniden üretim süreci olma özelliği taşıması dolayısıyla tabakalaşma, oldukça temkinli yaklaşılması gereken bir olgudur. Çoğu toplumların bir tabakalaşma sistemi olmakla birlikte, tabakalaşmadan doğan eşitsizlikleri ve karmaşıklıkları mantıklı ve anlamlı hale getirebilmek için ortaya koyduğu bir değerler sistemi mevcuttur. Tabakalaşma kavramı; prestij, güç, otorite, statü gibi değişkenlere göre farklılaşan nüfusun hiyerarşik olarak sıralanması olarak tanımlanabilmektedir. Bu hiyerarşik sıralama maddi veya sembolik ödüllere ulaşabilmek amacıyla toplum içindeki gruplar arasında meydana gelen eşitsizliklerin oluşum sürecini ifade etmektedir (İnce, 2017: 295-296).

Toplumsal tabakalaşma üzerine yapılan araştırmalarda, tabakalaşma temel ölçüt olarak Weber'in ortaya koyduğu tabakalaşma boyutları kullanılmaktadır. Ekonomik durum, iktidar ve saygınlık olarak bu üç tabakalaşma boyutu, tabakalaşma araştırmalarında kullanılan göstergelerin, endekslerin, geliştirilen ölçeklerin

çoğunluğunun doğrudan ya da dolaylı bir şekilde gönderme yapıldığı temellerdir. Buradan da anlaşılabacağı gibi tabakaların ayrışmasında başvurulan eğitim, meslek, gelir, yaşanılan bölge, oturulan konut, tüketim alışkanlıkları ve boş zaman değerlendirme biçimi gibi somut göstergeler ekonomi, iktidar ve saygınlık boyutundaki farklılaşmaları belirgin ve görünür hale getirmek için kullanılan göstergelerdir (Ünal, 2018: 93). Tabakalaşma olgusu günümüzde ciddi bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Bireylerin aldıkları eğitim, benimsedikleri kültür ve sosyo-ekonomik durumları, bulundukları sosyal tabakaya göre şekillenmektedir. Bir ailenin eğitim düzeyi, sosyo-ekonomik durumu, çocukların alacağı eğitim koşullarını belirlemektedir. Bu noktada toplumsal eşitsizlikler eğitim düzeyi, yapısı, sosyal konum ve ekonomik durum boyutlarında bireyleri direkt olarak etkilemektedir (Kaya, 2021: 34).

Eşitsizlik tartışmaları, daha ağırlıklı olarak tabakalaşma üzerinden ele alınarak, bireylerin yetenek ve maddi-manevi uğraşlarına göre toplumsal katmanlara yerleşmesini ifade etmektedir. Modern toplumlarda eşitsizliğin kurumsal bir hal alması, kişilerin yetenek ve becerilerine bakılarak sınıflandırılmasına dayalı olarak işlemektedir. Tabakalaşma kuramcıları, toplumsal dayanışma ve toplumsal uyum temellerinden toplumun sistemine odaklanarak çelişki, karmaşa ve çatışmaların toplumun düzenini bozan bir tehdit unsuru olduğunu belirtmişlerdir. Kurumlar aracılığıyla dayanışma sağlamaya çalışan modern toplumun bu konuda temel aldığı kurumlar, ahlak ve eğitim kurumları olmuştur. Kurumlar çatışmayı azaltarak birliği güçlendiren bir etkiye sahiptirler. Bu bağlamda eğitim, modern toplum yapısında, tabakalaşma, uyum, iş bölümü ve bütünlüğü sağlamasıyla pratik ve kullanışlı olarak görülmektedir (Erişken, 2019: 10-11).

Eğitim kurumlarında var olan eşitsizlikleri açıklamak için önemli bir değişken olarak kullanılan toplumsal tabakalaşma olgusu, eğitimde eşitsizlikler yaratabildiği gibi eğitimde yaşanan eşitsizlik durumu da toplumsal tabakalaşmayı derinleştiren bir süreci oluşturmaktadır. Weber'in Sınıf Gruplarına göre toplumsal eşitsizliklerin çözüm aracı olan toplumsal tabakalaşma sosyal bir hiyerarşi ortaya çıkmaktadır. Bu hiyerarşide kimi gruplar üst kimi gruplar alt tabakaları oluşturmaktadır. Marx'ın sınıf kuramında ise böyle bir derecelendirme yoktur. Marx'ın kuramında kapitalist sınıf ve emekçi sınıf olmak üzere iki grup mevcuttur bu sınıflar arasında alt ya da üst sınıfı oluşturan bir hiyerarşik yapılanmadan söz edilemez. Burada daha çok üretim ilişkisinin oluşturduğu bir eşitlik söz konusu olmaktadır. Marx ve Engels, emekçi ve kapitalist sınıflar arasında “küçük

burjuva” gibi tabakaların var olabileceği ama zamanla bu ara grupların bazılarının kapitalist bazılarının hatta çoğunluğunun emekçi olarak dağılacağını ifade etmişlerdir. Bu noktada Marx, sosyoloji literatürünün aksine tabaka olgusunun sınıf olgusunu altında bir kavram olarak ele almıştır. Toplumsal tabakalar bağlamında eğitimdeki eşitsizliklere bakıldığında Bowles ve Gintis, Willis ve Bourdieu’nun çalışmaları göze çarpmaktadır. Bowles ve Gintis, çalışmalarını toplumsal tabakalar üzerinden incelemişlerdir. Deneysel olarak oluşturulmuş sosyo-ekonomik durumda okullaşma oranları ele alınmıştır. Buna göre Bowles ve Gintis, toplumsal iş bölümünün okullar tarafından devam ettirildiğini iddia etmişlerdir. Okullar öğrencilerin toplumdaki sınıf kökenine göre ayrıştırılmaktadır. Alt tabaka üst tabakanın gittiği okullar birbirinden farklıdır. Bu durum toplumsal farklılıkların da devamını sağlamaktadır. Eğitim sistemi üst sınıflar tarafından kontrol edilirken, eğitim müfredatı ve aktarımı konusunda da farklılıklar devreye girmektedir. Bu durum toplumsal sınıfları sürekli olarak yeniden üretmektedir. Bourdieu’da tıpkı Bowles ve Gintis gibi eğitime “toplumsal sınıfların yeniden üretimi” açısından bakmış, ancak kendi kuramsal tabakalaşma modelini ortaya koyarak eğitimdeki eşitsizlikleri ayrıntılı şekilde incelemiştir (Kılıç, 2014: 244-245). Bourdieu, “Ayrım” adlı eserinde, dönüşüm stratejilerinin, kesin olarak sınıf ayrımlarının bulunduğu toplumlarda yaşanan evrimin belli bir noktaya gelindiğinde ancak değişerek muhafaza edilecek bir konumu korumak ya da değiştirmek amacıyla bir çaba olarak ortaya koyduğu kalıcı etki ve tepkilerin bir yönünden başka bir şey olmadığını ifade etmiştir (Bourdieu, 2015: 237). Okulun, sınıfsal ayrımı belirgin hale getirdiği hatta artırdığı görüşünde olan Bourdieu, “farklı sınıfların ve sınıf fraksiyonlarının morfolojik evrimiyle bu farklı sınıfların ve sınıf fraksiyonlarının, okulu bir yeniden üretim aracı olarak ne derece kullandıklarının evrimini” (Bourdieu, 2015: 238) istatistiklerle ortaya koymuştur. Bu istatistiklere bakıldığında:

1967-1968 ve 1976-1977 arasında erkek işçi çocuklarının milli eğitimde lise 2.sınıf oranı (1975'te on yedi yaşındaki gençlerin o/040,7'sini teşkil eder) sabit kalmışken (o/025,7'den o/025,9'a geçmiş) aynı dönemde yüksek dereceli yöneticiler ve serbest meslek sahiplerinin erkek çocuklarının oranı o/015,4'ten o/016,8'e çıkmıştır. Dahası, 1976-1977'de lise 2. sınıf öğrencileri arasında bilim ağırlıklı dallarda okuyanların o/057,6'sı üst düzey yöneticiler ile serbest meslek sahiplerinin erkek çocuklarıyken, tarım kesiminde çalışanların erkek çocukları toplamın %20,6'sını işçilerin çocukları ise %23,5'ini oluşturur. Bunun tersine, ilk kümedeki erkek çocukların sadece %9,8'i ağırlıklı olarak teknik eğitim veren sınıflarda okurken, tarım kesiminde çalışanların erkek çocuklarının oranının burada %24,6 ve işçilerin erkek çocuklarınınkinin de %28,7 olmasındadır. Benzer eğilimler yükseköğretimde de gözlemlenir. Halk sınıflarından gelen öğrenciler fen-edebiyat fakültelerine veya kısa zamanlı teknik temelli eğitim kurumlarına yönlendirilirken, egemen sınıf kökenli öğrenciler, Grande Ecole'lere, tıp fakültelerine, ortaöğretimde daha az başarılı olanları da ticaret ve işletme okullarına yönlendirilirler (Bourdieu, 2015: 238).

Durkheim'ın öne sürdüğü biçimde, eğitim kurumları sadece kültürün kuşaktan kuşağa aktarılmasını değil, ayrıca toplumu ve kültürü denetleyen araçlar olma görevini de gerçekleştirmektedirler. Bu noktada eğitim ve tabakalaşma önemli ölçüde birbiriyle ilişkili olmaktadır. Bu ilişki dolayısıyla da ortaya çıkan iki karşıt yaklaşım bulunmaktadır. Birinci yaklaşım; Bourdieu'nun aksine eğitimde gerçekleştirilen yapısal düzenlemelerle birlikte yaygın ve herkesçe ulaşılabilir hale gelen eğitim kurumları bireylere yetenek ve ilgileri üzerinden statü sağlayabilecekleri bir alan açarak toplumsal eşitsizliklerin ortadan kalkabileceği düşüncesini içerirken, ikinci yaklaşım Bourdieu'nun da savunduğu şekilde eğitim kurumlarının toplumsal eşitsizlikleri pekiştirdiği yönünde bir düşünce içermektedir. Yani bu düşünceye göre eğitim sistemi eşitsizlikleri yok etmeyi değil daha çok eşitsizlikleri meşrulaştırmayı işlev haline getirmiştir. Farklılıkların da doğal olduğu fikrine dayanarak yürütülen sistemde “toplumsal sınıfların yeniden üretimi” süreci ile eğitim üzerinden tabakalaşma düzeninin devam ettirildiği savunulmaktadır (Yakınlar, 2010: 122-124).

1.3.1. Eğitimde Fırsat Eşitliği

Fırsat eşitliği, tüm insanların, sunulmuş olan olanaklardan herhangi bir ayrıcalık olmaksızın yararlanabilmesi durumunu ifade etmektedir. Bu çerçevede ülkemizde de eşitlik Anayasanın 10. Maddesi ile güvence altına alınmıştır. 10. Madde kapsamında: Herkes dil, din, ırk, mezhep, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç vb. Sebepler dolayısıyla herhangi bir ayırım gözetmeksizin kanun önünde eşit haklara sahiptir. Bunun yanında 2004 ve 2010 yıllarında eklenen maddelerle kadın ve erkeğin eşit haklara sahip olduğu ve devletin bu eşitliği uygulamaya geçirmekle yükümlü olduğu ifade edilmiş, ayrıca kadın ve erkek eşitliğini sağlarken ya da dezavantajlı grupların eşitlik haklarını gözetirken alacağı tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı sayılmayacağı belirtilmiştir (Yaşar, 2014: 23).

Fırsat eşitliği veya koşullarda eşitlik kavramları üzerinden ortaya koyulmuş olan eşitlik düşüncesi, insanların, hayata eşit koşullarda başlamadığı ve yaşadığı süreçlerin de eşit şekilde ilerlemediğinin görülmesi üzerine ortaya çıkmıştır. Fırsat eşitliği kavramı ile her insanın aynı noktada hayata başlayarak, benzer engellerden geçerek yaşamlarını idame ettirmelerini için gerekli şartların sağlanması gerektiği savunulmaktadır. Bu noktada eşitlik düşüncesi hiçbir zaman bireylerin her açıdan birbirlerinin aynısı oldukları ya da olmaları gerektiği anlamlarına gelmemektedir. Bottomore, eşitlik düşüncesini üç temele dayandırmıştır. İlk olarak insanlar farklı özelliklere sahip olsalar da benzer

gereksinimleri bulunmaktadır. Buradan anlaşılacağı üzere insan türüne ait farklar değil bireysel derecelere yönelik farklılıklar mevcuttur. İkincisi, insanlar arasındaki bireysel ve toplumsal farklılıklar ayrı şeyleri ifade etmektedir. Üçüncü olarak ise eşit veya eşitsiz olmak doğal değil toplumsal bir olguya işaret etmektedir. Yani eşitlik zaten olması gerektiği için değil, eşitlikle ideal bir toplum oluşturabileceğine yönelik bir mantıksallık barındırdığı için tercih edilmektedir (Ünal ve Özsoy, 1998: 4-6).

Fırsat eşitliği konusu, felsefî bir arka planı olmakla birlikte siyasal, toplumsal ve ekonomik boyutlarıyla da öne çıkan geniş kapsamlı bir konudur. Özellikle eğitim, sağlık, istihdam gibi toplumu şekillendiren alanlarda fırsat eşitliği gerekli görülmektedir. Süreç ve sonuçları itibarıyla tüm bu alanları etkileyebilmesi dolayısıyla eğitimde fırsat eşitliği diğer alanlara nazaran daha önemli bir nokta konumlanmaktadır. Eğitimde fırsat eşitliğinin gelir dağılımı dengesizliği ve işsizlik gibi temel toplumsal sorunların çözümüne katkı sunması nedeniyle gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere tüm ülkeler için ciddiye alınması gereken önemli bir konu olduğu açıkça görülmektedir (İnan ve Demir, 2018: 337-339).

Doğumdan ölüme kadar devam eden ve okul çağında kurumsallaşarak ilerleyen eğitim süreci toplumda okul çağına gelmiş her birey için temel bir haktır. Ancak bu temel haktan her insan eşit şartlarda yarar sağlayamamaktadır. Bu nedenler eğitimde fırsat eşitliği konusu eğitim üzerine yapılan tüm çalışmaların ve tartışmaların odak noktası haline gelmektedir. Eğitim alanındaki ve sosyal alanlardaki eşitsizliklere bakıldığında birbirlerinin hem sebebi hem sonucu olmaları dolayısıyla son derece girift bir yapıda oldukları bilinmektedir. Eğitimde fırsat eşitsizliğine neden olan faktörler ise ekonomik, coğrafi, toplumsal, siyasi ve biyolojik olmak üzere beş grupta ele alınabilmektedir (Bilgin ve Erbug, 2021: 232). Fırsat eşitliği kavramını ele alırken ise genel anlamda dört farklı eşitlikten söz etmek mümkündür. İlk olarak varlıksal eşitlik yani yalnızca insan olmaktan doğan eşitlik türü ele alınmaktadır. Eğitim açısından bakılırsa her insan eşit miktarda eğitim almalıdır. İkincisi fırsat eşitliğidir. Eğitimde fırsat eşitliği ise sadece yetenek ve zekâ ölçütlerine göre sağlanmalıdır. Üçüncüsü şartlarda eşitliktir. Fırsat eşitliği şartlarda eşitlik ilkesinin doğal sonucudur. Kişilere tanınan fırsat eşitliğinin gerçekleşebilmesi için başlangıç noktasında da eşitlik sağlanması gereklidir. Dördüncüsü ise sonuçlarda eşitliktir. Pozitif ayrımcılık olarak da adlandırılan bu eşitlik türü dezavantajlı kesime tanıdığı ayrıcalıklarla fırsat eşitliğini sağlamaya çabalamaktadır (Peltek, 2018: 11).

Eğitimde fırsat eşitliği konusunda ilk ve en kapsamlı araştırma James S. Coleman tarafından yönetilmiştir. Coleman'a göre, kavramın anlaşılabilmesi için tarihsel süreçte çocuğun toplum içindeki konumunun nasıl değiştiğinin gözlemlenmesiyle mümkün olacaktır. Buna göre, Sanayi Devrimi'nden önce Avrupa toplumlarında çocuklar aileye özellikle de babaya bağımlı olarak konumlanmaktadırlar. Babanın işine ve sosyal statüsüne göre işi ve sosyal statüsü olan çocuklar, feodal düzenin. Temel üretim birimi olan ailenin ayrılmaz parçası olarak yetki ve sorumluluk altında kalmaktadır. Her ailenin toplumsal statüsünün kuşaktan kuşağa aktarıldığı bu sistemde fırsat eşitliği kavramı bulunmamaktaydı. Sanayi devrimi sonrasında ise üretim etkinliği değişerek, çocukların aile dışına mesleki göçleri gerçekleşmiş, böylelikle istihdam ve güvenlik gibi konular, toplum sorumluluğu haline gelmiştir. 19. Yüzyılda yaşanmış olan bu gelişmelerle eğitimin kamulaşması düşüncesi ortaya çıkmaya başlamıştır. Daha önceki dönemlerde de sistemli, tutarlı ve disiplinli eğitim kapsamında çeşitli meslek alanlarına birey yetiştirilmekteydi. Ancak, toplumun kaynakları kullanarak eğitim çağındaki bütün çocuklara eşit eğitim fırsatı sağlamak 19. Yüzyılda ortaya çıkmıştır (Tan, 1987: 246-247). Kamusal eğitim, kültürel, ekonomik ve toplumsal alanlarda kalkınmayı hızlandırmak üzere bir rol üstlenirken aynı zamanda eşitlik kavramının adalet bağlamında kurumsal hale gelmesi için de bir rol üstlenmiştir. Eğitim sisteminin kendi içinde oluşturduğu toplumsallaşma, sistem içindeki bireylerin birbiriyle eşit, özgür ve düzenli bir şekilde yaşaması için gerekli ortamı hazırlamaktadır. Eğitim sistemi, cinsiyet, yaşanan bölge, konuşulan dil, engellilik durumu, yetenek vb. Kişinin kendi iradesi dışında oluşmuş koşullar dolayısıyla ortaya çıkacak başarısızlıkları engelleyebilmelidir. Bunun için oluşturulacak politikalar, eğitimin niteliğini arttıran ve eğitimde fırsat eşitliğini sağlayabilecek tedbirleri almalıdır. Bu tedbirler, eşitsizliklerin kuşaktan kuşağa aktarılmasının da önüne geçecektir. Eşitsizlikleri ortadan kaldırabilmek ise ayrıştırıcı faktörlerin ortadan kalkması, en zayıf toplumsal sınıfa sağlanacak sosyal adalet aracılığıyla mümkündür (Mercik, 2015: 46-47). Çünkü bir toplumda sosyo-kültürel gelişme ve ekonomik gelişme birbirini etkileyen konulardır. Bu anlamda yüksek gelirli ülkelerde sağlanacak olan sosyal ve demografik çeşitlilik eğitim ve diğer toplumsal gereksinimlere yönelik hakların sunulabilmesi için daha refah bir ortamı da beraberinde getirecektir. Toplumun en küçük yapı taşı olan ailenin ekonomik durumu eğitime dair kararların alınmasında önemli bir ölçüttür (Tabak, 2019: 371-374). Gelir düzeyi düşük olan veya yeterli gelir için tüm ailenin çalışması gereken koşulların var olduğu durumlarda eğitim yerine çalışma tercih edilebilmektedir. Bu noktada Coleman ve

Plowden raporlarına göre tüm çocuklara okul şartlarında tam bir eşitlik sağlansa dahi sonuçta istenilen eşitlik durumuna erişilemediği görülmüştür. Bunun sebebi, okul kurumu içerisinde sunulan şartlarda, daha çok temelde aileden (ailenin ekonomik ve sosyal durumundan) kaynaklı eşitsizliklerin etkili olmasıdır. Nitekim Türkiye’deki istatistiklere bakıldığında en yüksek gelire sahip %20’lik nüfus dilimi arasında gelir paylaşımının son derece adaletsiz olduğu ve alınan paylar arasında uçurum olduğu açıkça görülmektedir. Bu dengesizliğe rağmen eğitimin ücretli olması ise eğitim sisteminde eşitsizliklere yol açmaktadır. Sonuç olarak eğitim harcamalarını karşılayamayan kesim, eğitimdeki fırsat eşitliğinden yararlanamayacağı için tabaka geçişliliği sağlanamayacak ve dolayısıyla eşitsizlikler döngüsel olarak tekrar edecektir (Önür, 2013: 88-89).

Çocukların, ailelerinden kaynaklı maddi imkanlarının yanında ailesinin ona sağladığı motivasyon da eğitimde önemli bir faktördür. Ailesinin eğitim ve kültür düzeyi yüksek olan çocukların, ilgi ve istekleri, eğitime karşı tutumları aileleri tarafından dikkate alınarak yönlendirilmektedir. Alt tabaklarda ise eğitimin toplumsal rolü tam anlamıyla kavranamadığı için ancak yüksek gelirli bir meslek kazandırabilme özelliği dolayısıyla eğitime ilgi duyulmaktadır (Önür, 2013: 90).

Eğitimde fırsat eşitliği tartışmaları, bütün toplumlarda modern eğitim sistemi ve kurumlarının gelişim göstermesi açısından oldukça önemlidir. Dünyada sosyo-ekonomik olarak yüksek düzeyde olan ülkeler, eğitimde fırsat eşitliği konusunda üst sıralarda olmalarına karşın hala konu üzerinde araştırmalar ve çalışmalar yapmaları şaşırtıcı görülmemektedir. Çünkü günümüz bilgi ve teknoloji çağında sürekli yaşanan değişimleri yakalamak ve bu değişimlere ayak uyduracak nesiller yetiştirmek tüm topluma eşit şekilde kaliteli bir eğitim sunabilmekten geçmektedir. Eşitsizlikler tarih boyunca bütün toplumlarda görülmüştür. Ancak günümüzde maksimum düzeyde eşitsizliğin devamlılığı bütün toplumlarda var olmasıyla meşrulaştırılamamalıdır. Özellikle, bireylerin ve dolayısıyla toplumların temel gerekliliği olan eğitimde eşit şartların sağlanması hakkı, modern dünya için olmazsa olmaz bir koşuldur (Şimşek, 2022: 224).

1.4. EĞİTİM KURUMLARI VE MESLEK ARASINDA YAPISAL İLİŞKİLER

Eğitim kurumları ve meslek arasında karşılıklı ilişki bağlamında organik bir bağ bulunmaktadır. Mesleklerin öğrencilere okul vasıtasıyla kazandırılması ve toplumda okul aracılığıyla kazanılmış mesleklerin önemli bir yeri olması dolayısıyla okul, meslek hayatını etkilemektedir. Bunun yanı sıra gönüllü veya zorunlu staj programları gibi

etkileşimler yoluyla da meslek hayatı ve okul yaşamı birbirini etkilemektedir. Ayrıca, okulun çıktılarını kabul edip etmeme ya da beğenil beğenmeme durumlarında okuldan yeni isteklerde bulunulabilmesi dolayısıyla meslek hayatı okul sistemine etkide bulunmaktadır (Ergün, 1994: 125).

Meslek seçimi, meslek öğrenme aşaması ve öğrenilen mesleğin süreçlerine dâhil olmak, bireyin hayatında büyük bir yer kaplamaktadır. Değişen çağla birlikte bazı yeni meslekler ortaya çıkarken var olan bazı meslekler de çalışma hayatından silinmektedir. Günümüzde bu değişimin hızlanması mesleklerin takibini güçleştirmektedir. Hem değişimin hem uzmanlaşmanın artması, meslekleri tanıma ve tecrübe etme noktasında sınırlı kalmasına neden olması dolayısıyla meslek seçme, mesleklere yönelik bilgi, beceri kazandırma ve hatta dönüşen meslek yapılarına yönelik müfredatlar oluşturma açısından meslek hayatı ve eğitim kurumları arasında sıkı bir ilişki meydana gelmektedir. Bu sayede birey çalışma hayatında maksimum düzeyde verimli olabileceği alana ve mesleğe yönlendirmektedir (Eryetiş, 2016: 3-4).

Okul çağına gelmiş ve örgün eğitime dâhil olmuş olan her birey meslek seçimini önce ilköğretim sonrasında ortaöğretim sonunda gözden geçirerek alacağı eğitim-öğretime göre okul tercih etmektedir (Deniz, 2001: 3). Verilen eğitimde edinilen bilgilerin uygulanma şekli, özelde mesleki anlayışı, genelde çalışma yaşamını nasıl etkiliyorsa, mesleklerde ve çalışma yaşamında yaşanan olumlu veya olumsuz her türlü gelişme de, örneğin; hızlı gelişen teknoloji, artan işsizlik, düşük ücretler, kayıt dışı ekonomi ve istihdam, verilen eğitimin şeklini, içeriğini ve kazandıracağı mesleki temelleri iyi veya kötü olarak etkilemektedir. Ayrıca, eğitim kurumlarının toplumdan ayrı, kendi içinde özel bir topluluk oluşturmaları dolayısıyla, okuldaki arkadaş çevresi, sosyal ortam, rekabet ve öğretmen yaklaşımı gibi meslek seçimlerine etki edebilecek spesifik faktörler oluşturmaları da önemli bir okul-meslek bağı oluşturmaktadır.

1.4.1. Okul Diplomaları ve Meslek Hiyerarşisi Bağlantısı

Kişinin sosyal statüsünde, ülkenin gelişmişlik düzeyinde ve daha bir çok noktada gösterge niteliği taşıyan eğitim, ilk çağlarda insanların, hayatın içinde, diğer tüm alanlara entegre bir şekilde yaşamı sürdürebilmek adına öğrendiklerini kapsarken, toplumlar geliştikçe ilk çağlardaki toplumlarda bulunan yapısına istinaden daha kurumsal bir hal almıştır. Eğitimdeki bu kurumsallaşma okulların kurulmasıyla sağlanmıştır. Eğitim, örgün ve yaygın eğitim olarak iki ana bölüme ayrıldığında, okul bu bölümlerden örgün

eğitimin kapsamına girmektedir. Örgün eğitim, tüm ülkelerde ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim şeklinde kademelendirilmektedir (Gürbüzürk ve Kıncal, 2018: 35). Bu okul kademeleri ve kademelere göre farklılaşan öğretim türü, bitirilen okullara göre yapılabilecek meslekleri belirlemede gösterge olarak ele alınmaktadır. Bununla birlikte, okul diplomaları sadece yapılabilecek meslekleri değil, kişinin toplumdaki tabakasını ve statüsünü de ciddi anlamda etkilemektedir. Toplumsal tabakaların, üst, orta ve alt olarak üçe ayrıldığı kabul edildiğinde yükseköğretim üst, ortaöğretim orta ve ilköğretim alt tabakaya tekabül etmektedir. Hangi okul kademesinin diplomasının hangi mesleği yapmak için imkân tanıdığı somut bir şekilde ortaya koyulduğunda, okul diplomaları ve meslek hiyerarşisi arasında bulunan güçlü ilişki net olarak görülebilmektedir. Örneğin; alt kademe devlet hizmetlerine kabul için ilkokul mezunu olmak yeterliyken daha nitelikli sayılabilecek işler için devlet dairelerine girebilmek lise ve üniversite diplomaları aracılığıyla gerçekleşmektedir. Özel işlerde ise okul diplomaları yeterli olmamakla birlikte ek olarak belirli yeterlilikler ve beceriler kazandıran kurslara katılım sağlayarak sertifikalar edinmek gerekli görülmektedir (Ergün, 1994: 132).

Eğitim kurumları olarak okullar, bireylere diploma sağlamaları nedeniyle önemli sayılmalarının yanında kültürel bilgi aktarımı ve sanat, spor gibi alanlarda beceri kazandıracak içeriği sağlaması dolayısıyla da önemli bir konumdadır. Buradan anlaşılabileceği üzere okulların sağladığı eğitim öğretim programları ve diplomalar, bireylere sağladıkları kültürel bilgiyle elde edilecek toplumsal statü, kültürel sermaye kaynakları olarak nitelendirilebilmektedir. Bu sebeple çocuklarının toplumsal konumlarını yükseltmek isteyen aileler için eğitim alınan ve diploma sağlayacak olan okul konusu önemli bir konu haline gelmektedir. Çünkü ailenin sağladığı toplumsal ve kültürel standartlar okul aracılığıyla arttırılabilmektedir (Altun Arslan, 2020: 384).

Meslek olgusunun nesne haline getirilebilmesinin yolu, toplumsal tabakalaşma içerisinde meslekleri hiyerarşik bir düzene koymak olarak belirlenmiştir. Wilbert Moore ve Kingsley Davis (1945: 247'den akt. Koytak, 2020: 9) meslekleri, sağladıkları toplumsal fayda ve eğitim düzeylerini ele alarak hiyerarşik bir sıralama yapılması fikrini ortaya koymuşlardır. Örneğin; tıp ve hukuk alanlarının saygınlıkları bu mesleklerin bilimsel yönünü ve toplumun bu mesleklere ihtiyaç duyması dolayısıyla artmaktadır. Teknik beceri, uzmanlık eğitimleri, etik, müşteri ilişkileri gibi kriterler birbirleriyle bağlantılı olarak belirli değer yargıları oluşturmuş ve bu değerlerin doğal sonucu olarak da bazı meslekler toplumsal yapı içerisinde ayrıcalıklı görülmeye başlanmıştır. Bu fikri

destekleyen ise ABD Nüfus Sayım Bürosu’nun resmi tasnifi olmuştur. ABD Nüfus Sayım Bürosu’nun 1950 yılında Profession terimi altında yaptığı meslek sıralamasında: Hekim, hâkim, avukat, mimar, mühendis, rahip, diş hekimi, göz hekimi, üniversite profesörü, gazeteci, kütüphaneci, oyuncu, fen bilimci, eczacı, sosyal bilimci, sosyal hizmetçi, cerrah ve öğretmen meslekleri bulunmaktadır (Greenwood, 1957: 46’dan akt. Koytak, 2020: 9). Alba Edwards tarafından hazırlanan bu sıralama, temel ayrımın el işleri ve kafa işleri üzerinden olması gerektiği düşünülerek ve en üst sıralarda profesyonel, alt sıralarda ise niteliksiz işçilerin bulunduğu bir sıralama yapmıştır (Koytak, 2020: 9).

Modern toplum yapısında eğitim, etnik farklılıkları bulunan nüfusları, farklı meslek, gelir ve statü gruplarına yayarak hiyerarşik bir düzenleme yapan ana dağıtım noktasıdır. Tam olarak eğitimle toplum yapısı arasında bulunan bu ilişkiye odaklı olan Randall Collins “kültür piyasası” ve “diploma toplumu” kavramlarını ortaya koymuştur (Sunar, 2020: 39). Aynı adda eseri olan diploma toplumu adlı eserinde Collins, Weber’in, modern dünyada eğitim alanında edinilen belgelerin hem ekonomik hem toplumsal anlamda üst düzey konumlara seçilebilecek kişi sayısını sınırlandırmakta ve bu konumların diploma sahibi bireylerin söz sahibi olabilecekleri bir alan olarak kullanıldığı görüşünden yola çıkmıştır. Modern Amerikan toplumlarında bu durumun görüldüğünü söyleyen Collins bir işe kabul şartının diploma ve sertifikalar aracılığıyla gerçekleşmesini akıl dışı bulmaktadır. Çünkü işi yapabilecek yetenekli insanlar dahi sertifika ve diploma olmaksızın işe alınmamaktadırlar. Anlaşılacağı üzere birçok birey az sayıda, belirli kriterlerle sınırlanmış işlere girebilmek için eğitim kurumlarını aracı olarak görmektedir (Tan, 1990: 568). Eşitsizlik ve hiyerarşi temelinde yükselen kültürel piyasanın merkez kurumu eğitimidir. Bu açıdan eğitim, günümüzde liyakate dayalı eşit şartlar sunan bir çalışma hayatı sağlamak yerine, statü farklarını ve sınıf eşitsizliklerini daha derin bir hale getirmekte ve diploma devülasyonuna neden olmaktadır. Pierre Bourdieu’da, eğitimin eşitsiz yapıyı körükleyen bir mekanizma haline geldiği görüşündedir (Sunar, 2020: 40).

Diplomalıların sayısının artmasıyla birlikte diplomaların değer kaybına uğradığını açık bir şekilde ifade eden Bourdieu, “okulun da bir parçası olduğu yeniden üretim biçiminin” kendine özgü bir çelişkisi olduğunu söylemiştir. Bu çelişki, okulun istatistiksel anlamda hizmet ettiği sınıfın çıkarlarıyla, bu sınıfın içine dahil olduğu halde okul tarafından görmezden gelinen “tutunamayanlar” olarak adlandırılmış, yani formel olarak tüm haklara sahip olan üyelerden beklenen formel unvanlara sahip olmadıkları için sınıf kaybı tehdidi altında olan kişiler arasındaki karşıtlıktır. Ayrıca bu tehdit altında olanlara,

üst sınıf bir meslek alanı sağlayan diplomalarından, bu sınıftan gelmedikleri için tam verim alabilecekleri sosyal sermayesi bulunmayanların da eklenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bourdieu'ya göre, diploma ve unvanların aşırı tüketiminden gelen değer kaybının yapısal bir sürekliliğe dönüşmesi, üst sınıfların tüm çocuklarına bu diplomaları eşit bir şekilde elde etme olanağı sunulması ve diğer sınıfların da bu diplomalara erişim olanağının artmasından kaynaklanmaktadır. Bu noktada, bazılarının sınıf kaybından kurtulabilmek, bazılarının da kendi sınıflarına yeniden dönebilmek için yürüttüğü stratejiler, toplumsal yapıda yaşanan dönüşümlerin önemli etmenlerinden biri olmaktadır (Bourdieu, 2015: 223). Bourdieu'nun hassasiyetle üstünde durduğu bu sınıfsal tespitler, gerek eğitim organizasyonuna ilişkin düzenlemelerde gerekse meslek ve çalışma hayatına ilişkin düzenlemelerde dikkatle üzerinde durulması gereken hususlardır.

Nitekim günümüzde akademik belgelerin yetersizliği sorunuyla karşı karşıya kalınmaktadır. Statü belirlemede ve üst düzeyde konumlanan mesleklere giriş aşamasında sınırlama amacıyla kullanılan okul diplomaları artık günümüzde tek başına yeterli görülmemektedir. Artı beceri, yetenek ve sertifikalarla çalışma hayatına dâhil olunabilmesi eğitimde kalitesizliğe, ayrıca diplomalarda gözle görülür bir değer kaybına yol açmaktadır (Aktan, 2023: 5).

2. EĞİTİMİN MESLEK EDİNDİRME AMACI VE ÖĞRETİM KONUSU

Literatürde eğitim kavramına bakıldığında birden fazla tanıma rastlamak mümkündür. En genel haliyle; bireylerde kendi yaşantıları yoluyla kasıtlı ve istenilen yönde davranış değişikliği oluşturma sürecidir. Eğitim programları genellikle öğretim ve örtük programlardan meydana gelmektedir. Öğretim programı; ders programı ve planlarını içerirken ayrıca okul içinde veya dışında bireye kazandırılmak istenen dersin öğretim aşamasında bulunan bütün etkinlikleri içeren yaşantı mekanizmasıdır (Kadim, bt: 2-3). Doğumdan ölüme kadar hayat boyu süren eğitimin, eğitim kurumlarında, belli bir plan ve program çerçevesinde yürütülerek sonucunda belge alınan, bireye istenilen davranışların kazandırılması ve öğrenmenin gerçekleşmesi için geçirilen tanımlı öğretim olarak tanımlanmaktadır. Eğitim sürecinin öğrenme ve öğretme üzerine kurulu olduğu düşünüldüğünde, öğretim ve öğrenme kavramlarının da bütüncül kavramlar olduğu görülmektedir. Bu noktada öğretim her türlü öğrenmenin gerçekleştiği eğitim durumu olarak ifade edilmektedir (Çoban, 2018: 12-17). Öğretim sürecinde öğrencinin ilgi ve yeteneklerinin ortaya çıkabilmesi için sürece etkin katılımı önemlidir. Aksi durumda öğrenme tam anlamıyla gerçekleşmeyerek ezbere dayalı kısa süreli öğrenmeler

sonucunda ilerleyen aşamalarda beceri ve meslek anlamında da yanlış yönelimler gerçekleşebilme olasılığı artmaktadır.

Geçmiş zamanlarda bilgi, öğrenilen değil öğretilen bir şey olarak ele alınmaktaydı. Günümüzde ise öğrenciler öğrenmede etkin ve merkezi bir rol üstlenmektedir. Bu öğrenci merkezli öğretim yöntemine ise aktif öğrenme denilmektedir. Öğretimde temel amaç yalnızca bilginin öğrenilmesi değil kavranıp uygulanmasını da içermektedir. Öğrenmenin tamamlanabilmesi için ise uygulamanın da üzerinde bilginin bütüncül bir şekilde ele alınarak çözümlenebilmesi ve değerlendirilebilmesi gerekmektedir (Aydın, 2022: 59-60). Çünkü çalışma Hayatına hazırlanma ve doğru bilgi ve becerilerin tespiti doğrultusunda, eğitimin amaçlarımdan olan, uygun mesleğe yönlendirebilmek için doğru kazanımların kavranabilecek biçim ve düzeyde sunulması başarıyı getirecek en önemli faktörlerdendir.

Yaşadığımız çağda teknolojinin hızla gelişmesi dolayısıyla artan iletişim, aile, toplum ve ekonomik yapıyı bir hayli değiştirmiş ve bu değişimlere paralel olarak eğitim yapısı da değişimlere uğramıştır. Yaşanan değişim ve dönüşümler sonucunda bugün sanayi toplumları yerini bilgi toplumlarına bırakmıştır. Enformasyon (bilgi) çağı her geçen gün yeni iş alanları açarak mevcut mesleklerden farklı mesleklerin de ortaya çıkmasına sebep olmaktadır (Yörük vd., 2002: 305). Tarihi MS. 4. ve 5. Yüzyılda ilk kez Mısır'da ortaya çıkan herkesin iş sahibi olma zorunluluğu yasasına dayanan mesleki eğitim 18. Yüzyılda Condercet'in ilkokul sonrası mesleki eğitim vurgusu ve Patelozzi'nin "İş Okulu" adını verdiği meslek öğretimi alanında ilkokul sayesinde gelişim göstermiştir. Sanayi Devrimi ile birlikte çağdaş mesleki eğitim kavramının ortaya çıkmasında ve iş eğitimi programlarının gelişmesinde büyük katkıları olan Frobel ile Avrupa'da ileri eğitim kavramının temsilcisi olarak iş ve meslek öğretimi adına yaptığı etkinliklerle Pasteloui'nin "İş Okulu" fikrinin ortaya çıkmasını sağlayan Kerchesteiner, meslek eğitime ve dolayısıyla eğitimin meslek edindirme amacına önemli katkılar sağlamışlardır (Güçlü Yılmaz, 2014: 3). Türk toplumlarında ise 1000-1500 yılları arası oluşturulan Lonca adı verilen geleneksel çıraklık sistemi, Sanayi Devrimi ile birlikte azalmış olmakla birlikte günümüzde teknolojik gelişmelerle birlikte bugünün eğitim sisteminde daha modern bir hal almıştır (Yörük vd., 2002: 300).

Bilginin etkili bir üretim faktörü haline geldiği 21. Yüzyılda bilgiye ulaşmak ve bilgiyi kullanabilmek hedef haline gelmiştir. Küresel dünyada bu hedefi gerçekleştirebilmenin yolu meslek eğitiminden geçmektedir. Bilginin, üretim ve

teknolojiyle dönüştüğü süreçte eğitimin meslek edindirme amacı çerçevesinde verilen mesleki eğitim hayatı bir öneme sahiptir (Karaman, 2000: 173). Bireylerde çalışma hayatında meslek becerisi ve mesleki tecrübe kazandıran mesleki eğitim; meslek okulları, özel ve kamu kurumlarında verilen kurs ve seminerler, İŞKUR'un organizasyonunda gerçekleşen iş eğitimi faaliyetleri gibi geniş kapsamlı mesleki bilgi sağlayan etkinliklerdir. Türkiye'de de mesleki ve teknik liseler, meslek eğitim merkezleri, meslek yüksek okulları, kurumların verdiği eğitimler, kurslar, seminerler ve iş başı eğitimleri merkezi eğitim kapsamına girmektedir (Afşar vd., 2018: 409). Meslek edindirme amacıyla tasarlanan öğretim programları bireylerin insani becerilerini tüm yönleriyle geliştirilen, sosyal yaşam kalitesini ve istihdamı arttıran, iyi uygulandığında işsizliği ve çalışma hayatı sorunlarını azaltabilecek, gelişmeye, yenileşmeye katkı sağlayacak olması bakımından önemli bir konumdadır. Tüm bu tanımlardan anlaşılacağı üzere eğitim ve eğitimi oluşturan öğretim etkinlikleri yoluyla yetiştirilen nitelikli insan gücü faktörü ülke ekonomisini ve endüstrinin kalkınmasını büyük oranda etkileyebilmektedir (Üstün ve Yiğit, 2022: 828).

2.1. EKONOMİNİN İHTİYAÇ DUYDUĞU İŞ GÜCÜNÜN YETİŞTİRİLMESİ

Ekonomi ve eğitim alanları bireyi ve toplumu fazlaca etkileyen iki temel alandır. Hem insana dair ihtiyaçların karşılanmasında hem de toplumsal amaçların gerçekleştirilmesinde önemli rolleri bulunmaktadır. Ekonomi toplumun maddi anlamdaki ihtiyaçlarını giderirken eğitim toplumların kültürlerinin kuşaklar arası aktarımını sağlamakta ve aynı zamanda bireyleri toplumsal hayatta ki statü ve rollerine hazırlamaktadır. Genelde toplumun özelde bireylerin tarih, dil, din ve iş alanlarında gelişmesi ilerlemesi ve belirli yeterlilikler kazanması eğitimin yegâne amaçlarındandır. Eğitimin kazandırmaya çalıştıklarının yanında toplumların maddi ihtiyaçlarının karşılanması ile ilgilenen ekonomi alanı ise eğitime destek sağladığı gibi aynı zamanda eğitimden destek almaktadır. Örnek verilecek olursa; bireyler iş hayatına atılmadan önce o işte kullanacakları bilgi ve becerileri eğitim yoluyla elde ederken, iş hayatına atıldıktan sonra geçimini sağlamak için maddi kazanç elde edip aynı zamanda ülkenin üretmesi ve kalkınması için sürece katkıda bulunması ekonominin dâhilindedir. Bu noktada düzenli ve sürekli eğitimin sağlanması için eğitim kurumlarının da maddi desteğe ihtiyacı olmaktadır (Yılmaz, 2021: 180).

İnsanlar doğumdan ölüme kadar sürekli öğrenme süreci içerisindeyler. Bu nedenle eğitim bireyleri zihinsel, duygusal, bedensel birçok yönden geliştirmeyi amaç

edinmektedir. Eğitim ve öğretim programları bireylere teorik bilgilerin yanında bu bilgileri uygulayabileceği pratik bilgiler kazandırarak, aktif bir zihne ve güçlü bir bedene sahip olmasını sağlamaktadır. Çünkü insan akıllı bir varlık olarak doğru düşünmeye, doğru kararlar vermeye, eylemlerine akıl çerçevesinde şekil vermeye yönlendirilmeli ve bir işi icra ederken, bir üretim veya bir hizmeti yerine getirirken vücudunu doğru kullanması için tecrübe edinmesi sağlanmalıdır (Kızılloluk, 2007: 22).

İnsanlık tarihi kadar eski olan eğitim, avcı-toplayıcı çağdan, bilgi çağına kadar her dönemde ekonomiyle iç içe olmuştur. Sanayileşme çağından bilgi çağına geçişle birlikte gözle görülür bir önem kazanan eğitim, gelişmişlik, nitelikli iş gücü ve üst düzey yeteneklerle bağdaştırılması dolayısıyla ekonomik anlamda kalkınma için de önem arz etmektedir. Ayrıca istihdam ve işsizlik sorularına çözüm amacıyla politika olarak kullanılmaktadır (Yavaş, 2022: 34). Bu konuda İngiltere başbakan yardımcısı, sahip olunan en iyi ekonomi politikasının eğitim olduğu ve bölgesel kalkınmadan yeni açılan iş alanlarına kadar geleceğin ekonomisinde ihtiyaç duyulabilecek becerileri sağlamakta eğitim önemli bir rolü olduğunu söylemiştir (Yüksel, 2015: 31). Buradan da görüldüğü üzere eğitimin en önemli işlevlerinden biri istihdama katılacak nitelikli işgücünün yetiştirilmesidir. Çünkü içinde yaşadığımız çağda gerçekleştirilen bilgi ve teknoloji temelli üretim, istihdam edilecek bireyleri üst düzey bir eğitim almış olması gerektiği anlayışına yönlendirmektedir. Sanayi devrimi ile ortaya çıkan üretimde verimlilik anlayışı eğitimin ekonomiye katkıda bulunan ve ülkelerin yatırım yapmak zorunda olduğu temel bir harcama haline getirmiştir. Eğitim, verimli işgücü, ekonomi ve istihdam arasındaki ilişkiye odaklanan İnsan Sermayesi Kuramına dayanarak 1990’larda ortaya çıkan istihdam edilebilirlik kavramı istihdam edilebilmek için gerekli yeterliliklerin ne olduğu, eğitim yoluyla bu beceri ve yeterliliklerin nasıl kazandırılacağı, eğitim, iş ve statü arasındaki ilişkiyi ve gençlerin istihdam edilmesi konularına yoğunluk vermektedir (Kıbaroğlu ve Koşar, 2023: 1774). Konusu insan olan istihdam, hizmette kullanma anlamına gelmektedir. İstihdamı ilgilendiren diğer iki kavram ise istihdam hacmi ve iş gücü olarak karşımıza çıkmaktadır. İşgücü, ekonominin yıl boyunca istihdam edeceği emek miktarının (işçilerin) toplamı iken istihdam hacmi, yıl içinde istihdam edilen emeğin (işçilerin) fiilen doldurmuş olacakları çalışma saatlerinin toplamını ifade etmektedir. Ekonomide tam istihdam veya eksik istihdam yani işsizlik durumları bulunmaktadır. Tam istihdam durumunda istihdam hacmi işgücü sayısına eşit demektir. Aksi takdirde işsizlik ortaya çıkmaktadır (Yüksel, 2015: 28). Ülkeler için tam istihdam

düzeyine ulaşmak hayli zor olsa da, günümüz toplumlarında istihdama yönelik beceriler olan; öğrenmeyi öğrenebilme, yönetim, planlama, organizasyon yeteneği, iletişim, üst düzey bilişim, yabancı dil, takım çalışmasına uyum gibi kriterler işe alımlarda diploma ve derecesinden sonra dikkate alınmaktadır (Kıbaroğlu ve Koşar, 2023: 1774).

Bir ülkenin refahının büyük oranda insan sermayesine dayandığını ifade eden OECD' ye göre ülkelerin başarı elde edebilmeleri için ellerinde bulunan insan sermayesini yeterli bilgi ve becerilerle donanımlı hale getirmeleri gerekmektedir. Ülkeler Küreselleşen bilgi toplumları haline gelmenin sonucu olarak gelişmiş ve refah bir toplum olabilmenin eğitim aracılığıyla gerçekleşeceğini farkına varmak zorunluluğundadırlar. Eğitim alanında bu farkındalığa kavuşmuş olan ülke ve toplumlarda eğitim politikaları erişilebilirlik, süreklilik ve yüksek kalite standartlarının sağlanabilmesi için niceliksel parametrelerle planlanmaktadır. Ülkelerin eğitim politikalarını şekillendirmekte ve iletmede kullandıkları değişkenlik gösterebilen gösterge ve araçlar ekonomik büyüme literatüründe insan sermayesi veya beşeri sermaye ve eğitim değişkenleri olarak ele alınmaktadır (Erdal, 2019: 34). Bir ülkenin milli gelirinde yaşanan kalıcı artış ekonomik büyüme olarak ifade edilmektedir. Milli gelirden yaşanan artış üretime katılan üretim etkenlerinin miktar olarak artmasına bağlıdır. Bu artışı sağlayacak olan araç ise eğittir. Bir toplumun eğitim düzeyinde yaşanan yükselme emeğin niteliğini de yükselterek üretimi artırmaktadır. Emeğin niteliği beşeri sermayeye yapılan yatırımla artırılabilir. 1960'lı yıllarda eğitim ekonomisi üzerine yapılan çalışmalar da eğittin nitelikli işgücü yetiştirme işlevinin milli gelire katkıda bulunduğunu göstermiştir. 1963-1967 yılları arasında birinci beş yıllık kalkınma planını uygulayan Türkiye'de 1964 yılında Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi'nde Eğitim İdaresi ve Planlaması Kürsüsü açılarak ilk kez üniversite düzeyinde eğitim ekonomisi konusu ele alınmış ve çalışmalar yapılmaya başlanmıştır (Çakmak, 2008: 35-36).

Türkiye'de örgün ve yaygın olmak üzere iki tür eğitim sistemi mevcuttur. Ağırlık örgün eğitime verilmiş olmakla birlikte okullarda aldıkları eğitim işgücüne katılanların iş piyasasının beklentileriyle uyuşmamaktadır. Bu durum eksik istihdam yani işsizlik sorununu doğurmaktadır. Küreselleşen ve sürekli gelişen dünyada işgünün niteliklerini her geçen gün yenilemesi gerekmektedir. Bunun en iyi yolu ise eğittinden geçmektedir. Türkiye Avrupa'nın en fazla genç nüfusuna sahip olmasına rağmen işsizlik oranlarında ilk sıralarda yer almaktadır (Değirmenci, 2015: 13). Genç işsizlerin eğitim durumları ve nitelikleri işsiz kalma nedenlerini de ortaya koymaktadır. Tüm Türkiye genelinde

gençlerin eğitim durumları spesifik olarak incelenip eğitim sistemini bu sonuçlara göre düzenlemek ve işsizliğin olumsuz etkilerine azaltmak için kullanılmalıdır (Kaya, 1999: 47). Çünkü işsizliğin ve bunun ortaya çıkardığı olumsuz etkilerin en büyük nedeni çalışma hayatına hazırlayan bir eğitim sürecinden geçilmiyor olmasıdır. Bu süreç eğitim kurumları ve çalışma hayatı içerisinde etkin rol oynayan kurum ve kuruluşların ortak hareket ederek bir müfredat geliştirmesi ile daha kolay ilerleyecektir. Nitekim işsizliğin azaltılması ve maksimum istihdam sağlanması için mesleğe yönelik öğretim programlarına ve mesleki eğitime verilen değerin artması gereklidir (Değirmenci, 2015: 13-15). Genel çerçevede eğitim özelde ise mesleki eğitimle doğrudan ilişki içinde olan ekonominin büyümesi ve gelişmesi için mesleki eğitim oynadığı rol yok sayılamayacak kadar önemlidir. Bu bağlamda nitelikli, iyi eğitilmiş, hızla değişen teknolojiye ayak uydurabilen işgücü ekonomik büyümeyi mümkün kılmaktadır. Genel olarak eğitim özel olarak ise mesleki ve teknik eğitimin iş piyasalarının beklentilerini karşılayacak nitelikli işgücünü yetiştirmesi son derece önemli bir zorunluluktur (Cice ve Balkar, 2020: 782).

2.1.1. Yetenek Havuzu Oluşturma

90'lı yılların başında soğuk savaşında bitmesi ile birlikte yaşanan küreselleşme hızla yükselen bir rekabet ortamının her alanda etkisini hissettirmeye başlamasına neden olmuştur. Böyle bir ortamda ayakta kalmak isteyen örgütler değişim ve dönüşüm ihtiyacının farkına vararak ortama uygun yapıları oluşturmak için çaba sarf etmeye başlamışlardır. Gerçekleştirilmeye çalışılan dönüşüm tüm alanlarda olduğu gibi yönetim ve insan kaynakları alanlarında da yeni yaklaşımlar ortaya koymuştur (Gündüzalp ve Boydak Özan, 2021: 191). Sanayi toplumlarından Bilgi toplumlarına geçişle birlikte yaşanan en büyük rekabet yetenekli personele yönelik olmuştur. Çünkü bilgi toplumları, bilginin üretim faktörü olarak ele alındığı dolayısıyla yaşam boyunca öğrenmenin zorunlu hale geldiği ve bilgi teknolojilerinin geliştiği bir toplumsal aşamadır. Bilgi teknolojilerinin Mc Luhan'ın tabiriyle küresel köy haline getirdiği dünyada uluslar, kurumlar ve kuruluşlar arasındaki rekabetin geniş boyutlara ulaştığı görülmektedir. Büyüyen rekabet ortamı geleneksel işveren ve iş arayan profilini değiştirerek iş gücü piyasalarında farklılaşmaya neden olmuştur. Bu farklılaşma yetenekli eleman istihdamı konusunda ciddi bir rekabet sürecini doğurmuştur. Kendi işletmelerine yetenekli çalışan kazandırmak amacıyla olan yöneticiler arasında rekabet giderek artmaktadır. Başarılarını uzun vadeli bir hale getirmek için donanımlı ve pratik özelliklere sahip yetenekli çalışanlar arayan işletmeler bu konuda zorlanmakta ve bu sebeple konu özel veya kamu

kuruluşları fark etmeksizin her kesiminin gündemini meşgul etmektedir (Altınöz, vd., 2014: 101). Buradan hareketle işletmelerde insan kaynaklarına yönelik uygulamalarının büyük oranda etkili ve önemli olduğu anlaşılmaktadır. Doğru kişilerin olması gereken pozisyonlara yerleştirilmesi ve hem işletmelerin hem de çalışanların kariyer planlamalarının her iki tarafında yararına olacak şekilde organize edilmesi ancak doğru stratejilerle ilerleyen insan kaynakları uygulamaları ile mümkündür. Tom Kelly'nin ifadesiyle doğru kişi istihdam edildiğinde ve doğru uyum yakalandığında herkes kedi başının çaresine bakabilir. Buradan anlaşılabileceği üzere başarılı insan kaynakları uygulamaları başarılı yönetim uygulamaları kadar önemlidir. Önem verilmesinin sebebi ise hızlı değişen iş ve rekabet koşullarına uyumlu hale gelebilmek için yeniliğe açık ve değişimi doğru şekilde karşılayabilen insanların tespit edilerek işletmeye kazandırılması gerekliliğidir. Koşulların bir getirisi olarak teknik bilgi ve becerinin yanı sıra stratejik bilgi ve analitik düşünme de bir çalışanda olması gereken özelliklerdir (Uçkun, vd., 2013: 37).

Günümüzde çalışanları kaynak olarak görüp yönetme süreci, yetenek yönetimi olarak adlandırılmaktadır. Rekabetin artmasıyla yetenekli bireylerin örgüte dâhil edilerek bağlılığını arttırmak zorunluluk olarak görülmektedir. Yetenekli çalışanların varlığının tespiti, örgüte dahil edilmesi ve yetenekten yararlanılması yetenek yönetimi süreçlerinin oluşmasını sağlamaktadır (Gündoğmuş, vd., 2021: 161).

Yetenek kavramının tanımına baktığımızda bir kimsenin herhangi bir şeyi anlayarak yapabilme niteliğinin olması, bir ya da birden fazla alanda sahip olunan doğal kabiliyet, eğitim ve edinilen deneyimlerle ileri düzeye taşınabilen bir ya da birden çok alandaki üst düzey beceri olarak açıklanabilmektedir. Yetenek yönetimi ise İş görenin örgüt içinde kabiliyetine uygun biçimde konumlandırılarak maksimum verimle çalışmasını sağlamak üzere kurulmuş süreçlerin tümünü içermektedir. Örgütte bulunan işgücünün planlamasını yapan ve örgütsel yedeklemeye odaklanan bu süreçler doğru zamanda ve doğru pozisyonda en uygun kişinin istihdam edilebilmesine yöneliktir (Altıntaş, 2018: 28). Bu amacın gerçekleştirilmesi için insan kaynakları yönetimi, çalışanı bir kaynak gibi değil yönetilmesi gereken etkin bir yetenek olarak ele almalıdır. Bu anlayışla örgütlerin başarısı yalnızca yetenekli çalışana sahip olmaya değil çalışanları örgütün kısa ve uzun vadeli hedeflerine uygun hale getirecek bir yetenek yönetimi uygulamasına da bağlıdır (Gündüzalp ve Boydak Özcan, 2021: 191).

Yetenek yönetiminde işe alım yöntemlerinden biri de yetenek havuzları olarak karşımıza çıkmaktadır. En temel girdiyi sağlayan iç kaynaklardan yararlanma amacıyla kullanılan yetenek havuzları, gelecekte stratejik öneme sahip rollerde çalıştırılması planlanan adaylardan oluşan bir bekleme salonu niteliği taşımaktadır. Örgütsel yedekleme için kullanılan yetenek havuzlarında bulunan adaylar muhtelif değerlendirmelere tabi tutulmaktadırlar. Bu değerlendirme kriterleri; iletişim, yönetim, liderlik becerileri, karar verme, inisiyatif kullanma, risk alma, stratejik düşünme ve iş deneyimi şeklinde sıralanabilir. Kriterler örgüt yapılarına göre değişkenlik gösterebilmektedir. İyi organize edilmiş yetenek havuzları yalnızca çalışan ihtiyacını karşılamaz ayrıca aniden ortaya çıkabilecek yönetici pozisyonlarındaki açığı kapatabilecek bir kaynak niteliğindedir (Gündüzalp, 2016: 42).

Yetenek havuzu sistemine dâhil olan çalışanlar için pozisyonlar net değildir. Ama bazen belli kademelerde özel olarak oluşturulan havuzlar bulunmaktadır. Örnek olarak yönetim kademeleri için oluşturulan yüksek potansiyel kriterli havuzlar buna örnektir. Bunlara yönelik diğer örnekler ise yeni mezunlar için oluşturulan yetenek havuzları ve üst düzey yönetici yedekleme havuzları olmaktadır. 21. Yüzyıl küresel dünyasında sınırların kalkması dolayısıyla artık yetenek havuzları da sınırlarını genişletmek zorundadır. Özellikle de uluslararası çalışan örgütlerin yetenek ve yedekleme havuzlarının çok geniş bir alana yayılması sebebiyle farklılık yönetimini zorunlu olarak ele almaktadırlar (Bahadınlı, 2013: 93).

Yetenek havuzlarının sistemleri, boşluk oluşan pozisyonlar için zaman kaybedilmeksizin göreve uygun olarak eğitilmiş ve ihtiyaç duyulan pozisyonun niteliklerine uygun yetiştirilmiş çalışanların tespiti, değerlendirmesi ve görevlendirmesi için tasarlanmaktadır (Çayan, 2011: 65). Bu doğrultuda yetenek yönetiminde bulunan doğru iş, doğru yer ve doğru İş gören anlayışının yetenek havuzu sistemi ile etkili bir şekilde desteklendiği görülmektedir. Ayrıca bulunduğu ülkeye ve sektöre göre değişkenlik gösteren yetenek havuzu sistemine seçme aşamasında da bir takım testler ve sınavlar ön plana çıkmaktadır. Özellikle staj programları aracılığıyla örgüte dâhil olan yeni mezun adaylara yönelik sınavlar ön plana çıkmaktadır (Çelik, 2019: 39-104).

İşletmeler yetenek havuzuna dâhil olan adaylara da zorunlu eğitimler uygulamaktadır. Çalışacakları kademeyi belirleyen ve yönetici olabilme potansiyellerini ölçen psiko-analitik değerlendirmeler, mülakatlar, potansiyeli saptamaya yönelik analiz uygulamaları ve yüksek iş performansı özelliğine sahip olup olmadığı araştırılmaktadır.

Ayrıca bu araştırma süreçlerinde, iletişim becerisi, başarıma isteği, sağduyu ve sürekli öğrenmeye açıklık gibi özelliklere de odaklanılmaktadır (Altınöz, 2018: 82). Nitekim bütüncül amaca bakıldığında; kıyaslayarak araştırma yapabilmek, hem bireysel hem kurumsal gelişim ihtiyaçlarını mantık çerçevesinde belirleyebilmek, daha sistematik bir yönetimle kurumun menfaatini maksimum düzeye çıkarmak ve kurum kültürüne uyumu hızlandırmak için yetenek havuzları oluşturulmaktadır (Uçkun, vd., 2013: 45).

3. EĞİTİM HAYATINDA BAŞARILI OLAN ÖĞRENCİLERİN ÇALIŞMA HAYATI İÇERİSİNDE YER EDİNİLECEK MESLEĞİ SEÇME KRİTERİ

Özgür bir bireyin modern toplumu içerisindeki en önemli gelişim görevlerinden biri de yapacağı meslek seçimidir. Meslek seçimini doğru yapabilmesi, bu konuda sağlıklı kararlar alabilmesi için bireyin, ne istediğini bilmesi ve bu isteklerini hayata geçirebilmek adına ne gibi olanaklarının bulunduğunu bilmesi gerekmektedir. Bu iki aşamadan sonra elde edilen seçeneklerin incelenerek istenilene ve koşullara uygun olup olmadığı değerlendirilerek ilerlemek süreç sonunda yaşanabilecek hayal kırıklığının da önüne geçebilmektedir (Kuzgun, 2005: 1). Çünkü mesleki seçim aynı zamanda bir hayat biçimi de seçmek anlamına gelmektedir. Bu sebeple meslek seçme aşamasında olan gençlerin gerçekçi seçimler yapmaları önemlidir. Bireylerin kendilerine uygun mesleği seçmiş olmaları işlerini severek yapmalarına ve topluma yarar açısından daha verimli çalışmalarına katkı sağlayabilmektedir (Sarıkaya ve Khorshid, 2009: 395).

İnsanların zevk alarak yapacakları işi seçmeleri ile başlayan meslek hayatları, sonraki yaşamlarını doğrudan etkileyerek şekillendirmektedir. Bu denli önemli kararları alırken bireyler birçok dışsal ve içsel faktörü de ele almaktadır. Bu faktörlerin başında kişilik özellikleri, yetenek ve ilgiler gelirken, toplumsal tutumlar, cinsiyet, deneyimler, inançlar, kültürel yapı, aile, çevre, fiziksel özellikler, okul başarısı, eğitim sistemi, çalışma hayatı koşulları, ülke ekonomisi, yönetim, medya gibi daha pek çok özellik eklenebilmektedir (Akın ve Akyıldız, 2018: 78).

Toplumdaki büyük küçük herkesi ilgilendiren okul kurumun temel amacı ilkokulda okuma yazma öğretmekle başlayıp, sayısal ve sözel beceriler kazandırmayla devam etmiştir. Öğrencileri bir üst eğitim kurumuna hazırlama, soyut ve karmaşık her türlü bilginin sistemini sağlama gibi görevleri olan okul kurumunun başka bir amacı dikey hareketlilik sağlayarak alt tabakadaki bireyleri üst tabakaya yani daha üst bir statüye taşımaktır. Bu toplumsal hareketliliği sağlayabilecek becerileri öğrencilere

kazandırabilen okullar başarılı okullar, bu becerileri kazanabilen ve kullanabilen öğrenciler ise başarı öğrenciler olarak değerlendirilmektedir (İnce, 2017: 702). Başarılı öğrenciler çalışma hayatında yer bulabilecekleri meslekleri seçerken üniversiteye geçiş sınavından genellikle yüksek puan almaları dolayısıyla istedikleri alana ve bölüme yönelebilmektedirler. Ancak okul ve sınav başarısı aynı zamanda meslek seçimini etkileyen değişken faktörlerin daha baskın hissedilerek istenilen değil dayatılan meslekleri seçmeleri yönünde bir durumu da beraberinde getirmektedir. Başarının getirdiği seçme özgürlüğünün yanında, toplumsal kabullerin içerdiği yüksek statü, yüksek gelir ve saygınlık, ilgi, istek ve yeteneklerin önüne geçerek başarılı olan öğrencilerin meslek seçerken dikkatte aldığı kriterlerde başı çekmektedir (Lafçi, 2018: 109). Bunun en büyük sebebi toplumun tıp, hukuk, mühendislik gibi alanlarda yapılan meslekleri “gerçek iş” olarak tanımlayıp başarılı her öğrencinin bu alanlara kazandırılmasıyla topluma yarar sağlayabilecekleri görüşünü öğrencilere dolayısıyla da eğitim sistemine empoze etmesidir. Sanat ve spor alanlarının hobi, tıp ve hukuk gibi alanların meslek olarak değerlendirilmesi başarılı öğrencilerin hem doğrudan hem dolaylı olarak seçimlerini kısıtlamaktadır (Köse, 2024).

3.1. TOPLUMSAL STATÜ EDİNME ALGISI

Bireylerin toplumsal yapı içerisinde işgal ettikleri yere toplumsal statü adı verilmektedir. Bireylerin toplumdaki yerini yine bizzat toplumun kendisi belirlemektedir. Buradan anlaşılacağı üzere statü, sahibinin Kendi düşüncelerini değil içinde bulunduğu toplumun onun hakkındaki görüşlerini ortaya koymaktadır. Belirlenen bu konum bireye tüm toplumla ilişkili bir pozisyon sunmaktadır. Toplumsal statü kavramından bahsedilirken akla ilk gelen isim Ralph Linton olmaktadır. Statüyü sosyolojik bir şekilde açıklayan ilk sosyolog olan Linton’a göre statü; o pozisyonu işgal eden kişilerden hariç olarak yalnızca hakların ve ödevlerin bütünüdür. Bu hakların ve ödevlerin yalnızca onları gerçekleştiren bireyler arasındaki ilişkilerle açıklanabilmesi dolayısıyla bireyler ile hak ve ödevler arasına belirgin bir çizgi çekmek hayli zor görünmektedir. Birey ile statüsü arasındaki ilişki Linton’un ifadesiyle otomobil ile sürücüsünün makinedeki yeri arasında bulunan ilişkiye benzetilmektedir. Sürücünün otomobil üzerindeki kontrolü olası iyi veya kötü sonuçlar doğurabilmektedir(Ceylan, 2011: 93).

Statüyü belirlemek için kullanılan bazı ölçütler vardır. Bunlar: Ekonomik durum, aile durumu, işin toplumsal yarar düzeyi, işteki görevin toplumsal etkisi, eğitim durumu, kazanılan ücret, cinsiyet rolleri vb. Olarak sıralanabilir. Kişiler bu ölçütlere uygun

oldukları şekliyle toplumda bir statü edinmektedir. Statü kendi içinde verilen ve kazanılan statüler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bireyin doğuştan getirdiği cinsiyet, ırk, fiziksel özellikler, yaş gibi özellikleri verilmiş statülerdir. Eğitimcilerin ilgilendiği kısım ise kazanılmış statülerdir. Bireylerin eğitim, yetenek ve çalışmayla elde ettiği kazanılmış statüler bireylerin eğitim seviyesi, sosyal sınıfları, yetenekleri, zekâ seviyeleri, inanç ve bilgileriyle ilişkilidir (Pişkin ve Parlar, 2021: 3).

Amerikalı sosyolog Parsons'a göre eğitimin işlevi çocuklara bireysel başarının değerini aşılmasıdır. Aile içinde öğrenilemeyecek olan bu değer biçimi sanayi toplumlarının işlevini gerçekleştirebilmesinde hayati bir öneme sahiptir. Çocuklar aile içinde belirlenmiş bir tarzda eğitilirler. Çocuk aile içerisinde verili bir statüye sahiptir. Buna karşın okulda elde ettiği statü, başarısı dolayısıyla kazandığı statüdür. Çünkü okul içerisinde statü belirlemek için sınav puanı gibi evrensel ölçütler dikkate alınmaktadır. Bu noktada Parsons, eğitimi, çocuğun ailesinin kendine özgü ölçütlerinden, modern toplumun ihtiyaç duyduğu evrensel ölçütlere ilerlemesine olanak sağlayan bir işlevsellikte değerlendirmektedir. Çünkü okullar, etkinliklerini liyakate dayalı olarak yürütmektedirler. Bu da çocukların statülerinin cinsiyet, sınıf veya ırklarına göre değil, başarılarına göre kazandıklarını göstermektedir (Giddens, 2012: 734).

Kimliklerin toplumsal statü ve roller üzerinden belirlendiği modern toplumlarda bizi tanımlayan en belirgin statü ve rollerimiz anahtar statü ve anahtar rol olarak adlandırılmaktadır. Anahtar roller ve statüler genellikle yapılan mesleklerle tanımlanmaktadır. Tek başına bir statü belirleyici olmasa da meslekler, statü belirlemek için ekonomik faktörlerle birlikte başı çekmektedir (Arı, 2021: 407). Dolayısıyla okul içinde akademik başarılarıyla belirli statüler kazanmış öğrenciler, çalışma hayatına dâhil olmak ve aynı zamanda toplumda saygın bir statü kazanmak amacına uygun meslekler seçmektedirler. Meslek seçimleri, insanların hayatında gelir düzeyini, özel hayatı, sosyal statüyü, ilişkileri, zaman yönetimini, kişinin kendini yansıtırma biçimini ve kendini gerçekleştirme yöntemlerini etkileyen önemli seçimlerdir. Sanayi devrimi ile birlikte artan fabrikalaşma daha yetenekli ve eğitilmiş insan ihtiyacını ortaya çıkararak insanların çalışma kavramını aldıkları eğitim ve yeteneklerini sergilemek için araç olarak kullanmalarına sebebiyet vermiştir. Bu durum bireylerin meslek seçimi, mesleklerin gelecekleri ve meslek keşfi gibi konulara zaman ayrılarak önem atfedilmesini sağlamıştır (Daloğlu, 2013: 12-16). Bireylerin mesleğe yönelik algısı ile mesleğe ilişkin sosyal statü algısı arasında pozitif bir ilişki bulunduğu konuya ilişkin çalışmalarda da ortaya

koyulmuştur. Toplumun bireyi meslekler üzerinden algılaması (Arıkan Saltık, vd., 2016: 43-44) toplumsal statü edinme algısının da saygın bir meslek seçmek ile bağdaştırılmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Mesleklerin saygınlığını belirleyen en önemli ölçütler ise; mesleğin topluma sunduğu hizmet ve meslek için gerekli eğitim süresidir. Ayrıca mesleğin, üye kabul etmek için belirlediği standartlar ve üyelerine sunduğu çalışma düzeni ve hayat kalitesi de mesleğin statüsünü belirlemede etkilidir (Pişkin ve Parlar, 2021: 4). Mesleklerin statüsünü yükselten bu kriterler, yüksek toplumsal statü edinmek isteyen başarılı öğrencilerin de kriterlerini etkilemekte ve öğrenciler yüksek statü düzeyine konumlandırılmış mesleklerin toplumsal statü isteklerini karşılayacağı düşüncesiyle hareket etmektedirler.

3.2. EKONOMİK ANLAMDA YUKARI YÖNLÜ DİKEY HAREKETLİLİK İSTEĞİ

İnsanların eğitimi ve ekonomik düzeyleri arasında karşılıklı bir etkileşim bulunmaktadır. Eğitim kurumu, yapısı gereğince kendisi dışında olan tüm kurumlar üzerinde de önemli etkiler sağlayabilen oldukça geniş kapsamlı ve önemli bir kurumdur (Otaklı, 2024: 5-11). Eğitim ve ekonomi arasında bağ kuran en önemli unsur mesleklerdir. Eğitimin meslek edindirme işlevi, eğitim kurumları ve çalışma hayatı arasında bir köprü kurulmasına neden olmaktadır. Eğitim hayatında başarılı olan öğrenciler, eğitimin bu işlevini kullanarak kendilerine çalışma hayatında da başarı, saygınlık ve yüksek gelir getiren meslek gruplarına dâhil olmak istemektedirler. Çünkü her ne kadar başarıyı etkileyen ön önemli faktörlerden biri ailenin dolayısıyla da öğrencinin sosyo-ekonomik durumu olsa da, başarı faktörü de üst düzey bir sosyo-ekonomik durumu doğurabilmektedir.

Meslek seçimi bir insanın istekleriyle mevcut olanaklarını birbirine uydurma işlemidir. Meslek seçerken bireyler çok sayıda kriteri dikkate almaktadır. Bu kriterlerden en önemlileri mesleğin sağlayacağı gelir, kariyer imkânları ve iş olanakları olmaktadır. Çünkü bireyler meslek seçerken aslında ileride yaşayacakları hayatı da seçmektedirler. Nerede yaşayacakları, nasıl yaşayacakları, kiminle evlenip, kimlerle etkileşimde bulunacakları (Bozgedik, 2017: 26) ve hatta kendinden sonraki kuşağına nasıl imkânlar sağlayacağı, seçtiği mesleğe göre şekil almaya başlamaktadır. Uzamanlar gençlerin meslek seçiminde üç dönemden geçtiklerini iddia etmektedirler. Bu dönemler; 11 yaşına kadar olan fantezi dönemi, 11-17 yaş arası geçici seçimlerin yapıldığı dönem ve 17 yaşınan sonra kalıcı seçimlerin yapıldığı gerçekçi dönemdir. Bu da göstermektedir ki gençler mesleğe dair gerçekçi ve kalıcı seçimlerini liseden üniversiteye geçerken

yaptıkları bölüm tercihi ile belirlemektedir. Bu sistemde öğrencilerin seçecekleri bölümü kendi ilgi ve isteklerine göre belirledikleri varsayılır. Ama yapılan araştırmalar göstermiştir ki öğrencilerin yetenek ve ilgileriyle meslek seçimleri arasında tam bir doğru orantı yoktur (Yeşilyaprak, 1986: 29). Çünkü eğitim hayatında başarılı öğrenci anlayışı genellikle sınavlardan yüksek puan alan öğrenciler üzerinden değerlendirilmektedir. Dolayısıyla öğrenciler okuldaki yüksek puanlar doğrultusunda, çoğunlukla kendi yeteneklerine ve ilgilerine, ayrıca seçtikleri mesleklerin gerektirdiği yeteneklere bakmaksızın alanlarının en yüksek puanlı bölümlerini tercih etmektedirler. Bu bölümler ise genellikle tıp, mühendislik, hukuk, psikoloji vb. mesleklerdir. Bunun diğer sebepleri ise içinde yaşadığımız toplumun bu meslek gruplarına yüksek statü atfetmesi ve bu meslek gruplarının üyelerinin genellikle yüksek gelir grupları içinde bulunmalarıdır.

Toplumsal tabakaları ekonomik durumun belirlediği günümüz toplumlarında eğitim, bir üst tabakaya, dolayısıyla bir üst gelir grubuna geçmek için etkili olmaktadır. Özellikle de daha kapsamlı seçim şansı olan başarı düzeyi yüksek öğrenciler genellikle ailelerinin mevcut sosyo-ekonomik durumlarına göre daha üst standartlar sunan meslek alanlarına yönelmekte veya aile çevresi aracılığıyla yönlendirilmektedir.

Geniş kapsamlı olarak tanımlandığında, sosyal hareketlilik, bütün sosyal ve kültürel varlıkların fiziksel ve sosyal evrende bir konumdan diğer konuma geçmesi, yer değiştirmesi olarak ele alınmaktadır. Daha dar bir çerçevede tanımlanması halinde ise bireylerin veya grupların bir tabakadan başka bir tabakaya hareketliliği olarak ifade edilebilmektedir. Sosyal hareketlilik, yönü bakımından dikey ve yatay olmak üzere iki tipete ayırt edilmektedir. Dikey hareketlilik, sosyo-ekonomik durum ölçeğinde tabakalar arası aşağı veya yukarı geçişlilik anlamına gelmektedir. Gelir, statü ve mülkiyet kazanımları kişilere yukarı yönlü bir geçiş sağlamaktadır. Zaman açısından kuşak içi ya da kuşaklar-arası olarak ayrılan sosyal hareketlilik kavramında kuşak içi, kişinin yaşam boyunca yaşadığı tüm dikey ve yatay geçiş hareketlerini ifade ederken, kuşaklar-arası hareketlilik dede-torun, baba-oğul arasında yaşanan yatay veya dikey farklılıklarını göstermektedir. Örnek verilecek olursa, "bir temizlik işçisinin oğlunun avukat olması yukarı doğru kuşaklar-arası sosyal hareketlilik olarak görülür". Sosyal hareketlilik kavramının mesleki, eğitimsel, ekonomik ve siyasal türlerinden de söz etmek mümkündür. Sorokin başlıca sosyal hareketlilik türü olarak ekonomik, mesleki ve siyasal hareketliliği sıralanmıştır. Özellikle de eğitim kurumlarının bireyleri çeşitli mesleklere yerleştirme rolüyle ilgilenen Sorokin, 1970 yılı eğitim sosyolojisinin radikal eleştirilerini

önceliğine alarak okulların test etme, seçme ve dağıtma organı olduğunu vurgulamıştır. Yani okullar öğrencilerinin yeteneklerini geliştirmekten ziyade çalışma hayatındaki özel kurumlara yerleşmeleri için olan bir onay kurumu olarak bulunmaktadır. Bu sebeple eğitim kurumları endüstriyel ülkelerin hareketliliğini hızlandırmak ve bütün tabakalardaki bireylerin üst düzey gelir grubunda yer alabilmeleri adına eşit fırsatlar sunabilme kaygısıyla destek görmüş ve hızla gelişmesi ve yaygınlaşması için çaba sarf edilmiştir (Ünal, 2018: 149-157).

4. TÜRKİYE’DE EĞİTİM-ÖĞRETİM SÜREÇLERİ VE MESLEK TERCİHİNE YÖNELİK TARTIŞMALAR

Günümüzde eğitimin ekonomi üzerinde, ekonominin de eğitim üzerinde önemli etkileri olduğu tartışılmaz bir şekilde kabul görmektedir. Ülkelerin kalkınmasında önemli bir yere sahip olan eğitim, kalkınma için ihtiyaç duyulan nitelik ve nicelikte iş gücü sağlarken aynı zamanda üretme ve yayma potansiyeli dâhilinde, ülkelerin modern teknolojilerinin takip edilmesi, geliştirilmesi ve üretim sürecine kazandırılması sağlamaktadır. Bireylere, yeteneklerini geliştirme ve meslek edinme imkânı sağlayan eğitimin seviyesi arttıkça iş gücü verimliliği de artmaktadır. Toplumun beşeri sermaye birikiminin artmasında önemli bir faktör olan eğitim, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik durum farklılıklarının temel nedenleri arasında yer almaktadır (Çalışkan vd., 2013: 30).

Türkiye’de modern anlamda eğitim anlayışına yönelik çabaların 19. Yüzyılda Osmanlı döneminde başlayıp cumhuriyet dönemiyle birlikte ivme kazanarak laik, karma ve bütüncül bir eğitim anlayışına evrildiği görülmektedir (Sallan Gül ve Gül, 2014: 52). Son yıllarda ise ortaöğretim ve özellikle yükseköğretim, daha çalışma hayatı ve piyasa odaklı bir hal almış olmakla birlikte erişimin artmasına karşın kalitenin düşmüş olmasına yönelik temel tartışmaları beraberinde taşımaktadır. 2023-2024 yılı istatistikî verilerine göre ülkemizde 75.467 okulda, 18.710.265 öğrenci ve 1.168.896 öğretmen ile eğitim öğretim sürecine devam edilmektedir (MEB, 2024). Mevcut verilere bakıldığında eğitim sisteminin çok geniş kapsamlı olduğu görülmektedir. Geniş kapsamlı bu sistemde bazı sorunların yaşanıyor olması kaçınılmaz olarak kabul edilmektedir. Ancak eğitim sistemimizin öngörülebilir bazı problemlerinin yanında sistemin bütününe zarar veren temel sorunların olduğu da görülmektedir. Bu konuya yönelik yapılan bazı araştırmalar da mevcut sorunları açık bir şekilde ortaya koymuştur. Özyılmaz 2013 yılında yaptığı araştırmada Türk eğitim sisteminin sorunlarını şu şekilde sıralamıştır; eğitimde

uzmanlardan yararlanmama sorunu, eğitim yönetimi sorunu, eğitime ideolojik yaklaşım sorunu, çağdaş teftiş sorunu, eğitimde program geliştirme sorunu, kamu ve özel okulların yeri sorunu, öğrenci kişilik hizmetleri sorunu, eğitimin finansmanı sorunu, yükseköğretime geçiş sorunu, öğretmen yetiştirme ve istihdam sorunu, eğitim kademeleri sorunu, eğitimin millileştirilmesi ve öğrenme öğretme süreçleri sorunu (Kösterelioğlu ve Bayar, 2014: 179).

Yılmaz ve Altinkurt 2011 yılında öğretmen adaylarının gözünden eğitim sisteminin sorunlarını ortaya koyan bir araştırma yapmışlardır. Bu araştırmaya göre öğretmen adaylarının gözünden Türk eğitim sisteminde; kalabalık sınıflar, ezberci eğitim, merkezi sınavlar, fiziki yapı ve donanımda eksiklikler, nitelikli öğretmen sorunu, öğretmen atamaları, öğretmen eksikliği, yetiştirme sistemi, eğitimde fırsat eşitsizlikleri, liyakatsizlikler, özel dershaneler, okulların finansman sorunları, rehberlik, mesleki ve teknik eğitim, yükseköğretim mezunlarının istihdamı gibi sorunlar bulunmaktadır (Kösterelioğlu ve Bayar, 2014: 179).

Konuya ilişkin başka bir araştırma ise Gür ve Çelik'in (2009) Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETAV) için yaptığı Türkiye'de Millî Eğitim Sistemi: Yapısal Sorunlar ve Öneriler" adlı araştırmadır. Araştırmaya göre Türk eğitim sisteminin sorunları; milli eğitim sisteminde organizasyon, yapısal müdahaleler, istikrarsızlık, ortaöğretimde okul türleri, meslek liselerinin ortaöğretimdeki payı, ortaöğretimden yükseköğretime geçiş, yeni müfredat ve finansman başlıklarıyla sıralanmıştır. Bu sorunlara bakıldığında Türkiye'deki eğitim politikaları, milli eğitimi bütüncül bir sistemde ele almamakta ve dolayısıyla sistemin unsurlarında yapılan değişikliklerin, sistemde bulunan diğer unsurlara etkisi yeterince analiz edilmeden uygulanması sonucunda da sorunların ortaya çıktığı görülmektedir. Ayrıca bu araştırmaların farklı zaman dilimlerinde yapılmasına karşın benzer sorunları ele alıyor olmaları ve 2024 yılında da bu sorunların devam ediyor olması yıllar içerisinde sorunlara bir çözüm getirilemediğinin göstergesi olmaktadır (Kösterelioğlu ve Bayar, 2014: 180).

Bu ve buna benzer araştırmalar, Türk eğitim sisteminde birden fazla çözüme kavuşturulması gereken sorun olduğunu göstermektedir. Her sorunun birbirini etkilemesi dolayısıyla bütün sorunların ciddiyetle ele alınması gerekliliğinin yanında, eğitimin meslek edindirme amacı dolayısıyla çalışma hayatına açılan kapılardan biri olması, meslek tercihi aşamasındaki öğrencilerin hem eğitim hem çalışma hayatı sorunlarından

fazlaca etkilendiğini gözler önüne sermektedir. Toplumsal tabakaların, fırsat eşitsizliklerinin, toplumsal statülerde yaşanan dalgalanmaların en önemli tetikleyicisi olan ekonomik koşullardaki kötüleşmenin gittikçe artmasıyla Türk eğitim sistemi ve Türkiye'nin çalışma hayatı koşulları bozulmaktadır. Bu bozulmalar eğitim ve çalışmanın, bireylerin hayatlarında çok temel bir yer teşkil etmesi dolayısıyla bireylerin içinde bulunduğu diğer tüm toplumsal alanları da etkilemektedir. Örneğin; çalışma hayatında yaşanan sorunlar dolayısıyla hem aile hem yakın çevreler öğrencileri daha kolay iş bulunabilen alanlar olarak görülen fen bilimleri alanlarına yönlendirmektedirler. Alan yönlendirmesi olmayan okullarda dahi ağırlıklı olarak sayısal alan yöneliminde olan öğrenciler, meslek tercihi aşamasına geldiklerinde de sayısal alan mesleklerini tercih etmektedirler. Bu durum sosyal bilimler alanındaki mesleklerde açık oluşmasına ve ayrıca bu mesleklerin statüsünün düşmesine neden olmaktadır. Sektörel dağılımda dengesizliklere neden olan bu durum işsizliğe veya eğitimi alınan alandan çok daha farklı alanlara yönelik işlerde çalışılmasına sebebiyet vermektedir. Bu sorunu önlemeye katkısı olabilecek bir sistem olan, mevcut zamanda ve gelecekte ortaya çıkabilecek yetenek ihtiyaçlarını önceden belirlemeyi ve buna yönelik olarak geliştirilen sistematik bir süreçte bireyleri yetiştirmeyi sağlayan yetenek havuzu oluşturma süreci de, öğrencilerin yeteneklerine ve ilgilerine yönelik meslek seçmekte zorlanıyor olmaları nedeniyle Türkiye'de doğru bir şekilde işlememektedir.

Türkiye'de 3 milyona yakın öğrenci, istedikleri üniversitenin tercih ettikleri bir programına yerleşebilmek için Yüksek Kurumlar Sınavı (YKS) oturumlarına girmektedir. Geçimlerini sağlayabilecekleri bir meslek edinmek isteyen gençlerin birçoğu sıradan bir meslek yerine ilgi ve yeteneklerinin olduğu mesleği seçmek istemektedirler. Ancak bu meslek tercih durumunu etkileyen pek çok faktör olması sebebiyle her öğrenci bu isteğini tam anlamıyla gerçekleştirememektedir. Konuya dair tartışmaların yapılabilmesi için meslek seçimi ve seçilen mesleğin yetkinliğini kazandıracak okul tercihi ile ilişkili faktörlerin bilinmesi yapılacak analiz ve tespitler için gereklidir (Anılan vd., 2008: 240).

Türkiye'de genç işsizlik oranlarına dair istatistikler, genç işsizliğin bir sorun teşkil ettiğini doğular nitelikte veriler sunmaktadır. Sunulan bu veriler öğrencilerin meslek tercih süreçlerini önemli derecede etkilemektedir. Meslek tercih sürecinde tercihleri etkileyen faktörlerin belirlenmesi, gençlerin istihdamına katkı sağlayacak sonuçların ortaya koyulmasını mümkün kılacaktır (Yavuzaslan ve Dağlıoğlu, 2019: 673).

Bireylerin çeşitli sebeplerle çalışma hayatına katılmamaları işsiz olarak tanımlanmalarına neden olmakta ve psiko-sosyal bir takım sonuçların doğmasına sebep olmaktadır. Değişen koşullar doğrultusunda dönüşen toplumumuzda işsizliğin tanımı da değişmiştir. Daha önceki dönemlerde isteği veya yeteneği olmadığı için çalışmayan ya da çalışmayı tercih etmeyen kişilere işsiz denirken, günümüzde isteği, yeteneği ve yeteneğine uygun eğitimi olduğu halde sosyal ve ekonomik sebeplerle iş bulamayan kişiler işsiz olarak tanımlanmaktadır (Köse, 2024: 121). Türkiye’de işsizlik olgusu diğer yaş gruplarına göre gençlerde daha büyük bir sorun haline gelmiştir (Yavuzaslan ve Dağlıoğlu, 2019: 674). Türkiye %15,1 genç nüfus oranı ile dünyada genç nüfus sıralamasında 27 AB üyesi ülkenin genç nüfus oranının üstünde yer almıştır. Ancak 2024 yılı itibariyle %15,1 olan genç nüfus potansiyelinin %15,1’i işsizdir. Genel işsizlik oranı ise %8,6 seviyesindedir. (TÜİK, 2024). İşsizlik oranlarında yükseköğretim mezunlarının payı da oldukça fazladır. Yükseköğretim kurumlarından mezun olan gençlerin büyük çoğunluğu işsiz kalmakta (Yavuzaslan ve Dağlıoğlu, 2019: 676) veya eğitim aldığı alandan farklı bir sektörde iş imkânı bulmaktadır.

Türkiye gibi genç nüfus oranının yüksek olduğu ülkelerde eğitim ve okullaşma oldukça önemlidir. Eğitimin yaygınlığı, farklı düzeylerdeki bireylerin eğitime erişimi, katılımı noktasında ülkelere birçok sorumluluk düşmektedir (Köse, 2024: 120). Türkiye’de 2022-2023 yılı yükseköğretim net okullaşma oranlarına bakıldığında %46 olduğu görülmektedir (TÜİK, 2024). Bu oran gittikçe artmaktadır. Artışın sebebi üniversite sayılarında yaşanan artış ve uzaktan eğitim imkânlarında yaşanan gelişmeler olmuştur (Köse, 2024: 121). Gelişmelere rağmen eğitimde fırsat eşitliği tam olarak sağlanamamakta ve eşitsizlikler özellikle ekonomi temelinde büyümektedir. Günümüzde insanlara hukuk önünde eğitimde fırsat eşitliği imkânı sağlanmış olsa da uygulamada tüm bireylerin eğitimde fırsat eşitliğinin tam olarak sağlandığı anlamına gelmemektedir. Hukuki olarak eğitim hakkından yararlanması için hiçbir engel bulunmayan bireyler, maddi imkânsızlıklar dolayısıyla eğitim hakkından yararlanamamaktadır. Nitekim hukuk önünde sağlanan hakların, hayatta da kullanılabilir olması bu noktada önemlidir. Çünkü eğitimde fırsat eşitliğinin amacı, gençlerin statü ve rol kazanımlarında karşılarına çıkabilecek sosyo-ekonomik engelleri ortadan kaldırmasıdır. Bu sayede içinde bulunduğu sosyo-ekonomik koşullara bakılmaksızın herkes yetenek ve isteğine göre toplumdaki yerini alabilecek ve kendini gerçekleştirme basamağına yükselebilecektir. Kuşaklar arasında meslek ve statü farkı sağlayan fırsat eşitliği tabakalar arası yukarı yönlü bir

geçişliliğe yani dikey hareketliliğe fırsat vermektedir. Modern toplumun gelişimi ve ilerlemesi için önemli olan bu eşitlik imkânı Türk toplumu için de oldukça önemlidir (İnan ve Demir, 2018: 343).

Bireylerin yeteneklerini fark edebilmeleri ve geliştirebilmeleri için eşit koşulların sağlanması gerekliliğinin yanı sıra yeteneklerini ortaya koyabilecekleri uygun ortamın ve koşulların tespit edilmesi de bir o kadar gereklidir. “Her yetenekli insanın arkasında her zaman yetenekli başka insanlar vardır.” Sözünden de anlaşılacağı gibi, bir bireyin yeteneğinin fark edilmesi ve geliştirilmesi, ona destek olan bireylerin yetenekleri ile mümkündür. Bireylerin hangi alanda yetenekli olduklarını tespit ederek o alanda gelişmesi için sürece yönlendiren ve buna yönelik yetenek havuzları oluşturarak geçmişte bugün için ve bugün de gelecek için yetenek yönetimini en doğru şekilde yapabilen ülkeler hem eğitim hem çalışma hayatı sorunlarını minimum seviyeye indirerek gençlere meslek tercihi sürecinde ve sonrasında kolaylık sağlamaktadırlar (Zengin ve Tabancalı, 2011: 243). Türkiye’nin, yetenek yönetimi ve yetenek havuzu oluşturma konusunda çok başarılı bir ülke olmadığı görülmektedir. Ülkemizde meslekler, daha çok ekonomi üzerinden ele alınarak seçilmekte, toplumda oluşan algı ve uygulanan politikalar ise bu durumu destekler nitelikte olmaktadır. Çocukları sevmeyen öğretmenler, etik ilkeleri olmayan doktorlar, yaratıcı zekâyâ sahip olmayan mimar ve mühendisler, adalet ve vicdan duygusu gelişmemiş hukukçular yetiştirilmekte ama bu sorunları analiz edebilecek ve çözüme kavuşturabilecek sosyal bilimciler desteklenmemektedir. Yetenek yönetimi yapılamamakta ve yetenek havuzu kavramı askıda kalmaktadır. Fazla okulu olan ama nitelikli bir eğitim-öğretim müfredatı olmayan, eğitime erişebilen ama eriştiği eğitimden iş, statü ve ekonomi anlamında fayda sağlayamayan, çok diplomalı ama ne iş yapacağını bilemeyen gençlerin bulunduğu bir Türkiye’de öğrencilerin meslek tercih süreçlerinde çalışma hayatındaki ekonomik koşulların kötüye gitmesinin ve bu durumun yeni sorunlar doğuruyor olmasının nasıl bir etkisi olduğu konusu, farklı bağlamlarda ve farklı başlıklar altında tartışılmaya devam edecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Geçmiş dönemlerden günümüze gelinceye değin insanlar belli bir yaştan sonra belirli meslekler aracılığıyla çalışma hayatına dâhil olmuşlardır. Çalışma hayatı insanların yaşamlarında çok uzun bir dönemi kapsamaktadır. Bu sebeple, çalışma hayatına aracılığıyla dâhil olunan meslek, bireyin yaşamını önemli ölçüde etkilemektedir. Meslek seçme ve meslek edinme süreçlerinde alınan eğitim ise çok önemli bir etkidir. Öğrenciler, içinde bulundukları eğitim-öğretim sürecinde ileride dâhil olacakları çalışma hayatına dair yaşanmış ve yaşanabilecek sorunlar dolayısıyla meslek algılarında negatif veya pozitif yönde değişiklikler yaşanmakta ve seçimleri bu değişikliklerden etkilenmektedir.

Çalışmanın ana konusu, çalışma hayatında yaşanan özellikle de ekonomik zorlukların, meslek seçme aşamasında olan lise öğrencilerinin meslek algılarını ve tercihlerini ne yönde etkilediğinin incelenmesidir. Bu çalışmada, günümüzde önemli bir sorun haline gelen meslek seçimi konusunun hangi sosyolojik temellere dayandığı ve bu sorunların çözülmesi halinde eğitim ve çalışma hayatında nasıl bir ilerleme kat edileceği saptanmaya çalışılmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'deki çalışma hayatı sorunları ve zorluklarının çalışma hayatına hazırlık aşamasında olan öğrencilere nasıl bir meslek algısı oluşturduğuna yönelik bir inceleme yapmaktır. Araştırma kapsamında, başarılı öğrencilerin daha iyi gözlemlenebileceği Afyonkarahisar ilinde bulunan proje okullarındaki öğrencilere yönelik bir saha araştırması yapılmıştır. Böylece çalışma hayatındaki sorunlardan doğrudan etkilenen ve aynı zamanda çalışma hayatını doğrudan etkileyen eğitim-öğretim sürecindeki bu karşılıklı ilişkide sorunu tetikleyen eksiklerin neler olduğu ve bu eksiklerin nasıl giderileceğine dair değerlendirmeler yapılmaya çalışılmıştır.

Ülkemizde, çalışma hayatı sorunları nedeniyle öğrencilerin meslekler arasında yaptığı kategorizasyonlar ve eğitimlerini buna göre şekillendiriyor olmaları çalışma hayatına ilişkin sorunların, öğrencilerin mesleklere dair algılarını nasıl etkilediğini gösterir durumdadır. Mesleğe yönelik eğitim ise daha çok üniversite düzeyinde verildiği

için liseden üniversiteye geçerken toplumsal algılar, maddi gelir, statü kaygısı ve aile beklentisi ele alınarak seçilen bölümler bireysel istek ve yeteneklerden uzak olmasıyla tartışılmaktadır.

Çalışma, yüksek puanlı okullardaki başarılı öğrencilerin belli mesleklere yönelmedeki amacı, çalışma hayatının sorunları ve bu sorunların eğitim gidişatını etkilemesi ile bağdaştırılması ve bu durumun öğrencilerin algısına etki eden temel problemlerden biri olarak ele alınması açısından özgün bir nitelik taşımaktadır. Bu çalışmada elde edilecek bulgular, günümüzde çeşitli faktörlerle değerlendirilen eğitim süreçlerini ve çalışmaya ilişkin sorunlar gibi konuların ele alındığı bilimsel araştırmalara katkı sağlayacaktır. Konuya dair genel çerçeveyi çizen çok fazla çalışma mevcut olmakla birlikte, başarı seviyesi yüksek öğrencinin mesleğe algısının belirli merkezlerde toplanmasının sebeplerini ele alan sınırlı çalışma vardır.

Bazı öğrenciler, birtakım mesleki kararlar vererek tercihlerini yapıp eğitim-öğretim hayatına devam ederlerken, birçoğu mesleki kararsızlık içinde bocalamaktadırlar. Mesleki kararsızlık içerisinde alan seçimi yapan gençlerin, gelecekte meslek seçimine yönelik seçimlerinde zorlaştırıcı etki yaratmaktadır (Aydemir, 2017: 653). Bu kararsızlığa sebep olan kaygıların nedeni ise büyük oranda çalışma hayatında var olan sorunlardır. Maddi kazanç, statü ve refah gibi kriterler ele alınarak seçilen mesleklerde bu kriterlerin hangisinin etkili olacağına da çalışma hayatında tabakalaşma sistemi ve ülkenin çalışma hayatındaki düzen ya da düzensizliği karar vermektedir. Dolayısıyla meslek seçiminde etkili olması gereken yetenek ve yönelimler, çalışma hayatının sorunları tarafından devre dışı bırakılmaktadır. Bu araştırmayla, başarılı öğrencilerin dahi, seçeneklerinin fazlalığına karşın çalışma hayatının temel dinamiklerinin doğru işlememesi sonucunda kalıp algılardan ne derece etkilendikleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

3. ARAŞTIRMANIN KAPSAM VE SINIRLILIKLARI

Ülkemizde son yıllarda artan işsizlik oranları ve bu tablonun özellikle üniversite mezunu gençlerden oluşması hem eğitim sistemi hem de çalışma hayatını derinden etkilemektedir. Üniversite sınavına hazırlanma aşaması, alınmak istenen puanlar, yapılan tercihler tamamıyla bu durumdan etkilenmektedir. Öğrenciler mezun oldukları bölümün işini yapamamak, yapıyor olsalar bile ücret ve saat olarak iyi koşullarda çalışmıyor olmak ya da işsiz kalmak gibi sorunlarla karşılaştıkları için, başarılı sayılabilecekleri bir noktada olsalar dahi belirli bir skalada tercih yapma zorunluluğu hissetmektedirler. Bu durum,

mesleğini sevmeyen ve yeteneklerini gösteremeyen insanlar ortaya çıkarması dolayısıyla ayrı bir sorun yaratıp kısır döngüye neden olmaktadır. Dolayısıyla bu döngünün kırılarak, mesleğe yönelik algıların değişime uğraması, bir toplum için temel teşkil eden iki ana alan olan eğitim ve çalışma hayatının düzenlenmesine katkı sağlayacaktır. Bu alanların düzenlenmesi, toplum refahı ve ilerleyişi için önem teşkil etmektedir.

Araştırmanın konusu, zorunlu bir meslek seçiminden ziyade isteyerek yapılan bir tercih sürecinin önündeki engellerin neler olduğunu değerlendirmektir. Bu Çalışma, çalışma hayatında ve eğitim sistemindeki sorunların genel bir dökümünü yapmaktan ziyade öğrenci meslek tercihlerinin çalışma hayatındaki zorluklardan hangi ölçüde etkilendiğini ortaya koymaktadır. Araştırma, eğitim, çalışma hayatı ve meslek algısı bağlamında teorik değerlendirmelere yer vereceği gibi, amaca yönelik belirlenmiş olan Afyonkarahisar’da bulunan Kamil Miras Anadolu Lisesi ve Afyon Lisesi’nde çalışmaya dâhil olan 9. Sınıf öğrenci gruplarının özelliğine göre sınırlandırılmıştır. Saha çalışması Afyonkarahisar ilinin merkezinde bulunan ve başarılı öğrencilerin çoğunlukta olduğu proje okullarından örneklem seçilerek gerçekleştirilmiştir ve çalışma bu evrenden elde edilecek bulgularla sınırlı tutulmuştur. Herhangi başka bir ildeki proje okulu öğrencileri bu araştırmanın kapsamına dâhil edilmemiştir. Zira konunun, ülkenin tamamına yakını denilebilecek çok geniş bir kitleye hitap etmesi sebebiyle, belirli sınırlar içinde yapılmasının genel literatüre daha spesifik bir şekilde katkı sağlayabileceği düşünülmüştür.

4. ARAŞTIRMANIN ÖRNEKLEM TEKNİĞİ

Çalışma, Afyonkarahisar’da bulunan ve başarılı öğrencilerin çoğunlukta olduğu proje okulları olan Afyon Lisesi ve Kamil Miras Anadolu Lisesi’nden seçilen 24 9. Sınıf öğrencisinin, ülkemizdeki çalışma yaşamı sorunlarına karşı tavrı, bu tavrın meslek algılarına ne gibi etkileri olduğu ve ileride yapacakları meslek tercihlerini nasıl etkilediği değerlendirmiştir. Bu okulların seçilmesinin bir diğer nedeni ise alan vurgularının olmaması olmuştur (Fen Liseleri, Sosyal Bilimler Liseleri vb.). öğrencileri, ağırlıklı olarak verdikleri derslerle bir alana yöneltmemeleri, araştırmanın konusuna dair elde edilecek bulgulara uygun olmuştur. Değerlendirme için katılımcı öğrencilere yöneltilecek olan 21 soruluk bir görüşme formu hazırlanmıştır. Sohbet havasında gerçekleştirilen görüşmelerde, öğrencilerin kendi görüş, düşünce ve yaşamlarını göz önünde buldurarak yorum yapabilecekleri, araştırmanın konusuna uygun sorulara yer verilmiştir. Öğrencilerin 9. Sınıf olması, henüz alan seçimi yapmamış olmaları

dolayısıyla herhangi bir alan yönlendirmesi olamadan objektif bir şekilde ileride yapacakları meslek tercihlerine yönelik görüşlerini bildirmeleri açısından tercih edilirken, başarı kriteri, istedikleri her mesleği tercih edebilecek puanları alabilecek olmaları dolayısıyla tercih edilmiştir. Çalışmanın ilk iki bölümünde hem genel tanımlar hem kapsam dâhilindeki analizler ele alınmış olup sonrasında saha çalışmasına dair bulgulara yer verilmiştir. Saha çalışmasında elde edilen bulgular, çalışmanın ilk iki bölümünde ota koyulan hem kuramsal hem de Türkiye özelindeki bilgilere bağdaştırılmıştır.

5. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada amacın, Türkiye’deki çalışma hayatı sorunları ve zorluklarının, çalışma hayatına katılma aşamasında olan öğrencilerde nasıl bir meslek algısı oluşturduğuna yönelik bir inceleme yapmak olması dolayısıyla çalışmada, bu incelemeyi doğru yapabilmek ve elde edilen verileri doğru aktarabilmek adına uygun yöntem ve teknikler kullanılmıştır. Araştırmada, lise düzeyindeki başarı seviyesi yüksek öğrenciler nasıl meslekler tercih etmektedir ve bu mesleği tercih etmede etkili olan çalışma hayatı zorlukları nasıl bir algı oluşturmaktadır? Sorusuna cevap aranmıştır.

Tezin araştırma yönteminde nitel araştırma yaklaşımlarından biri olan Fenomonolojik yaklaşım uygulanmıştır. Nitel araştırma, disiplinler arası bütüncül bir bakış açısını esas alarak, araştırma problemini yorumlayıcı bir yaklaşımla incelemeyi benimseyen bir yöntemdir. Üzerinde araştırma yapılan olgu ve olaylar kendi bağlamında ele alınarak, insanların onlara yükledikleri anlamlar açısından yorumlanır. Nitel araştırma, insanın kendi sınırlarını çözmek ve kendi çabasıyla biçimlendirdiği toplumsal sistemlerin derinliklerini keşfetmek üzere geliştirdiği bilgi üretme yollarından birisidir. Nitel yöntemle tasarlanmış araştırmalarda ele alınan konu hakkında derin bir kavrayışa ulaşma çabası vardır (Karataş, 2015: 63). Fenomenoloji farkında olduğumuz ancak ayrıntılı ve derin bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanır. Olaylar, deneyimler, algılar ve ya da durumlar gibi farklı şekillerde karşımıza çıkan bu olgularla günlük yaşamımızda farklı şekillerde karşılaşabiliriz. Ancak bu durum söz konusu olguları tam olarak anladığımız anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla fenomenoloji günlük olarak sıklıkla karşılaştığımız, bize yabancı olmayan ancak tam anlamını kavrayamadığımız olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için kullanılmakta ve uygun bir araştırma zemini oluşturmaktadır (Tekindal, vd., 2020: 157).

Fenomenolojide araştırma metodolojisi açık uçludur ve iki nedenden ötürü kesin olmaktan ziyade düşündürücüdür. Birincisi fenomenoloji oldukça yeni bir alandır. İkinci ve en önemlisi, bir yöntemin tüm araştırma problemleri için uygun olmayabileceğidir. Bu açıdan araştırmanın tasarlanması ve metodolojisi çalışmanın niteliği açısından son derece önemlidir. Buradan hareketle bu çalışmada söz konusu aşamaların her birini fenomenolojik yaklaşımla tutarlı hale getirmek ve süreci doğru sürdürebilmek adına fenomenolojik bir yaklaşım benimsenen araştırmalarda takip edilmesi gereken aşamalar bütünlüklü bir şekilde ilerletilmiştir (Tekindal, vd., 2020: 160).

5.1. VERİ TOPLAMA TEKNİĞİ

Bu çalışmada araştırılacak konuyla ilgili literatür taraması yapılarak alana yönelik yapılmış olan çalışmalar ayrıntılı olarak gözden geçirilmiştir. Önceden belirlenmiş olan araştırma evreni üzerinde amaçlı örneklem tekniği kullanılacaktır. Bu örnekleme türü, ihtimali olmayan bir örneklemedir (Arıkan, 2017: 119). Ele alınan konunun derinlemesine incelenmesi için kullanılır. Veri toplama tekniği olarak derinlemesine görüşme, yarı yapılandırılmış görüşme formundan yararlanılmıştır. Derinlemesine görüşmede, az katılımcı olmasına rağmen çok detaylı bilgi edinilebilir. Denek sayısının sınırlı tutularak görüşme süresinin geniş tutulması, derinlemesine çok sayıda soru yöneltilmesi, her detayın ve yorumun sorulması, neden ve nasıl sorularının yöneltilmesi, görüşmenin bir sohbet ve karşılıklı diyalog ortamında sürmesi yöntemin başlıca özelliğidir (Arıkan, 2017: 65). Çalışmada 24 katılımcı ile yapılan görüşmelerde derinlemesine görüşme tekniğinin bütün kurallarına uyularak ilerlenmiştir. Sorulan sorular beklenen belli başlı cevapları içermek yerine kişinin kendini ifade etmesini sağlamaya yönelik hazırlanmıştır. Katılımcı gözlem tekniği ise araştırmayı yapan kişinin, araştırma alanına kısa süreliğine dâhil olması durumuyla gerçekleşir. Katılarak yapılan gözlemin avantajı, olayı bütün detayları ile anlamak, yaşamak ve tam bilgilenmektir (Arıkan, 2017: 72). Bu veri toplama yöntemleri, veri analizi için daha fazla ve doğru bilgi edinmek adına etkili bir yöntemlerdir.

Yarı yapılandırılmış soru formu, hem genel çerçeve çizilerek ulaşılabilecek olan bulguların analizini kolaylaştırmak için, hem de katılımcıların araştırma konusu hakkındaki düşüncelerini kendi ifadeleri ile anlamasına olanak tanıyan esnek bir yöntem olduğu için tercih edilmiştir. Bu soru formu, önceden hazırlanmış açık uçlu sorular içerecek olup görüşmenin akışına göre sorular alt sorularla çeşitlendirilerek daha detaylı bilgilere ulaşılabilmektedir.

5.2. VERİ ANALİZ YÖNTEMİ

Tüm bu elde edilen verilerin yorumlanmasında ise tematik içerik analizinden yararlanılmıştır. Tematik içerik analizinde bir veri kümesinin ilişkileri, ortak ve farklı noktaları ele alınarak bir analiz süreci gerçekleştirilmektedir. Burada kullanılan “tematik” kelimesi, verilerin içindeki temaların aranması amacıyla alakalıdır. Bir görme biçimi olan tematik analiz yönteminde görülenler, aynı bilgiler, aynı olaylar, aynı durumlar olsa bile herkese farklı şekilde yansıyabilmektedir. Tematik içerik analizinde gözlem, anlamadan önce gelmektedir. Başka bir ifadeyle, önemli bir anı fark etmek (Görmek), o anı bir şey olarak görmekten (Kodlama) önce gelmekte ve ardından da yorulmama aşamasına geçilmektedir. Dolayısıyla tematik içerik analizi, veri içindeki kalıpları (temalar) tespit etme, analizini yapma ve rapor haline getirme olarak üç aşamadan oluşmaktadır. Minimum düzeyde düzenleme yapılarak elde edilen verileri en zengin ayrıntılarla açıklanmaya çalışılır. Nitel bilgileri kodlamak için kullanılan süreçtir. Yapılacak kodlama, açık bir kod belirlemeyi gerektirmektedir. Bur bir tema listesi şeklinde olabilmektedir. Nedensel ilişkiselliği bulunan temalar, nitelik ve göstergeler içeren karmaşık modeller ya da daha ikisinin arasında bir form olabilmektedir. Tematik içerik analizi üç aşamadan oluşmaktadır: Tema ve kod geliştirme, geliştirilen tema ve kodların doğrulanarak kullanılması ilk iki aşamadır. Üçüncü aşamada, tema ve kod geliştirmenin de üç farklı yöntemi üzerinde durulmaktadır. Bunlar: Teori odaklı, önceki veri ya da araştırma odaklı ve Tümevarımsal veya veri odaklı tema ve kod geliştirmedir (Toker, 2022: 330).

Çalışmada, aynı konular üzerine sorulan aynı sorulara, aynı sınıf düzeyinde bulunan ve ortak noktaları başarılı olmak olan 24 farklı öğrencinin kişisel yaklaşımları ile verdikleri farklı cevaplar üzerinden yapılacak yorumlara yer verilecek olması dolayısıyla, en uygun veri analiz yöntemi olarak yukarıda ayrıntılı açıklaması yapılmış olan tematik içerik analizi uygun görülmüştür. Çalışma hayatının ekonomik koşullarının öğrencilerin meslek tercih süreçlerine nasıl bir etkisi olduğu ve öğrencilerin meslek tercihi yaparken bu süreçte nelerden etkilendiğine dair ortak yorumları, farklı (Özgün) yorumları ve yaptıkları yorumlar arasındaki ilişkilerin incelenmesi, konuya dair ulaşılan sonuçların daha güçlü bir içerikle net bir şekilde ortaya koyulması için tematik içerik analizi en etkili analiz yöntemini sunmaktadır. Meslek tercihlerini neyin etkilediği konusu, birçok değişken faktörden etkilenebilecek ve bundan dolayı herkes tarafından farklı faktörlerle temellendirilebilecek bir konudur. Çalışma içerisinde bu faktörler

ekonomi çerçevesinde daraltılmaya çalışılmış olsa da ekonomik faktörlerin de diğer tüm toplumsal faktörlerle olan sıkı ilişkileri dolayısıyla toplumu etkileyen tüm alanlar üzerinden yorumlanabilecek temel sosyolojik bir konu olması, analizlerinin de bunu göz önüne alarak kişisel olan görüşleri birbiriyle daha kolay karşılaştırıp ilişkilendirebilecek bir analiz yöntemi olan tematik içerik analizi yöntemiyle yapılmasını gerektirmiştir.

6. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

6.1. KATILIMCILARIN DEMOĞRAFİK ÖZELLİKLERİNE YÖNELİK BULGULAR

Bu başlıkta katılımcılara ait cinsiyet, kardeş sayısı, anne mesleği, baba mesleği, yaşanan yer, aile gelir durumu, anne-babanın birliktelik durumlarına dair elde edilen bulgular sunulacaktır. Her katılımcı için ayrı kodlamalar yapılmıştır. Kamil Miras Anadolu Lisesi'nde öğrenim gören öğrenciler "K", Afyon Lisesi'nde Öğrenim gören öğrenciler "A" şeklinde kodlanmıştır. Ayrıca katılımcıların yaşadığı yerler merkez, Kasaba ve köy olarak kategorize edilirken, aile gelir durumu da öğrencilerin net bir gelir miktarı belirtememesi dolayısıyla diğer demografik verilerden yola çıkılarak üst, orta ve alt şeklinde üç farklı kategoride belirtilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcı No	Cinsiyet	Yaşanan Yer	Kardeş Sayısı	Anne Mesleği	Baba Mesleği	Aile gelir Durumu	Anne-baba Birliktelik Durumu
K1	Kadın	Merkez	1	Matematik Öğretmeni	Akademisyen	Orta	Birlikte
K2	Kadın	Merkez	2	Ev Hanımı	Emekli	Alt	Birlikte
K3	Kadın	Merkez	1	Sınıf öğretmeni	Çevre ve Şehircilik İl Müdürü	Orta	Birlikte
K4	Kadın	Merkez	1	İngilizce Öğretmeni	Okul Müdürü	Orta	Birlikte
K5	Erkek	Merkez	0	Öğretmen	Memur	Orta	Ayrı
K6	Kadın	Merkez	1	Sınıf Öğretmeni	Elektronik Haberleşme Mühendisi	Orta	Birlikte
K7	Erkek	Merkez	0	Endüstri Mühendisi	Bilgisayar Mühendisi	Üst	Birlikte
K8	Kadın	Merkez	2	Bilişim Teknoloji Öğretmeni	Matematik Öğretmeni	Orta	Birlikte
K9	Kadın	Kasaba	3	Ev Hanımı	Bekçi	Alt	Birlikte

Tablo 1 (Devam). Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcı No	Cinsiyet	Yaşanan Yer	Kardeş Sayısı	Anne Mesleği	Baba Mesleği	Aile gelir Durumu	Anne-baba Birliktelik Durumu
K10	Kadın	Merkez	1	Ev Hanımı	Ticaret	Orta	Birlikte
K11	Kadın	Merkez	1	Bankacı	Emekli Bankacı	Orta	Birlikte
K12	Erkek	Merkez	2	Ev Hanımı	İnşaat Mühendisi	Orta	Birlikte
A1	Kadın	Merkez	1	Ev Hanımı	Hastane Personeli	Alt	Birlikte
A2	Kadın	Merkez	2	Fabrika İşçisi	Memur	Orta	Birlikte
A3	Kadın	Merkez	3	Müze Danışmanı	Teknik Personel	Orta	Birlikte
A4	Erkek	Merkez	2	Din Kültürü Öğretmeni	Fizik Öğretmeni	Orta	Birlikte
A5	Kadın	Merkez	2	Ev Hanımı	Esnaf	Orta	Birlikte
A6	Kadın	Merkez	2	Hemşire	Tamirci	Orta	Birlikte
A7	Kadın	Merkez	1	Ev Hanımı	Özel Güvenlik	Alt	Birlikte
A8	Erkek	Merkez	1	Ev Hanımı	Memur	Alt	Birlikte
A9	Erkek	Merkez	1	Ev Hanımı	Emekli Asker	Alt	Birlikte
A10	Kadın	Merkez	1	Ev Hanımı	Kargo Görevlisi	Alt	Birlikte
A11	Erkek	Merkez	2	Öğretmen	Müteahhit	Orta	Birlikte
A12	Kadın	Merkez	2	Kur'an Kursu Hocası	Şoför	Alt	Birlikte

Görüşme yapılan katılımcılar kadın ve erkek 9. Sınıf öğrencilerini kapsamaktadır. Katılımcıların aynı sınıf düzeyinde olması ve yaşlarını 14-15 olarak değişmesi dolayısıyla demografik özelliklerin bulunduğu tabloda yaş faktörüne yer verilmemiştir. Katılımcılardan yalnızca K9 Kasabada yaşamaktadır ve yalnızca K5'in anne-babası birlikte değildir. Katılımcıların ailelerinin geneli orta ve alt gelir düzeyine sahiptir. Saha çalışması esnasında katılımcılara 21 soru sorulmuştur. Bu sorular:

1. Sizce Türkiye’de çalışma hayatında ne tür zorluklar vardır?
2. Türkiye’de meslekler ve çalışma hayatına ilişkin ekonomik zorluklar hakkında neler düşünüyorsunuz?
3. Çalışma hayatının ekonomik sorunlarının çözülebilmesine ilişkin olarak ne düşünüyorsunuz?

4. Çalışma hayatının ekonomik sorunları ile okul, sınav süreçleri arasındaki ilintiyi nasıl değerlendirirsiniz?

5. Üniversite eğitimi gerektirmeyen meslekler hakkında ne düşünüyorsunuz? Türkiye’de bu tür mesleklerin ekonomik koşulları sizce nasıldır?

6. Meslek seçimini belirleyen faktörler sizce neler olmalıdır?

7. Üniversite sınavlarına hazırlık dönemindeyiniz. Hangi mesleği seçeceğinize dair kriterleriniz nelerdir?

8. Saygınlık ve başarı kelimeleri sizin için neyi ifade etmektedir?

9. Yöneldiğiniz ya da tercih etmeyi düşündüğünüz mesleği kendi tercihlerinize göre ya da çevresel faktörlere göre tercih edip etmediğiniz noktasında ne düşünüyorsunuz? Tercihleriniz ve beklentilerinizi daha çok dış faktörler belirliyor olabilir mi?

10. Bir mesleğin size sağlayacağı maddi(somut) ve manevi(soyut) kazanımlar neler olabilir? Bunlardan hangisi sizin için önemlidir? Neden?

11. Tercih etmeyi düşündüğünüz meslek nedir? Tercihinizin gerekçesinde ekonomik sorunların etkisi nedir?

12. Seçmeyi düşündüğünüz meslekten ekonomik anlamda beklentileriniz nelerdir?

13. Meslek seçiminde ilgi ve yeteneklerinizi ekonomik gerekçelere kıyasla ne kadar dikkate alıyorsunuz?

14. İçinde yaşadığınız toplumun kültürel ve ekonomik yapısı ile meslek tercihiniz arasında ne tür bir ilişki vardır?

15. Çalışma hayatının ekonomik koşulları düşünüldüğünde, ailenizin meslek tercihinize yaklaşımını nasıl yorumlarsınız?

16. Maddi geliri yeterli olmayan meslekler hakkında ne düşünüyorsunuz?

17. Geliri daha iyi olsaydı eğitimini almayı isteyeceğiniz meslekler nelerdir?

18. Sosyo-ekonomik koşullar açısından, sosyal bilimler ve o alandaki mesleklere karşı bakış açınız nedir?

19. Sosyo-ekonomik koşullar açısından, doğa (fen) bilimlerine ve o alandaki mesleklere karşı bakış açınız nedir?

20. Sosyal alandaki mesleklerin genel olarak gördüğü ilgi ya da ilgisizliğe bakılırsa bu tür mesleklerin değerini nasıl yorumlarsınız?

21. Hangi temel alana yönelmeyi düşünüyorsunuz? Neden?

6.2. TÜRKİYE’DE ÇALIŞMA HAYATI VE EKONOMİK KOŞULLAR

Katılımcılara Türkiye’deki çalışma hayatının genel zorlukları, çalışma hayatının meslekler özelinde zorlukları, mevcut koşulların ve zorlukların çözümüne ilişkin görüşleri, çalışma hayatı zorluklarının okul ve sınavlarla olan ilişkisi ve üniversite eğitimi gerektirmeyen mesleklerin koşulları hakkında ne düşündükleri sorulmuş, verdikleri cevaplar sınıflandırılarak Tablo 2’de incelenmiştir.

Tablo 2. Türkiye’de Çalışma Hayatında Ekonomik Koşullara İlişkin Sorular

Tema	Alt Tema	Katılımcılar
Çalışma Hayatı Zorlukları	Toplumsal Ekonomik Durum	K8, K9, K11, A2
	İşsizlik	K1, K2, K7, A6
	Düşük Ücret	K1, K2, K4, K7, K10, A1, A3, A6, A7, A8, A10, A11
	Çalışma Saatleri	K1, K4, K5, A3, A6, A10, A11
	Baskı	K3
	Mobing	K7, A1
	Aşağılanma	K3, K12
	Torpil	A7, A12
	Bencillik	A12
	Nitelikli Meslek Sınırı	A6
	Geçim Sıkıntısı	K10, A8
	Mesleki Değişim	K2
	Karşılıksız Çaba	K2, A8
	Gelir Adaletsizliği	K5, K12, A4, A5
	Üniversiteli Oranında Artış	A6
	Diploma Toplumu	A10, K6
	Asgari Ücret	K5, A8
	Fazla Emek Sarfı	K6
	Özel Sektör Koşulları	K7
	Atanamama	K2, A7, A10
	Emek Sömürüsü	A9
	Meslek Seçememe	K5, K8

Tablo 2 (Devam). Türkiye’de Çalışma Hayatında Ekonomik Koşullara İlişkin Sorular

Tema	Alt Tema	Katılımcılar
Türkiye’de Mesleki Zorluklar	Şiddet	K3, K10, K12, A1, A3, A8, A11
	Değersizleştirme	K6, K10, A12
	Kısıtlı İmkânlar	K8
	Kötü Muamele	K8
	Kötü Koşullar	K8
	Alaylı-Okullu Eşitliği	A3
	Gelire Odaklanma	A6
	Gelecek Belirsizliği	A9, A11
	Branş Ayrım Sorunu	A10
	Olumsuz İletişim	K9
	Birey-Meslek Uyumsuzluğu	K9, A6
	Etnik Grup Çeşitliliği	A11
	Mesleki Yığılma	K9, A3, A5, A7
	Çatışma	K9,
	Zincirleme Mutsuzluk	K10
	Görev Yeri	K11
	Haksız Kazanç	A5
	Toplum Baskısı	K10, A2, A4, A5, A12
	Mükemmeliyetçilik	A9
	Meslek Ayrımcılığı	A11
	Görev Süresi	K11
	Deneyimsizlik	K11
	Beyin Göçü	K12
	İtibar Kaybı	K12
	Mesleki Gereklilikler	A2, A4
	Toplumsal Bilgi Eksikliği	A6
	Fazla Mesai	A10
	Spesifik Sorun Yok	K7
	Bilmiyorum	K1, K2, K4, K5

Tablo 2 (Devam). Türkiye’de Çalışma Hayatında Ekonomik Koşullara İlişkin Sorular

Tema	Alt Tema	Katılımcılar
Çalışma Koşullarına Çözüm	Yurt Dışını Feyz Alma	K1, A8
	Alanında en İyi Olma	K2
	Eğitim	K3, A1
	Kariyer	K3
	Çalışma Saatlerinde İyileştirme	K4, K7, K8
	Ekonomik Düzenleme	K5, A3
	Puan Sıralamalarında Düzenleme	K12
	Dinamik Kadro	A1
	Güvenliğin Artırılması	A2
	Radikal Değişim	A3, K12
	Liyakat	A7
	Yeteneğe Yoğunlaşma	A8, A9
	Çözüm Odaklılık	A10
	Eğitim Organizasyonu	K5, A6, A4
	Mesleki İtibarda İyileştirme	K6
	Alternatif Meslek Edinme	K10
	Üniversiteleşmede Kısıtlama	K11, K12
	Özel Üniversite Düzenlemesi	K11
	Burs İmkânlarının artması	K11
	Bilime ve Deneye Yoğunlaşma	K11
	Yönetim Organizasyonu	A4
	Öğrenciye Yatırım	A1
	Alaylı-Okullu ayrımı	A3
	Toplumsal Bilinçlendirme	A11
	İş Alanlarının Genişletilmesi	A4
	Meslek Dayanışması	A4
	Bireysel Çaba	A5
	Teknolojiye Yönelme	A8
	Birlik Ruhu	A9
	Deflasyon Siyaseti	A11
	Alım Gücünün Artması	A11
	Çözumsuz	K2, K9, A12

Tablo 2 (Devam). Türkiye’de Çalışma Hayatında Ekonomik Koşullara İlişkin Sorular

Tema	Alt Tema	Katılımcılar
Çalışmayla Okul-Sınav İlişkisi	Üniversite Sınavı	K1, K1 A4, A6
	Alan Dersleri	K1,
	Adil Dağılım	K2,
	Dil Öğrenme	K2,
	Gereksiz sınav	K3, K6,
	Gereksiz Bilgi Sağlama	K6, K8, A5
	Yanlış Meslek Seçimi	K3,
	Yanlış Sistem	K3,
	Toplumsal Mutsuzluk	K3,
	Zaman Kaybı	K5, K8, A3, A11, A12
	Seçicilik	K12, A2
	Sınav Stresi	A1, A2
	Yetenek Analizi	A2
	Yoğun Müfredat	K4, A2, A12
	Alan Sınavı	A2
	Puan ve Diploma Değersizliği	A3
	Teknolojik Gelişme	A3
	Diploma Notu	A4
	Sınav Odaklı Sistem	A5
	Bilgi Karmaşası	A5
	Seviye Tespiti	A6, A6, A7
	Kalıcı Sistem Sorunu	A8
	Etkisiz Dersler	K7, A7, A9, A10, A11
	Mecburiyet	K8,
	Mesleğe Ulaşma	K8,
	Okul-Sınav Kaygısı	K12
	Başarı	K12
	Yüksek Gelir İsteği	K9,
	Toplumsal Sınıf Belirleme	K9,
	Yoğun Çalışma	K10,
	Sayısala Yönlendirme	K11, A12
	Eğitimde Fırsat Eşitliği	A11
	Staj İmkânı	K11,

Tablo 2 (Devam). Türkiye’de Çalışma Hayatında Ekonomik Koşullara İlişkin Sorular

Tema	Alt Tema	Katılımcılar
	Gelecek Planı	K12
	Meslek Seçimi	A2
	Kişisel gelişim	A1, A3
	Sınav-Meslek Uyumsuzluğu	A5
	Alan-Meslek Uyumsuzluğu	A3
	Alan Seçimi	A4
	Hayat Deneyimsizliği	A5
	Memurluk sınavı	A6
	Sağlam Temel	A7
	Yeteneği İlerletmek	A8, A9
Üniversite Eğitimi Gerektirmeyen Meslek Koşulları	Yüksek Kazanç	K1, K3, K8, K12, A1, A4
	Statü Kaybı	K2, K5
	Alt Tabaka	K2, K12
	Usta-Çırak İlişkisi	K3, K10
	İlgi	K4
	İhtiyaç	K3, A10
	Azalan İş İmkânı	K5
	Olması Gerekene Uygun	K6
	Normal	K7
	Orta Sınıf	K9
	Zorlu	K10
	Ustalık Gerektiren	K10
	Sınırlı gelir	K11
	Üretken	K12
	Statü Kazanma	K12
	Kolay gelir	A1
	Alternatif Meslek	A1
	Eksiklik	A2, A11
	İş Bulma Kolaylığı	A3
	Kendine ait iş	A3, A8, A10
	Uzun deneyim	K10, A4
	Süreklilik	A4

Tablo 2 (Devam). Türkiye’de Çalışma Hayatında Ekonomik Koşullara İlişkin Sorular

Tema	Alt Tema	Katılımcılar
	Kademeli yükselme	A4, A9, A10
	Hızlı ve Erken Deneyim	A5, A8
	İyi Koşullar	A5
	Bireysel fayda	A5
	El becerisi	K3, A7
	Riskli	A7
	Yetersiz Kazanç	A11
	Verimli	A12
	Fikrim Yok	A6

6.2.1. Çalışma Hayatının Zorluklarına Yönelik Görüşler

Son iki yüzyılı ele aldığımızda, meslekler ve çalışma anlayışında çok ciddi değişim ve gelişmeler olmuştur. Sanayi Devrimi sonrasında insan gücü ile yapılan birçok işin yerini makinelerin almasıyla geleneksel mesleklerin yeri de fabrikalar tarafından doldurulmuştur. Bu durum büyük bir kitlesel göçe neden olmuş ve kültürel, sosyal, kentsel ve iş gücü açısından çok geniş bir değişim başlamıştır. Ardından tüm dünyada Fordist Üretim Sistemi hâkimiyet kurarak bir kitle üretim çağının kapısını açmıştır. Dünyadaki bu büyük dönüşümden Türk toplumu da kaçınılmaz bir şekilde etkilenmiştir. Ülkemizde farklı dinamiklerle gerçekleşmiş ve bu süreç bazı gecikmeler ve aksamaların ardından yaşanmaya başlanmıştır. Özellikle son 20 yıl ele alındığında yaşanan sosyo-ekonomik değişim farklı noktalarda çalışma hayatına da yansımıştır. 1950’li yıllarda başlayarak 1980 sonrasında daha da hızlanan köyden kente göçlerle aynı döneme denk gelen küreselleşme ve teknolojik gelişim, çalışma hayatında değişmelere neden olmuştur (Güloğlu, 2012: 12).

Artık dünyada endüstri 4.0 konuşulmakta, yapay zekâ, akıllı sistemler, robotlaşma gibi gelişmeler meslekleri etkilemektedir. Türkiye’de sanayi sonrası diye adlandırılan bu dönem henüz tam olarak özümselememiştir. Değişimin hızlı yaşanması ve ülkemizde süreçlerin tamamlanamadan geçilmeye çalışılması durumu bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Özellikle mesleklerin yapısında ve niteliğinde meydana gelen değişimlerden kaynaklı sorunlar çalışma hayatında da çok ciddi sorunlara yol açmaktadır. Bu sorunlardan; işsizlik, eğitim ve iş gücünün arasındaki kopukluk, ücret sistemindeki sorunlar en temel olanlarıdır. İlk Bölümde de ayrıntılı olarak ele alınan konu katılımcılar tarafında da kişisel gözlemlere dayanarak yorumlanmıştır.

Katılımcılara çalışma hayatı sorun ve zorluklarının neler olduğu sorulduğunda birçoğu, tezde ortaya koyulan bilgi ve yorumlamaları destekler nitelikte cevaplar vermişlerdir. *“yani genel olarak ilk, üniversiteden mezun olduktan sonra iş bulamama sorununu görüyorum. Onun dışında, çalışan, okuyan bir sürü hani zaten gelir olarak ilk başlarda çok düşük gelirlerle başladıklarını da görüyoruz”(K1)*. Sorulan soru neticesinde alınan ilk cevapların Türkiye’de iş bulamama sorununa özellikle değinmesi, devamında iş bulunsa dahi hayatı idame ettirebilmek adına alınacak ücretlerin yetersiz olması durumuna vurgu yapılması, ülkemizdeki çalışma hayatının işleyişine dair problemlerin ekonomiye bağlandığını gösterir niteliktedir.

“Tutulmayan bir meslekleri seçmek bence bizim açımızdan çok iyi olmayacak. Çünkü geleceğin mesleklerini seçmediğimiz sürece biz de bu yolda ilerleyemeyeceğiz. Hem ekonomik açıdan hem de huzur açısından da hani bir sıkıntı yaşayabiliriz.” (K2). K2 Katılımcısının da belirttiği şekilde Toplum içerisinde tutulan meslek, tutulmayan meslek olarak yapılan ayrımlar, öğrencileri yönlendirmekte etkilidir. Geleceğin meslekleri kavramı öğrenciler için teknoloji çağı, küreselliğe ulaşmak, yenilikçi çizgide ilerlemek, Küyerelleşmeye (Glocal) erişmekten ziyade en çok tercih edilen veya tercih edilmesi uygun görülen ve dolayısıyla da maddi gelir anlamında daha geniş imkânlar sağlayan mesleklere sahip olma anlamı taşımaktadır. Çalışma hayatında ilerlemeyi bu minvalde yorumlayan öğrenciler, Türkiye’de ekonomik boyutun yarattığı sorunların meslek seçimine etkisinin hafife alınmayacak bir durumda olduğunu doğrulamaktadır.

“Türkiye’de kimse istediği iş seçemiyor. Zaten istediği mesleği seçmeye çalışmak ayrı konu, para kazanmak için okuduğu mesleği de yapamıyor. Zaten çoğu kişi asgari ücretle çalışıyor. Aynı şekilde zenginler daha zengin fakirler daha fakir oluyor. Aynı şekilde, sosyal hayatı da baya baya etkiliyor. Sosyal anlamda, mutluluğu düşürüyor”(K5). Eğitimi görülen alanların mesleklerini icra etmekte dahi ciddi sıkıntılar yaşanan ülkemizdeki bu sorunun farkındalığı yaşanırken, tabakalar arası farkların da günden güne artması ile bu durumun sosyal faaliyetlere yansması ve hatta toplum huzuruna olumsuz etkileri, ekonominin yörüngesinde yorumlanmakta olup öğrencilerin mesleklerini ve ilişkili olarak da ülkenin gelişim endeksini etkilemektedir. Farklı değerlendirmelerle aynı sonuçlara ulaşan öğrenciler kişisel bakış açılarıyla yorumlamalar yaparken karamsar bir üslupla konuya yaklaşmışlardır. *“Genel olarak çok iyi bir iş yapmak istiyorsak iyi bir üniversiteler bitirmemiz gerekiyor yoksa ekonomik durumumuz çok iyi olmuyor diye düşünüyorum. Bu yüzden de fazla çalışmamız gerekiyor bence” (K6)*.

“İnsanlar mutlu olabileceği meslekleri değil de, doktorluk gibi herkesin yapamayacağı ekonomik kazancın çok olacağı mesleklere yöneliyorlar ben dâhil.” (K9). “Yani, işçilerimiz veyahut emeklilerimiz biraz daha alt tabaka da görünüyor. Onlara destek biraz daha az oluyor. Özellikle emeklilere. Yani şuan ki güncel sorunlara bakılarak. Onun dışında ekonomik yönden büyük farklar var. Bir doktora verilen maaşla, bir asgari ücretliye verilen maaş karşılaştırıldığında” (K12). “Ya şöyle bence, Türkiye’deki çalışma zorlukları hem ekonomik, hem de insanların bence sosyal hayatını etkiliyor. Yani insanlar sosyalleşemediği için, çok fazla çalışmak zorunda kaldığı için ve yeterli ekonomik durumları olmadığı için insanlar bence kötü etkileniyor bu durumdan” (A3).

“Çalışma saatleri çok sıkı ve aldığımız maaş saate göre hiç uygun değil. Zaten yüksek bir yere gelmek için de çok çabalamak lazım. Mesela eskiden daha kolaydı bence ama şimdi artık herkes çalıştığı için, bir de 3-4 milyona yakın insan giriyor YKS’ye çok zor bence kazanmak. Zaten ilk 30 bin ilk 10 bin nitelikli meslek olabiliyor yani. Daha düşük yerlere girsene de iş bulamıyorsun artık” (A6). A6 Katılımcısının da bahsetmiş olduğu, ülkemizde başlıca sorunlardan biri olan üniversiteye geçiş sınavı konusu da, meslek tercih süreci, çalışma hayatı ve ekonomi söz konusu olduğunda gündeme gelmektedir. Türkiye’de üniversiteye giriş sınavı sonucunda bir programa giremeyenlerin varlığı, yıllar geçtikçe daha süregelen bir hal almaktadır. Üniversite okumak isteyen öğrenci sayısı ile kontenjanlar arasındaki uçurum gün geçtikçe kapansa da yıldan yıla değişen istek ve ihtiyaçlar tercihleri etkilemekte olduğundan, bölümlerde yaşanan boşluk ve yığılma durumlarının dengesizlik oluşturması hala bir sorundur. Yükseköğretimin çalışma hayatı ile ilişkilendirilememesi, üniversiteye giriş sınavı öncesinde yükseköğretim kurulu tarafından belirlenen programların yıllar itibariyle aynı kaldığı belirtilerek ortaya koyulmuştur. Dolayısıyla fakülte/bölüm/ana bilim dalı kontenjan yapılarının planlanmasında geleceğe dönük sektörel bir dağılım dikkate alınmalıdır (Kızıltan ve Bayraktar, 2017: 608).

Üniversite sonrası meslek yerleştirmelerinde yaşanan liyakatsizlikler ise ülkemizde dikkate alınmak zorunda kalınan ekonomiyle doğrudan veya dolaylı olarak etkili bir diğer önemli sorun olarak karşımıza gelmektedir. “Ekonomik olarak böyle çoğu mesleğin hak ettiğini almadığını düşünüyorum atanma konusunda ciddi sıkıntılar olduğunu ve torpille öne geçme açığı olduğunu düşünüyorum. Mesela ben şuan hukuk okumak istiyorum. Savcılık gibi ama görev yapabilme ihtimalim çok az” (A7). “Şimdi mesela bir üniversiteye gitmek istesem seçtiğim bölümün faydası yok. Seçtiğim

üniversitenin bir faydası var. Kazandığım bölümle hiçbir alakası yok. Ki bölüm kazandığım zaman gideceğim meslekte atanabilecek miyim? Atanamayacak mıyım? Mesleği yapabilecek miyim ondan bile emin değilim. Yani o yüzden muamma tam emin olamıyorum hani gelecek için öyle” (A10). “En bana batanı maaş konusu. Her gün akşam yemeği yerken haber izliyoruz. En az bir günde ekonomik durum konusu oluyor. İşçilerin maaşlarının yetmemesi. Bu en belirgin zorluk. Sonra bence fazla uzun çalışma...” (A11). “Ekonomi açısından hiç yeterli görmüyorum ben. Çok kötü. Yani haksızlık yapıldığını düşünüyorum. Çok fazla torpil var. Çalışan insanlara çok haksızlık yapılıyor. O yüzden bende yurt dışında çalışmak istiyorum açıkçası yani” (A12).

“Ucuza çalıştırdıkları için daha çok iş yükleyebiliyorlar bir insana. İşverenler parasını veriyorum diye her işini o adama yaptırıyorlar” (A9). Çalışma hayatı sorunu olarak tüm dünyada birçok dönemde yoğun bir şekilde tartışılan ve günümüzde de sorun olarak ele alınan emek sömürüsü konusu Türkiye’de de ulusal ve uluslararası alanlarda sıkça göze çarpmaktadır.

6.2.2. Türkiye’de Mesleki Zorluklara Yönelik Görüşler

Çalışma, bir kişinin ücretini aldığı mesleği yaparken gerçekleştirdiği faaliyetlerdir. Bireyin bulunduğu çevrede yaşamasını sağlayacak görevler bütünü olarak da tanımlanabilir. Richard H. Hall’a göre çalışma, mesleki rol içinde yerine getirilen bir aktivitedir. Mesleki rol içinde yerine getirilen bir aktivite olması, çalışmanın sosyolojik karakterini de belirlemektedir (Seçer, 2007: 3). Bu çerçevede çalışma hayatının, bir işte çalışma veya bir mesleğe sahip olma üzerinden tanımlandığını düşünürsek, tek tek mesleklerin, çalışma hayatının içindeki genel sorunlardan fazlaca etkilendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Çalışmanın 1. bölümünde, çalışma kavramına yönelik tanımlamalara ve çalışmaya dair alt başlıklara ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. Geleneksel iş bölümünden modern iş bölümüne, Durkheim’ın tabiriyle mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya doğru ilerlemiş olan toplumlar, modernliğe geçişle birlikte mesleklerin çeşitlenmesi ve çoğalmasıyla, meslek anlayışlarında da dönüşümler yaşamıştır. Günümüz çalışma hayatına kadar süre gelen ve hali hazırda da devam etmekte olan mesleklerin değişmesi, dönüşmesi ve yeni meslek alanlarının ortaya çıkışı meslek tercih süreçlerinde oldukça önemli bir etkiye sahiptir. Gelir adaletsizlikleri, fırsat eşitsizlikleri, ekonomik koşullardan kaynaklanan sorunlar gibi pek çok problem çalışma hayatıyla ve eğitimle ilişkili olmakla birlikte, mesleğe yönelik algıları ve tercihleri de yönlendirebilmektedir.

Bu düşünceden yola çıkarak katılımcılara sorduğumuz “Türkiye’de mesleki zorluklar nedir?” sorusuna katılımcılar ağırlıklı olarak; şiddet, ekonomik ve sosyal anlamda değersizleşme, mesleki yığılma, mesleğe imkan tanımama, toplum baskısı vb. güncelliğini koruyan, hem tüm meslek gruplarında yaşanabilecek hem de bugün spesifik olarak bazı meslek gruplarının yaşadığı sorunları dile getirmişlerdir. *“Yani şuan Türkiye çok gelişmemiş Gelişmekte olan, doktorlar nasıl hastayı nasıl hastayı kurtaramadın diye dövüyorlar falana böyle, o işler de çok şey. Korkuyorsun hani, ablam da mesela doktor olmak istiyordu ama işte diyor ki hani işte birkaç yıl sonra birisi benim karşıma gelip niye kurtarmadın bu hastayı deyip beni dövse ben korkarım diyor o yüzden tıptı da seçmek istemiyorum diyor. Öğretmenlik de çok sıkıntılı bence çünkü geliyor diyor öğretmen niye düzeltemedin benim çocuğu, niye öğrenmedi bu harfi falan diyor, o sıkıntılar da var bence”* (K3). *“Bence her mesleğin kendine göre bir zorluğu illaki vardır yani. Öyle basit olduğunu düşünmüyorum. Mesela ben doktor olamazdım. Günümüzde çok iyi koşullar altında şey olmuyor yani. En azından hasta yakınları tarafından olumsuz giden durumlarda olumsuz şeyler görüyorlar”* (K8).

“Her insan bunu yapıyor o yüzden her meslekten yeteri kadar insan yok. Türkiye’nin ihtiyaç duyduğu mesleklerle insanların istedikleri meslekler birbirinden farklı. Bu yığılmayı, eşit olmamayı ekonomi belirliyor. İnsanlar çok kazanacağı şeylere yöneliyorlar. Hani ben insanlara nasıl faydalı olabilirim değil de ben kendim ne kadar çok kazanabilirim ona yöneliyorlar” (K9). K9 Katılımcısının bahsettiği durum bu günün çalışma hayatı dengelerini fazlaca etkileyen bir ekonomik bencillik durumuna karşılık gelmektedir. Meslek seçerken takınılan bencillik tutumu dolayısıyla dengeleri bozan bu tavır ve tutum öğrenciler tarafından tam olarak kavramsal bir şekilde ele alınamasa da “Bencillik Paradoksu” bu durumu açıklayan bir kavram olarak ele alınabilmektedir. “Bencillik paradoksu” kavramı, “bireylerin kendi çıkarlarını en üst düzeyde gözetmelerinin, bazı durumlarda bu bireylerin genel refahını veya uzun vadeli çıkarlarını aslında zararlı bir şekilde etkileyebileceği fikrini ifade eder. Bu paradoks, bireysel eylemlerin ve kararların toplumsal sonuçları üzerine yapılan düşünce ve tartışmalarda sıklıkla karşımıza çıkar (Kaya, 2024).” *“Mesela ben ilk başta öğretmen olmak istiyordum ilkokulda çok fazla. Benim öğretmen olan bir tane ablam vardı mesela hani çevre baskısı da genel olarak hep şey diyordu hani öğretmen maaşları yeterince iyi değil, daha fazla maaşı olan bir mesleğe yönelebilirsin falan gibi. Mesleği değiştirmemde de küçük bir şey etkili olabilir”* (K10).

Beyin göçü, mobing, toplumsal meslek algısı ve bu nokta da maddi gelire bağlanan tahammülsüzlük durumlarını farklı meslek grupları özelinde ortak sorunlar olarak ele alan öğrenciler aynı zamanda toplumsal değerleri de bir mesleği seçmek veya seçmemek için belirleyici unsur kabul etmektedir. Beyin göçü, bir ülkenin, yetişmesi yıllar alan nitelikli meslek sahibi bireylerini kaybetmesi anlamına gelmektedir. Öğrenciler için bir sorun olarak görülen bu durum aynı zamanda bir mecburiyet olarak da ele alınabilmektedir. Bunun sebebi büyük oranda ekonomi kaynaklı olmakla birlikte, eğitim alanında, çalışma alanlarında ve sosyal alanlarda sağlanması gereken imkânların tam anlamıyla sağlamıyor olması da büyük bir etkidir. Aynı zamanda beklenen imkânlardan maddi ve manevi boyutta yararlanılamıyor olması veya yararlanılsa dahi eşit şekilde dağılmadığına şahit olunması, bireylerin hem toplum içinde hem de yakın çevresine karşı tahammülsüzleşmesine sebep olmaktadır. Meslek algısının etkilendiği birçok faktör olmasının yanında toplumun tahammül seviyesini düşürerek beyin göçüne yatkınlaşması da meslek edinmeye yönelik algının daralmasına neden olarak olumsuz etkileri artırmaktadır.

“Mesela tıpta, birçok tıp okuyan abilerimiz ablalarımız yurt dışına gitmek istiyor. Çünkü Türkiye’de doktor olanlara çok fazla değer verilmiyor. Onlara, karşı bir şiddet uygulanıyor. Bu gerçekten çok kötü bir durum. Onun dışında mesela işçi olan abilerimiz ablalarımız onları okumamış, yani biraz alt tabakada görüyoruz. Bu da bence büyük bir sorun. Aynı zamanda mühendisliklerden de bahsedeyim. Mühendis olanlar genelde, yani bazı sanatkârlarımız, emektarlarımız, mühendisliklerden daha fazla maaş alabiliyorlar. Artık mühendislikler de biraz daha düştü bu konuda” (K12).

“Ekonomik açıdan çoğu mesleğin yani, gereğini alamıyor bence yani çoğu kişi. Bir de üste mevkideki kişilerden ve toplumdaki zarar görüyor çoğu meslek. Doktor mesela bir sağlık çalışanı normal bir kişiden şiddet görüyor. O da o mesleği düşündürmüyor yani çoğu kişi korkuyor o meslekten” (A1).

“Ben daha önceden avukat olmak istiyordum. Ama bir gün suçlu birini de savunmak zorunda kalabilirim mesela bu yüzden onu direkt kafamdan eledim. Doktorlar da şiddet görmesi var, mesela birini kurtaramazsam o aile kötü biri çıkabilir, zarar görebilirim. Bu şekilde” (A2).

“Şöyle bence insanların ekonomik durumları artık böyle değiştiği için hayat, yaşam şartları zorlaştığı için insanlar böyle biraz daha tahammülsüzleşti yani. Biraz

ekonomik durumlar da etkili oldu böyle, rahat bir şekilde yaşam sürememekten dolayı insanların böyle sabrı biraz daha tükendi bu durumda. O yüzden mesela doktorlar elinden gelmeyen bir şeyler istendiği zaman yapamayacaklarını söylediği zaman doktorlara karşı bir cephe alınıyor. Şiddet gösteriliyor. O yüzden insanlar bazen çok tahammülsüz ve sabırsız bir şekilde yaklaştıkları için, insanlarda acaba doktor olsam bana bu şekilde davranırlar mı diye düşünmüyor değil. Yani pek doktorluk için değil başka mesleklerde de aynı durumlar var. Ama insanlar meslek seçerken öncelikle zaten hem parasına, maddi gelirine bakıyor hem de nasıl bir tepki alınacağına bakıyor yani” (A3).

“Bazı meslekler insanların gözüne çok fazla basit geliyor ama zor oluyor. Bunu çevredekilerin basit görmesiyle aslında zor olan bir iş yapılırken üstünde oluşan baskı sıkıntılı. Tam tersi, kolay bir meslek yaparken zor olduğu düşünüldüğü için sürekli ön plana yönlendiriyorlar, ya da neredeyse hiç emek vermeden bir şeye başlayıp çok rahat rahat para kazananlar var sosyal medyada. Bazıları düzgün içerik bile yapmadan çok kazanıyorlar bu tuhaf oluyor” (A5).

A9 Katılımcısı yukarıda belirtilen ağırlıklı cevaplara ek olarak meslekler ve toplum arasında belli durumlarda çıkabilen çatışmaları örnekler üzerinden açıklayarak karşılıklı çatışmanın mesleki bir zorluk olduğunu ifade etmiştir. A10 ve A12 katılımcıları ise öğretmenliklerde branş bazında verilen ücretlerdeki haksızlıklar, doktorlardan beklenen kusursuzluk ve eğitim hayatında öğrencilerin tavırlarında yaşanan olumsuz değişimler meslek seçimi yapacak öğrencilerin spesifik meslek alanlarında gördükleri problemlerdendir. *“Ya her mesleğin bir zorluğu var gene. Mesela askerlikten örnek vereyim, hiçbir şeyin belli olmuyor, doğuya da gidebilirsin şeye de gidebilirsin. Mesela bir kentsel dönüşümler oluyor o tarzda bir müteahhit veya mimar geliyor evler yenilenecek mesela o halk evinden ayrılacağı için yine orada bir zorluk çıkıyor. Böyle şeyler örnek verilebilir. Diğer yandan polislerin zorlukları ise gene aynı şekilde çevreden fikirleri uyuşmayan kişiler eylem yapıyorlar gene orada tepki alabilirler bundan dolayı. Görüyoruz zaten çoğu şeylerde yani” (A9).*

“Mesela doktorluk çok zor. Gece gündüz çalışıyorlar. Baya fazla okul okunuyor o meslek için, mesleğe başladıktan sonra da okula devam ediliyor. Baya zor bir meslek. Çalışma saatlerinin içinde dışında sürekli çalışıyorlar. Mesleklerinin karşılıklarını alıyorlar ama Türkiye’de değil tabi ki. Yurt dışında daha fazla. Çok yoruluyorlar ve çok çalıştıklarını düşünüyorum. Mesela öğretmenlik olarak diye düşünecek olursak mesela

bir matematik öğretmeni de bir resim öğretmeni de aynı maaşı alıyor o benim dikkatimi çekti bir kafamı karıştırıyor. Öğretmenlerin aynı zamanda atanması da çok zor” (A10).

“Yani, ben bunu en çok tıpta görüyorum. Doktorlara çok fazla yükleniyorlar bence. Yani o kadar çalışıyorlar, uğraşıyorlar ama en ufak bir hatada çok üstüne gidiyorlar. Tıpta doktor olarak çalışanların. Başka, öğretmenlik açısından yani öğrencilerin çok böyle salık olduğunu düşünüyorum öğretmenlere, gereken değerin verilmediğini düşünüyorum” (A12).

Tüm bu sorunlar haricinde A11 Katılımcısının Belirttiği “Meslek Ayrımcılığı” ve “Etnik Grup Çeşitliliği” konuları da Türkiye’de kayda değer bir sorun olarak karşımıza çıkmaya devam etmektedir. “Gözüme batan, meslek mesela bazen kadınlara karşı meslek yapmalarında, ev hanımı değil de meslekte çalışmalarında çok tepki veriyorlar bazı geri görüşlü insanlar. Daha doğu kesimler böyle düşünüyorken daha batı kesimler daha böyle gelişmiş olduğu için çok görünmüyor ama büyük ihtimalle bu çok fazla var. Etnik yapıdan dolayı diyelim”(A11). Cinsiyet, çoğunlukla, bir işin yapılmasına engel teşkil edebilecek bir faktör değildir. Geleneksel cinsiyet rolleri ise çalışma hayatına gözle görülür derecede etki eden bir kavram olarak ele alınmaktadır. Çalışma hayatındaki cinsiyet rollerini ve cinsiyete dair ayrımı ayrıntılı bir şekilde ele alabilmek için 1960’lı yıllardan bu yana tartışılan toplumsal cinsiyet kavramının incelenmesi gerekmektedir. Toplumsal cinsiyet toplumun kişiyi biyolojik olarak değil sosyal ve psikolojik olarak ayırmasını ifade etmektedir. Cinsiyete yönelik algılarda bulunan önyargılar neticesinde oluşan olumsuz davranışlar cinsiyet ayrımcılığını getirmektedir. Cinsiyete dayalı ayrımcılığı da içine alan ayrımcılık kavramı, cinsiyetin yanında din, dil, ırk ve etnik köken ayrımları nedeniyle kötü muameleye maruz kalarak iş, ücret, eğitim konularında ya da sosyal alanlarda olumsuzluklarla karşılaşabilmektedir (Bulut ve Kızıldağ, 2017: 83). Bu ayrımcılık durumu öğrencilerin meslek algılarına ve dolayısıyla meslek tercih süreçlerine doğrudan veya bilinçaltına yerleşerek dolaylı yollardan etki etmektedir. Araştırma sonucunda katılımcı öğrencilerin cevaplarında bu durum net bir şekilde görülmektedir.

6.2.3. Çalışma Hayatı Sorunlarının Çözümüne Yönelik Görüşler

Katılımcılara “Çalışma hayatının ekonomik sorunlarının çözülebilmesine ilişkin olarak ne düşünürsünüz?” sorusu yöneltilmiş, katılımcılar soruya çok çeşitli cevaplar vermişlerdir. Bu cevaplardan en çok öne çıkanlar “Çalışma Saatlerinin düzenlenmesi”, “Eğitim Organizasyonu” ve sorunların “Çözumsuz” Olmasına yönelik cevaplar olmuştur.

Ayrıca “Yurt Dışını Feyz alma”, “Eğitim”, “Ekonomik Düzenleme”, “Radikal Değişim”, “Yeteneğe Yoğunlaşma”, “Üniversiteleşmede Kısıtlama” şeklinde kategorize edilen başlıklar da birden fazla katılımcı tarafından çözüm olarak sunulmuştur.

“Ben çalışacak olsam ilerde, ya da bir yerde okuyacak olsam yurt dışı odaklı düşünürüm açıkça söylemek gerekirse. İnsanlar yurt dışında çalışırken daha rahat bir yaşam sürüyorlar. Ondan dolayı ben bu şekilde düşünüyorum ama bu bir toplumsal çözüm değil kesinlikle” (K1).

Yurt dışına gitmek katılımcı tarafından her ne kadar bireysel bir çözüm olarak görülse ve toplumsal çözüm olmayacağı belirtilse de, bu noktada yurt dışında bulunan sistemin Türkiye’de işleyen sisteme göre daha iyi olduğunun düşünülmesi çözüm anlamındaki esas veriyi sunmaktadır. Toplumun düzelebileceğine yani içinde yaşanılan toplumun bireylere sunması gereken imkânları sunmayacağına olan inanç giderek yaygınlaşmaktadır. Bu durum toplum için bir çözüm üretmek yerine toplumdan kaçmayı ve bireysel olarak başka toplumlarda var olmayı içeren ve ilerleyen süreçlerde toplumsal çözülmeye neden olabilecek bir sorunu da beraberinde getirmektedir. Meslek tercihi konusu bireyler için çok temel bir konu olması nedeniyle tercihi etkileyen olumsuz faktörlere karşı sunulan çözümler toplum yapısını yansıtan nitelikte olduğu kadar, çözüm şekliyle de toplumsal yapıda dağılmalara sebebiyet verebilecek algıları ortaya koymaktadır.

“Aslında iş açısından diğer ülkeleri örnek alırlarsa biraz daha düzelir diye düşünüyorum. Mesela Amerika, teknoloji açısından baya ilerde yani. Onlar gibi olurlarsa mesela diğer mesleklerden şey yapıp asıl yazılıma yönelirlerse mesela daha iyi olabileceğini düşünüyorum. Geleceğin mesleği çünkü” (A8). K1 katılımcısının sunduğu çözüm önerisinin toplumsal boyutu ise A8 katılımcısı tarafından ortaya koyulmuştur.

Çalışma Saatlerinin uzun olmasını bir sorun olarak nitelendiren K4, K7 ve K8 katılımcıları ise çözüm olarak çalışma saatlerinin düzenlenmesinin uygun olacağını belirtmiştir. *“Mesela çalışma saatlerini biraz daha düşürebilirler. İnsanın hem ailesine hem de kendine ayırabilecek vakti daha çok olur” (K4).* *“Çözüm için çalışma saatleri daha rahat olursa daha kolay olabilir sorunun çözümü” (K7).* *“İnsanların hayatlarının odak noktası mesleği değil de mesela sosyal çevre açısından da daha zaman ayırabileceği bir çalışma saatleri olursa bu belki de olumlu etkiler” (K8).*

K5, A11, A3, K12, A8, A9, A6, A4, K6, K11 Katılımcıları, çözüm olarak eğitim, eğitim organizasyonu ve ekonomik düzenlemelerin olması gerektiğini belirtmişlerdir. Alana yönelik eğitime yoğunlaşması, enflasyonun düşürülmesine yönelik politikalar, alım gücünde iyileştirmeler, çalışanların bilinçlendirilmesine yönelik eğitimler, gelir dengesi, üniversite sınavına yönelik kalıcı nitelikte düzenlemeler, eğitime yapılacak mantıklı yatırımlar, öğrencilerin yorumlarından çıkarılabilecek çözüm önerilerinin kısa ifadeleridir. Bu yorumlar, öğrencilerin üzerindeki baskıların toplum sorunlarıyla ne kadar iç içe geçtiğini ve öğrencileri odak noktalarından ne denli uzaklaştırdığını anlamak için etkin veriler sunmaktadır.

“Şimdi, bunun çözülmesi için zaten genel olarak, şeyin, ekonominin düzelmesi gerekiyor. Artı olarak eğitim düzeyinin düzelmesi gerekiyor. Şimdi çocuklara, mesela ben diyelim ki şey okuyacağım, sadece sayısal bölümü okuyacağım ve matematik öğretmeni olacağım. Benim tarih öğrenmeme, o kadar detay bir şekilde tarih öğrenmeme gerek yok. Hiçbir şekilde etki etmeyecek hayatıma. Diyorlar mesela sosyalde biriyle konuşurken konu bulunuyor. Konu bulunması için bizim dört yıl eğitim almamıza gerek var mı? Yok. Aynı şekilde ben üniversiteye gitmeden önce bölümü seçerim. Bölümü seçene kadar ki benim o zamana kadar ki psikolojik durumum daha iyi olur. İşte, zamanla o kadar fazla eğitim gördükten sonraki zorluklar daha az olur mutluluğum daha fazla olur. Aynı şekilde üniversiteye geçtiğimde tek bir bölüme yoğunlaşınca bu bana garip gelmez, aynı şekilde de zor gelmez çünkü tek bir alan var, hala sınava girerken o kadar şeyi bilmemize gerek kalmıyor” (K5). K5 katılımcının yorumlarına bakıldığında, gençlerin artık daha sonuç odaklı olduğu ve yalnızca içinde yer almak istenen alana yönelerek kendilerini farklı alanlarda geliştirmek gibi amaç edinmemeye başladıkları görülmektedir. Artık ekonomik anlamda geçim sağlamanın çok zor olması ve sosyal medya aracılığıyla lüks hayatlara dair görünümlere daha kolay erişilebiliyor olması da öğrencileri kolaycılığa veya en kestirme yoldan yüksek maddi kazanç elde etme çabasına sevk etmektedir.

Türkiye’nin ekonomik durumuna ve küresel ekonomiye ve enflasyona yönelik yorumlar yapan öğrenciler, ekonomik ve sosyal anlamda radikal düzenlemelerin yapılmasına yönelik keskin görüşler belirtmişlerdir. Üniversite mezunlarının giderek değersizleşmesi, okuyan ve okumayan ayrımının azalması, “diploma toplumu” olmak yerine nitelikli eğitimle, nitelikli diploma ve sertifikalar edinilmesi gerekliliğini vurgulamışlardır. Özellikle matematik, fizik, kimya, biyoloji derslerini yapamayan öğrencilerin bu derslere yoğunlaşması gerektiği söylenirken, sosyal bilimler alanlarındaki

edebiyat, tarih, coğrafya gibi derslerin yapılamıyor olması çok önemsizmemekte ve bu alanda yakalanabilecek başarılarla odaklanılmamaktadır. Eğitime erişimin artırılması için açılan okulların verdikleri eğitimler çalışma hayatının dengesizliklerinin zeminini hazırlamakta ve öğrenciler bunu fark etmekle birlikte sisteme ayak uydurarak, çözüm noktasında karamsar bir yaklaşım sergilemektedirler.

“Yani mesela çalışan, aileleri bilinçlendirmek için sunum yapılmalı, yapılabilir. Görüşlerini değiştirmek adına. Maaşların arttırılması bence çözüm değil. Enflasyonun azalması düzelmesi lazım. Bunda ekonominin hani nasıl söyleyeyim, Dolarla, Euro kurunun Türk lirasıyla yakın görünmesi lazım. O insanların alım gücünün düzelmesi için”(A11).

“Yani çözümü biraz daha maddi yani, önce bence her şeyi sil baştan yapmak gerekiyor yani her şeyi daha düzenli bir şekilde. Yani şuanda öğretmenler mesela bazı asgari ücretli çalışanlardan daha az, düşük ücret alıyor. Bence bu okumuş ve okumamış arasındaki ücret farkı, ekonomik gelir farkı, bunları biraz düzenlememiz gerekiyor. Çünkü benim bir öğretmen tanıdığım var. Onun aldığı maaşla şuan annemin çalıştığı yerde, o bölümü okumamış ama bir şekilde o bölüme girmiş ve çalışan insan daha yüksek maaş alıyor. Ama benim tanıdığım akrabam, işte iyi bir üniversite bitirmiş, kendini geliştirmiş. O yüzden bence bu farkı biraz daha kapatmak gerekiyor” (A3).

“Yani genel olarak mesela iktidar ve yönetimden bahsetmek istemiyorum da, birçok üniversite açılıyor ülkemizde. Mesela tıp puanlarının değerleri 30 binlere kadar yükseldi. Bunun eskisi gibi 10 binlerde 15 binlerde kalması daha önemliydi. Çünkü sayılı insanların olabilmesi için sayılı bir tabaka doktor olması lazım. Bu sayede onlara daha fazla değer görülebilir. Mesela mühendisliklerde de aynı durum söz konusu. Mühendislikler de sayılı bir tabaka olsaydı 100 bin 200 binlerdeki abilerim ablalarım mühendisliğe gidebiliyorlar ama mühendisliğin gerçekten çok değerli bir meslek olduğu düşündürülebilir. O sebeple sıralamalar da daha iyi olabilir” (K12).

“Yani ben şey diye düşünüyorum, bir öğrenci bir derste iyi olduğunda diğer derste kötü olduğunda kötü olan dersinden özel ders alıyor mesela. Aslında iyi dersin üzerine gitse daha iyi yerlere gelebilir diye düşünüyorum” (A8).

“Yani çalışma hayatımıza yine katkıları var ama benim tercihim, bir öğrencinin bir tarafı düşükse orayı geliştirmeyi değil de yüksek olduğu şeyi geliştirmek daha iyi oluyor” (A9).

“Düşünmedim ama eğitim sistemi sıkıntı yani çok sıkıntı. Özellikle ben 9’dayım diye demiyorum ama baya zor yani konular. Sayısal konuları, biyoloji mesela çok zor. Sözel olmaması gerek bence çünkü acayip ezber var ben hiç biyoloji yapamıyorum” (A6).

“Yani yönetimin bu konuda daha detaylı çalışması lazım bence. Bence ülkenin ekonomisi çok iyi değil ama mesela bugün bir Milli Eğitim’de konferansa gitmiştim. Orada yine Kocatepe Üniversitesinde fizik bölümünde çalışan Doçent Doktor vardı. Onun dediği gibi, zamanında üniversitelerin üniversite olmak için fen fakültesine ihtiyaçları varmış ve fen fakültesinin olması için de fizik bölümünün olması lazım. Dediğine göre Türkiye’de birden fizik fakülteleri bölümü artmış, fakültelerdeki fizik bölümü artmış ama yani oralar desteklenmeyince öyle kalmış. Mesela o adamın dediğine bende hak veriyorum. Şöyle demişti, Afyona fizik bölümü açmak yerine, Afyona harcanacak parayı Eskişehir’deki fizik bölümüne harcasa daha da gelişim olurdu diye söylemişti. Bence haklı” (A4).

“Genel olarak mesleklere daha çok değer verilebilir bence. Yani bir doktora şimdilerde çok fazla değer verilmiyor diye düşünüyorum” (K6).

“ Bence çok fazla üniversite açılmaya başladı. Çok fazla paralı üniversite var. Bence bunların biraz daha mesela daha böyle bilgiye dayanıklı olsalar, burs imkânı daha fazla olsa üniversiteler için. Bunu düşünüyorum. Bir de ekonomi yani” (K11).

Tüm bu Çözüm önerilerine ek olarak K2, K9 ve A12 katılımcıları sorunların çözümünün olmadığını, olsa da uygulamada problem yaşanacağını belirterek çözümsüz olduğu yönünde karar kılmışlardır.

6.2.4. Çalışma Hayatıyla Okul-Sınav İlişkilerinin Değerlendirilmesine Yönelik Görüşler

Örgün eğitim kurumları olan okullarda alınan eğitimler ve bu eğitim hayatının her kademesinde özellikle de seviye tespiti amacıyla yapılan sınavlar, ilerleyen süreçte dâhil olunan çalışma hayatına temel teşkil etmektedir. Aynı zamanda karşılıklı etkileşimde olmaları dolayısıyla çalışma hayatının ilerleme şekli de eğitim süreçleri hakkında belirleyici olabilmektedir. Bu sebepten, araştırmanın konusu olan çalışma hayatı sorunlarının öğrencilerin mesleklerine nasıl etki ettiği sorusu, çalışma hayatı ve okul-sınav süreçlerinin ilişkilerinin katılımcılar tarafından nasıl değerlendirildiğini de bilmeyi gerektirmektedir. Bu gereklilik doğrultusunda çalışma hayatıyla okul-sınav süreçleri

arasındaki bağlantıyı yorumlamaları istenen katılımcılar, konunun, toplumu ilgilendiren her alanla bağlantılı olması nedeniyle geniş yelpazede çok çeşitli cevaplar vermişlerdir.

“Yani bir ev gibi düşünürsek, evin temeli olmadan çatısı olsa da çöker. Bunun için önce temel olması gerekiyor ve bu temeli ne kadar sağlayabildiğimizi sınavlarla ölçüyoruz. Yani bu açıdan” (A7). Hayatın tamamını bir ev olarak ele alan katılımcı eğitimi ve sınav süreçlerini bu evin temeli çalışma hayatını da bir çatı olarak ele almıştır. Sağlam bir temel, yani eğitim hayatı olmadan, sağlam bir çatı, yani çalışma hayatının da olamayacağını ifade ederek eğitim ve çalışma arasındaki bağlantıyı bu örneklendirme üzerinden değerlendirmiştir.

Meslek seçiminin ilk aşaması olan üniversiteye giriş üzerinden de çalışma hayatı ve okul sınav süreçleri ile ilişkilendirme yapılmıştır. *“Benim için girdiğim dersler de sınavlar da önemli. Çünkü illaki ilerde bir üniversite sınavla alıyor. Meslek seçimimizde, bir üniversite sınavına girerek üniversiteye gidebiliyoruz” (K1).*

Bu yorum üzerinden bir parantez açılmasa gerekirse yükseköğretim kurumlarındaki hızlı nicelik artışının eğitimin niteliğini olumsuz etkilediği dile getirilmektedir. Diğer yandan yükseköğretim sorunlarının başında yıldan yıla artan öğrenci sayısının geldiği, başlıca bu sorun önemli bir mesele olarak ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Yapılan son değişikliklerle yükseköğretim baraj puanları kaldırılmış ve 2024 yılında verilen bir kararla bölümlerin ikinci öğretim programları kaldırılmıştır. Bu değişikliklerin yükseköğretimde kaliteyi nasıl etkileyeceği merak edilmektedir (Gül ve Mercan, 2022: 282).

Okul ve meslek arasında güçlü bir bağlantı olmasına karşın alınan her dersin her alan için geçerli olmadığı da vurgulanmıştır. Bir derste alınan bilgiyi çalışma hayatı pratiklerinde kullanabilmek öğrenciler için o dersi almayı gerekli hale getiren kriterlerden biridir. Bu bilgiyi nerede kullanacağım? Sorusu, o bilgiyi kalıcı olarak saklamak ya da geçici olarak ezberleyip unutmak eylemlerinden hangisinin yapılacağına dair cevabı da beraberinde getirmektedir. Bu noktada katılımcı öğrenciler ağırlıklı olarak kendi istedikleri alanlar meslekler üzerinden yorumlama yapmışlardır. Adil bir dağılım için sınavların olması gerekliliğinin yanında farklı bilgi ve seviye tespit ölçüm modelleri de uzmanlar tarafından tartışılmaktadır. Farklı görüşler öğrenciler arasında da değişiklik göstermektedir.

“Aslında bağlantısı var ama her meslek için yok. Mesela mimar olacak, mühendis olacak biri için matematik dersleri işte fizik dersleri, sayısal dersler önemli ama sözelciler için, sözel bir alanda meslek seçmek isteyenler için pek şey değil yani kullanacakları bir alan değil, kullanacakları bir ders değil, değişebiliyor yani” (A10).

“Yani bence bölüm tercihi çok güzel bir şey. İstemediğiniz bir şeyi çok zorlamıyorsunuz. Mesela sayısal seçince sözele çok ağırlık vermiyorsunuz. Sayısalda ilerliyorsunuz ve böyle olunca yapmak istediğiniz mesleğe uygun dersleri daha da kavrayabiliyorsunuz, anlayabiliyorsunuz. Bence güzel bir şey” (A4).

“mesela ben sayısal bir meslek yapmak istiyorum, benim coğrafya ve tarih gibi derslerde öğrendiğim bilgilerin ya da girdiğim sınavların diğer hayatıma genel kültür dışında pek bir katkısı olmayacak. Ama gereğinden fazla bence bilgi biliyoruz mesela o derslerde benim yapmak istediğim mesleğe göre. O kadar ayrıntılı görmemize gerek yok diye düşünüyorum” (K6).

“Eğitim düzeyinin düzelmesi gerekiyor. Mesela ben diyelim ki şey okuyacağım, sadece sayısal bölümü okuyacağım ve matematik öğretmeni olacağım. Benim tarih öğrenmeme, o kadar detay bir şekilde tarih öğrenmeme gerek yok. Hiçbir şekilde etki etmeyecek hayatıma. Aynı şekilde ben üniversiteye gitmeden önce bölümü seçerim. Bölümü seçene kadar ki benim o zamana kadar ki psikolojik durumum daha iyi olur. İşte, zamanla o kadar fazla eğitim gördükten sonraki zorluklar daha az olur mutluluğum daha fazla olur. Aynı şekilde üniversiteye geçtiğimde tek bir bölüme yoğunlaşınca bu bana garip gelmez, aynı şekilde de zor gelmez çünkü tek bir alan var, hala sınava girerken o kadar şeyi bilmemize gerek kalmıyor” (K5).

“Mesela şuanda ekonomik sıkıntılar içerisinde daha fazla büyürse yurt dışına çıkma imkânımız olabilirse eğer İngilizce dil mesela dil olarak okulda olması çok daha iyi yani bu derslerin gerekli olduğunu düşünüyorum. Dil alanında olsun ya da seçeceğimiz meslek üzerindeki adaletli bir durum için çalışmanın, bu sınavların gerekli olduğunu düşünüyorum açıkçası” (K2).

“Müfredatımız bir tık yoğun. O bir tık daha düşürülebilir. Yani seçmek istediğimiz mesleklere göre onlar da düzenlense daha güzel olabilir. Erkenden seneler öncesinde, mesela lise başlarında olabilir. Bence bir tık daha geç kalınıyor 11. Sınıfta alan seçmek için” (K4).

Bunların aksine günümüz küresel dünyasına bakıldığında, okulda yapılan sınavlar ve alınan derslerin çalışma hayatına pek de bir katkı sağlayacağını düşünmeyen katılımcılar da vardır. Ülkemiz şartlarında değerlendirildiğinde, özellikle üniversite mezunu gençlerin okudukları alan ve bölümden çok daha farklı işlerde çalışıyor olmaları öğrencilerin çalışma hayatı ve eğitim arasında bağlantı kurmalarını zorlaştırmaktadır.

“Okuldaki sınavlar gerçek hayattaki mesleklerin çoğuna benzemiyor. Yani sorulan şeylerle sonrasında yapacağın meslek arasında pek alakan olmuyor. Benim şuan düşündüğüm meslekle aldığım derslerin bazılarının hiç alakası olduğunu düşünmüyorum. Çok tuhaf geliyor öğrenmek” (A5).

“Yani şöyle, sınavlar falan bence çok da şey, gelir için çok da önemli değil diye düşünüyorum. Şuan üniversite sınavına giriyoruz ama çoğu zaten okuduğu bölümden farklı bir şey yapıyor. Çünkü herkes kendini geliştirip daha iyi bir alanda gelir kazanıyor yani. O yüzden ben sınavların, işte üniversite sınavının buradaki sınavların ortalamaların, diploma notlarının artık çok önemli olmadığını düşünüyorum. Önemli olan yani şuan Türkiye’de çok fazla seçilmeyen bir meslek de olsa, gelişmeyen bir meslek de olsa önemli olanın kendini geliştirmek ve kendini bir şekilde farklı alanlarda ilgi ve yeteneklerine göre geliştirmek olduğunu düşünüyorum. Öyle olunca zaten çoğu insan da başarılı oluyor. Ben genel olarak okulun aslında çok da bir şey öğretmediğini düşünüyorum. Çünkü artık şuan internet diye bir şey var, girdiğim zaman bana binlerce video çıkıyor, ben kendim şuan evde olsaydım hocanın 40 dakikada anlattığı bir videoyu 20 dakikada kendim daha iyi bir şekilde anlayabilirdim. Çünkü internet üzerinden kendi sevdiğim anlatış tarzına göre bulabiliyorum. Çoğu hocanın anlatış tarzı da bana pek uymayabilir. Yani herkesin anlatış tarzı farklı çünkü. O yüzden okulun ve müfredatın bence bu konuda çok iyi olduğunu düşünmüyorum ben” (A3).

Çok fazla sınav olması ve tek bir sınavın geleceği belirlemesi bir sorun olarak görülürken, öğrencilerde stres ve kaygıya da yol açmaktadır. Günümüzde yükseköğretime geçiş sınavlarının ortaöğretime yansımaları, üniversitede bulunan öğrenci profiline yansımaları ve sınav sistemlerinin oturtulmamış olması gibi birçok yönden eleştirilmekte ve tartışılmaktadır. Yalnızca sınavda soru çıkacak konuların önemszenmesi, ezbere dayalı bir anlayışa yönlendirilmesi, soru odaklı olmasından dolayı kitap okuma alışkanlığını köreltmesi, lise son sınıf öğrencilerinin yaşamlarını fazla sınırlandırması ve temelde yeteneği bazı almaması, ölçme ve değerlendirme kriterlerinin

eksikliği sınava yönelik ele alınan bazı temel sorunlardır. Bugüne kadar sorunlara yönelik farklı modeller ve çözüm önerileri sunulmuştur.

“Bir tane sınavın bir şey belirlemesi saçma zaten tek başına. O anki stresten tüm hayatın etkilenmesi de saçma” (K7).

“bence çok fazla gereksiz sınav oluyor. Mesela LGS’de çok saçma, bence YKS’de çok saçma yani. Sadece bir sınavla öğrencilerin başarı düzeyini belirlemek çok saçma bence yani bir sınavla, YKS, atıyorum TYT-AYT’de mesela düşük alıyor, bir daha da girmek istemiyor, sevmediği bir mesleğe gidiyor. Çok kazanıyor okey, tamam ama çok mutsuz iş yapıyor. Toplumun mutluluk şeyini de azaltıyor” (K3).

“Okul ve sınav kaygısı bence meslek hayatının içinde çok baskın bir durumda. Çünkü yani şöyle bir algı var Türkiye’de, ne kadar okulun iyi olursa, ne kadar başarılı ona göre hayatın şekillenecek gibi. Bu konuda bence büyük bir yanlışlık var. Yani bu 4 yılı ne kadar iyi geçirirsen lise hayatını, geleceğin 70 yılı da öyle olacak” (K12).

“Bu sınav senelerinde çok strese giriyoruz zaten hangi mesleği seçeceğim ben, nasıl para kazanacağım diye. O yüzden bu sınavların vesaire azaltılması, müfredatın birazcık değişmesi, bizim strese girmeden rahatça yeteneklerimizi fark edip istediğimiz mesleği seçmek ekonomik açıdan önemli bence” (A2).

Üniversite bölüm tercihinin yeterli olmadığını mesleği yapabilmek için de bir sınava tabi tutulmayı gerekli gören A6 katılımcısı ise, verilen eğitim aynı olsa da bilgiyi öğrenme düzeyinin ve başarının eşit olmamasının nedeniyle mezuniyet ve çalışma hayatı arasında bir sınav olması gerektiğini düşünmektedir. *“üniversiten sonra sınav yapılan KPSS var. Öğretmenlikten sonra diğerlerinde de üniversiten sonra bir bilgi ölçülmesi gerek bence. Çünkü 4 yıllık şeyi 8 yılda 6 yılda bitiriyor ama o da aynı mesleği yapıyor 4 yılda bitiren de aynı mesleği yapıyor. O da işe giriyor o da aynı maaş alınıyor yani” (A6).*

Son Olarak Çalışmanın başlıklarında da biri olan “Eğitimde Fırsat Eşitliği Konusu” A11 Katılımcısı tarafından Çalışma ve okul-sınav süreçlerinin bağlantısı çerçevesinde ele alınmıştır. “Türkiye’nin de tarafı olduğu uluslararası anlaşmalar ve kuruluşların amaçları ve hedefleri arasında eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması da bulunmaktadır. Örneğin, “Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi”, “Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi”, “Unesco Öğretim Alanında Ayrımcılığa Karşı Savaşım Sözleşmesi”, “Avrupa Konseyi Ekonomik ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi” ve “Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi”nde (İnan ve Demir,

2018: 344).” eğitim hakkına ve fırsat eşitliğine yönelik düzenlemeler bulunmaktadır. Ancak hukuki ve evrensel boyutta sağlanmış bu haklar uygulamada oldukça zayıf kalmakta ve toplumun birçok kesimine yansımamaktadır. *“Maaşının yetmemesi kırtasiye ihtiyaçlarına da yetmiyor mesela. İki tane çocuk olsun mesela biri daha yoksul olsun onun çalışabileceği tek bir opsiyon var devlet kitabı. Ama daha alım gücü olan bir ailenin çocuğu kitap alma konusunda, işte soru bankası olsun, konu anlatımlı kitap olsun daha fazla kitapları olabiliyor. O yüzden zaten ikisi de adam akıllı çalışsa zaten varlıklı olanın daha fazla bir başarısı olur” (A11).*

6.2.5. Üniversite Eğitimi Gerektirmeyen Meslek Koşullarına Yönelik Görüşler

Eğitim kademeleri arasında, meslek edinme aşaması için en önemli kademe üniversitelerdir. Hem ülkemizde hem dünyada üniversite, başarılı bir kariyer inşa etmenin en genel geçer yolundan biri olsa da tek yolu değildir. Her ne kadar üniversite eğitimi almış insanlar çalışma hayatına bir adım önde giriş yapsalar da üniversite okumadan da meslek sahibi olabilmek veya bir iş bulabilmek mümkündür. Araştırmada ana başlık olarak ele alınan “Eğitimin Meslek Edindirme Amacı ve Öğretim Konusu” başlığında bahsedilen mesleki eğitim veren liseler aracılığıyla kazanılan meslekler açısından ele alınabilecek bir konu olduğu gibi, usta-çırak ilişkisi gibi daha çekirdekten öğrenilen iş aracılığıyla kazanılan meslekler açısından da değerlendirilebilmektedir. Katılımcılara üniversite eğitimi gerektirmeyen mesleklerin koşulları sorulduğunda her iki açıdan da değerlendirmeler yaparak koşullarına, Türkiye’de ki konumlarına, gerekliliklerine ve geleceklerine dair görüşlerini açıklama ve örnekler üzerinden ortaya koymuşlardır.

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte, özellikle sanayi sektöründeki birçok iş kolunun teknolojinin hâkimiyetine geçeceği düşüncesi öğrenciler arasında oldukça yaygındır. Üniversite okumadan edinilen meslekler denildiğinde öğrencilerin aklına sanayi sektörü işleri veya kol gücü ve fazlaca bedensel emek gerektiren işler gelmektedir. Bu tür mesleklerin alaylı olarak öğrenilip yapılabileceği algısı yerleşmiş ve dolayısıyla beden gücü gerektiren işlerde üst düzey teknolojinin sonucunda ortaya çıkan makine ve robotların işçilerin yerini doldurarak iş alanlarındaki istihdam kapasitesini düşüreceğine inanılmaya başlanmıştır.

“Ya hayatımızda onlara da ihtiyaç duyuyoruz. Bir tamirci olmasa şu anki arabamızı tamir ettirecek birine de ihtiyaç duyuyoruz ama ben o mesleklere çok sıcak bakmıyorum açıkçası. Çalışmak, daha iyi yerlere gelebilmek varken hani bu durumda

yapabileceğimiz bir daha iyisi olabilir mesela. Teknoloji de geliyor mesela teknoloji de bunları yapabilir” (K2).

“Şimdi, şuana kadar ki süreçte bu iyi bir seçenektir çok kötü bir seçenek değildi ama bundan sonra, yapay zekâ arttı. Fabrikalaşma çok fazla, çok arttı. Yani bu işlere zamanla, zamanla dediğim yaklaşık 30-40 yıl sonra gerek kalmayacak. 30-40 sonra da yeni bir mesleğe başlayacak, insanların gücü olmayacak, fabrikalarda makineler çalışıyor, insana gerek yok, patron ve birkaç tane makine mühendisi yetecek tüm fabrikayı çalıştırmaya. Aynı şekilde, araba olsun, temizlikçiler olsun, hiçbiri için insan gücü gerekmeyecek. 30-40 yıl sonra bu insanlar tamamen işsiz kalacaklar ve artık okulsuz olan işler de kalmayacak” (K5).

Bu fikrin aksine birçok katılımcı üniversite okuyarak meslek sahibi olan diğer mesleklerden daha iyi para kazandıklarını ve ihtiyaç duyulan meslekler olduğunu düşünmektedir. Kişinin kendini geliştirebileceği, alternatif kurs ve eğitimlerin alınarak ilerletilebilecek mesleklerin olduğunu düşünen öğrenciler her ne kadar üniversite okumak isteseler de koşulların o yönde şekillenmesi halinde üniversite eğitimi gerektirmeyen mesleklere yönelebilecekleri konusunda da çoğunlukla olumlu bir bakış açısına sahiptirler.

“Ya bence yani mesela çoğu kişinin düşüncesi bu şekilde, insanlar bu meslekleri günümüzde sevdiği için değil de daha çok para yönünden yapıyorlar ve eğer bir insanın amacı gerçekten para kazanmaksa bunu illa okul olarak, okulla beraber olacağı anlamına gelmez. Mesela sanayiye gidip tamirci de para kazanabilir, hatta okul okuyan birine göre çok çok daha fazlasını kazanabilir. O yüzden bence tek amacı para kazanmak olan biriysen hayatta, öyle sevdiğin meslek olayı yoksa bence sanayide de çalışabilirsin” (K8).

“Bence şuan onlar ekonomik açıdan daha iyi durumdadır şuan. Sanayide gidip çalışmak zor ama ekonomik açıdan durumu daha şey ve çoğu kişi de okumak istemiyor onları tercih ediyor. Yedek planda o var” (A1).

“Ya bence şuan öyle tamircilik falan çok ihtiyaç yani Türkiye’de yani bulamıyoruz usta bulamıyoruz asla. Bulsak bile hani çok pahalı oluyor ve bence şuan hani ben erkek olsaydım şahsen bu kadar çok çalışmazdım giderdim bir araba tamirciliğidir ne bileyim araba ustasıdır falan, böyle şeylere alana kayabilirdim. Çünkü hem iyi para kazanıyorlar, hem sadece el işi, yani tamam akıl da tabi ki önemli ama bence Türkiye’de şuan çok

önemli bu el işçiliği yani. Çünkü herkes okuyor ama boşa giden çok insan var şuan. Okudum demek için, üniversiteyi bitirdim demek için okuyor bazıları. Çevremde de var o yüzden diyorum” (K3).

“Eğer herkes üniversite okusaydı bu toplum oluşamazdı. Çünkü toplumda sınıflar var oluşturan da insanların eğitim düzeyi. Belli bir kısmını oluşturan, insanların eğitim düzeyi. O yüzden bence onlar da olmalı hani bir yığılma var dedim ya o yığılmayı azaltan aslında onlar da. Onlar eğer başka yerlere dağılırsa ya da doktor olmak isteyen, öğretmen olmak isteyen biraz daha mühendisliğe falan ilgi gösterirse zaten eşit bir şekilde olur. Zaten onlara her zaman saygım var. Bence mantıklı da yani yapamıyorsan bırak ve onlara yönel bence” (K9).

“Bence herkes üniversite mezunu olmak zorunda değil. Esnaf olan da mesela, bizim de esnaflara ihtiyacımız olduğunu düşünüyorum. Herkes üniversiteli olsa esnaf bulunmayacak. Kimden alışveriş yapacağız yani? Mantıklı olduğunu düşünüyorum” (K11).

“Bu meslekler hakkında aslında şöyle bir durum var. Günümüzde bu meslekler daha rövanşta olmaya başlıyor. Üniversiten ziyade evde kendi kodlama, yazılım tarzı şeylerle kendiniz geliştirebiliyorsunuz. Bu sayede o alanda projeler üretebiliyorsunuz. Ve gayet üniversite okuyanlardan daha fazla maaş almanıza sebep olabiliyor. Ya da mesela üniversite okumuş çok fazla mühendis ablalarım abilerim var onlar da bir asgari ücretten daha düşük alabiliyorlar” (K12).

“Yani bence eğer mantıklıysa ve güzel işler yapılabilecek bir mesleke olabilir yani. Her şey üniversite okumakla olmuyor çünkü. Zaten şuanda üniversite okuyanların çoğu işsiz kalıyor. Yani öyle bir şey de var Türkiye’de” (A3).

“Bunların şuanda olması gerçekten iyi çünkü sınav sistemindense başka şeylere de yöneliyor, iş hayatına yöneliyor. Direkt iş hayatında yapılacak şeyleri öğretilmelerinden dolayı daha farklı olduğunu düşünüyorum şuanda doktorluğun, hemşirelik okulu falan vardı sağlık lisesi onlarda tıbbı dair şeyler öğrenildiği işlerine yarayacak türden. Fen bilimleri proje okulunda da biraz daha sayısal ağırlıklı olması iyi oluyor. Teknik okullarda da böyle makine işlerinin öğrenilmesi sanayi türünde şeylerin öğrenilmesi o kişilerin işine yarıyor yani. Gayet iyi bir durum oluyor yani” (A5).

Yapılan yorumlarda göze çarpan başka bir nokta ise üniversite eğitimi gerektirmeyen meslekler denildiğinde akla gelen mesleklerin daha geleneksel olarak ele

alınabilecek meslekler olmasıdır. İnternete, üniversite eğitimi gerektirmeyen meslek yazıldığında; Dijital Pazarlama Uzmanı, Web Geliştirici, E-ticaret Uzmanı, Grafik Tasarımcı, Sosyal Medya Yöneticisi, Fotoğrafçılık gibi mesleklerle karşılaşmaktadır. Her ne kadar teknoloji çağında yaşıyor olsa da üniversite mezunu olmayı gerektirmeyen internet ve sosyal medya tabanlı meslekleri algısal olarak bu kategoriye yerleştirmeyen öğrencilerin bu bakış açılarının sebebi, toplumun üniversite eğitime hala değer vermesiyle algılarına yerleşen üniversite eğitimi gerekliliği ile yeni dönem mesleklerine duydukları sempatinin birleşmesidir. Neticede toplumda okumaya gerek olmadan yapılabilen değersiz meslekler olarak görülen bu mesleklerin, öğrencilerin hayatında büyük bir yer kaplaması ile ortaya böyle bir sonuç çıkmaktadır.

6.3. MESLEK TERCİHİNE GENEL BAKIŞ

İkinci başlıkta öğrencilerin meslek tercihleri nelerin etkilediğini görmek, kriterlerini nasıl oluşturduklarını anlamak ve bunların çalışma hayatı sorunlarıyla ilişkilerini ortaya koyarak meslek tercihlerinin bu sorunlarından nasıl etkilendiğini saptamak amaçlamıştır. Katılımcılara, meslek seçimini belirleyen genel faktörlerin yanında kişisel kriterleri de sorulmuştur. Bununla birlikte seçtikleri mesleği kendilerinin tercih edip etmediği, saygın ve başarılı olmaktan ne anladıkları ve bir mesleğin maddi ve manevi kazanımlarının neler olduğu sorularak, verilen cevaplar kategorize edilmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 3'te incelenmiştir.

Tablo 3. Meslek Seçimlerine Yönelik Sorular

Tema	Alt Tema	Katılımcılar
Meslek Seçimini Belirleyen Faktörler	Aile	K1, K2, K6, K7, K11, K12, A2, A4, A5
	Yakın Çevre	K5, K3, K7, K8, K9, K10, K11, K12, A4, A5
	Kişisel İstekler	K1, K2, K3, A10
	Mutluluk	K2, K3, A9
	İstihdam Açığı	K10
	Üniversite Seçimi	K11
	Ekonomi	K2, K3, K5, K8, K9, K11, K12, A1, A2, A3, A4, A5, A6, A7, A8, A9, A12
	Örtük Baskı	K3
	Gıpta Etmek	K4
	Ülke Koşulları	K5, K12, A3
	İyi Eğitim	K6, A11

Tablo 3 (Devam). Meslek Seçimlerine Yönelik Sorular

Tema	Alt Tema	Katılımcılar
	Eğitim Çevresi	K6
	Puan	K11
	İstihdam Edilebilirlik	K8, K11, A10
	Emek Verimliliği	K8
	Toplumsal Kabul	K8, K11
	İş Zorluğu	A11
	Toplumsal İhtiyaç	K8, K10, A5
	İşten Alınan Zevk	A8
	Kişisel Zaman	A10
Meslek Seçme Kriterleriniz	Rahatlık	A9
	İlgilerim	K1, K4, K4, K6, K7, K9, K10, K12, A2, A3, A4, A11
	Yeteneklerim	K7, K12, A1, A2, A3, A5, A10, A11, A12
	Modern Çağ	K2, K5
	Adalet Duygusu	A10
	Meslek Çekiciliği	A4, A10
	Hissiyat	A8
	Güç	A7
	Dil Öğrenmek	A3
	Kültürel Keşif Sağlaması	A3
	Yurt Dışı Eğitimi	A3, A12
	Sayısal ve Dil Harmanlaması	A3
	Sosyal Medya	A1
	İletişim	A2, A5
	Eğlence	A2, A11
	İyi Olduğum Alan	A1
	Maddi Gelir	K2, K3, K7, K8, A3, A6, A7, A8, A9
	Korkularımı Yenmek	K2
	Lüks İstemi	K3
	Düzenli Hayat	K3
	Dinamik Sosyal Hayat	K3
	Toplumsal Fayda	K4, A11
	Merak	K4, A4,

Tablo 3 (Devam). Meslek Seçimlerine Yönelik Sorular

Tema	Alt Tema	Katılımcılar
	Mesleği Sevmek	K11, A10, A11
	Değişkenlik Sağlaması	K11
	Teknoloji	K5
	Çok Yönlülük	K6
	Yükselme Potansiyeli	K6
	Arkadaş Etkisi	K6
	Kolaylık	K8
	Hayatilik	K8
	Hayallerim	K9
	Yardım Etme İsteği	K10
	Duygusal Tatmin	K10
	Özgürlük	K11
	Toplumsal Farkındalık Yaratmak	K12
Saygınlık ve Başarı	Ülkemi Savunmak	A8
	Sosyal Statü	K1, K2, K8, A3
	Göreve Saygı	A2
	Yurt Dışına Gitmek	A2
	Öz Saygı	K2
	Motivasyon	K2, K3, K9
	Gurur	K3, K9
	Sınavda Birinci Olmak	K3
	Yüksek Mevki	K3, K6
	Zamanla Kazanılanlar	A12
	Toplumsal Saygı	K4, K12
	Tanınırlık	K4, A1, A2, A6
	Tercih Edilen Meslek	A5
	Kitlesele Etki	A5, A11
	Güdülenme	K9
	Övgü	K9, K11, A1, A10
	Gelişim	A9
	İş Performansı	A9
	Memnuniyet	K10
	Yaygınlık	K5

Tablo 3 (Devam). Meslek Seçimlerine Yönelik Sorular

Tema	Alt Tema	Katılımcılar
	İşinde En İyi Olan	K5
	Hiyerarşi	A9
	Önemli	A7
	Çaba	K5
	Akademik ve Sosyal Başarı	A3
	Görecelilik	A3
	Çalışmak	K5
	İhtiyaç	K5
	Prestijli Üniversite	K6
	Mutlaka Olması Gereken	K7, A10
	Kazanmak	K8
	Huzur	K9, A1
	Sabır	K9
	İşini severek yapmak	K10
	Mesleki İtibar	A4
Seçiminiz Kendi Tercihiniz Mi? Çevresel Faktörleri Mi?	Kendi Tercihim	K1, K4, K7, K9, K12, A1, A3, A4, A5, A6, A8, A10, A12
	Çevresel Faktörler	K2, K3, K5, K6, K8, K10, K11, A2, A7, A9, A11,
Maddi ve Manevi kazanımlar	Yüksek Gelir	K1, K5, K6, K8, K9, K11, A1, A2, A3, A4, A5, A6, A12
	Yerinde Kazanç	A10
	İyi Bir Çevre	K1, K2, K6, K8, A5, A9
	Toplumsal Düzey	K3
	Ekonomik Okur-Yazarlık	K5
	Başarı	K12
	Refah	K6
	Dengeli Hayat	K7, A1, A2, A5, A7
	Tevazu	K10
	Toplum Mutluluğu	K10
	Empati	K10
	İtibar	K12, A8, A12
	Gelişim	A1
	İyi Psikoloji	A3
	Toplumsal Değer	A11

Tablo 3 (Devam). Meslek Seçimlerine Yönelik Sorular

Tema	Alt Tema	Katılımcılar
	İyi İlişkiler	A3
	İyi Yaşam Koşulları	A3
	Toplum Yapısına Göre Değişir	A7
	Veri Yok	K4

6.3.1. Öğrencilerin Meslek Algılarının Oluşumuna Yönelik Değerlendirmeler

Bu bölüme dair öğrencilere ayrı bir soru yöneltilmemesine karşın meslek tercihlerine yönelik faktörlerin öncesinde, meslek algısının tartışılması gerektiği düşünülmüştür. Öğrencilerin meslek tercihlerini belirleyen faktörler, öncelikle mesleklere dair algının ne yönde olduğu ve bu algının nasıl oluştuğu tartışılarak ele alınmalıdır. Bunun nedeni, öğrencilerin seçecekleri alan ve tercih etmek istedikleri meslek ile alternatif tercih olarak belirledikleri meslekleri neye veya kime göre tercih etmeye karar verdikleri noktasının toplum yapısına ve meslek tercih sürecindeki gençlerin düşünce yapılarına dair önemli veriler sunabileceği düşünülmektedir. Öğrencilerin mesleğe dair algıları en geniş kapsamda, toplumun genel geçer bazı kabullerinden etkilenmektedir.

Anne-baba, abi-abla, yakın çevre (akrabalar, öğretmenler, arkadaşlar), sosyal medya, televizyon, eskiden yaşadığı bilinçaltını etkileyen olaylar, yetenekler ve ilgiler meslek algısının oluşmasında katkı sağlayabilecek diğer faktörlerdir. Bazı Anne-babalar çocuklarını daha rahat olan ve aynı zamanda maddi ve manevi kazanç elde edebilecekleri mesleklere yönlendirirken, hiçbir yönlendirme yapılmamasına rağmen ailesinin sosyo-ekonomik durumunu göz önüne alarak, daha üst sınıfta yer almak amacıyla meslek tercihinde bulunmak isteyen öğrenciler de mevcuttur. Abi ve ablası olan ya da kendinden büyük kuzenleri bulunan öğrenciler, onların seçtikleri mesleklerden etkilenebilmektedirler. Abi ve ablalarının sosyal çevrelerinde mutlu, maddi gelir anlamında rahat olduklarını görerek onların yaptıkları mesleklerin iyi olduğu algısını geliştirebilmektedirler. Bu durumun tam tersi bir hal alması da mümkündür. Abi ve ablalarının mesleklerinden memnun olmadığını gören öğrencilerin, gördükleri doğrultusunda o mesleklere karşı olumsuz algı geliştirmeleri de beklenebilmektedir.

Akranlarının bir mesleğe bakış açısı da bir öğrencinin, o mesleğin seçilebilir veya seçilemez olduğu yönünde bir algı geliştirmesinde etkili olabilmektedir. Aynı zamanda

öğrenciler, öğretmenlerinin onlara yönelik yaptığı yorumlardan yola çıkarak ya da mesleklere yönelik verdikleri tavsiyelerden yararlanarak bir mesleğe yakınlaşabilmekte veya uzaklaşabilmektedirler. Algının oluşmasında gözlem de çok önemlidir. Örneğin; Öğretmenlik mesleğini direkt olarak kendi öğretmenlerinden gözlemleyen öğrencilerin, öğretmenliğe karşı algıları da bu aşamada oluşabilmektedir. Türkiye’de bu algı özellikle son yıllarda olumsuz olmaya başlamıştır.

Ailesinden birinin geçirdiği bir rahatsızlık, maruz kaldığı bir adaletsizlik, rol model aldığı bir kişi, minnet duygusu taşıdığı biri dolayısıyla bir mesleğe karşı olumlu algılar oluşturarak o mesleği tercih etmeye yönelmek de meslek tercihi aşamasındaki öğrencilerde sıkça görülmektedir. Son yıllarda meslek algısını etkileyen en önemli etkenlerin başında ise sosyal medya gelmektedir. Etkileşim anlamında ve yeni meslek alanları oluşturması noktasında meslek tercihlerini ve algılarını çok fazla değiştiren ve dönüştüren bir faktör haline gelmiştir. Hatta okula ve çalışma anlayışına karşı mevcut olan algıları bile etkileyen sosyal medya platformları, algı yönetimi ve tercih yönlendirmesini çok iyi bir şekilde yapmaktadırlar. Sosyal medya aracılığıyla yapılan işler, sunulan imkânlar ve göz önünde yaşanan hayatlar, daha basit ve kolay olana yönlendirerek meslek algısını da o yöne çekmektedir.

Bir bireyin herhangi bir konuda tercih yapabilmesi ya da başka bir ifadeyle sağlıklı karar verebilmesi için ne istediğini ve istediğini elde edebilmek için sahip olduğu koşulları bilmesi gereklidir. Dolayısıyla lise düzeyinde bulunan meslek tercih sürecindeki öğrenciler, alan seçimi gibi önemli bir süreçte pek çok problem yaşamakta ve karar verme aşamalarında uzman desteklere ihtiyaç duymaktadırlar. Buna karşın çoğunlukla tatmin edici bir destekle karşılaşamadıkları da görülmektedir. Bu durum meslek algısına, tercihi ve kariyer planlamalarına doğrudan etki etmektedir. Eğitimli bireylerin kariyerlerine dair kariyerlerine yönelik algıları ve meslek tercihleri lise düzeyinde yaptıkları alan seçimi ile başlayarak sonraki dönemlerde bu alan üzerinde şekillenmektedir. Lise de başarı düzeyi yüksek olan öğrenciler ise genelde fen bilimleri alanlarını seçmektedirler (Kumaş, 2021: 782). Bu durum yukarıda bahsedilen, meslek algılarını oluşturan faktörlerden etkilenmektedir. Toplumun çalışma hayatına dair gözlemleri ve çıkarımları fen bilimleri alanlarını çalışma hayatı içerisinde daha nitelikli oldu yönündedir. Bireylerin de meslek tercihi sürecinde ve alan seçimi konusunda sosyal bilimler alanlarına yönelmek istemeleri bu toplumsal algıdan kaynaklanmaktadır. Türkiye’de toplumun geneli fen bilimleri alanlarının maddi anlamda daha rahat bir hayat

imkânı sunuyor olması nedeniyle bu alanların nitelikli ve seçilebilir alanlar olduğunu düşünmektedirler. Ekonomi temelli bu yaklaşım neticesinde meslek tercihi sürecindeki öğrencilerin sosyal bilimlere yönelik algıları, sosyal bilim alanlarının mesleklerine bakış açıları ve meslek tercihleri önemli derecede olumsuz etkilenmektedir.

Algıların tercihleri etkilediği inkâr edilemez bir gerçektir. Meslek tercih sürecinde, bu sürece gelene kadar edinilmiş algılar etkilidir. Alan seçiminden çalışmaya hayatına katılma sürecine kadar olan zamanda algıları ve tercihleri etkileyen faktörler Türk eğitim sisteminde ve çalışma hayatında ekonomi temelli yönlendirmeler yapmaları dolayısıyla sağlıklı sonuçlar doğurmamakta ve dengesizliklere, eşitsizliklere, tabakalar arası uçurumların giderek büyümesine neden olmaktadır. Ortaya çıkan sonuçlar nedenleri yinelemekte, nedenler ise tekrarlayan bir döngüyle mevcut sorunları derinleştirmektedir.

Çalışma katılan bazı öğrencilerin meslek algılarının nasıl oluştuğuna yönelik yorumları bir sonraki başlık olan meslek seçimini belirleyen faktörler kısmındaki yorumlarında net bir şekilde görülmektedir. Öğrenciler hangi meslekleri seçerken nelere dikkat ettiklerinden bahsederken, aynı zamanda da o mesleğe yönelik algılarının nasıl oluştuğundan da bahsetmektedir. Çünkü meslek tercih süreci, öncesinde oluşan meslek algıları ile birlikte şekillenmektedir.

6.3.2. Meslek Seçimini Belirleyen Faktörlere Yönelik Görüşler

İnsanlar hayatları boyunca bazı kararlar vererek seçimler yapmaktadırlar. Yapılan bu seçimler arasında en önemlilerinden biri de meslek seçimidir. Birey meslek seçimini yaparken sosyal, psikolojik, ekonomik birçok faktörden etkilenebilmektedir (Soysal ve Arıcıoğulları, 2021: 2139). Meslek seçimi üzerine yapılmış araştırmalarda da göze çarpan aile, çevre ve ekonomi faktörleri, bu araştırmada da katılımcıların, genel çerçevede meslek seçimini etkileyen faktörler sorusuna benzer cevapları vermeleriyle noktalanmıştır. Araştırmanın konusu olan, çalışma hayatı ekonomik koşulların meslek tercihlerine ne derecede etki ettiği problemi, 24 katılımcıdan 17'sinin “Meslek Seçimi Belirleyen Faktörler Nelerdir?” sorusuna “Ekonomi” cevabını vermesi dolayısıyla gözler önüne serilmiştir. Katılımcı öğrencilerin cevaplarından anlaşıldığı üzere ekonomi faktörü meslek seçiminde hayli baskın bir role sahiptir. Nitekim farklı birçok cevap vermelerine ve kategoriler oluşturmalarına karşın, ortaya koydukları bütün faktörleri ekonomi ile temellendirme ihtiyacı hissetmeleri, kişisel isteklerinin dahi mevcut ekonomik koşullar

ve bu koşullarda ortaya çıkan sorunlar çerçevesinde şekillenerek ilerlediğini net bir şekilde göstermektedir.

Bazı öğrenciler mevcut durumlarından çok daha iyisini isterken, bazıları ise asgari ücreti baz alarak çok daha üzerinde bir ücret beklentisi olduğunu belirtmiştir. Hem üst sınıflarda yerlerini almak isteyip hem de ülkenin ekonomik durumunu göz önünde bulundurarak bir beklenti oluşturmaya çabalayan öğrenciler hem alan seçimlerini hem meslek tercihlerini hem de meslekten bekledikleri maddi geliri bu doğrultuda ayarlamaktadır.

“ Yani ailem hiç baskı yamıyor yani. Mutlu olacağınız mesleği seçin bizim için yeterli diyor. Her türlü destek olur diyor. Burada biraz çevre devreye giriyor olabilir bir de kendim çok baskılıyorum bence ben kendim diyorum ki asgari maaşla bir işe giremezsin yani yaşayamazsın, senin standartların çok yüksek. Yani çünkü ben şöyle bir kızım, boş zamanlarımda bile, pahalı, lüks evlere bakarım, lüks arabalara bakarım. Ben çok bu taraflara kayan bir insanım o yüzden kendimi de bu konuda çok baskılıyorum” (K3).

“Şimdi bu yaşadığın ülkeye ve çevre koşullarına bağlı. Hayalindeki meslek, sevmediğin meslek diye sorgulayamıyoruz maalesef. Şimdi diyelim ki ben müzik okumayı çok istiyordum. Zamanında Corona olmasa İngiltere’ye falan da gitme planım vardı. Ne oldu? Corona girdi hepsi iptal oldu. Yani dediğim gibi müzik okumak istiyorsan okursun ama çok riskli. Aynı şekilde konservatuarda profesör olman lazım ve parasız bir şekilde doçent olana kadar sadece staj yapman lazım. Bununla da idare etmesi zor çünkü 30-40 yaşına kadar okuyorsun sadece. 30-40 yaşına kadar da kendini bir şekilde idare etmen gerekiyor, bunun da nedeni part-time işlerde çalışman lazım ve az maaşla çalışman lazım. Bu da çok çok zora sokacak hayatını. Tamamen ekonomik manda bakarız” (K5).

“İnsanın yaşadığı çevre, mesela benim bir ablam var hemşire, hatta fen lisesinde çalışıyor şuan, o ablama ben çok özenirdim. Birisine şey yaparken, birisi bir şey yaparken mesela ben çok özenirim. Çevreden ister istemez etkileniyoruz. Mesela geçen yıl işlemiştik, Atatürk komşusunun oğlunu asker kıyafetleriyle görünce özenmiş ya hani, bende özeniyordum. Bir hastaneye gidince hemen doktorla konuşurdum, doktor olmak çok mu zor? Bende doktor olmak istiyorum falan. Çevre insanı bir şekilde etkiliyor. Yani ekonomide var ama beni çevre de etkiledi” (K9).

“Ekonomik anlamda geçim tabi çok zor. Hani aldığın maaş her şeyi karşılayamayabiliyor. O yüzden tabi ki onu da düşünmek gerekiyor meslek seçiminde” (K10). “Aile kaygısı, aile tercihleri olabilir. Tabi ki bunu çok dikkatte almamak gerekiyor çünkü kendi ilgi ve yeteneklerimizi baz almak lazım. Ekonomik şartlar, Türkiye’deki insanların ya da akrabalarımızın bize karşı görüşleri. Yani bunlar açısından önem arz ediyor” (K12).

“Yani, ilgi alanı, mutlu olacağı mesleği seçmesi mantıklı ama en önde tutulması gereken ekonomik sebepler yani. Az maaş alan, asgari ücret alan bir meslek çok tercih edilmez diye düşünüyorum” (A1).

“İlk başta yeteneklerimiz, ilgi alanlarımız, daha sonrada gelir açısından... Asgari ücretten fazlası olması” (A2).

“Şöyle şuan ilgi yeteneklerim tabi ki de ve tabi ki de maddi kazanç. Bunları herkes söylemiştir olmazsa olmaz. İleride nasıl yaşamak istediğime göre, neler yapmak istediğime göre şekilleniyor tabi ki de meslek seçimim. İleride daha çok gezebileceğim aslında, rahat, yeni yerler keşfedebileceğim farklı kültürlerden insanlarla tanışabileceğim bir meslek istiyorum. Maddi gelirinin de yüksek olmasını istiyorum” (A3).

“O mesleği yaparken aldığı zevk mesela isteyerek yapması olabilir. Maddi gelir olabilir. Geliri yüksekse isteyebilir o mesleği” (A8).

Türkiye, 1960’lı yıllardan bu yana çoğu dönemde görülen yüksek işsizlik oranlarıyla mücadele etmektedir. Özellikle 1980’li yıllardan sonra hızlanan teknolojik gelişmeler ve küreselleşme ile işsizlik daha da artmış ve 1990’lı yıllara gelindiğinde evrensel ölçülerin üstüne çıkmıştır. 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz ile daha da derinleşen işsizlik, kriz sonrasında toparlanan ekonominin aksine daha yavaş ve sınırlı kalan istihdamdaki düzelme neticesinde toparlanamamıştır. Nüfusun hızla artması, eğitim politikalarında yaşanan sorunlar, siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar sorunun giderek ağırlaşmasına neden olmuştur (Ay, 2012: 322). Türkiye’de çalışma hayatı sorunlarından biri olan istihdam edilebilirlik katılımcı öğrencilerin de ele aldığı bir faktör olarak görülmektedir. *“Ekonomi, Puanlar, üniversite seçimi, iş bulma şeyi...” (K11).*

“Öncelikle iş bulma oranı, ne kadar iş bulabilirim? Atanabilir miyim? Ve mesleği yapmaya başladıktan sonra kendime ne kadar vakit ayırabilirim? Ve sevmem önemli açıkçası mesleği, sevmek, severek yapmak gerekiyor diye düşünüyorum” (A10).

Bu cevaplar, araştırmanın 1. Bölümünün 5.1 Başlığı olan “Türkiye’de Orta Öğretimde Meslek Tercihi Meselesi” başlığı altında bahsedilen faktörlerin meslek seçiminde etkili olduğunu göstermiştir. Bunun yanı sıra yine aynı başlıkta yapılan, “Başarılı öğrenciler, sosyo-ekonomik, başarılı olmayan öğrenciler ise yalnızca ekonomik kazanç elde edebilecekleri alanlara yönelmekte ve seçenekler buna göre sınırlandırılmaktadır. Dolayısıyla, daraltılmış seçeneklerden doğan tercihler, kuşaktan kuşağa aktarılan ekonomik ve buna bağlantılı bir takım sosyal sorunları da beraberinde getirerek içinden çıkılmaz bir kısır döngüye neden olmaktadır.” Tespiti katılımcıların cevapları doğrultusunda doğrulanmıştır.

6.3.3. Meslek Seçme Kriterlerine Yönelik Kişisel Görüşler

Meslek seçimini etkileyen ana faktörlerin yanında kişilerin seçecekleri meslek özelinde de bir takım kriterleri olabilmektedir. Bu kriterler meslek seçimini etkileyen faktörlerle bağlantılı olmakla birlikte, katılımcıların istediği mesleğe bakış açısına göre farklılıklar göstermektedir. Ağırlıklı olarak yetenek, ilgiler ve maddi gelir etrafında şekillenen bu bakış açıları, yapılmak istenenler ve yapılabilenler arasında oluşan istekleri ve görüşleri içerirken, Türkiye’nin sosyolojik, ekonomik ve çalışma hayatı yapısına ve sorunlarına dair bilgiler vermektedir.

“Mesela benim, ben normalde hastaneye girebilen bir insan değilim ama bunun üzerine gittikçe aşabildiğimi görüyorum. Bu yüzden de hani daha fazla üzerine gideyim ki tıp okumak istiyorum hani bu alanda” (K2). K2 Katılımcısının verdiği cevapta görüldüğü üzere hastanede bulunmaktan dahi çekinirken toplumda prestijli kabul edilen ve iyi bir gelire sahip olan bir meslek olması dolayısıyla doktorluğu tercih etmiş ve korkularının üzerine gidebilmeyi meslek seçme aşamasında, prestij ve maddi gelir temelinde kendisine kişisel bir kriter olarak belirlemiştir.

K3 ve K4 Katılımcıları ise sosyal çevre ve ilgi alanlarını kriter olarak ele almıştır. Aslında bakıldığında meslek seçiminde ekonomiden önce ele alınması gereken iki faktör olan çevre ve ilgi faktörleri çok az öğrenci tarafından önceliklendirildiği gibi birçoğu tarafında da çalışma hayatı sorunları ve ekonomik beklentilerin gölgesinde değerlendirilmektedir.

“Yani, düzenli bir hayatım olsun istiyorum mesela gezmeli bir şey olmasın, çok istemem galiba. Bir de sosyal hayatım olsun istiyorum, hani böyle direkt kendimi o işe

kapatmayayım. Arkadaşlarım olsun, yani o işteki arkadaşlarım olsun böyle şeyler de istiyorum” (K3).

“İlgi alanlarım, çevremde özendiğim birisi varsa belki o olabilir. Doktor olmak istiyorum. İnsanlara yardım etmeyi seviyorum. Ekonomikten ziyade birazcık daha ilgimi çekiyor bu alanlar. Hani, merak ediyorum, o yüzden böyle düşünüyorum” (K4).

K5 Katılımcısı iş bulma olanağı ve maddi olanaklarını düşünerek geleceğin mesleklerini seçiyor olması ve seçiminin ilerleyen süreçlerdeki koşul ve ihtiyaçlara göre değişkenlik gösterebileceğini vurgulaması globalleşme, istihdam sorunları, mesleki değişim ve ekonomi gibi önemli sosyolojik konu ve sorunların çalışma hayatına yansımaları olarak karşımıza çıkmaktadır. *“Ya dediğim gibi, şuana kadar başta da anlattığım gibi çoğunlukla bilgisayar mühendisleri ve aynı şekilde donanımcılar bilgisayarları yönetmeye başlayacaklar. Bilgisayarlarında kontrolleri var. Onların zaten ne kadar büyüdükçe kontrolleri daha zor olmaya başladı. O yüzden ilerde bunlara ihtiyaç olur ama bizden sonraki nesilde de onlara ihtiyaç olmayacak, onlar demode olacak yani artık, kullanılmaz işler olarak kalacaklar. O yüzden şu anlık bunları tercih ederim gibi geliyor” (K5).*

K6, K7, K8 ve K9 katılımcıları meslek seçiminde ilgi, yetenek, ekonomi, çok yönlülük gibi kriterleri dikkate almıştır. *“Ben şuan endüstri mühendisliği okumak istiyorum. Genel olarak her şeyde biraz biraz çalışabilir. Yani ilerisi çok açık bir meslek olduğu için ve yüksek lisans olarak da işletme yapmak istiyorum. İyi bir şekilde yükselerek çalışmak için. Yönetim şeklinde daha çok çalışmak için. Burada kendimi mutlu hissedeceğimi düşünüyorum o yüzden İleriki hayatımdaki rahatlık maddi olarak, manevi olarak da o işi sürekli severek yapabileceğim bir şey olmasına çok dikkat ettim” (K6).* *“Ekonomik, hem de ilgi alanım olan bir şey olsun. Yapabileceğim bir şey olsun” (K7).* *“Eğer bence parası iyiye bir de ben seviyorsa mükemmel meslek. Benim için bu, ben seviyorum, parası da güzel olunca bunlar o mesleği seçmem için yeterli” (K8).* *“Mesela daha çok ilgi alanım benim kriterlerimi çok fazla şey yapıyor. Ben biyolojik ve pozitif bilimler alanında ilgim olduğu için birazcık da doktorluk alanı ilgimi çekiyor. İnsan anatomisi, insanlara yardım edebilmek” (K10).*

Yine bir önceki bölümde yer alan meslek hayatı sorunlarından biri olan şiddet sorunu, K12 katılımcısı tarafından bir meslek seçme veya yönlendirme kriteri olarak ele alınmış ve katılımcının “Toplumsal Farkındalık” isteğine karşın “Beyin Göçü” ne teşvik

edilerek Türkiye'deki çalışma hayatı sorunları, ekonomik geliri yüksek bir meslek olmasına rağmen doktorluk mesleğinin de Türkiye'de yapılabilirliğini tartışmaya açmıştır. *“Benim kriterlerim tıp alanında. Tıp alanını seçmek istiyorum yani çünkü doktorlarımızın artık, yani onlara biraz daha saygı gösterilmesi gerektiğini, onların ne kadar çok emek verdiğini aşılamam lazım. Mesela çevremden de şöyle duyumlar alıyorum, doktor olursan Türkiye’de kalma, Türkiye’de doktorlara değer verilmiyor burada ezilirsin gibi duyumalar alıyorum. Bunlar beni tercih hayatımda etkileyebilir”* (K12). *“Benim yeteneklerim biraz daha resim ağırlıklı. O yüzden ilgi alanım o yönde o yüzden ben o mesleği seçtim. Yani, ilgi alanı, mutlu olacağı mesleği seçmesi mantıklı ama en önde tutulması gereken ekonomik sebepler yani. Az maaş alan, asgari ücret alan bir meslek çok tercih edilmez diye düşünüyorum”* (A1).

A3 Katılımcısının mesleğe dair görüşlerinde ise yurt dışına gitme isteğinin ülke koşulları ve toplumsal kabuller sonucunda olduğu görülmektedir. Batı çizgisinde gelişen bir dünyada, Avrupa toplumlarına karşı oluşan “gelişmiş toplum” anlayışına karşılık olarak toplumumuza yerleşen anlayışlar dolayısıyla kişilerin meslek tercihleri ve bununla birlikte toplumun kültür yapısı ve değer sistemleri de çeşitli değişimler yaşamaktadır. En iyiye dair tüm kavram ve inanışlar ülke dışına çıkarılarak başka toplumlara atfedilirken, meslek, çalışma ve eğitim de toplumların temel taşları olarak bu durumdan etkilenmektedirler. Çalışma hayatındaki ekonomik ve sosyal sorunlara çözüm bulmak yerine çözüm konusunda daha başarılı olan sistemlerin övülmesi ve o sistemlere dâhil olmuş olanların tercih edilmesi durumu meslek seçimi yapacak olan hiçbir bireyin gözünden kaçamamaktadır. *“Şuan sadece dil bölümünden ilerlemek istiyorum. Dil bölümünden ilerledikten sonrasında aslında üniversite olarak Almanya belki olabilir diye düşündüm. Üniversiteyi aslında Türkiye’de çok fazla tercih edeceğimi düşünmüyorum. Edersem de yine büyük ihtimalle dil bölümünde olsam bile Erasmus faaliyetlerine katılıp, gezip oradan sonra kendimi farklı alanlarda geliştirip büyük ihtimalle ya yurt dışına tamamen yaşamak değil de yüksek lisansımı falan yurt dışında tamamlamak istiyorum. Çünkü şöyle bir şey fark ettim, Türkiye’de ne kadar iyi bir üniversitede okursan oku, sanki yurt dışında herhangi üniversite okusan insanlar seni, bak yurt dışından gelmiş Almanya’dan gelmiş, o zaman seni alalım diye bir algı olduğu için şuanda, o yüzden eğitim hayatımı yurt dışında tamamlayıp, sonrasında da Türkiye’de meslek sahibi olabilirim diye düşünüyorum”* (A3).

Sayısal Alanın en yüksek bölümü olması kriteri de yine ilgi kriterinin süzgecinden geçirilerek, toplumsal kabulleri, ekonomik faktörleri temel alarak oluşturulmuştur. *“ben aslında tıp istiyordum. Ben hastane sevmiyorum ama çok korkuyorum. Sayısal bölümde de sadece mühendislik güzel tıptan başka. Bir de tıptan yüksek bölümleri de var mühendisliğin. O yüzden istedim yani”* (A6). Ayrıca, A7, A8, A9 katılımcıları da maddi gelir kriterine yoğunlaşarak meslek seçimlerinde önceliklerinin kazanacakları maaş miktarı olduğunu ifade etmişlerdir. Türkiye’nin toplumsal ve kültürel yapısında oluşan kalıplaşmış düşüncelerle, ekonomik koşulların birleşmesi noktasında öğrencilerin kendini meslekleriyle var etme çabası meslek seçme kriterlerine yansımaktadır.

6.3.4. Saygınlık ve Başarı Kelimelerinin Neyi İfade Ettiğine Yönelik Görüşler

TDK sözlükte başarı: Başarmak işi, muvaffakiyet olarak tanımlanırken, saygınlık: Saygı görme, değerli, güvenilir olma durumu; haysiyet, itibar, izzetüikbal, prestij olarak tanımlanmıştır. Çalışma hayatının genelinde veya özel olarak meslek gruplarında, saygınlık ve başarı kavramları önemli bir yere sahiptir. Çünkü saygınlık ve başarı toplumsal statü, rol, ekonomik koşullar, arkadaş, aile, akraba ilişkileri, psikolojik süreçler vb. topluluk içinde yaşayan her insanı ilgilendiren faktörler üzerinde etkili olabileceği için, insan hayatını önemli ölçüde etkileyen çalışma hayatı ve meslek seçimi üzerine yapılan bu araştırmada da konuşulması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcılara başarı ve saygınlık kelimelerinin onlara neyi ifade ettiği sorulmuş, çok çeşitli cevaplar alınmıştır. Ağırlıklı olarak sosyal statü, tanınırlık ve övgü gibi kelimeleri ifade ettiği söylenmekle birlikte öznelletirmeye çok açık kelimeler olmaları dolayısıyla her katılımcı kendi hayatı, istekleri, ailesi ve çevresine göre yorumlar yapmıştır. Bu durum genel geçer değerlendirmeler yapmayı zorlaştırırsa da, alınan cevaplar meslek seçimine etki eden faktörler ve meslek seçerken dikkate alınan kriterleri destekler nitelikte olmuştur.

Örnek olarak, K3 katılımcısı başarının ve yükselmenin saygınlık ve ekonomik gelir sağlayacağını düşünürken, K4 ve A6 katılımcıları tanınırlık olarak ele almıştır. Saygınlık ve başarının kendilerine yüksek bir statü sağlayacağı ve bu statünün de ekonomi temelli olarak belirlenmiş toplumsal sınıflarda üst sınıfa çıkmayı kolaylaştıracağı beklentisi vardır. Tanınırlık ise küreselleşen ve her şeye, herkese kolaylıkla ulaşılabilen günümüz dünyasında, isteniyor olması normal karşılanabilecek bir kriterdir. Tanınırlığın maddi anlamda da manevi anlamda da kazanç sağlayacağı gençler

arasında çok yaygın olarak kabul görmektedir. Dolayısıyla saygınlık ve başarı kavramları onlar için hem para hem tanınırlık anlamına gelebilmektedir.

“Çok güzel. Gurur, mutluluk, yani çok güzel hisler özellikle mesela böyle bir ödev ya da sınavda birinci olmak falan çok güzel bir duygu. Diyorsun ki hani başardım, yapabiliyorum, demek ki emeklerimin karşılığını alıyorum. Sırf o duygu için bile, o anlık gelen mutluluk hissi için bile yani çalışırım. Yani hani bir işte en iyi noktaya geleyim yani çıkayım çıkayım çıkayım, orada zaten para da gelir saygınlık da gelir yani hani olduğum yerde durmak istemiyorum ben bir meslekte hep yükselmek yükselmek yükselmek istiyorum sürekli” (K3). “İyi bir yere gelirsem herkes beni tanır” (K4).

K5, İyi olunan konuyu bulmak için çabalamak ve sevdiği işte en iyisi olmak için uğraşmanın hayatının diğer alanlarını da etkilediğini ifade etmiştir. *“İşte başarılı olmak, sevdiğin işte yapabileceğin en iyi şeydir. Çünkü her insanın dünyada en iyi olduğu bir konu vardır. Ama onu bulması zordur. Onu bulana kadar da çabalayacak. Dediğim gibi bu da diğer şeyleri etkiliyor” (K5).*

Ne yazık ki Türkiye şartlarında bu düşüncüyü destekleyen çok kişi olmasına rağmen pratikte bunun ortaya koyulamaması veya gerçekleştirilmeye çabalanmaması çalışma hayatındaki sorunların derinleşmesine sebep olmaktadır. Durumu kabullenerek öğrenilmiş bir çaresizlikle, daha saygın, daha başarılı ve daha zengin olmaya çalışarak çalışma hayatı sorunlarına karşı bireysel bir çözüm geliştirmeye çabalamaktadırlar.

Başarının tek bir alanda değil her alanda düşünülmesi gerektiğini ifade eden K8 katılımcısına göre başarı, saygınlığın sağlayıcısı olarak görülmektedir. *“Bence başarı mesela illa dersler ya da meslek olarak ya da para kazanma olarak değil de, mesela bir spor dalında olan başarı da benim için bir başarıdır. Derslerle mesela iyi bir yer kazanırsın bu da benim için bir başarıdır. Saygınlık da, ya bence başarı saygınlığı da getirir devamında. Eğer başarılıysan saygınlık olur. Yani olmalı” (K8).*

Aynı şekilde A3 de görecelilikten bahsetmiştir. Her insanın kendine ait alanlarda elde ettikleri çeşitli başarılar vardır. Başarının yalnızca akademik başarı olarak ele alınması eğitimin her kademesinde ayrı bir baskı oluşmasına neden olmaktadır. Karakter gelişiminde çok önemli bir yeri olan eğitimin bu işlevini göz ardı ederek meslek kazandırma işlevi göz önüne alındığında elde edilecek başarılar huzursuz toplumlara ve ülkenin sorunlarına yenilerini ekleyen bireysel zenginliklere yol açma potansiyeli taşımaktadırlar. *“Şöyle, başarı bence göreceli bir konu yani sadece akademik başarı da*

başarı, normal sosyal hatta da iyi olsan o da bir başarı. O yüzden başarı benim için çok göreceli. Mesela bir kadın evlendikten sonra eğer iyi bir aile kurabildiyse bence bu da başarı, iyi bir üniversite okuyup iyi bir yere gelmiş, şirket sahibi olmuş insan da bu benim için de başarı. İkisi de başarıya giriyor” (A3).

K9, Başarıyla birlikte gelen övgünün sağladığı motivasyonu hayatında harekete geçirici bir güç olarak kullandığını örneklerle anlatmıştır. Saygınlık ve başarı kelimelerini bir şeyleri kazanmak üzerine konumlandıran bireylerin hedeflerinin de bu amaçla yükselmesi meslek seçimi aşamasında en yükseğe ulaşmaya programlayan itici bir güç sağlamaktadır. *“Hani benim hayatımın en önemli şeyi bir ailem, iki başarı ve saygınlığım öyle söyleyeyim. Benim için gerçekten çok önemli. Yaptı, Başardı demeleri bana gerçekten hani gurur veriyor. Bir şeyin ödülünden çok, hani ödüllü yarışmalar oluyor. Ben eskiden okulumda sürekli birinci oluyordum. Yaptı, başardı, yine yaptı demeleri bana o şeyin ödülünden daha çok iyi geliyordu. Mesela birisi ya bu soruyu yapamadın mı? Bunu yapamadın mı? Deyince ben gerçekten üzülüyordum. O soru basitte olsa ben onu artık yapamazdım. Ama birisi hadi yaptın, hadi başardın, sen neleri başardın ya bunu da yaparsın dediği zaman ben gerçekten hani çok rahatlıyorum. O dünyanın en zor sorusuysa bile onu çözebiliyorum. Bu konuda ailem bana çok destek oldu. Sen yaparsın, sen edersin, sen neleri atlattın, sen ne yaptın bu ne falan. Çok önemli benim için” (K9).* A1 de benzer bir şekilde ifade etmiştir. *“Ben küçüklükten beri hep böyle birinci olmak, ikinci olmak, gözler önünde alkış tutulmak, akrabalar vs. başarılı bulunmak istemişimdir yani” (A1).*

Saygınlık, topluma yansıtılan saygının sonucu olarak da değerlendirilebilmektedir. Bir meslek grubunda meslektaşların arasında tercih edilen olmak ve saygın bir yer edinmek bunun sonucunda ise daha fazla maddi gelir elde edebilmek, görmek istenilen saygının karşıya da yansıtıldığı durumda mümkün olabilecektir. *“Meslek anlamında saygınlık, karşımızdaki kişiye, örnek olarak hasta olsun olabildiğince saygılı olarak davranmamız lazım ki bu her meslekte, esnaflıkta da olsun karşımızdaki kişiye saygılı davranmamız lazım” (K12).* Ayrıca A8 Ülkeyi Savunmak, A9 Gelişim, İş Performansı, Hiyerarşi, A11 ise Kitlese Etki üzerinden Saygınlık ve Başarı kelimelerini yorumlamışlardır.

6.3.5. Meslek Seçiminiz Kendi Tercihiniz Mi? Çevresel Faktörleri Mi? Sorularına Yönelik Görüşler

Bireyler, birçok ülkede eğitim sisteminin bir gereği olarak henüz 20’li yaşlarına gelmeden meslek tercihi yapmak durumunda kalmakta ve meslek tercihine giden süreçte belirli faktörler çerçevesinde kararlar almaktadırlar. Hayatlarının büyük bir bölümü kapsayan çalışma hayatı içinde yer alacakları mesleği belirlemek bireyler için oldukça önemlidir. Tercih edilecek mesleğin, bireyin ilgilerine, yeteneklerine, ailelerinin sosyo-ekonomik durumuna ve yaşam tarzına uygun meslekler olmasına dikkat edilmesi gerekmektedir. Bireylerin meslek seçerken dikkate alması gereken birden fazla faktör vardır. Psikolojik ve sosyal faktörler olarak ayrılan bu faktörler birlikte dikkate alınarak kişinin kendisine en doğru şekilde uyarlamasıyla meslek seçiminde doğru sonuçları verebilecektir (Sosyal ve Arıcıoğulları, 2021: 2140).

Meslek seçimlerini kendi tercihleri doğrultusunda mı? Çevresel faktörler dolayısıyla mı? Belirledikleri sorusu sorulan katılımcılardan 11’i çevresel faktörler derken, 13’ü kendi tercihleri doğrultusunda seçim yaptıklarını söylemişlerdir. Burada bahsedilen çevresel faktörler, katılımcılar tarafından yakın çevrede görülerek örnek alınan veya fikir alınan meslek gruplarına dâhil olan akrabalar, komşular, aile dostları, öğretmenler vb. Bir diğer çevresel faktör ise toplumsal ve yakın çevreden gelen kalıplaşmış meslek anlayışı üzerinden dayatılan baskılardır.

K3, K5, K6, K10, A1, A10 katılımcıları, çevresel faktörleri bu tür baskıları çevrelerinde sıkça gördüklerini söylemişlerdir. *“Ya var öyle akrabalarda dar düşünceli olanlar var hani diyorlar ki, ya tıptan başka meslek mi olur şu Türkiye’de falan diyorlar hani var öyle şeyeler ama ben hiç hani”* (K3).

“Yok. Ailem etkilemiyor, çevremde etkilemiyor ama çevremden söyleyen çok mesela o iş yapılır mı çok riskli falan filan. Riskli mi riskli. Mesela bilgisayar mühendisi olduktan sonra benim zamanımda bilgisayar mühendisi çok olacak. Bende o yüzden hala düşünceydim mesela yani olsam mı olmasam mı? Çünkü adım attığın yerde bilgisayar mühendisi olacak” (K5).

“Evet, bunu diyen çok, büyüklerim oldu. İşte, mühendislik ne tıp oku falan daha iyi yerlere gelirsın daha çok kazanırsın falan diye ama ben zaten çok iyi üniversiteleri kazanmak istediğim için, hedeflerim o yönde olduğu için bir sıkıntı çekeceğimi de

düşünmüyorum. Bir de ilgi alanım da daha çok bu yönde olduğu için, tıp gibi şeylerde ilgi alanıma girmediği için onu seçmek istedim” (K6).

“Çevre tabi ki mutlaka bir tepki veriyor ama mesela ben öğretmen olmak istediğim zamanlar, öğretmen atamaları hiç yok öğretmen olma. Hani zaten öğretmen olup da alacağın parayı çok daha fazla alabilirsin başka bir meslekte falan. Öyle diyen çok fazla oldu” (K10).

“Şöyle ben, pek çevrem etkilemedi yani tam karşıt oldu onlar bende biraz inatçı olduğum için onlara karşı da şey var. Bir de sosyal medya da falan gördüğüm kadarıyla çiziyordum zaten resim küçükken de. O yüzden güzel gelmeye başladı, huzur vermeye başladı bende o mesleği seçtim yani resim dalında” (A1).

“Ben en yakın olanlardan ailemden bahsedeyim. Benim ailem, sağlık alanında okumamı istediler, tıp istediler ama ben hukuk istediğimi söyledim zaten baştan beri de söylüyorum onlara. Pek istemediler açıkçası ama ben istedim ve yani pek de engelleyemediler” (A10).

Bu baskıların yanında K4 ve A3 katılımcıları da ailelerinden destek görerek kendi tercihlerini uyguladıklarını ifade etmişlerdir. “Öyle bir şey yok. Hani, benim ilgi alanlarım ve seçmek istediğim şeye katılıyorlar. Eğer ilgi duyuyorsam bana katılıyorlar yani, destek de verirler” (K4).

“Şöyle, annemgil falan hep destekler beni bu konuda, zaten şöyle bir şey var desteklemeseler bile kafama koyduğumu yaparım ve zaten inandığım şeyin de olacağını düşünürüm. O yüzden ben çevremdeki insanlara pek de kulak asmıyorum yani. Ne yapmak istersem onu yapıyorum. Çünkü mutsuz olduğum bir işte ne kadar iyi bir yere gelirsem geleyim alacağım verim sıfır ama mutlu olduğum bir işte, belki Türkiye’de imkânsız olarak görünse bile gerçekten çok iyi yerlere getirip, çok iyi bir şekilde işimi yapabilirim” (A3).

Çevresel anlamda bir baskı görmemekle birlikte, çevrelerinde bulunan insanların yaptıkları mesleklerden etkilenecek meslek seçme veya alternatif meslekler bulma aşamalarında da çevresel faktörlerin etkili olduğu söylenebilmektedir. “Teyzem Mimar mesela onunla gidiyorum arada o çizerken bende izliyorum mesela. Nedense hoşuma gidiyor öyle şeyleri yapmakta” (A9).

“Benim annem aynı zamanda hem din kültürü öğretmeni hem kod yazıyor, bilgisayar öğretmeni. Hani derslerine de giriyordu. O derslere girerken bende

dinliyordum. Bir o etken var. Sonra benim amcam da aynı şekilde yazılımcı ondan görünce baya bir etkilendim” (A11).

6.3.6. Bir Mesleğin Maddi Ve Manevi Kazanımlarına Yönelik Görüşler

Bir mesleğin insanlara sağladığı maddi ve manevi bir takım imkânlar vardır. Katılımcılara “Maddi Ve Manevi Kazanımlar Nelerdir?” sorusu yöneltildiğinde çoğunluğu maddi olarak “yüksek bir gelir” manevi anlamda ise “iyi bir sosyal çevre” kazandırdığını söylemişlerdir. Araştırmanın 2. Bölümünün sonunda da bahsedilen sosyal statü algısı (Kazanılan statüler) ve dikey hareketlilik isteği de mesleğin maddi ve manevi yönlerine yönelik beklentiler olarak değerlendirilebilmektedir. Türkiye’ye şartlarında yüksek statü sahibi olabilmek, içine doğduğu sosyal çevreden daha üst bir konuma geçmek bireylerin meslek sahibi olurken sağlayacağı şartlarda dikkat ettikleri bir noktadır. Bunun yanında ailesinin mevcut ekonomik durumunun daha üzerinde bir ekonomik konum için mesleğin sağlayacağı maddi gelir de bireyler için önem arz etmektedir.

Hayatın şekillenmeye başladığı meslek seçim aşaması, toplumsal durumda kişiler için iki ana gereklilik olan maddiyat ve maneviyat alanlarının her ikisine de hitap eden bir aşamadır. Her ne kadar dengeli şekilde kazanım sağlanması birçok konuda olduğu gibi bu konuda da ideal görülse de Türkiye’de mevcut sorunlar sebebiyle maddi kazancın yüksek olmasını daha makul kabul eden kesim çoğunluğu oluşturmaktadır.

“ikisini de eşit olarak düşünüyorum ben. Kazanacağım maaşın yanında onlar da çok önemli... İlerideki bulunacağım yerler arkadaşlarım ona göre şekilleneceği için ikisi de eşit düzeyde. Saygınlığım artarsa da ekonomik anlamda yükselirim gibi” (K6). “Benim için hem akademik başarı hem sosyal başarı geliyor. Akademik başarı, iyi bir yerde kendi istediğim hayatı yaşayabilecek kadar maddi gelir elde etmek. Sosyal başarı da birçok yerden arkadaşımın olup, insanlarla iyi iletişim kurmak ya da insanlara ihtiyacı olduğunda yardım edebilmek olarak aklıma geliyor” (A3).

Maneviyatı saygınlık olarak değerlendiren K7 saygınlığın büyük oranda ekonomik gelirin sağlayıcısı olduğunu söylemiştir. Statü olarak üst bir konumda ve tanınır olmanın maddi gelir sağlama konusunda daha etkili olduğunu düşünürken, zenginliğin sağlayacağı manevi boyutu yani K7 katılımcısının ele aldığı şekilde saygınlığın daha zorlama bir üslupla ortaya koyulduğunu belirtmeye çalışmıştır. *“İşte saygınlık olursa da ekonomik şeyler kazanılabiliyor, ekonomik şey olursa da saygınlık*

zor da olsa kazanılabiliyor. Ekonominin saygınlığı getirmesi biraz daha zor o yüzden” (K7).

Benzer bir görüşle, manevi kazancı başarı olarak ele alan K9 katılımcısı, başarının maddi geliri sağladığını söylemiştir. *“Başarı Maddi olarak kazanç getirir” (K9).* Başarılı olmanın aynı zamanda tercih edilebilirliği d de getirdiği bir gerçektir. Mesleğinizi icra ederken başarılı olmanız aynı mesleğe mensup insanların arasında daha belirgin bir yerinizin olmasına olanak sağlayacaktır. Bu durumu maddi kazanç olarak değerlendiren öğrenciler meslek tercihi yapacakları süreçte bu noktayı geri plana atmamaktadır.

Daha çok tek yönlü ele alarak manevi boyuta odaklanan katılımcılar da vardır. Mutluluğun işini iyi yapabilmek için bir koşul olduğu düşünülerek manevi boyut ön plana alınmıştır. Bir kişinin işinde başarılı olması başarıyı başarı ise hem saygınlığı hem maddi kazancı artırmaktadır. *“Bence manevi açıdan daha önemli. Mutlu olmak, insanları mutlu etmek, daha sonra hani çok da bir şeye gerek yok. İlk aşamamda ön planda insanların mutluluğu, hani çok fazla şey var, bende mutlu olayım, onlar da mutlu olsun, işimi iyi yapayım” (K10).*

Katılımcıların yorumlarına bakıldığında maddi ve manevi kazanımların birbirini tamamlayan iki unsur olarak değerlendirildiği görülmektedir. 24 katılımcının genelinde de her ne kadar manevi kazançlar; iyi çevre, statü, başarı, mutluluk, itibar vb. isteseler de bunları dengeleyen hatta çoğunlukla daha ağır basan bir maddi kazanç, yani yüksek gelir isteği de göze çarpmaktadır.

6.4. MESLEK TECİH SÜRECİNİN EKONOMİK BAĞLAMI

Bu başlıkta öğrencilerin meslek tercihlerinin ekonomiyle ilişkisi ele alınacaktır. Meslek seçerken ekonomik beklentilerin ve ekonomik koşulların etkisi, ailenin tercih edilen mesleğe ekonomik açıdan yaklaşımı, maddi geliri yetersiz olan mesleklerle ilgili görüşler, geliri daha iyi olsaydı yapılabilecek meslekler, ilgi ve yeteneklerin meslek tercihine etki edip etmediği ve toplum kültürün tercihlerde etkisi ekonomik bağlamda değerlendirilecektir. Katılımcılardan, sorulan sorulara hem kendi tercihleri hem de genel koşullar üzerinden cevap vermeleri beklenmiştir. Verilen cevaplar kategorize edilerek elde edilen bulgular Tablo 4’te incelenmiştir.

Tablo 4. Meslek Seçiminin Ekonomik Bağlamına Yönelik Sorular

Tema	Alt Tema	Katılımcılar
Meslek Tercihinizin Ekonomik koşullarla ilişkisi	Eksik İstihdam	K1, K2, K5, K8
	İleriye Dönüklük	K2, K6
	Gelir tatmini	K2, K4
	Yukarı Dikey Hareketlilik	K3, A7, A8
	Yaşam Maliyeti	K7
	Alım Gücü	K7
	Maddi Gelir Riski Almama	A1, K5
	Sektör Eksikliği	K8
	Sektörel Gelir Dağılımı Adaletsizliği	K9, K10, K12, A1, A4, A5
	Eğitim Maliyetleri	K11
	Eğitim-Gelir Dengesizliği	K12
	Sayısal Alanın Maddi Değeri	A1, A3
	Yurt Dışını Önceliklendirme	A3, A12
	Kazanç Stresi	A2
	Sektör Kapalılığı	A4
	Geniş Ekonomik Faaliyet Alanı	K6
	Yöneticilik	K6
	Dengesiz İş Gücü Piyasası	A6
	Ucuz İş Gücü	A9
	Diploma Hiyerarşisi	A10
	Ekonomik Direnç	A11
Meslekten Ekonomik Beklenti	Yüksek Yaşam Standardı	K1, K4, K6, A1, A6
	Yeterli Gelir	K2, K9, K10, K11, A10, A11
	İyi Kazanç	K7, K8, K10
	Maddi rahatlık	K6, A12
	Mütevazı Hayat	K12
	Ortalamanın Üstünde Bir Hayat	A2
	Ekonomik Esneklik	A3
	Yurt Dışı Standartlarında Yaşamak	A4
	Ortalama Bir hayat	A5, A8, A9
	100-80 Bin Arası Gelir	K3
	Yatırım Olanağı	K5

Tablo 4 (Devam). Meslek Seçiminin Ekonomik Bağlamına Yönelik Sorular

Tema	Alt Tema	Katılımcılar
İlgi ve Yeteneğin Tercihde Etkisi	Etkili	K4, K9, K10, K11, A4, A10
	Etkisiz	A6, K5, K6, K8
	Düşük Etkili	K3, A7, A9
	Yüksek Etkili	K1, K2, A2, K12, A9, K7, A1, A2, A3, A5, A8, A11, A12
Meslek Tercihi İle Toplumun Kültürel ve Ekonomik Yapı İlişkisi	Görüşüm Yok	K1, K2, K4, K6, A12
	Meslekte Cinsiyetçilik	K3, A3
	Toplumsal Sınır	K3
	Gelişmekte Olan	K5
	İlişkili Değil	K7
	Gelişen Teknoloji Kültürü	K8, A1
	Fikrimi Etkilemez	K9
	Belli Mesleklere Saygı	K10
	Kalıp Meslek yargısı	K11, A7, A9, A11
	Kısıtlı Alana Odaklılık	K12
	Ataerkil Anlayış	A7
	Meslek Kalıplarında Kırılma	A2
	Kültürün Küreselleşmesi	A2
	Yeniliklere Kapalı Toplum	A3
	Sayısalıcı Tutum	A3
	Tercihlerde Etkili	A4
	Fazla Kategorizasyon	A5
Ailelerin Ekonomik Olarak Tercihe Yaklaşımı	Uzun Süren Meslek Adaptasyonu	A5
	Toplumsal Beklentiler	A6
	Meslekte Objektiflik	A8
	Okumamı İstiyorlar	K1
	Diş Hekimliği İstiyorlar	K3
	Rahat Olana Yönlendiriyorlar	K2, K12
	Diş Hekimliği İstiyorlar	K3
	Destekliyorlar	K4, K5, K9, A3, A8, A11, A12
	Tıp İstiyorlar	K6, K10, A6, A10, A12
	Bana Bıraktılar	K7
	Sayısala Yönlendirdiler	K8

Tablo 4 (Devam). Meslek Seçiminin Ekonomik Bağlamına Yönelik Sorular

Tema	Alt Tema	Katılımcılar
	Mühendislik İstiyorlar	K11
	Çok Bilinen Meslekleri Öneriyorlar	A1
	Benimle Aynı Düşünüyorlar	A2
	Onaylıyorlar	A4
	Beklentileri Orta Düzeyde	A5
	Alternatif Sunuyorlar	A7
Maddi Geliri Yeterli Olmayan Mesleklere Bakış	Düşünmedim	K1, K4, A2
	Meslek Değiştirmeli	K2, K7, A3
	Yükselmeye Çalışılmalı	K3
	Asgari Ücretli	K5, K11, A4
	Değer Görmeliler	K6
	Öncelikleri Farklı	K8
	Çaresizlik	K9
	Şartları Zorlaşıyor	K10
	İlgi Artıyor	K12
	Geliştirilmeli	A1
	Birden Fazla İş Yapılmalı	A5
	Fakirlik	A6
	Mecburiyet	A8
	Ülkeye Faydalılar	A9
	Geçim Sağlanabilmeli	A10
	Yapılması Gerekli	A11
	Bu Mesleklere Yoğunlaşılmalı	A12
Geliri Daha İyi Olsaydı Tercih Edilecek Meslek	İngilizce Öğretmenliği	K3
	İlkokul Öğretmenliği	K5
	Avukatlık	K8
	Eczacılık	K9
	Biyoloji	K11
	Ressam	A1
	Yüzücülük	A1
	Mimarlık	A3
	Hâkimlik	A4
	Öğretmenlik	A6

Tablo 4 (Devam). Meslek Seçiminin Ekonomik Bağlamına Yönelik Sorular

Tema	Alt Tema	Katılımcılar
	Matematik Öğretmenliği	A7
	Mühendislik	A8
	El Sanatları	A9
	Esnaflık	A11
	Araştırmadım	K7, A12
	Şuan Bilmiyorum	K4
	Yok	K1,K2, K6, K10, K12, A2, A5, A10

6.4.1. Meslek Tercihlerinin Ekonomik Koşullarla İlişkisine Yönelik Görüşler

Daha önceki bölümlerde katılımcılara sorulan “Çalışma Hayatı Zorlukları” ve “Meslek Seçme Kriterleri” sorularının birleştiği görüşleri içeren “Meslek Tercihlerinin Ekonomik Sorunlarla İlişkisi Nedir?” Sorusu tezin temel konusuna dair cevaplar içermektedir. Ağırlıklı Olarak “Eksik İstihdam” ve “Sektörel Gelir Dağılımı Adaletsizliği” üzerinde duran katılımcılar, İkinci bölümün son başlığında da ayrıntılı olarak ele alınmış olan “Yukarı Yönlü Dikey Hareketlilik” isteğine yönelik meslek seçimini de ele almışlardır.

Çalışma hayatı koşullarına göre bir kazanç belirlemek ve bu kazancı sağlayabilecek alandaki mesleklere yönelmek öğrenciler için daha makul gelmektedir. Öğrencilere sağlanan eğitim koşullarının aile ve çevre tarafından beklenen sonuçları olmaktadır. Bu sonuçlar genellikle iyi bir kazançla bağdaştırılmaktadır. Aile içinde yaşanan kardeş veya kuzenlerin akademik başarıları ve meslek tercihleri ise öğrencileri psikolojik bir baskı altına alarak yanlış kararlar vermelerine ve ömür boyu mutsuz olacakları ama iyi bir maddi kazanç elde edebilecekleri mesleklere yönelmektedirler.

“Şu anki çalışmalarımızı ekonomiye göre ayarlamak bence çok çok önemli. Daha çok ekonomiye bağdaştırabileceğimiz bir meslekler daha tercih edilebilir gibi geliyor şuan fikrime göre” (K2).

“Yani hani böyle düşük bir konumda çalıştığında çok aşağılanıyorsun işte, o kadar eğitim gördün, o kadar özel derstir şudur budur aldın ve gittin o meslek mi hani oluyor insanlarda. Biraz fazla şey oluyor ama bir de mesela abla kardeş arasında iş arasında farklar olduğunda, bir abla doktor işte diğer çocuk işte daha düşük bir seviyede çalıştığında, niye ablan, diyorlar yani niye ablan gibi değilsin işte o başardı sen de aynı şeyleri aldın niye öyle değilsin falan gibi oluyor” (K3).

Değişen dünya yapısıyla birlikte bazı mesleklerin ekonomik ve itibar anlamında değer kaybediyor olması ileriye dönük meslek arayışını beraberinde getirmiştir. Sosyal bilimler alanlarının değer kaybediyorken, fen bilimleri alanlarına rağbetin artması ve teknolojik gelişmelerin çağımıza hâkim olması ihtiyaçları değiştirmektedir. Teknolojinin ve fen bilimlerinin önemsenmesinin küresel gelişmeler için gerekli olduğu bilinse de, sosyal bilimler alanlarının dikkate alınmaması ve bu mesleklerin statü kaybetmesi, meslek kadrolarında dengesizliklere ve sektörel dağılımda adaletsizliklere neden olmaktadır.

“Ya dediğim gibi, şuana kadar başta da anlattığım gibi çoğunlukla bilgisayar mühendisleri ve aynı şekilde donanımcılar bilgisayarları yönetmeye başlayacaklar. Bilgisayarlarında kontrolleri var. Onların zaten ne kadar büyüdükçe kontrolleri daha zor olmaya başladı. O yüzden ilerde bunlara ihtiyaç olur” (K5).

Türkiye’de üniversite bölümleri olmasına karşın, nitelikli iş alanları olmayan meslekler dolayısıyla tercihler olumsuz etkilenmektedir. *“Yani ben aslında ilerde astronomi ve uzay mühendisi olmak istiyorum. Fakat çevremde, ya en azından ben kendi çevremde hiç bu mesleğe sahip olan birini duymadım. Bunu ailemle konuştuğumda da ailem, ya aslında ben fizik seviyorum ve fiziğe böyle benim en yatkın olduğum alan bu. Ama bu çok tercih edilen bir meslek olmadığı için, yani daha çok yapay zekâ, yazılım tarzı meslekler popüler olduğu için o mesleği yapamayacağım, yani muhtemelen o meslek olmayacak ama ben onu isterdim” (K8).*

Her mesleğin, hatta her sektörün aynı gelir dağılımlarına sahip olamaması dolayısıyla maddi gelir sağlamaktan söz edildiğinde akla belirli meslekler gelmektedir. *“ben doktor olmak istiyorum, doktorluk hayali kuruyorum. Ben bunu ekonomi için kuruyorum. Hani bir beyin cerrahı şuan ne kadar kazanıyor? Bende beyin cerrahı olmak istiyorum. Bende o kadar kazanmak istiyorum” (K9).*

Özellikle sanayileşme tamamlanmadan hizmetler sektörüne yoğun geçiş, sorunlu bir iş ve meslek piyasası oluşturmuş; iş gücünün nitelikleri ile ihtiyaçlar arasında uyumsuzluk doğmuş; eğitim ile meslek piyasaları arasındaki geçiş sorunlu hale gelmiştir. Bu sorunlardan ötürü “hem firmaların hem istihdamın hizmetler sektöründeki payı çok baskın olduğu halde, bu sektörün üretiminin ekonomiye katkısının kısıtlı olduğu görülmektedir” (Koru ve Dinçer, 2018: 6). Bu da geçişin gösterge düzeyinde olduğunu fakat sonuçları itibarıyla henüz tam olarak ortaya çıkmadığını göstermektedir. Çalışma

hayatı ve meslekleri etkileyen önemli etken eğitim oranları ve iş gücünün eğitim yapısıdır. İstihdama katılanlar arasında eğitim seviyesi düşük düzeyde kalan ilkokul mezunu hatta okuma-yazma bilmeyenlerin oranı düşmekte, lise ve üniversite düzeyinde eğitim alanların oranı artmaktadır. Ancak henüz tatmin edici bir dengelenme yaşandığını söylemek doğru olmayacaktır. Türkiye’de eğitim hayatı çalışma hayatına entegre bir şekilde ilerlemediği için dengesizlikler ve sorunlar yaşanmaktadır.

6.4.2. Meslekten Ekonomik Beklentiye Yönelik Görüşler

Sosyo-ekonomik yaşam şartları ve meslek şartları, bireylerin yaşamdan duydukları tatmin ile doğru orantılıdır. Bireylerin mesleki ve sosyo-ekonomik yaşantı şartlarına dair beklentileri ise bu iki temel unsuru belirleyen faktörleri oluşturmaktadırlar. Bu anlamda bireylerin mesleki ve sosyo ekonomik beklentilerini istedikleri düzeyde karşılayabiliyor olmaları aynı zamanda yaşamdan ne kadar tatmin olduklarını da göstermektedir. Yaşam tatmini, kişinin yaşamdan beklediklerini ne oranda gerçekleştirebildiği ile ölçülmektedir. Bireylerin iş yaşamı, aile yaşamı, arkadaş ortamı ve sosyal çevresi bireyin yaşama ilişkin algısını ve dolayısıyla da tatmin düzeyini etkilemektedir (Can ve Soyer, 2008: 25). Yaşamdan beklenen ile yaşam sürecinde elde edilenler arasındaki pozitif ilişkiler bireylerin tatmin düzeyini oluşturmaktadır. Ekonomik anlamda elde edilen gelir ve bu gelir sağlayan meslek birey için oldukça önemlidir. Nasıl bir hayat istendiği sorusu nasıl bir meslek, nasıl bir gelir, nasıl bir çevre ve nasıl bir yaşam alanı istediğine dair cevapları da beraberinde taşımaktadır. Dolayısıyla ekonomik beklentiye yönelik görüşler kişinin gelecekte nerede olacağı ne yapacağı ve sonraki yaşamını nasıl idame ettirmek istediğine yönelik görüş belirtmesi anlamına gelmektedir.

İş piyasasında genel olarak ücret farkları şu şekilde olmaktadır: Şahıslar arası ve işletmeler arası ücret farkları, coğrafi ücret farkları, vasıf ücret farkları, işkolları arasında ücret farkları. Türkiye’de ücret farkları açısından bakıldığında ise tüm bu ücret farklarının iş piyasasında geçerli olduğunu görmekteyiz. Ülkemizde özellikle 1980 sonrası dönemde reel ücretlerde ciddi düşmeler yaşanmıştır. Diğer yandan 1980 sonrası dönemde kamu sektöründe işçi ile memur, kamu sektörü ile özel sektör ve özel sektörde ise sendikalı ve sendikasız kesim arasında ücretler açısından büyük farklar meydana gelmiştir (Güloğlu, 2012: 16). Katılımcılara, tercih edecekleri mesleklerden ekonomik anlamda ne bekledikleri sorulmuş ve cevaplar alınmıştır. Genellikle parasal bir maddi gelir tutarı vermemekle birlikte, mesleklerinin onlara sağlamasını istedikleri hayat standartları üzerinden değerlendirmişlerdir.

Yalnızca K3 katılımcısı net bir maddi gelir tutarı söylerken, 6 katılımcı yeterli bir gelir beklediğini, 5 katılımcı ise yüksek hayat standartları istediklerini ifade etmişlerdir.

“100 bin falan olur mu? 80 bin olur bence. Çünkü ben tatili de zengini lüksü de severim. 80 bin? Yani zenginliği de seviyorum ya” (K3).

“Mutlu olayım, işime gidip geleyim ben başka bir şey istemiyorum. Yani sevdiğim bir işte olayım. Çok yüksek olmasına gerek yok. Mutlu olabileceğim bir iş standardım olsun daha iyi benim açımdan” (K2).

“Açıkçası çok yüksek düzeyde bir hayat istiyorum. Yani her istediğimi rahatça yapabileceğim sıkıntı çekmeyeceğim bir hayat istiyorum. Ekonomik açıdan özellikle” (K6).

“Ben, sanırım evet bir şeyleri iyi elde etmek isterim yani bir hayatım olsun, şöyle güzel bir şekilde yaşamak isterim ama yine de her şeyi de en üst seviyeden elde etmek de şey değil yani. Benim için önemli olan mutlu olduktan sonra gerisi gelir zaten” (K10).

Türkiye şartlarında ekonomik anlamda iyi düzeyde olmak anlayışı zaman içerisinde değişmiştir. Dolayısıyla katılımcılar da meslek seçerken spesifik maaşlar yerine hayatlarını üst ve orta olarak hangi seviyede devam ettirmek istediklerine karar vererek, alacakları maaşların bu yöndeki beklentilerini karşılamasını daha uygun bulmaktadır.

6.4.3. Meslek Tercih Sürecinin Sınıfsal Bağlamı

Sosyal tabakalaşmada elde edilen statünün doğuştan ya da sonradan eğitim yoluyla elde edilmesinin dışında imtiyazlı bir şekilde elde edilmesi, sanayi öncesi toplumların sosyal yapılarında görülmektedir. Bunun sebebi teknik ihtisaslaşmanın olmadığı dönemlerde, eğitim yoluyla ihtisaslaşmaya da gerek duyulmuyor olmasıdır. Sanayileşme ve kentleşme süreçleri ile birlikte büyük şehirlerin ortaya çıkışı, modern işbölümünün doğuşu ve bunun sağladığı fonksiyonel faktörler eğitim ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Modern sanayinin kitlesel üretime giderek teknik ihtisaslaşmayı artırması bireylerin eğitim ihtiyacını körüklemiştir. Bu durum sosyal tabakalaşma ve mesleki tabakalaşma arasında fark oluşturmuştur. Eğitim de artık tabakalaşmayı tayin eden faktörlerden biri haline gelmiştir (Erkal, 1997: 206).

Sosyal hareketliliğe yol açan faktörler arasında üstünde en çok durulan ve araştırmalarda en çok ön plana çıkan faktör, meslek yapısı ve bu yapıdaki değişimlerdir.

Modern endüstriyel toplumlarında geniş çaplı meslek sınıflarının sınırlarında yaşana değişimler ve mesleki emek piyasasındaki dönüşümler göz önüne alındığında sosyologlar tarafından, sosyal hareketliliğe yol açan üç ana etken belirlenmektedir. Doldurulacak olan değişen sayılarda meslek konumları, Doldurulacak meslek konumlarına erişme ve yerleşme yöntemleri ve takip eden kuşakta mevcut boş konumları veya boşalacak konumları doldurmaya uygun insan sayısı. Bunların ilkinde bakılacak olursa, 1980’li yılların başlarından bu yana kol gücüne ve imalata dayanan işlerde yaşanan düşmeyle birlikte, özellikle hizmet sektörüne doğru bir kayma yaşanmıştır. Kadınlar bu tarz işlere daha çok giren kesim olmuştur. İkinci nokta ise çalışma hayatına katılmanın giderek daha fazla vasıf ve niteliğe bağlı hale gelmesiyle ilişkilidir. Bu durum eğitimin ve diplomaların önemini artırmıştır. İşçi sınıfının çocukları iyi nitelikler kazanarak, kendi sınıflarında nitelik edinmemiş başkalarına oranla yukarı doğru bir hareketlilik yaşayarak daha iyi bir konuma yerleşip kendilerine güvence altına alabilmektedirler. Ne var ki, güvencesi ve yeterli bir ücreti olan işlerde çalışan orta sınıfın çocuklarının, orta sınıf işlere girme imkânının işçi sınıfı kökenli çocuklara nazaran daha yüksek bir oran olduğu gözlemlenebilmektedir. Ancak buna karşın üçüncü etken değerlendirildiğinde, beyaz yakalı orta sınıf işlerinin genişlemesiyle, bu orta sınıfı dolduracak orta sınıf kökenli çocukların artışı birbirine denk düşmemiştir. Yeterli nitelikleri elde eden işçi sınıfı kökenli çocuklar mesleklerde yukarı yönlü bir hareketlilik sağlayabilmişlerdir (Ünal, 2018: 154).

Bu çalışmada, öğrencilerin meslek tercihleri çalışma hayatındaki ekonomik koşullar üzerinden ele alınarak tartışılırken sınıfsal bağlam da göz önüne alınmak durumundadır. Öğrencilerin ailelerinin dâhil oldukları sınıflar meslek tercihlerini etkilemektedir. Araştırma sonuçlarında görülmektedir ki ailelerin çoğunluğu orta sınıf, yalnızca biri üst sınıf, bir kısmı da alt sınıfta yer almaktadır. Alt ve orta sınıfta bulunan öğrencilerin meslek tercihleri üst sınıfa yükselmeye yönelik tercihler olmuştur. Hem ailelerinin yönlendirmeleri hem kendi istekleri doğrultusunda, kendilerini daha iyi bir konuma taşıyacak olan maddi ve manevi geliri sağlayabilecek, özellikle fen bilimleri alanlarına ait mesleklere yönelmişlerdir. Ailesi üst sınıfta yer alan öğrenci ise babasıyla aynı mesleği yapabileceğini, mühendisliğe dair olumlu bir algısının olduğunu ifade etmiştir. *“Bilgisayar mühendisliği olabilir belki. Bilgisayarla alakalı herhangi bir şey olabilir. İlgi alanım diyelim. Tabi babadan da kaynaklı (K7).”*

Aileleri alt sınıfta olan öğrencilerin maddi anlamda yukarı yönlü bir hareketlilik isteminin yanında saygınlık anlamında da daha üst bir noktaya gelmek istedikleri göze çarpmaktadır. Araştırmanın 1. Bölümünde ele alınan meslek değişim ve dönüşümleri, gelirden yaşanan adaletsiz tutumlar, kayıt dışı işler öğrencilerin dikkatinden kaçmazken, 2. Bölümde de ayrıntılı olarak yer alan eğitimin meslek edindirme amacı aracılığıyla sağlanabilecek sınıfsal eşitliklerin de farkında olmaları, orta sınıf ve özellikle alt sınıfa mensup ailelerin çocuklarında, meslek tercih aşamasında, mesleki nitelikler edinerek kazanılabilecek olan maddi anlamda rahat ve güvencesi olan bir hayat ile toplumda saygınlık anlamında üst düzey bir statü de yer almak için gerekli olan koşullar analiz edilerek buna göre bir tercih sıralaması oluşturulduğu görülmüştür. Sınıflar arası geçişliliğin mümkün olmasının yanı sıra Türkiye’de toplumsal sınıflar arasında uçurumlar olduğu ve yukarı yönlü hareketliliği sağlamak için ailelerinin yaptıkları mesleklerden çok daha nitelikli ve toplumsal olarak saygın kabul edilen meslekleri yapmaları gerektiği düşüncesi öğrencilerin yorumlarında net bir şekilde hissedilmektedir.

Daha önce 1. Bölümde gelir adaletsizliği başlığında da bahsedildiği gibi, Türkiye’de en yüksek gelir grubunun toplam gelirden aldığı pay %48,7 olurken, en düşük gelir grubunun aldığı pay %6,1 olmaktadır (TÜİK, 2024). Buda sınıflar arası gelir dağılımındaki uçurumu gözler önüne sermektedir. 2024 yılında TEKSİF’in internet sayfasında yayınlanan Eylül ayı açlık ve yoksulluk sınırlarına bakıldığında: “Dört kişilik ailenin aylık gıda harcaması tutarı (açlık sınırı) 19.830 TL, gıda ile birlikte diğer tüm temel harcamaları için haneye girmesi gereken toplam gelir tutarı (yoksulluk sınırı) ise 64.595 TL, bekâr bir çalışanın aylık yaşama maliyeti 25.706 TL, mutfak enflasyonu aylık %2,90 on iki aylık %48,72 yıllık ortalama %71,23 olarak” hesaplandığı görülmektedir. Bu oranlar, standart bir aile için asgari ücretin açlık sınırının altında, memur olarak çalışan iki kişinin de aldığı toplam ücretin yoksulluk sınırının dahi altında kalabildiği görülmektedir. Aslında Türkiye’de sayısal verilere yansıyan rakamlara bakıldığında teorikte yapılan sınıf ayrımlarının gerçek hayatla tam anlamıyla uyuşmadığı da rahatlıkla söylenebilmektedir. Dolayısıyla K2, K9, A1, A7, A8, A9, A10, A11, A12 katılımcılarının alt gelir grubunda yer alan ailelerin çocukları olarak, yapamamaları dâhi fen bilimleri alanlarının mesleklerine yönelmeleri ve üst düzey gelir gruba çıkmak istemeleri ve toplumsal olarak saygın bir konumda bulmak istemeleri, Türk toplumunun meslek algıları ve ekonomik durumu göz önüne alındığında beklenmeyen bir durum değildir.

Öğrencilerin sorulara verdiği cevaplar ve yaptıkları yorumlarına bakıldığında bu net bir şekilde görülmektedir.

6.4.4. İlgi ve Yeteneğin Tercihde Etkisi

Meslek seçerken birçok maddi ve manevi faktör, birbirini tamamlayacak şekilde ele alınmaktadır. Bu faktörlerden en önemlileri arasında ise ilgi ve yetenekler bulunmaktadır. Katılımcılara İlgi ve yeteneklerinin meslek tercihinde bulunacakları süreçte ne derece etkisi olduğu sorularak, ekonomiye kıyasla ilgi ve yeteneklerini dikkate alıp almadıklarına dair bir değerlendirme yapılmak istenmiştir. Sorulan sorular neticesinde alınan cevaplar etkili, etkisiz, düşük ve yüksek etkili olmak üzere 4 alt temada değerlendirilmiştir. Daha önceki başlıklarda sorulan çalışma hayatı sorunları, meslek tercihlerine etki eden faktörler ve meslek seçme kriterleri sorularında ekonomi vurgusu yapılmasına karşın bu başlık altında çoğunluğun yüksek etkili cevabını vermiş olması beklenmeyen bir sonuç olmuştur. Tamamen etkisiz olduğu yönündeki keskin görüşler Türkiye'nin mesleki memnuniyet oranlarında yaşanacak düşüslere işaret etmekle birlikte çalışma hayatı sorunlarını artıran bir etkiye neden olabileceği düşünülmektedir. Etkili ve düşük etkili olduğuna dair görüşler ise daha ortalama cevaplar olarak günümüzde olması gerekeni yansıtmaktadır. Çünkü çalışma hayatı ve ekonomide yaşanan sorunlar devam ettiği sürece ilgi ve yetenekler geçim derdi ve daha iyi hayat standartları elde etme isteği ve maddi olanaklara rahat ulaşım gibi beklentilerin gölgesinde kendine sınırlı bir yer bulabilecektir. Alt ve orta sınıf kökenli çocuklar ilgi ve yeteneklerini çoğunlukla ekonomik beklentilerle törpülerken, günümüz Türkiye'sindeki yoksulluk sınırı göz önüne alındığında üst sınıfa mensup olan ailelerin çocukları da ilgi ve yetenekleri geri plana atmak zorunda kalabilmektedirler. Bu durum yalnızca eğitimde ve çalışma hayatında bozulmalar veya ekonomideki sorunların derinleşmesine değil aynı zamanda toplumsal ve ahlaki anlamda çöküşlere de sebep olamaya başlamaktadır. Temel dayanağı maddiyat olan işlerde etik ve toplum yararı kolaylıkla hiçe sayılabilecektir. Bu uzun vadede önemli derecede olumsuz sonuçlar doğurabilecek ciddi bir mesele olarak ele alınmaktadır. Örneğin; *“Tamamen ekonomik manda bakarız. Şartları biliyorum, sonuç belli”* (K5). Şeklinde bir ifade sunan K5 katılımcısı duruma dair net bir görüş ortaya koymuştur.

“Yani benim kendi ve isteklerim daha doğrusu, kendi yapabildiklerim, kendi sevdiğilerimle ben nasıl mutlu olacaksam o şekilde bir meslek seçerim” (K2). *“İlgi alanlarım, çevremde özendiğim birisi varsa belki o olabilir”* (K4). K2 ve K4 katılımcılarının bu ifadelerine yer verirken olması gerekenin bu olduğu belirtilmek

istenmiştir. İliği ve yetenekleri doğrultusunda sorulan soruya verdikleri bu cevaplar görüşmelerinin tamamına bakılmadan yorumlanırsa ideal olanı yansıtmaktadır. Ancak her ne kadar ilgi ve yeteneklerine önem verdikleri görülse de maddi koşulları geri plana atmayarak genel değerlendirmelerde maddi ve manevi denge sağlamaya çalıştıkları görülmüştür.

“Ben şuan endüstri mühendisliği okumak istiyorum. Genel olarak her şeyde biraz biraz çalışabilir. Yani ilerisi çok açık bir meslek olduğu için ve yüksek lisans olarak da işletme yapmak istiyorum. İyi bir şekilde yükselerek çalışmak için. Yönetim şeklinde daha çok çalışmak için. Burada kendimi mutlu hissedeceğimi düşünüyorum o yüzden” (K6).

“ Aynen. Ben küçükken mesela bir sürü şıngıllarım stetoskopum, onlar bana keyif veriyordu. İnsanın yaşadığı çevre, mesela benim bir ablam var hemşire, hatta fen lisesinde çalışıyor şuan, o ablama ben çok özenirdim. Birisine şey yaparken, birisi bir şey yaparken mesela ben çok özenirim. Çevreden ister istemez etkileniyoruz. Mesela geçen yıl işlemiştik, Atatürk komşusunun oğlunu asker kıyafetleriyle görünce özenmiş ya hani, bende özeniyordum. Bir hastaneye gidince hemen doktorla konuşurdum, doktor olmak çok mu zor? Bende doktor olmak istiyorum falan. Çevre insanı bir şekilde etkiliyor. Yani ekonomide var ama beni çevre de etkiledi” (K9).

“Mesela daha çok ilgi alanım benim kriterlerimi çok fazla şey yapıyor. Ben biyolojik ve pozitif bilimler alanında ilgim olduğu için birazcık da doktorluk alanı ilgimi çekiyor. İnsan anatomisi, insanlara yardım edebilmek” (K10).

“Benim yeteneklerim biraz daha resim ağırlıklı. O yüzden ilgi alanım o yönde o yüzden ben o mesleği seçtim. Yani, ilgi alanı, mutlu olacağı mesleği seçmesi mantıklı ama en önde tutulması gereken ekonomik sebepler yani. Az maaş alan, asgari ücret alan bir meslek çok tercih edilmez diye düşünüyorum” (A1).

6.4.5. Meslek Tercih İle Toplumun Kültürel ve Ekonomik Yapı İlişkisinin Ne Olduğuna Yönelik Görüşler

Kültür, bir toplumun anlayış ve düşünce birliğini sağlayan, gelenek durumdaki tüm yaşayışları içiren, düşünce ve sanat varlıklarının tamamıdır (TDK). Ekonomik yapı ise, bir toplumdaki mal ve hizmetlerin üretimi, dağıtımı, ticaret ve pazarlamasını düzenleyen ve kişilere tahsis eden uygulamaların bütününe verilen addır. Kültürel ve ekonomik yapılar toplumların ortak yanlarını ve maddi bağlantılarını sağlamaları

açısından o toplumda yaşayan bireylerin davranışlarını, düşüncelerini, isteklerini, tercihlerini ve ortaya koyacakları ürünü etkilemektedirler.

Tüm dünyada evrensel olan meslekler dahi ekonomik yapılar, kültürel yapılar ve değerler dolayısıyla işleyişte farklılık kazanmaktadır. Bununla birlikte popüler kültür nesnelerinin etkisi altına girmeye başlayan Türkiye’de tüm dünyada olduğu gibi bu farklılıklar tolere edilmeye başlanmıştır. Bu ılımlı yaklaşım melek seçimi adına önemli adımları getirmektedir. Katılımcılara bir toplumun kültürel ve ekonomik yapılarla meslek tercihleri arasındaki ilişki sorulmuştur. Kültür ve ekonomik yapı kavramlarını bağdaştırmakta zorlandığı görülen katılımcıların bir kısmı bu konuda bir düşünceleri olmadığını ifade etmişlerdir. Olabildiğince ilişki kurmaya çalışan diğer katılımcılar ise, teknoloji, cinsiyet rolleri, kalıp algılar, toplumsal yapı, küreselleşme gibi konular üzerinden değerlendirmelerini yapmışlardır.

“Ya bence, ben dedim ya yazılım yapay zekâ diye, yani şuan, gelecekte şuan daha fazla ilgi duyulacağını düşünüyorum ve çevre de kesinlikle buna yönelir. O yüzden...” (K8).

“Türkiye’de mesela önceden pek moda tasarımıyla ilgilenilmiyordu yani istediğim meslek. Ama şimdi ilerde herkesin böyle bir ilgisi var. O da gelişmekte olan bir meslek olduğu için şey yapmışım” (A1).

“Çok fazla kategorize edilip böyle çok kötü görülen mesleklerin normal hayatta yer alması bir yarım asır sürdüğü için çok fazla tercih edilmeyeceğini düşünüyorum. Onun dışında Türk toplumunun çok fazla sevdiği mesleklerin de seçilmeyeceğini düşünmüyorum yani” (A5).

“ Yani meslekler olarak düşündüğümüz de çoğu kişinin hayali şuan doktorluk, mühendislik gibi şeyler. Hem ekonomik kazancı yüksek, hem de toplumda devasa boyutta gözde büyütülüyor. Ama bence öğretmenlik gibi kutsal meslekler de aynı değeri görmeli” (A7).

Toplumda mesleklere dair çok fazla kalıplaşmış algı mevcuttur. Bunlar her ne kadar zamanla yaşanan küreselleşme ve sosyal medyanın yaygın hale gelmesiyle yumuşamaya başlasa da hala varlığını sürdürmektedir. Toplumsal kalıplar noktasında konuşulması gereken bir diğer konu ise toplumsal cinsiyet kalıpları konusudur. Cinsiyet, bireylerin doğuştan gelen biyolojik yapıları ile belirlenirken, toplumsal cinsiyet, içinde yaşanılan çevre, kültür, aile veya toplumun genel yapısal unsurları tarafından kişiye

yüklenmektedir. Daha net bir tanımla; toplumsal cinsiyet, toplumun bizden kadın ve erkek olarak ne beklediğini ifade etmektedir. Tarihsel süreçte kadınlar ev ve ev işleri ile ilişkilendirilirken, erkekler ev dışında bulunan çalışma hayatı ile ilişkilendirilmiştir. İlerleyen süreçte kadınların ev dışında çalışma hayatına aktif bir şekilde dâhil olmaları da bu ayrımı tam anlamıyla değiştirememiştir. “Buna örnek olarak TÜİK Toplumsal Yapı ve Cinsiyet İstatistikleri (2017) incelendiğinde, ülkemizdeki erkek polis sayısının kadın polis sayısının yaklaşık 16 katı olduğu, kadın okul öncesi öğretmeni sayısının ise erkek okul öncesi öğretmeni sayısına göre 18 kat fazla olduğu görülmektedir (Gökçen, Büyükgöze Kavas, 2018: 49).

“ Onlara göre bence herkes sayısal okuyup doktor falan olmalı. Öğretmen olmalı. Mesela kadınlara genelde öğretmen ol, kadın işidir mesleğidir şeklinde bir bakış açısı var. Bence bu çok çok kötü bir şey. Ama yine de toplum bence çok da insanların fikirlerine önem vermiyor yani” (A3).

Öğrenciler bugün her ne kadar bu cinsiyet rollerinden etkilenmediklerini iddia etseler de içinde yaşadıkları toplum dolayısıyla akıllarının bir köşesinde hep yer almaktadır. Eskiye oranla büyük oranda aşılın bu durumun tam olarak ortadan kalkmadığı istatistiklere de yansımaktadır. Yalnızca kadın ve erkek olarak değil anne-baba meslekleri de kız ve erkek çocukları için cinsiyet kriteriyle ayrılabilir. Annesi ev hanımı olan bir kız çocuğu bunu meslek olarak görüp seçmese de, hem annesi hem babası nitelikli mesleklere sahip olan çocuklar ebeveynlerinin mesleklerine yönelmeyi tercih ederken kızlar annelerinin, erkekler ise babalarının mesleklerini yapmaya daha meyilli olabilmektedirler. Bunlara örnek verilecek olursa, Annesi İngilizce öğretmeni olan kız öğrencinin ileride dil öğrenmek için yurt dışına gitmek istemesi ve Babası bilgisayar mühendisi olan erkek öğrencinin bilgisayar mühendisi olabileceğini düşünmesi belirgin örneklerdir.

“Dil öğrenmek için İngiltere’ye gitmeyi düşünüyorum ama tabi daha ilerleyen yaşlarda, hani gidip dil öğrensem güzel olur, hem başka bir fırsatım da olur” (K4).

“Bilgisayar mühendisliği olabilir belki. Bilgisayarla alakalı herhangi bir şey olabilir. İlgi alanım diyelim. Tabi babadan da kaynaklı (K7).”

6.4.6. Ailelerin Ekonomik Olarak Tercihlere Yaklaşımına Yönelik Görüşler

Aile, mesleki tercih aşamasında en etkin rol oynayan faktörlerden biridir. Ailenin sosyo-ekonomik durumu, eğitime ve çalışmaya bakış açısı bireylerin meslek seçerken

dikkate aldığı özelliklerdir. Bireyin ilk eğitiminin ailede başlaması ve ebeveynlerin çocuklarını en yakından gözlemleyebilen kişiler olması dolayısıyla, ailelerinin bireyler üzerinde yadsınamaz bir etkisi vardır. Aile içindeki kuşak çatışması ve gelişimle meslek arasında bağlantı kurmamaları anlaşmazlıklara ve baskılara yol açmaktadır.

Bu etki ve baskı potansiyeli göz önüne alınarak, katılımcılara, ailelerinin onların meslek tercihlerine ekonomik perspektiften bakarak nasıl yaklaştıkları sorulmuştur. Katılımcılar çoğunlukla destekliyor cevabını verseler de bu cevabı veren katılımcıların genellikle ekonomik kazancı yüksek ve toplumda saygın meslekleri tercih ettikleri görülmektedir. Bu tür mesleklerden daha farklı yönelimleri olan katılımcılara ise aileleri tarafından, tıp, diş hekimliği, mühendislik gibi ekonomik ve prestijli meslek önerilerinde bulunulmuştur. Meslek atamaları, eğitim süreci sona erdikten sonra ne kadar sürede iş bulunacağı aileler tarafından sonuç odaklı bakılarak önemli kriterler olarak değerlendirilmektedir. Ama burada dikkat çeken önemli bir m-noktanın da ele alınması gerekirse o da aileler ve çocukları arasındaki kuşak farklarıdır. Özellikle eğitim düzeyi düşük ailelerde çocuklarının tercih etmek istediği modern mesleklere yönelik bir ön yargı oluşmaktadır. Öğretmenlik mesleğinin tavsiye edilmediği ama yazılım mühendisliğinin geleceğin mesleği olduğu yönündeki görüşlere genellikle katılmayan aileler kuşak çatışması yaratmakta ve çocuklarının meslek tercihlerine öneli ölçüde etki etmekte hatta müdahalede bulunmaktadır.

“Ha, öyle dedikleri diş doktoru var. Çocuk diş doktoru ol diyorlar. Ablama da diş doktoru ol diyorlar. Beraber aynı yeri açın beraber oradan kazanın falan diyorlar ama bilmiyorum ben tıptı çok istemediğim için, ben çünkü kan görünce böyle, hastaneye girince elim ayağım titrer. O yüzden hoşuma gitmiyor çok ama hani yine zorlamıyorlar” (K3).

“Evet, bunu diyen çok, büyüklerim oldu. İşte, mühendislik ne tıp oku falan daha iyi yerlere gelirsın daha çok kazanırsın falan diye ama ben zaten çok iyi üniversiteleri kazanmak istediğim için, hedeflerim o yönde olduğu için bir sıkıntı çekeceğimi de düşünmüyorum” (K6).

“Çevre tabi ki mutlaka bir tepki veriyor ama mesela ben öğretmen olmak istediğim zamanlar, öğretmen atamaları hiç yok öğretmen olma. Hani zaten öğretmen olup da alacağın parayı çok daha fazla alabilirsin başka bir meslekte falan. Öyle diyen çok fazla oldu” (K10).

“Ailem eski kafalar onlar da biraz daha köylü kafası yani. O yüzden tek polis, doktor... O meslekleri biliyorlar yani yazılım olsun, mühendislik olsun onları pek etrafında yapan kişiler yok. Öğretmen gördüler, doktor gördüler, o yüzden benim de böyle kolay şey olsun diye onu istiyorlar. Ekonomik anlamda da asgari ücretin üstünde diye yani rahat olur diye öyle düşünüyorlar.” (A1).

6.4.7. Maddi Geliri Yeterli Olmayan Mesleklere Bakış Açısına Yönelik Görüşler

Maddi geliri yeterli olmayan meslekler denilince genellikle akla toplumda az bilinen, yaptığı işin karşılığını almayan, ekonomik anlamda temel ihtiyaçları bile karşılamaya yetmeyen gelirlerin sağlandığı meslekler gelmektedir. Katılımcılara Maddi geliri yeterli olmayan mesleklere nasıl bakıyorsunuz sorusu sorulmuş ve bakış açıları ve yorumları üzerinden alt temalar oluşturulmuştur. Bazı katılımcıların aklına maddi geliri yeterli olmayan meslek deyince asgari ücretle çalışan meslek mensupları gelmiştir. Türkiye’de asgari ücret konusundaki en büyük sorunlardan bir tanesini asgari ücretin belirlenirken işçinin ailesinin değil sadece kendi ihtiyaçlarının dikkate alınması oluşturmaktadır. Asgari ücret konusundaki bir diğer sorun asgari ücrete uygulanan yüksek vergi oranlarıdır (Yılmaz Eser ve Terzi, 2008: 134). Ayrıca asgari ücret tespitinde memur üyelerin ağırlıkta olmasıyla objektif ve uzman kişilerin eksikliği diğer önemli sorunlardır. *“Asgari ücret alan ne var mesela onlar” (K11). “Ya Asgari ücretliler. Günümüz Türkiye şartlarında zaten bir ev kirası 10-12 bin lira, geriye kalıyor 4 bin lira. O da zaten faturaya gidiyor. Adamın eline hiçbir şey kalmıyor. Yani artmalı asgari ücret” (A4).*

Bu mesleklere ilgi ve yeteneklerini öncelikli tutan insanların dâhil olduğunu ya da öyle olması gerektiğini düşünen bakış açısı da mevcuttur. Hayattaki önceliklerine göre verilebilecek bir karar olarak algılanan bu meslek seçimi, zorunda kalınırsa veya kişisel olarak kabullenilmişse seçilebilir, ancak ülke koşullarına göre üst sınıfta bulunmak isteyen veya rahat bir hayat yaşamak isteyen bir kişi tarafından seçilmemesi gerekir şeklinde bir algı oluşturan öğrencilerin de mevcut olduğu görülmektedir. *“Mesela bir insanın yaptığı meslek, mesela diyelim ki spor. İnsan o sporu yapmaktan çok zevk alıyor ve para onun için, onun kişiliğinde çok da ön planda değilse ve onun için sorun yoksa o mutluydu benim için de sorun yok. Benim önceliğim para onun önceliği yaptığı iş” (K8).*

K7 ve K2 Katılımcıları ise meslek değiştirilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Meslek değiştirmenin çok kolay bir durum olmadığını farkında olmakla birlikte mevcut

meslekte devam edilmesini de uygun görmeyen katılımcı öğrenciler, erken yaşlarda bir meslek değişiminin söz konusu olabileceğini vurgulamışlardır. *“İlgi ve yeteneklerimi daha fazla keşfedip o yönlerde ağırlaşarak belki de daha iyi bir meslek seçimi yapabilirim o zaman da. Hani yanlış bir meslek seçimi yaptıysam farklı bir mesleğe hemen atılıp belki orda daha iyi olabileceğim manasıyla, belki daha iyi yerlere de gelebilirim, değiştirebilirim ama bunu hızlı bir şekilde yapmam gerekiyor çünkü hem yaşım ilerliyor hem genel çevre kurma artık zamanım geliyor o yüzden daha hızlı atılamam gerekiyor mesleğe. Bence ilk zamanda yapılması gerekiyor” (K2). “Bir sıkıntı yaşanmıyorsa sıkıntı yok ama maddi sıkıntı yaşıyorsa başka bir meslek düşünebilir” (K7).*

6.4.8. Geliri Daha İyi Olsaydı Tercih Edilecek Mesleklere Yönelik Görüşler

Geçmişten günümüze yaşanan dönüşümler nedeniyle mesleklerin kazançlarında da artmalar ve azalmalar yaşanmaktadır. Eski dönemlerde tatmin edici bir gelir sağlamasına ve daha iyi şartlar sunmasına rağmen şuanda yeterli gelir sağlayamayan veya çalışma saatleri vb. sebepler düşünüldüğünde verilen emeği karşılamayan meslekler mevcuttur. Tezin ilk bölümünde de ayrıntılı olarak bahsedilen, “saygın meslek anlayışındaki dönüşümler” dolayısıyla unutulmaya yüz tutmuş veya teknolojiyle birlikte modern versiyonları ortaya çıkmış meslekler günümüz de her alanda yaşanan hızlı değişimler dolayısıyla sıkça rastlanır hale gelmiştir. Bu meslekler içerisinde hala saygın olarak görülen ama çalışma koşulları ve maddi gelirleri nedeniyle daha geri plana itilen pek çok meslek vardır. Sevilmesine ve istenmesine rağmen tercih listelerine girmeyen ama şartları daha iyi olsaydı tercih edilme oranı artacak olan mesleklerin hangi meslekler olduğu öğrencilere sorulmuştur. Verilen cevaplar Türkiye’nin meslek profili hakkında da bilgi vermiştir.

Günümüzde geliri daha iyi bir düzeyde olsaydı, sizlere daha iyi bir hayat sağlayabilecek durumda ve konumda olsaydı tercih edebileceğiniz meslek hangisi olurdu? Ya da bu şekilde düşündüğünüz bir meslek var mı sorusuna katılımcılar çoğunluk olarak yok cevabını vermişlerdir. Sonraki ağırlıklı cevapları ise öğretmenlik branşları yönünde olmuştur. Henüz 9. Sınıf olmaları dolayısıyla ayrıntılı meslek araştırması yapmamaları, istedikleri mevcut meslekten başkasını düşünmemiş olmaları gibi sebepler katılımcıların bu soruya net bir cevap verememelerine neden olmuştur. Diğer cevaplardan ise, öğretmenliğin, ressamlığın, esnaflığın, biyoloji bölümünün gelirinin yeterli görülmediği belirtilmiştir. Şaşırtıcı olan ise Mimarlık, Avukatlık, gibi prestijli sayılan mesleklerin bu listede yer almış olmasıdır.

“İngilizce öğretmenliği. Çünkü çocuklara bence şuanda İngilizce öğretmenleri çok da iyi değil, özellikle ortaokulda. Yani daha da sevdirmek isterdim. Yani şu anki çocuklar bence çok İngilizceyi hiç sevmiyorlar, uzaklaşıyorlar yani git gide uzaklaşıyorlar. Yani ben sevdirmek isterdim. Böyle eğlenceli bir şekilde anlatmak istedim maaşı daha iyi olsaydı olurdu” (K3).

“Avukatlık. Çok fazla avukat var ve böyle herkes ona yöneldiği için artık, tabi belirli seçkin avukatlar çok para kazanıyordur ama bazıları. Artık çoğu kişi avukat olduğu ve çevrede çok fazla var. O yüzden tercih edilme şansı da gittikçe düşüyor” K(8).

“Babam mimarların artık eskisi kadar kazanmadığını, tercih edilmemeye başladığını söyledi. Seçmemi istemiyor. Ama geliri iyi olsaydı seçerdim. Çizimi seviyorum” (A3).

Hâkimlik ve Mühendislik cevabını veren katılımcılar, geliri daha iyi olsaydı sorusu üzerinden değil ilerleyen süreçte gelirleri daha da artacak düşüncesi üzerinden cevap vermişlerdir. Bunun sebebi mevcut geliri iyi olmayan ama olsaydı yapabilirdim şeklinde düşündükleri bir meslek olmamasından kaynaklıdır. Meslek araştırması noktasında eksikleri olan öğrenciler kalıp meslek algılarının içinden seçim yapıyor oldukları yönündeki görüşleri kuvvetlendirmektedirler *“Aslında saygınlık değil, gelir olarak, yazılım, mühendislik şuanda daha ilerde. İlerde pilot olamazsam tabi ki yapmak isterdim” (A8).*

6.5. LİSE EĞİTİMİNDEKİ TEMEL ALANLARA İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR

Bu bölümde lisedeki temel alanların meslekleri ve bu alanlara yönelik yaklaşımlar incelenmiştir. Öğrencilere seçmek istedikleri temel alanın yanında, sözel dersler ve meslekler, sayısal dersler ve meslekler, ilgi görmeyen sosyal alan mesleklerinin değerleri sorulmuş ve yaptıkları yorumlar ele alınmıştır. Katılımcılar bu soruları kendilerine ve çevrelerindeki etkilendikleri görüşlere göre cevaplamışlardır. Sorulan sorular ve verilen cevaplar analiz edilip Tablo 5’te incelenmiştir.

Tablo 5. Lise Eğitimindeki Temel Alanlara İlişkin Sorular

Tema	Alt Tema	Katılımcılar
Sosyoekonomik Koşullar Ve Sosyal Bilimleri Temelli Meslekler	İlgiye yönelik	K1
	Tutulan Meslekleri Olan	K2
	Öğretmeni Önemli	K3
	Edebiyat seviyorum	K4
	Öğretim Kalitesi Düşen	K5
	Öğretmen Değeri Düşen	K5
	Az Değer Gören	K6
	Sayısal-Sözel Eşitsizliği	K6
	İmkân tanınmaması	K6, A10
	İyileştirme gerekli	K6
	Bilinmeyen Meslekler	K7
	Ders-Alan Bağlantısızlığı	K8
	Toplumu Rahatlatmak için olan	K9
	İnsanı anlamak İçin Olan	K9
	Ekonomik Bilgim Yok	K10
	Felsefe havalı	K11
	Önemli	K12
	Başarısız Görülüyor	K12
	Kafa Yorucu	A1
	Sıkıcı	A2
	Yüksek İletişim	A3
	Geniş Hayal Gücü	A3
	Dışlanıyor	A3
	Rağbet Olmayan	A4
	Yorumları Değerli	A3
	Duygu Temelli	A5
	Rahat Meslek	A5, A6
	Ağır Meslekler	A7
	Anlayamıyorum	A8
	Seçilmiyor	A10
	Maaşı Az	A11
	Meslekleri Bilmiyorum	A12

Tablo 5 (Devam). Lise Eğitimindeki Temel Alanlara İlişkin Sorular

Tema	Alt Tema	Katılımcılar
Sosyoekonomik Koşullar Ve Fen Bilimleri Temelli Meslekler	İlgiliyim	K1, A1
	Matematik İlk Hedefim	K2
	Çok Zorlar	K3, K4
	Üst Seviyeleri Gereksiz	K3
	Şuan Hoşuma Gitmiyor	K5
	Daha İyi Şartlar Sunan	K6
	Seçilen	K6
	Yapılabilecek Meslekler	K7
	Psikiyatri Düşünüyordum	K8
	Yalnız Kalmama İsteği	K9
	Kişisel İstekler Önemsenmiyor	K9
	Biyoloji Okuyabilirdim	K11
	Eğlenceli	A1
	Matematikten Sıkılıyorum	A2
	Kurtuluş	A3
	Abartılıyor	A3
	Akla Dayalı	A5
	Toplumda İyi Karşılanan	A6
	Kesin Sonuçlu	A7
	Sayısal Daha Güzel	A8
	Sonuç Odaklı	A8
	Düşük Sosyallik	A9
	Fazla seçenekli	A10
	Herkes Yapamaz	A12
	Maaşı Yüksek	A11, K12, K10, A4, A9
İlgi Görmeyen Sosyal Alan Mesleklerin Değeri	Değerli	K1, K2, K3, K11, A9
	Değersiz	K5, K6, K7, K8, A1, A2, A4, A8, A10, A11, A12
	Az Değerli	K4, K10, A6, A7
	Çok Değerli	K9, K12, A3, A5
Hangi Alana Yönelmeyi Düşünüyorsunuz?	Sayısal	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, A4, A5, A6, A7, A8, A9, A11,
	Eşit Ağırlık	A1, A10
	Dil	A2, A3, A12

6.5.1. Sosyoekonomik Koşullar Ve Sosyal Bilimler Temelli Mesleklere Yönelik Görüşler

Türkiye’de sosyal bilimlere karşı tutumda bir negatiflik olduğu gün geçtikçe daha çok hissedilmektedir. Olumsuz bir imajı olan sosyal bilimler, doğa bilimlerine kıyasla daha işlevsiz ve yararsız görülmektedir. Devlet politikalarıyla desteklerde daha az yer bulan ve üniversitelerde daha az tercih edilen alanlar olan sosyal bilimler alanına karşı bu tutum öğrenciler tarafından da farkında olmadan kabullenilmiştir. Hâlbuki dünyayı anlamak, geçmişle gelecek arasında bir köprü kurmak, geleceği şekillendirmek adına doğru tespitlerde bulunmak ve toplumsal unsurları kavrayıp yorumlamak için sosyal bilimlerin her alanı çok kıymetli bir yere sahip olmalıdır. Doğa bilimlerine kıyasla daha az nesnel ürün ortaya koyması bu değer derecesini etkileyen faktörlerden biridir.

Katılımcılara, sosyal bilimler alanlarındaki meslekler hakkında ne düşündükleri sorulmuş ve sosyal bilimler alanındaki bildikleri meslekleri söyleyerek yorum yapmaları istenmiştir. Sosyal bilimler alanıyla ilgili genellikler kötü yorum ve düşüncelere sahip oldukları görülmüştür. Toplumda tutulmayan, seçilmeyen, iş alanı ve imkânı olmayan, sıkıcı, dışlanmış olan meslekler yorumları yapılmıştır. Bu yorumlar çalışma hayatı sorunlarında ileri gelebildiği gibi, toplumsal baskılardan da kaynaklanabilmektedir.

“Ya onların da tutulan meslekleri illaki var yani geleceğin meslekleri olarak illaki bir meslek var ama ben yapamazdım, yani sıkılırdım, ne bileyim orada kendimi geliştiremezdim.” (K2).

“Şimdi, eski zamanlara gidersek öğretmene verilen değeri biliyoruz. Şimdi neden öğretmene verilen değer düştü? Çok fazla öğretmen var. Öğretmenliği bilmeyen insanlar akademisyen oluyor ondan sonra onu oluyor bunu oluyor. Zamanında öğretmenlerin değeri çok fazla olduğu için ve cidden bildikleri için varmış. Mesela şimdi birkaç tane okulda biliyorum İngilizce öğretmeni İngilizce bilmiyor, kitaptan okuyor, sadece kitap işliyor başka hiçbir şey yapmıyor. İngilizce hakkında hiçbir şey bilmiyor sadece kitaptaki bilgiyi veriyor ve bu çocuğun İngilizce öğrenmesi bekleniyor. Zamanında İngilizce öğretmeni nasıl seçiliyormuş? Böyle dört beş tane mülakat var, oradaki hocalardan daha iyi bilene kadar eğitim görüyormuş. Ondan dolayı zamanla şeyinin düştüğünü düşünüyorum, öğretmenliğin değerinin düştüğünü düşünüyorum. Normalde benim için değerli bir meslek. Mesela ben hala ilkokul öğretmenimi unutmam” (K5).

“Yani ben Türkçeyi seviyorum. Tarihi de seviyorum ama bunların öğretmenleri bence çok önemli. Öğretmenin sevdiren sevdirmedeği bence çok önemli yani. Mesela ben çünkü ortaokulda atıyorum, İnkılabı daha çok seviyorum Tarihi daha çok seviyorum ama şuan lise geçince o biraz daha azaldı. Bu da bazı şeylere bağlı” (K3).

“Bence, doğal olarak doktorluk biraz daha ön plana çıkıyor çünkü onu okumak için insanlar çok çaba sarf ediyorlar. 6 sene uzun bir okul hayatı oluyor sonra uzmanlık için sürekli çalışıyor. Ama öğretmenler buna göre bir tık daha az çalışıyorlar bence. Ona göre de değerleri orantılı bir şekilde oluyor diye düşünüyorum. Olması gereken bu bence” (K6).

Düşüncelere bakıldığında sosyal bilimlerin önemli ve gerekli olduğu, bilinmekle birlikte sosyal bilimler alanına ait sınırlı sayıda meslek bilinirliği vardır. Bu sınırlı sayıda meslek bilgisi üzerinden yapılan kısıtlı yorumlarda, genel geçer kabuller dolayısıyla olumsuz veya olumlu olsa da meslek tercihlerinde bir anlam ifade etmeyen bir yapıdadır.

Özellikle birinci ve ikinci bölümde yapılan tartışmalar dikkate alındığında, sosyal bilimlerin değersiz görüldüğü her durumda, mesleki farklılaşma aracılığı ile gerçekleşecek modern işbölümünün olanaksız hale geleceğini öngörmek mümkündür. Türkiye özelinde ifade etmek gerekirse, eğitim ve okul sürecinde sınav baskısının oluşturduğu problemler, sosyal bilimlere yönelik mesleklerin doğrudan değersizleşmesine neden olmaktadır. Böylelikle sağlıklı eğitim planlaması yapmaya engel olan faktörler, yetenek havuzundan dengesiz biçimde faydalanmaya hatta yetenek havuzunun atıl bırakılmasına neden olmaktadır. Bu durumda iyi yönlendirilmemiş ya da akademik anlamda sorunlu bir eğitim hayatı geçirmiş ve orta dereceli okulları bitiren öğrenciler, yükseköğretim görmenin hala değerli görülmesi ve sosyal alanların düşük puanlarıyla cazip görülmesi nedeniyle bu alanlara yönelmektedir. Düşük ilgi ve önceki öğrencilikten hazırlanmadan sosyal bilim alanlarına geliyor olmak, bu mesleklerin icra kalitesini de olabildiğince zayıflatmaktadır. Bu problemleri düzeneği iyileştirmek veya rehabilite etmek için çalışma hayatının, meslekler için ön görülen ücretlerin hatta en başta asgari ücretten başlamak üzere çalışma yaşamındaki çok boyutlu koşulların iyileştirilmesi gerekmektedir.

6.5.2. Sosyoekonomik Koşullar Ve Fen Bilimleri Temelli Mesleklere Yönelik Görüşler

Fen bilimleri temelli mesleklerin koşulları ve bu alandaki meslekler hakkında ne

düşündükleri sorulan katılımcılardan bu konuda yorum yapmaları istenmiştir. Fen bilimleri alanındaki meslekler hakkında fazlaca bilgiye sahip olduğu görülen katılımcılar, bu alanın meslekleri hakkında olumlu yorumlar yapmışlardır. İyi şartlarda, fazla meslek alanına sahip, yüksek maaşlı şeklinde çoğunlukla olumlu yorumlar yapılan bu alanlar, toplum içerisinde de fazlaca önerilen ve kabul gören meslekler olarak karşımıza gelmektedir.

“Yani matematik öğretmenliği istiyorum. Ona girer mi bilmiyorum ama yani ben daha çok matematik yaparken böyle sıkılanlardan değil de zorlandığım konuda gitmekte daha da üzerine düşen birisi olduğum için matematik alanında daha çok... Mesela tıp olmazsa matematik öğretmenliği istiyorum. Matematik benim için ilk hedef diyebilirim” (K2).

“En değerli görülen meslek. Şimdi en değerli görülen meslek genellikle insan hayatını etkileyen meslekleridir. Doktorluk, öğretmenlik falan filan geziniyor oralarda. Bunun nedeni de şu, insan hayatı. Aynı şekilde hayvan hayatını önemseyen bir meslek düşünelim, veterinerlik düşünelim, aynı şekilde doktoru düşünelim ikisinin toplum arasındaki değerini düşünelim şimdi de, hangisi daha çok değer görür? Doktor daha çok değer görür bariz bir şekilde. Neden? İnsan hayatı. İnsan hayatına daha önem veriliyor toplumumuzda, toplumumuzda değil dünyada daha çok önem veriliyor. Bundan dolayı da insan hayatının toplumdaki saygıyı yönlendirdiğini düşünüyorum” (K5).

“Zorlar bence, Bence çok zorlar. Öğreniyorsun, mesela matematikte öğreniyorsun ama en üst seviyeyi öğreniyorsun. Ya tamam gittiğin meslekte ona ihtiyaç olmayacak yani neden öğreniyorsun o matematikteki en üst seviyeyi?” (K3).

Zor olduğu düşünülmesine ve Türkiye’de yapılan kademeler arası geçiş sınavlarında ortalama puan değerleri düşük olmasına rağmen fazlaca tercih edilen sayısal alanlara ait mesleklerin somut anlamda insan hayatına etkilerinin daha net ve daha kısa vadede fark ediliyor olması toplum tarafından daha değerli sayılmasına ve dolayısıyla toplumda daha fazla saygınlık elde etmek ve yüksek paralar kazanmak amacıyla daha fazla tercih edilmesine neden olmaktadır. Dünyaya ve insana yönelik görünür noktalarda bulunan doğa bilimleri, sosyal bilimlerle bütünleşerek tamamlansa da daha soyut olan sosyal bilimlere göre daha öncelikli olarak konumlandırılmıştır.

Özellikle Türkiye’de fen bilimi ve sosyal bilim temelli mesleklerin çalışma hayatındaki eşitsizlik durumu gözetildiğinde, eşitsiz durumda daha konforlu alanı temsil

eden alan fen bilimleri ve türev mesleklerdir. Mevcut durumda, tez çalışması boyunca ele alınan çalışma yaşamı koşullarının fen bilimleri için doğrudan sorun oluşturmadığı bir gerçektir. Çünkü bu alanlar -özellikle tıp, diş hekimliği, mühendislik gibi alanlar- yetenek havuzunun en değerli üyelerinin hedef olan meslekler olarak belirir. Ancak Türkiye’de, giderek artan bir biçimde, fen bilimlerinin kapsamındaki çeşitli mesleklerde de çalışma hayatının özellikle istihdam, ücret gibi sorunlarının olumsuz etkilerinin görülmeye başladığını belirtmek gerekir. Kısacası, tez boyunca ele alınan çalışma yaşamı koşullarının ve buna endeksli okul ve sisteminin her alana olumsuz etki edeceği aşikârdır ancak bazı alanlar bu olumsuz etkilere daha erken veya daha geç maruz kalabilir. Sosyal bilimlerin bu anlamda fen bilimi temelli mesleklerden –fizik bölümü gibi bazı temel alanlar hariç- çok daha önce bu olumsuz etkilere maruz kalmıştır.

Bu şartlar altında bazı mesleklerin layıkıyla icra edilemediğini ve bu nedenle mesleki işbölümü ve dayanışma temelinde makro temelli bir toplumsal sorundan söz edildiğini fark etmek gerekir.

6.5.3. İlgı Görmeyen Sosyal Alan Mesleklerin Değeri Hakkındaki Görüşler

Bölümün ilk başlığında katılımcılara sorulan sosyal bilimler alanındaki meslekler hakkında görüşleriniz nedir sorusunun devamı niteliğindeki bu başlıkta, değerli, değersiz, az değerli ve çok değerli olmak üzere 4 alt tema kullanılmıştır. Katılımcıların çoğunlukla değersiz olarak nitelendirdikleri meslekler, sosyal bilim alanının toplumdaki kötü imajını ortaya koymuştur. Katılımcılar her ne kadar değerli görülmesi gerektiğini söyleseler de günün sonunda toplumun kalıplarına girmekten kaçınamamaktadır. Neden kötü anladıklarını ve hatta alana ait meslekleri bile tam anlamıyla bilmedikleri halde toplumun ezberlettiği cümlelerle, kulaktan dolma bilgilerle daha çok kendilerinin sevip sevmemesi üzerinden yaptıkları yorumlar bu mesleklerin gittikçe daha da değersiz bir hale geleceğini gözler önüne sermiştir.

“Bence çok düşünmeden veyahut da o meslekte daha fazla bilgisi olmadan konuşan insanlar da var veyahut da bilgili olup konuşan insanlar da var. Bence tartışılır ya ikisi de, yani hani cidden bilgili olan bir insan sana bilgi verip seni o yönde bilgilendiriyorsa iyi anlamda ama hani bilgilendirmeden sallayıp tutuyorsa yani pek bir ciddiye alınacak bir şey olduğunu düşünmüyorum” (K2).

“Yani bazen böyle farklı bir şey istiyorum toplumdan biraz daha dışarı bir düşüncedeyim. Öyle yani. Toplumda çok genel kalıp şeyler var çünkü. Öğretmen, doktor,

tıp bunlar var polis bunlar var yani sadece. Ben bunların biraz daha bunun dışına çıkmak istiyorum” (K3).

Öğrenciler ciddiye almak istemedikleri, kalıpların dışına çıkmak istedikleri bir düzen içerisinde şekillenerek ön yargılar geliştirmektedir. Farklı düşünceleri dikkate alınmadığı için değerli gördüğü fikirleri zaman içerisinde genel düşünce kalıpları içerisinde kaybolmaktadır. Bunu fark ettikleri noktada mesleklerini belirlemiş, hayat rotalarını çizmiş olarak yollarına devam etmektedirler. Değerin ekonomiye endekslenmesi, ekonomik koşulların çalışma hayatını etkilemesi ve çalışma hayatının meslekler aracılığıyla işlemesi, meslek değerleri, ekonomi ve tercihler arasında sıkı, baskıcı, zorunlu ve bir o kadar da sorunlu bağlar oluşmasına neden olmaktadır.

Bu durumda sosyal bilim alanının, teorik olarak her meslek grubuna öğrenci yönlendirme olasılığı olan proje okullarında akademik anlamda başarılı olan katılımcı grubun ilgi alanının tamamen dışında olması, katılımcıların sosyal bilim alanını değersiz görmeleri ya da en azından hak ettiği değeri görmediğini düşünüyor ya da biliyor olmaları, temel problemi gözler önüne sermektedir. Katkısı diğer alanlarda karşılaştırıldığında oldukça soyut olan sosyal alanların böyle bir durumla karşı karşıya olması, hep vurgulanageldiği gibi, toplumsal iş bölümü, modern iş bölümüne dayalı dayanışma, yetenek havuzunun kullanılması, eğitimden beklenen milli kazanç gibi pek çok konuyu sorunlu hale getirmekte ve söz konusu hedeflere ulaşamama sorununu ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda bu mesleklerin hak ettiği değeri görmesi ve sağlıklı toplumsal işleyiş için bu mesleklerden beklenen katkının gerçekleşebilmesi için başta gelir ve istihdam sorunlarından başlamak üzere çalışma koşullarının iyileştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

6.5.4. Hangi Alana Yönelmeyi Düşünüyorsunuz? Sorusuna Yönelik Cevaplar

Katılımcılara son olarak hangi alana yönelmek istedikleri sorulmuştur. Sözel bir tema açmayan katılımcılar sayısal, eşit ağırlık ve dil bölümlerini seçeceklerini belirtmişlerdir. Çoğunlukla sayısal alanı seçen öğrencilerden A1 ve A10 katılımcıları eşit ağırlık, A2, A3, A12 katılımcıları ise dil bölümünü seçmiştir. Kamil Miras Anadolu Lisesi öğrencilerinin tamamının sayısal alana yönelmiş olması dikkat çekmektedir. Dil bölümünü seçen öğrencilerin yurt dışında okuma ve orada çalışma hayalleri seçilen faklı alanın aslında çalışma hayatı sorunlarından kaynaklandığını gözler önüne sermektedir. Eşit ağırlığı seçen öğrencilerin ise o alanın en yüksek mesleği olan hukuk bölümünün

mesleklerine yönelmek adına böyle bir seçim yapması, meslek seçiminde gelir ve prestijin alan seçimlerinde, sayısal alan seçilmese dahi dikkate alındığını göstermektedir. Sözel bir alt temanın oluşmamasında, ekonomik koşullar, sosyal sorunlar ve toplumsal algıların yanı sıra, öğrencilerin o alanda seçilebilecek meslekler hakkında bilgi sahibi olmamalarının da etkisi dikkat çekmektedir.

“Sayısal seçmek istiyorum. Sayısal ağırlıklı bir öğrenciyim. Sözelle pek bir ilgim yok. Sayısal yönden bir meslek düşünüyorum açıkçası” (K2).

“Hiç bilmiyorum. Bir ara eşit ağırlık seçmek istiyordum, o da hukuk için ama hukukta da işte avukat, savcı falan olabiliyorsun. Avukat da şuan Türkiye’de çok. O yüzden ondan da vazgeçmeye başladım. Savcı da sürekli il değiştiriyor diye biliyorum, yerleşik düzenin yok o yüzden şuan ondan da vazgeçtim. O yüzden şuan sayısal gibi görünüyor. Ama çok değil böyle” (K3).

“Ya genel olarak, ben müzik istiyordum. Ama şu anlık matematik öğretmenliği veya bilgisayar programcısı daha ön planda” (K5).

“Normalde sayısal istiyorum ama istediğim meslek eşit ağırlık. O yüzden eşit ağırlık düşünüyorum” (A1).

“Yani şöyle şuan ben dilden ilerlemek istiyorum ama üniversiteyi farklı bir ülkede okursam sadece dil değil sayısal alanda da bir şeyler yapabilirim” (A3).

“Benim eşit ağırlık. Zaten hukuk olarak da bir hedefim var. Hukuk okumak istiyorum. Eşit ağırlık” (A10). Kendilerini belirli mecburiyetlerin içinde bulan öğrenciler hedeflerini de zorunluluklara göre revize ederek sevdikleri değil sevilen meslekleri tercih etmek üzere alanlarına karar vermektedir.

Günümüzde meslek tercihi konusu, çalışma hayatı sorunları, ekonomik koşullar ve eğitime yansımaları, üniversitede bulunan öğrenci profiline yansımaları ve sınav sistemlerinin oturtulmamış olması gibi birçok yönden tartışılmaktadır. Toplumda egemen olan eğitim anlayışı, eğitimin insan sermayesi yetiştirmek üzere inşa edilmesi gerektiği düşüncesine dayanmakta, dolayısıyla lise düzeyinde alan seçimi ve yükseköğretime geçiş bu çerçevede ele alınmaktadır. Sistemin yalnızca sınava odaklanması Türkiye’nin bugünü ve geleceğinde önemli yer teşkil edecek insan sermayesi birikimi ve eğitimde fırsat eşitliği kavramına zarar vermekte olması bakımından eleştirilmektedir. Çözüm önerileri de genellikle bu yönde sunulmaktadır. Sorunların birçok alt başlık barındırmasının yanında bu kısma kadar saydığımız çok sayıda ana başlık, temel sorunları

ifade etmekte ve özölmesi halinde büyük oranda bir iyileşme sağlanacağı düşünölmektedir.

Bütün bu mülahazalara bağlı olarak ve spesifik olarak genel yönelimli proje okullarındaki başarılı öğrencilerin yöneldiği alanlara bakılarak denilebilir ki, Türkiye’de yüksek öğrenim açından potansiyeli yüksek öğrenciler ve bunların oluşturduğu yetenek havuzu, dengesiz ama ekonomik beklentiler açısından anlaşılır biçimde daha prestijli, kazançlı gördükleri çoğunlukla sayısal, doğa bilimsel, sağlık temalı, mühendislik vb. mesleklere yönelmekte, bunların dışında kalan diğer alanlardaki işleyiş rastlantısal, yüzeysel ve verimsiz değişkenlere bağımlı hale gelmektedir. Sözü edilen bu makro temelli sorunları aşmak için çalışma hayatında, eğitim/okul sisteminde ve gerekli bütün toplumsal düzlemlerde yapılacak reformlar büyük önem taşımaktadır.

SONUÇ

İnsanlık tarihinin başlangıcıyla birlikte anılan çalışma kavramı, geçmişten günümüze kadar birçok değişim, dönüşüm geçirmiştir. Hayatımızda çok geniş bir yer kaplamasının yanında toplumsal yaşamın birçok boyutunu da etkilemesi nedeniyle sosyolojide üzerinde önemle durulan bir olgudur. Hayatımızı sürdürebilmek için yaptığımız işlerin tümü olarak tanımlayabileceğimiz çalışma kavramı ilkel toplumlardan gelişmiş toplumlara ilerlerken tarihin farklı dönemlerinde farklı şekillerde değerlendirilmiş ve her dönem kendi içinde çeşitli sorunlar barındırmıştır. Modern anlamda ele aldığımız çalışma kavramı ise Sanayi Devrimi ile başlamıştır.

İnsanlığı yakından ilgilendiren bir diğer kavram ise eğitim kavramıdır. İnsanların eğitilebilir ve öğretilbilir oluşu dolayısıyla sistemli bir ilerleyiş gösteren eğitim, bireylerde yaşantılar yoluyla kalıcı davranış değişiklikleri meydana getiren süreçlerdir. Eğitim de tıpkı çalışma kavramı gibi insanlık tarihi kadar eskidir ve tarihsel süreçte değişimler ve dönüşümler geçirerek bugünkü halini almıştır. Bireylerin birer yurttaş olarak sağlıklı biçimde sosyalleşmelerini sağlamak, iyi bir hayat yaşamak, kuşaklar arası kültür aktarımı sağlamak, ihtiyaçları karşılamak eğitimin sağladığı kazanımlardan bazılarıdır. Günümüzde en temel işlevlerinden biri ise meslek edindirme işlevidir. Çalışma, iş ve meslek kavramları, eğitimin meslek edindirme işlevi etrafında bir araya gelmektedir. Toplumsal işleyiş için vazgeçilmez bir öneme sahip olan bireylerin yetiştirilmesi işlevini sağlayan eğitim kurumları, bu işlevini yerine getirirken ekonomik yapılar ve çalışma hayatıyla paralel hareket ederek bireylere bilgi ve deneyim kazandırmaya çalışmaktadır. Bu çaba, ilkokul ve ortaokuldan başlayarak lise dönemindeki alan ve meslek seçimi ve sonrasında da üniversiteye geçişle birlikte görünür hale gelmektedir.

Üniversite sınavı sonrasında seçilen bölüm ile bir anlamda meslek hayatına da entegre olmaya başlayan bireyler, özellikle ekonomik bağlamda sorun olma potansiyeli taşıyan koşullarla da karşı karşıya gelmektedirler. Çalışma hayatındaki ekonomik koşulların öğrencilerin meslek tercih sürelerini de etkiliyor olması, eğitim ve öğretim süreçlerinde de bazı karmaşık durumların oluşmasına neden olmaktadır. Türkiye’de de çalışma hayatında önemli bir sorun olarak değerlendirilebilecek olan meslek gruplarına göre farklılaşan ekonomik koşullar meselesinin öğrencilerin meslek algısını ve tercih süreçlerini ciddi biçimde etkilediği anlaşılmaktadır.

Eğitim hayatı içerisinde de değişen müfredatlar, sınav sistemlerinin rayına oturtulamaması, eğitim kalitesinde yaşanan dalgalanmalar vb. sorunlar yaşayan öğrenciler, çalışma hayatına geçmek için geldikleri meslek seçim aşamasında da odaklarını belirlemekte zorlanmaktadırlar. Sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi faktörlerin karmaşık bir bileşkesiyle toplumsal kurumların işleyişinde meydana gelen zorluklar, bireysel yaşamın önemli bir aşaması olan meslek edinme süreçlerinde de önemli zorlukların yaşanmasına neden olmaktadır.

Bu araştırmada, çalışma hayatındaki ekonomik koşulların öğrencilerin meslek tercihlerine etkisi saptanmaya çalışılmıştır. Öncelikle birinci bölümde çalışma hayatı, Durkheim'ın iş bölümü, mesleki değişim ve dönüşümler, yeni mesleklerin ortaya çıkışı, meslek eşitsizlikleri, meslek seçiminde karşılaşılan sorunlar gibi başlıklar ele alınmak suretiyle meslek olgusunun toplumsal yaşam için önemi vurgulanmaya çalışılmış, bütün mesleklerin insanların ihtiyacına karşılamaya yönelik oldukları ve değişim faktörünün de önemini belirtmekle birlikte hiçbir mesleğin gözden çıkarılamayacağı, önemsizleştirilemeyeceği gerçeği vurgulanmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde, meslek tercih süreçlerinin temelinde yer alan eğitim kurumu, sosyolojik bağlamı, işlevleri, tabakalaşma boyutları ve çalışma hayatıyla olan bağlantılarıyla birlikte çözümlenmeye. Üçüncü bölümde ise Afyonkarahisar ilinin merkezindeki iki proje okulunda bulunan başarı düzeyi yüksek öğrencilerle gerçekleştirilen saha çalışmasının bulgularına yer verilmiştir. Bu sayede eğitim süreçleri ve meslek tercihi ile ekonomik koşullar arasında öngörülen ilişki çözümlenmeye çalışılmıştır.

9. Sınıfta eğitim gören ve mevcut durumda akademik başarı düzeyi yüksek olan 24 öğrenciyle 4 temel kategoride hazırlanan 21 soruya dayalı derinlemesine görüşmeden elde edilen bulgulara göre, çalışma hayatı koşullarındaki bazı negatif durumlara işaret eden işsizlik, düşük ücret, istihdam sorunları, gelir adaletsizliği gibi özellikle sosyal bilim temelli bazı meslekleri daha problemli hale getiren ekonomik temelli sorunların öğrencilerin mesleğe yönelik algılarını, meslek tercih süreçlerini ve değişkenlik gösterebilecek olmasına karşın, mevcut tercihlerini fazlaca etkilediği görülmüştür. Öğrenciler ekonominin her şeyin odak noktasında bulunduğunu, çalışma hayatındaki sorunların maddi olmayan yanlarının dahi ekonomiyle ilişkilendirildiğini ifade etmişlerdir. Mesleki yığılma yaşandığını, herkesin kendilerine ekonomik kazanç sağlayacak benzer mesleklere yöneldiğini ifade eden öğrenciler bu durumun pek çok mesleğin itibarsızlaşmasına yol açtığını belirtmişlerdir. Bu sorunlara karşı ise ekonomik

ve eğitimsel düzenlemeler, çalışma ve meslek hayatına ilişkin ciddi reformlar, liyakat ve enflasyonun düşürülmesi gibi bir takım çözüm önerileri sunmuşlardır. Devamında sorulan, okul ve sınav süreçlerinin çalışma hayatıyla bağlantısını ele alan soruları sınavlar, dersler ve deneyimleri üzerinden değerlendiren öğrencilerden bir kısmı, derslerle çalışma hayatı pratiklerinin bir bağlantısı olmadığını dile getirmiş, bir kısmı da, bağlantılı olduğunu ama pratik yaşamla ilişkilendirilmesi zor olan derslerin de olduğunu söylemiş, bir kısmı ise üniversite sınavındaki rekabet ve eleme açısından söz konusu derslerin gerekli olduğunu vurgulamıştır. Okul ve sınav süreçleriyle ilintilendirmek adına sonrasında sorulan üniversite eğitimi gerektirmeyen mesleklere ve bu mesleklerin koşullarına bakış açılarının ne olduğu konusunda ise; öğrencilerin bu meslekleri ihtiyaç duyulması nedeni ile gerekli gördükleri, teknolojik değişimler vasıtasıyla ileride bazılarının artık ihtiyaç duyulmayabileceği şeklinde değerlendirmeler yaptığı görülmüştür. Üniversite eğitimi gerektirmeyen söz konusu mesleklerin bazı durumlarda ekonomik olarak avantajlı da olabildiğini dile getiren öğrencilerin üniversite eğitiminin gerekliliği konusunda da bazı tereddütler yaşadıkları yaptıkları yorumlar ve değerlendirmelerden anlaşılmaktadır. Daha çok bireysel deneyimler üzerinden yorum yapmaya çalışmaları, yaşadıkları tereddütü, toplumsal tutumlarda ve küresel gelişmelerde yaşanan farklılıklar ile açıklamaya sevk etmektedir.

Bulguların devamında meslek seçimini etkileyen temel faktörler ele alınmış ve öğrenciler bu temel faktörleri aile, çevre ve ekonomi ekseninde değerlendirdikleri anlaşılmıştır. Öğrencilere meslek seçme kriterleri sorulduğunda daha çok kişisel beklentilerini, ilgi ve yeteneklerini kriter olarak göstermiş olsalar da elde edecekleri gelirin kriterleri arasında önemli bir yer tuttuğu görülmüştür. Saygınlık ve başarı kavramlarını, meslek seçiminde çok önemli bir noktaya koyan öğrenciler, çoğunlukla maddi ve manevi kazanımların dengede olması gerektiğini söyleseler de, yapılan görüşmelerden edinilen kanaate göre, maddi kazançları daha önceledikleri ve önemsedikleri anlaşılmaktadır. Buradan çok önemli olsa dahi gelir getirmeyen mesleği yapmak için pek fazla motivasyon bulunmadığı da anlaşılmaktadır.

Çalışmanın saha araştırması kısmında araştırma yapmak için tercih edilen okullar, araştırmanın katılımcıları olan öğrencileri özellikle herhangi bir alana (sayısal, sözel, eşit ağırlık, dil) yöneltecek şekilde eğitim veren okullar olan Fen Liseleri, Sosyal Bilimler Liseleri vb. gibi okullardan değil, öğrencilerin istedikleri her mesleği seçebilmesine olanak sağlayan, alan vurgusu olmayan ve genel öğrenci profilinde başarılı görülen, yani

istedikleri her bölüm ve üniversiteyi tercih edebilecek puanı rahatlıkla alabilecek öğrencileri kabul eden okullar olan Afyon Lisesi ve Kamil Miras Anadolu Lisesi olarak belirlenmiştir. Buna rağmen, sosyal bilimler ve fen bilimleri alanlarını ve bu alandaki meslekleri değerlendirmeleri istenen öğrencilerin özellikle sosyal bilimlere dayalı meslekleri seçilmeyen, meslek icra olanağı olmayan, maddi geliri yeterli olmayan melekler olarak tanımladıkları, bununla birlikte ve daha üzücü bir durum olarak bazı öğrencilerin bu mesleklerin hangi meslekler olduğuna dair de pek bilgilerinin olmadığı anlaşılmıştır. Toplumun kültürel ve ekonomik yapısı dolayısıyla kalıplaşmış meslek yargıları, sayısal alana yönlendirme, yüksek gelir beklentisi gibi faktörlerin öğrencileri fen bilimlerine yakınlattığı, sosyal bilimler alanlarına da oldukça uzaklaştırdığı yönündeki yüzeysel bilgi, sahadaki deneyimle de doğrulanmıştır. Alan tercihleri kısmında da net bir şekilde görülen bu durumda, öğrencilerin yalnızca iki tanesinin eşit ağırlık alanını seçmeyi düşündüğü, sözel alanı seçecek öğrenci bulunmadığı anlaşılmıştır. Yurt dışında eğitim planı yaptığı için dil alanı tercihinde bulunacak üç öğrenci dışında bütün öğrencilerin sayısal alana yönelme noktasında tercihlerinin olgunlaşması, yetenek havuzunun bütün alanlara dengeli yönelmesi noktasında oldukça düşündürücü bir tablonun olduğunu göstermektedir.

Aileleri tarafından okuyup meslek sahibi olmak için teşvik edilen öğrencilerin tercihlerinde ailelerin de ekonomik temelli görüş ve yönlendirmelerle hareket ettiği anlaşılmıştır. Çocuklarının fikirlerine müdahale etmeden destekleyen ailelerin çocuklarının da genellikle tıp, mühendislik gibi alanlara yöneliyor olmalarıyla ailelerini mutlu ettikleri yönündeki ifadeler, bu tez çalışmasının temel yaklaşımını doğrular nitelikte çarpıcı bir ayrıntı olarak ele alınabilir. Daha farklı mesleklere yönelmek isteyen öğrencilerin aileleri ise tıp, mühendislik, diş hekimliği, hukuk gibi alanlara yönelmeleri için tavsiyelerde bulundukları anlaşılmaktadır. Bu da göstermektedir ki rahat ve geliri yüksek mesleklerin genelde sayısal alandaki meslekler olması, toplumda özellikle başarılı öğrencilerde ve onların ailelerinde söz konusu sayısal alanlara güçlü bir yöneliş olmasına neden olmaktadır. Bu çerçevede sözel alandaki, sosyal bilim temelli meslekler de hasbilkader, başka türlü bir tercih fırsatı kalmadığı durumda tercih edilecek meslekler olarak kodlanmaktadır. İnsanın, toplumun ve toplumsal olay ve olguların anlaşılması, analiz edilmesi, sorunların ortaya koyularak çözüme kavuşturulabilmesi için oldukça önemli olan Sosyal Bilimler alanının, ekonomik nedenlerle tercih edilmiyor olması önemli bir toplumsal sorun haline gelmiştir. Her mesleğin ekonomik koşullarının aynı

olması elbette ki beklenemez, bu anlamda çeşitli ölçütlere göre ideal durumda dahi mesleklerin gelirleri arasında farklılaşma olacağı muhakkaktır. Ancak bir grup mesleğin öğrencilerin ilgi ve alakalarından tamamen bağımsız olarak ve toplumsal bir takım düzensizliklerin sonucu olarak tercih edilmiyor olması, yine toplumsal yaşam için önemli sonuçlar doğuracak bir problem olarak görülmesi gerekir. Söz gelimi ilgi duyduğu halde, yetenek sahi olmasına rağmen ve makul ekonomik koşullar sağlandığı durumda edebiyatçı veya tarihçi olmayı tercih edebilecek bir öğrenciyi sırf ekonomik gerekçelerle sayısal alanlara yönlendirmek, burada vurgulanmak istenen temel sorunu oluşturmaktadır.

Dinamik toplumsal yaşamın Türk toplumuna özgü gelişim seyri içinde, kayıt dışı ekonomi, mesleki gelir ve istihdam dengesizliği gibi sorunlu çalışma yaşamı koşulları, bir çırpıda çözülemeyecek, eğitim süreçlerini ve çalışma yaşamını etkilemek suretiyle toplumsal düzen açısından da ciddi risk oluşturan makro bir toplumsal sorun olarak görülmelidir. Gecikmeden tasarlanıp uygulamaya dönüşecek, çalışma ve ekonomi politikalarıyla, toplumsal yaşamı sarmalayan reformlarla Türk toplumunun bu tez çalışmasında odaklanılan sosyoekonomik çerçevede düzenli ve çağdaş bir formül üretmesi gerekmektedir. Böylelikle nesillerin toplumsal yaşamın gerektirdiği bütün meslekleri, ilgi ve alakalarına bağlı olarak, dengeli bir mesleki ve çalışma yaşamı organizasyonu, refah içinde ve toplumsal düzenin oluşmasını da kâkı verecek şekilde icra etmeleri mümkün olabilsin.

Savaşın en yoğun döneminde dahi eğitimi ve eğitime yönelik çalışmalarını ertelemeyerek Ankara’da Maarif Kongresini toplayan ve eğitim stratejisini belirlemeye çalışan Mustafa Kemal Atatürk, bir toplumun kurtuluşunun iyi eğitim süreçlerinden geçerek nitelikli meslekler edinen gençlerde olduğunun vurgusunu her fırsatta yapmıştır. Atatürk’ün sözleriyle: *“Memleket ve milleti kurtarmaya çalışanların aynı zamanda mesleklerinde birer namuslu uzman ve birer bilgin olmaları lazımdır. Bunu sağlayan okuldur”* (Muhammed Hamdi Yazır Ortaokulu, 2022).

Görevini iyi yapan bireyler yetiştirmek için ihtiyaçlara cevap verebilen bir eğitime, bireylerin görevlerini iyi yapabilmelerini sağlayacak refah, üreten ve düzenli bir çalışma hayatına ve bunları maddi anlamda destekleyebilecek bir ekonomiye sahip olmak kurallı ve düzenli toplumsal yaşam açısından vazgeçilmezdir. Ekonomideki sorunların ve çalışma hayatındaki sosyal ve ekonomik problemlerin düzeltilmesinin yolu, nitelikli bir eğitimden geçmektedir. Nitelikli eğitimin, Türkiye’deki mevcut sayısal alana yönelme

şeklinde beliren ve sözel alanların önemini ikincilleştiren çok boyutlu toplumsal eğilim ile sağlanması mümkün değildir. Çünkü toplumsal yapıyı oluşturan unsurlarda ortaya çıkan sorunların çözümü, sorunun ne olduğu, sorunu ortaya çıkaran etkenlerin neler olduğu ve daha önceki sorunlarla nasıl ilişkilendirilebileceğinin ortaya koyulmasıyla mümkün olur. Bu noktada, eğitimde sosyal bilimler alanındaki derslerin ciddiye alınması, meslek tercihi sürecinde ise sosyal bilimler alanındaki mesleklerin gelecek kaygısı olmadan, destekleneceğini bilerek tercih edilebilmesi için alınabilecek tedbirler ve yapılacak düzenlemeler oldukça önemlidir. Eğitimdeki müfredatların buna göre düzenlenmesi, çalışma hayatındaki dengelerin bu yönde değişmesi için hayata geçirilecek reformlarla iyileştirme sağlanmaya çabalanmalıdır.

Bu çalışma, eğitimde, çalışma hayatında, ekonomide ve toplum yapısında oluşan problemlerin birbiriyle ilişkilerini de göstermeye çalışmak suretiyle bağlantılı problemler olduğunu da vurgulamaya çalışmaktadır. Bu anlamda sorunlar, birbirinden bağımsız ele alınamazlar. Örneğin üniversite sınav sisteminde iyileştirmeler yapmayı hedeflemek, öncelikle çalışma hayatındaki koşulların iyileştirilmesini gerektirmektedir. Saha çalışması Afyonkarahisar'da ve küçük bir öğrenci grubuyla yapılmış olsa da, Türk toplumunun tamamını ilgilendiren makro temelli bir konuyu ortaya koyarak, bu konu üzerine tespitler ve değerlendirmeler yapılmıştır. Çözüme kavuşturmak için çaba sarf edilmediği sürece Türk gençliği ve Türk toplumu açısından dejeneratif ve makro bir değişken ve sorun olan bu konunun üzerinde önemle durulması, ileri düzeyde disiplinlerarası bilimsel tetkiklerin yapılması ve aynı şekilde çok boyutlu çözümlerin tasarlanması gerekmektedir. Bazı tercihler yalnızca kişiyi değil toplumu etkiler. Meslek tercihi bu tercihlerin en önemlilerinden biridir.

KAYNAKÇA

- Aça, M. (2015). Meslek Folkloru Araştırmaları Tarihine Bir Bakış. *Uluslararası Türk Dünyası Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 111-137.
- Adıgüzel, O. ve Yüksel, H. (2011). Tarihsel süreçte çalışma kavramı ve bir kırılma noktası olarak sanayi devrimi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 48(553), 69-81.
- Ak, F. E., Kaytazcı, E., Oyran, O., Kahraman, E., Mulcar, M., Akın, B., Kalan, A. ve Memiş, E. (2024). Eğitim Çalışanlarının Değişim Algıları. *Premium e-Journal of Social Sciences (PEJOSS)*, 8(38), 175-187.
- Akın, N. G. ve Akyıldız, M. (2018). Fen Lisesi Öğrencilerinin Meslek Seçimini Etkileyen Faktörlerin Bulanık Topsis Yöntemi İle Analizi. *Journal of Management and Economics Research*, 16(1), 77-97.
- Aktan, C. C. (2023). *Akademik Etiketizm: "Credentialism" Diploma Hatalığı ve Derece Enflasyonu*. https://www.researchgate.net/publication/364321107_AKADEMIK_ETIKETIZM_CREDENTIALISM_Diploma_Hastaligi_ve_Derece_Enflasyonu (02.05.2024).
- Aktaş, E. E. (2022). Gelir Dağılımı Adaletsizliği Ve İstihdam İlişkisi: Seçili Ülkeler İçin Panel Tobit Analizi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 40(1), 1-24.
- Altınöz, M., Çöp, S. ve Çakıroğlu, D. (2014). Büro Ortamında Yetenek Yönetiminin Algılanması Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma. *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, 4(3), 101-111.
- Altınöz, M. (2018). Yetenek yönetiminin algılanması üzerine karşılaştırmalı bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (39), 82-95.
- Altıntaş, M. (2018). İnsan Kaynaklarında Yeni Bir Yaklaşım: Yetenek Yönetimine İlişkin Nitel Bir Araştırma. *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 24-43.
- Altuğ, O. (1999). *Kayıtdışı ekonomi*. İstanbul: Türkmen Kitabevi Yayınları.
- Anılan, H., Çemrek, F. ve Anagün, Ş. S. (2008). Ortaöğretim öğrencilerinin meslek seçimi ve üniversite tercihlerine ilişkin görüşleri (Eskişehir örneği). *Education Sciences*, 3(2), 238-249.
- Arıkan, R. (2017). *Araştırma Yöntem ve Teknikleri* (3). Ankara: Nobel.
- Arıkan Saltık, I., Avcı, U. ve Kaya, U. (2016). Mesleki bağlılık ve mesleği bırakma niyeti üzerinde etken faktörler olarak birey-meslek uyumu ve mesleğin sosyal statüsü: Turizm sektöründe görgül bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 42-63
- Arı, S. (2021). Birey Veya Meslek Grupları İçin Toplumsal Statü Bağlamında Amaç Yönelimli Mesleki Farkındalık Eğitiminin Önemi. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 10(29), 405-427.
- Aslan, A. K. (2001). Eğitimin toplumsal temelleri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(5), 16-30.
- Aslan, E. A. (2020). Toplumsal Statü ve Okul Seçimleri: Kültürel Sermaye Yatırımı Olarak Özel Okullar. *Alternatif Politika*, 12(2), 382-423.
- Atli, A. ve Gür, S. H. (2019). Lise öğrencilerinin meslek tercihleri ve bu tercihlerine etki eden faktörler. *Kariyer Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 2(1), 32-53.
- Ay, S. (2012). Türkiye’de işsizliğin nedenleri: istihdam politikaları üzerine bir değerlendirme. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 19(2), 321-341.
- Aytekin, A. (2005). *Meslek seçimini etkileyen sosyo-ekonomik ve kültürel faktörler Isparta örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta

- Aydın, B. (2003). Bilgi toplumu oluşumunda bireylerin yetiştirilmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(14), 183-190.
- Aydın, K. (2014). Yapısal işlevselci teori ve toplumsal tabakalaşma. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8), 213-239.
- Aydemir, L. (2017). Lise Öğrencilerinin Meslek Seçimindeki Kararsızlıklarına Etki Eden Faktörler (Trabzon Örneği). *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(10), 651-664.
- Aydın, M. Z. (2022). Küreselleşen Dünyada Eğitimin Amaçları ve Yöntemleri Nasıl Olmalıdır?. *Talim*, 6(1), 45-62.
- Bahar, H. İ. (2009). *Sosyoloji* (3). Ankara: Usak Yayınları.
- Balcı, F. (2020). Unutulmaya Yüz Tutmuş Meslekler, Ustalar, Teknikler Ve Mesleki Anlatılar: Kayseri-Develi Örneği. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 13(30), 701-716.
- Bayar, A. (2024). Türk Eğitim Sisteminin Sorunlarına İlişkin Güncel Bir Değerlendirme. *The Journal Of Academic Social Science Studies*, 8(25-1), 177-187.
- Baycar, A. (2019). Dini ve Sosyolojik Boyutlarıyla Dayanışma-Yardımlaşma Olgusu. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SAUIFD)*, 21(39), 199-225.
- Bilgin, R. ve Erbuğ, E. (2021). Eğitimde fırsat eşitsizliği üzerine eleştirel bir değerlendirme. *International Journal of Economics Administrative and Social Sciences*, 4(2), 231-239.
- Bilen, A. (2007). Kayıt Dışı Ekonomi ve Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemeye Yönelik Çabalar. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (36), 134-143.
- Bourdieu, P. (2015). *Ayrım (Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi)*. (Çev: D. Fırat Şannan ve A. Günce Berkkurt). Ankara: Heretik Basın Yayın Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi.
- Bozgedik, A. (2017). *Eğitimde yeni bir model olan temel lise öğrencilerinin üniversite ve meslek seçimini etkileyen faktörler*. (Yüksek Lisans Tezi). T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Bulut, D. ve Kızıldağ, D. (2017). Cinsiyet Ayrımcılığı Ve Kadın İnsan Kaynakları Yöneticilerinin Kariyerleri Üzerindeki Etkileri. *Journal Of Management & Economics Research*, 15(2), 81-102.
- Can, Y. ve Soyer, F. (2008). Mesleki Ve Sosyo-Ekonomik Beklenti İle Yaşam Tatmini Arasındaki İlişki: Beden Eğitimi Öğretmenleri Üzerinde Bir Araştırma. *Beden Eğitimi Ve Spor Bilimleri Dergisi*, 10(4), 24-33.
- Celayirlioğlu, Ş. (2004). *Emile Durkheim*. (Sosyoloji Teorileri I - Yüksek Lisans Dönem Ödevi). T.C. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ceylan, T. (2011). Toplumsal Sistem Analizinde Toplumsal Statü ve Rol/Social Status and Role in the Analysis of Social System. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1), 89-104.
- Cırdı, R. ve Bulu, Ş. (2021). Toplumsal Değişim Bağlamında Mesleğe Bakış: Güncel Mesleklerin ve Profesyonel Mesleklerin Anlamlandırılması. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 7(15), 346-366.
- Cice, Y. ve Balkar, B. (2020). Mesleki ve teknik eğitim sisteminin istihdam ve ekonomik büyüme açısından işlevselliğinin değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 53(2), 781-814.
- Çağlar, A. ve Gülel, F. E. (2017). Eğitimin toplumsal fayda üzerinde etkisi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 52(5), 317-339.
- Çakmak, Ö. (2008). Eğitimin ekonomiye ve kalkınmaya etkisi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (11), 33-41.
- Çalışkan, Ş., Karabacak, M. ve Meçik, O. (2013). Türkiye’de eğitim-ekonomik büyüme ilişkisi: 1923-2011 (Kantitatif bir yaklaşım). *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 11(21), 29-48.

- Çarkıt, Ö., Çarkıt, H., Çarkıt, E., Güzelçoban, Ş., Çarkıt, T. ve Döner, M. Ç. Eğitimin Toplumsal Yapının Değişimi Üzerine Etkisinin Araştırmacı Bir Bakış Açısından İncelenmesi. *Anasay*, (27), 188-207.
- Çayan, D. (2011). *Yetenek yönetiminin çalışanların performansı üzerine etkileri ve Niğde sağlık sektöründe bir uygulama*. (Yüksek Lisans Tezi). Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Çelik, D. ve Erkişi, K. (2022). Gelişmekte olan ülkelerde gelir dağılımına etki eden faktörler. *Erciyes Akademi*, 36(1), 253-269.
- Çelikkaya, H. (1991). Eğitimin anlamları ve farklı açılardan görünüşü. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(3), 73-85.
- Çelikkaya, H. (1995). Eğitimin Görev Ve Fonksiyonları. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(7), 41-49.
- Çelik, S. (2019). *Dünyada ve Türkiye’de yetenek yönetimi uygulamaları: Bir model önerisi*. (Yüksek Lisans Tezi), T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çoban, A. (2018). Temel Kavramlar. İçinde; *Öğretim İlke ve Yöntemleri* (11), (Ed: G. Ocak), ss. 3-57. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Çoban, B. (2022). Durkheim’ın bilgi ve toplum anlayışı üzerine bir değerlendirme. *NOSYON: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, (9), 115-130.
- Daloğlu, E. S. (2013). *Çalışma algısı üzerine kuşaklararası bir analiz*. (Yüksek Lisans Tezi). T.C. Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Değirmenci, S. (2015). *Eğitim ekonomisi çerçevesinde mesleki yeterliliğin ekonomi üzerine etkisi: Türkiye değerlendirmesi* (Yüksek Lisans Tezi). T.C. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Demirtaş, A., Özer, G. ve Kuzu, V. (2021). *Sosyoloji Ders Kitabı*. Ankara: Tuna Matbaacılık San. ve Tic. A.Ş.
- Deniz, Ö. (2007). Cumhuriyet Döneminde Çalışma Hayatı. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 6(15), 131-150.
- Deniz, S. (2001). Bireyin meslek seçimini etkileyen kaynaklar: yeni teknolojilerden internet. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (6),1-9.
- Dinçer, M. (2003). Eğitimin toplumsal değişme sürecindeki gücü. *Ege eğitim dergisi*, 3(1), 102-112.
- Durgun, B. ve Durgun, Ö. (2023). Gelir Eşitsizliği ve İnsani Gelişme İlişkisi: Türkiye Örneği. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 45-73.
- Dursun, H. ve Dağcı, A. (2021). Kayıt dışı ekonomiye karşı halkın bilinçlendirilmesi bağlamında alınması gereken önlemler. *Aksaray Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 35-48
- Eker, T. (2021). *Gelir dağılımı ve yoksulluk analizi: Türkiye örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Erdal, H. N. (2019). *Eğitimin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Erdoğan Coşkun, A. (2019). *Eğitim Sosyolojisi*. https://www.academia.edu/44612300/Egitim_sosyolojisi (30.04.2024).
- Ergün, M. (1994). *Eğitim sosyolojisi* (5). Ankara: Ocak Yayınları.
- Erkal, M. E. (1997). *Sosyoloji* (8). İstanbul: Der Yayınevi.
- Erişken, E. (2019). *Eğitim ve eşitsizlik: Yükseköğretimde eşitsizliğin yeniden üretimi*. (Yüksek Lisans Tezi), T.C. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Eroz, M. (2014). *İktisat Sosyolojisine Başlangıç*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- Eryetiş, M. V. (2016). Meslek seçimi ve mesleki rehberlik. *Anadolu bil meslek yüksekokulu dergisi*, (44).
- Eser, B. Y. ve Terzi, H. (2008). Türkiye’de Asgari cret: Sorunlar neriler. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(1), 129-143.
- Kalaycı, C. ve Kalan, E. (2017). Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Politikalarının Analizi. *Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi*, 1(1), 17-34.
- Kılıç, E. (2019). *Meslek Seçiminde Ailenin Etkisine Yönelik Bir Araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi). T.C. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Eser, E. (2014). Küreselleşme süreci ve eğitime etkisi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 211-224.
- Eşkinat, R. (1997). 20. Yüzyılda Uluslararası İşbölümü. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(1), 345-348.
- Gökcan, M. ve Kavas, A. B. (2018). Meslek seçiminde toplumsal cinsiyetin rolü: Bir lek geliştirme alışması. *Kariyer Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 1(1), 48-67.
- Gl, G. (2004). Birey toplum eğitim ve ğretmen. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi* 1(1), 223-236.
- Güloğlu, T. (2012). *Türkiye’de alışma Hayatı ve Gelişme*. İçinde; Atatürk Üniversitesi Açık ğretim Fakültesi ders kitabı (Ed. A. Seyyar), 2-23, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açık ğretim Fakültesi.
- Gündoğmuş, E., olak, F. ve Vardarlıer, P. (2021). İşletmelerde yetenek yönetimi uygulamaları. *Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 161-166.
- Gündüzalp, S. ve Boydak zan, M. (2021). Üniversitelerde Yetenek Havuzu Oluştırmaya Yönelik Bulanık Mantık Temelli Bir Model nerisi. *niversite Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 175-192.
- Gündüzalp, S. (2016). *niversitelerde yetenek yönetimi kapsamında yetenek havuzu oluştırmaya yönelik bir model nerisi*. (Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Gündüz, S. (2005). Eğitim ve Toplumsal Değişme. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(10), 149-168.
- Gürbüztürk, O. ve Kıncal, R. Y. (2018). Türkiye’de yükseköğretime geçiş sürecinin analizi: gelişmeler, modeller ve uygulamalar. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, (24), 33-54.
- Hamamcı, Z., Bacanlı, F. ve Doğan, H. (2013). İlköğretim Ortaöğretim Ve niversite ğrencilerinin Mesleki Ve Eğitsel Kararlarını Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(44), 284-299.
- Osmanoğlu, A. (2020). Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam Sorunu Ve Mücadele Stratejileri. *The Journal of Social Science*, 4(7), 134-144.
- İşık, N. ve Acar, M. (2003). Kayıt dışı Ekonomi: lme Yöntemleri, Boyutları, Yarar Ve Zararları zerine Bir Değerlendirme. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (21), 117-136.
- İlhan, S. (2015). Yeni Kapitalizm Ve Meslek Olgusunun Değişen Anlamları zerine. *Dmlpınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (21), 313-328.
- İnan, M. ve Demir, M. (2018). Eğitimde fırsat eşitliği ve kamu politikaları: Türkiye zerine bir değerlendirme. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 337-359.
- İnce, C. (2017). Öğrenci başarısı üzerinde okulun etkisi hakkında bir değerlendirme. *In International Conference on Multidisciplinary, Engineering, Science, Education and Technology*, 702-708.

- Kadim, M. (2024). *Öğretim İlke Ve Yöntemleri Ders Notları (Derleme)*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Vezirköprü Meslek Yüksekokulu Çocuk Bakımı Ve Gençlik Hizmetleri Bölümü Çocuk Gelişimi Programı Öğretim İlke Ve Yöntemleri Dersi, Samsun.
- Karaboğa, K. (2011). *İşbölümü ve Meslekler: Türkiye’de Sermaye Birikimi ve Meslek Yapısının Dönüşümü*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kars, F. ve Özkul, M. (2021). Yaşam Tarzı Göstergesi Olarak Meslekler. *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, 2(1), 37-63.
- Karakoç, F. (2020). Klasik yönetim kuramında işbölümü ve uzmanlaşmaya eleştirel bakış. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 3(3), 669-685.
- Karakaya, Ş. (2006). Sosyal bir süreç olarak eğitim. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (13), 391-396.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.
- Karaman, A. (2000). Türkiye’de Meslek Eğitimine Yönelik Ortak Faaliyetler. *In Journal of Social Policy Conferences*. Istanbul University, (43-44), 173-188.
- Kaya, A. A. (1999). Türkiye’de genç işsizliği ve istihdam sorununa çözüm olarak meslekî eğitim. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (15), 45-56.
- Kaymak, M. (2020). Sosyolojinin Öncüleri Ve Eğitim Görüşleri. İçinde; *Eğitim Sosyolojisi* (2), (Ed: M. Ç. Özdemir ve A. S. Bingöl), ss. 2-40. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Kaymak, M. (2018). Durkheim’in Toplumsal Kuramı Ve Eğitim Anlayışı. *Eleştirel Pedagoji Dergisi*, 10(60). 15-26.
- Kaya, B. (2024). *Bencillik Paradoksu Nedir?* <https://www.psikologbaharkaya.com/blog/bencillik-paradoksu-nedir> (16.07.2024).
- Kaya, E. (2021). Toplumsal eşitsizlik ve dijital okuryazarlık: lise öğrencileri üzerine bir alan araştırması. *Kritik İletişim Çalışmaları Dergisi*, 3(2), 1-31.
- Kesgin, B. (2023). Aşağı Yönlü Toplumsal Hareketlilik Ve Sınıf Kaybı Üzerine Güncel Tartışmalar. İçinde; *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Uluslararası Araştırmalar XXVII*, (Ed: A. Çalık), ss. 599-618. Konya: Eğitim Yayınevi - Bilimsel Eserler.
- Keyifli, Ş. (2013). Eğitim ve Din Eğitimi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(2), 103-126.
- Kılıç, Y. (2014). Türkiye’de eğitimsel eşitsizlik ve toplumsal tabakalaşma ilişkisine dair ampirik bir çalışma. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 243-263.
- Kıyak, S. (2006). *Genel lise öğrencilerinin meslek seçimi yaparken temel aldığı kriterler*. (Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kızılloluk, H. (2007). Ekonominin Eğitimin Amaçları Ve İçeriği Üzerindeki Etkileri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(1), 21-30.
- Kızıltan, Ö. ve Bayraktar, O. (2017). Türkiye’de yükseköğretimde nicel değişimler karşısında kalıcı sorunlar. *Researcher: Social Science Studies*, 5(4), 598-619.
- Kıbaroğlu, C. ve Koşar, S. (2023). Türkiye’deki Eğitim İstihdam ve İstihdam Edilebilirlik Konulu Tezlerin Analizi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 58(3), 1773-1790.
- Konig, R. (2012). İş bölümü. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 28(1-4).
- Korkmaz, A. (2005). Sosyal hareketlilik: eğitim ve mesleğin sosyal hareketliliğe etkisi. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (31), 79-92.
- Koru, A. T. ve Dinçer, N. N. (2018). Türkiye’de sanayi ve hizmet sektörleri. *İktisat ve Toplum*, 88(1), 55-11.
- Koytak, E. (2020). Meslek sosyolojisinde teorik yaklaşımlar. *Journal of Economy Culture and Society*, 61(1), 1-27.

- Köleoğlu, Y., Seyyar, A. ve Aysoy, M.(2022). Durkheim’ın Toplumsal Dayanışma Teorisi İle Günümüz Sosyal İnovasyon Girişimleri Arasındaki İlişki: Topluluk Destekli Tarımsal Kooperatifler Örneği. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 11(30), 175-195.
- Köse, A. (2024). *Meslek Seçiminde Çocuklarınıza Nasıl Yardım Edebilirsiniz?*. <https://yeditepe.edu.tr/tr/duyuru/meslek-seciminde-cocuklariniza-nasil-yardim-edebilirsiniz> (13.05.2024).
- Köse, M. F. (2024). Türkiye’de Gençliğin Toplumsal Değişimi: 2011-2023 TÜİK İstatistiklerine Dayalı Bir İnceleme. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 12(33), 114-136.
- Köse, E. ve Dağyar, M. (2021). Sosyolojinin Temel Kavramları Ve Sosyoloji Bilimi. İçinde; *Eğitim Sosyolojisi* (6), (Ed: E. Köse ve S. Z. Genç), ss. 2-24. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Kumaş, A. (2024). Liselerde Fen Bilimleri Alanını Seçen Öğrencilerin Meslek-Kariyer Algıları Ve Planlamaları. *Academic Social Resources Journal*, 6(25), 782-795.
- Kutlu, M. (2012). Anadolu ve genel lise öğrencilerinin çeşitli değişkenlere göre mesleki olgunluk düzeylerinin incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1), 23-41.
- Kuyumcu, A. ve Erdoğan, T. (2008). Yükseköğretimin toplumsal değişmeye etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(35), 240-250.
- Kuzgun, Y. (2005). *Meslek Seçiminde Bilinmesi Gerekenler*. <https://www.osym.gov.tr/TR,1369/meslek-seciminde-bilinmesi-gerekenler.html> (20.04.2024).
- Lafçi, K. T. (2018). Gençlerin Meslek Seçiminde Karşılaştıkları Güçlükler Üzerine Bir Değerlendirme. *USE Uluslararası Sosyoloji ve Ekonomi Dergisi*, (1), 97-120.
- MEB. (2024). *2023-24 Örgün eğitim istatistikleri*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Mercik, V. (2015). *Eğitimde fırsat eşitliği, toplumsal genel başarı ve adalet ilişkisi: PISA projesi kapsamında Finlandiya ve Türkiye deneyimlerinin karşılaştırması*. (Yüksek Lisans Tezi). T.C. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Metin, M. ve Özcan, A. (2015). *Eğitimle İlgili Temel Kavramlar*. *Eğitim Bilimine Giriş* (ss. 5-28). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Mihoğlu, B. A., Afşar, B. ve Suna, S. (2018). İşsizlikle mücadelede mesleki eğitimin önemi ve firmaların mesleki kurslara bakışı: Konya ili örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 21(2), 407-416.
- Modernite, (2022). (20.08.2023), <https://acikders.ankara.edu.tr/>.
- Mustafa Kemal Atatürk’ün eğitim ile ilgili sözleri, (2022). (05.07.2024), https://mhamdiyazirortaokulu.meb.k12.tr/icerikler/mustafa-kemal-ataturkun-egitim-ile-ilgili-sozleri_13428065.html
- Oğuz, Ö. (2007). *Türkiye’de çalışma hayatında esnek çalışma*. (Yüksek Lisans Tezi). T.C. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Otaklı, Ş. (2024). *Ailelerin ekonomik düzeyleri ile ilkökul öğrencilerinin akademik başarıları arasındaki ilişki (Denizli örneği)*. (Tezsiz Yüksek Lisans Projesi). T.C. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Önür, H. (2013). *Toplumsal eşitsizlik ve Eğitim*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Önür, H. (2013). *Toplumsal eşitsizliklerin yeniden üretilmesinde eğitimin rolü: Afyonkarahisar Süleyman Demirel Fen Lisesi ve Atatürk Lisesi örneği*. (Yayınlanmamış doktora tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Önür, H. (2022). Bauman’da sosyal eşitsizlik meselesi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(01), 279-297.
- Ören, K. ve Yüksel, H. (2012). Geçmişten günümüze çalışma hayatı. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 1(1), 34-59.

- Özdemir, E., Tunç, B. ve İnandı, Y. (2021). Bilim ve sanat merkezlerine öğrenci seçme modeli bağlamında toplumsal tabakalaşma ve yeniden üretim, *International Innovative Education Researcher*, 1(2), 46-61.
- Özdemir, M. (2023). Modernleşme ve Toplum: Geleneksel Toplumdan Modern Topluma. İçinde; Sosyal Beşeri Ve İdari Bilimler Alanında Uluslararası Araştırmalar XIII, (Ed: E. Arslan), ss. 145-165. İstanbul: Eğitim Yayınevi.
- Özen, B. (2022) Elyesa Koytak, Mesleğin Dönüşümü: Hekimler ve Avukatlar, Matbu Kitap, 2022, 444 s. *İnsan ve Toplum*, 12(4), 251-255.
- Özkan, R. (2011). Toplumsal Yapı, Değerler Ve Eğitim İlişkisi. *Kastamonu Education Journal*, 19(1), 333-344.
- Özsoy, C. E. ve Tosunoğlu, B. T. (2023). Geleceğin Meslekleri ve Becerileri: Türkiye’de Ekonomik Kalkınma İçin Bir Fırsat Penceresi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(3), 403-416.
- Palabıyık, A. (2012). Marx’ın Sosyolojisi’nde gözden uzak kalmış bir kavram: “İşbölümü”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 266-298.
- Parlar, H. (2012). Bilgi toplumu, değişim ve yeni eğitim paradigması. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 193-209.
- Petek, H. (2018). *Lise Öğrencilerinin Algılarına Göre İlköğretim ve Ortaöğretim Okullarının Fırsat ve İmkân Eşitliği Açısından Değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi). T.C. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Burdur.
- Pişkin, Z. ve Parlar, H. (2021). Toplumsal Statü Ve Algı Açısından Öğretmenlik Mesleğinin İncelenmesi. *Akademik Platform Eğitim ve Değişim Dergisi*, 4(1), 1-28.
- Sallan Gül, S. ve Gül, H. (2015). Türkiye’de yükseköğretimin gelişimi, güncel durumu ve eleştirisi. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 8(17), 51-66.
- Sarıdaş, G. ve Çelik, K. (2022). Türkiye’de Eğitimin Gelir Dağılımı Üzerine Etkisinin İncelenmesi (2003-2018). *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(3), 353-366.
- Sarıkaya, T. ve Khorshid, L. (2009). Üniversite öğrencilerinin meslek seçimini etkileyen etmenlerin incelenmesi: *Üniversite öğrencilerinin meslek seçimi. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 393-423.
- Seçer, H. Ş. (2009). Mesleki yaşam modelinin oluşturulması ve mesleki analizlerde kullanımı. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1).
- Sertkaya, E. (2022). Türkiye’ De Kayıt Dışı Ekonomi Ve Gelir İdaresinin Etkinliği. (Yüksek Lisans Tezi). T.C. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Soysal, A. ve Arıcıoğulları, K. (2021). Meslek seçiminde yeterlilik ve meslek seçimini etkileyen faktörler: sağlık yönetimi öğrencileri üzerinde bir araştırma. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(3), 2138-2153.
- Strangleman T. & Warren T. (2015). *Çalışma ve Toplum: Sosyolojik Yaklaşımlar, Temalar ve Yöntemler*, (Çev: F. Man), Ankara: Nobel Yayınları.
- Sunar, L. (2020). *Türkiye’de çalışma hayatı ve meslekler*. Toplumsal Yapı araştırma programı, İstanbul: Limit Ofset.
- Sunar, L. (2020). Türkiye’de mesleki itibar: dönüşen çalışma hayatı ve mesleklerin sosyal konumu. *Journal of Economy Culture and Society*, (Özel Sayı 1/Supplement 1), 29-58.
- Sunar, L. ve Akkuş Güvendi, M. (2020). “Ortadaki Fili” Görmek: Dünyada ve Türkiye’de Sosyoekonomik Eşitsizliklerin Tezahürleri. *İnsan Ve Toplum*, 10(4), 1-40.
- Suğur, S. ve Suğur, N. (1998). Çağdaş Toplumun Oluşumu. İçinde; *Çağdaş Yaşam, Çağdaş İnsan*, (Ed: G. Can), ss. 1-15. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

- Şeker, A. (2020). İş bölümünün, sosyal politika ve toplumsal dayanışma açısından sosyolojik çözümlemesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 20-27.
- Şimşek, A. R. (2022). Sosyolojik Açıdan Eğitimde Fırsat Eşitliği ve Türkiye. İçinde; *Eğitimde Güncel Yaklaşımlar-2*. (Ed: S. Girgin), ss. 211-226. İstanbul: Efe kademi Yayıncılık.
- Taburoğlu, Ö. (2018). *Toplumsal dayanışma, işbölümü ve dilencilik olgusu arasındaki ilişkiler: Almanya ve Türkiye karşılaştırması*. (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tabak, H. (2019). Türk eğitim sisteminde eğitimde fırsat eşitliğine kuramsal bakış: roller ve sorumluluklar. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 17(2), 370-393.
- Tekindal, M. ve Uğuz, Arsu, Ş. (2020). Nitel Araştırma Yöntemi Olarak Fenomonolojik Yaklaşımın Kapsamı ve Sürece Yönelik Bir Derleme. *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi*, 20(1), 153-182.
- Tan, M. (2019). Eğitsel Fırsat Eşitliği: (Sosyolojik Bir Kavram Olarak Gelişimi). *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 20(1), 245-259.
- Taş, S. (2020). EmileDurkheim'in Sosyolojik Anlayışında Toplumsal İşbölümü, Sosyolojik Yöntemin Kuralları, Din, Anomi Ve İntihar. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 13(29), 442-449.
- Tatlıdil, E. ve Günder, E. E. (2013). Küreselleşen değerlerin eğitim kurumları üzerine etkisi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(26), 259-277.
- TDK. (b.t.). *Başarı*. <https://sozluk.gov.tr/> (08.06.2024).
- TDK. (b.t.). *Meslek*. <https://sozluk.gov.tr/> (22.04.2024).
- TDK. (b.t.). *Kültür*. <https://sozluk.gov.tr/> (11.06.2024).
- Tekinay, Ş., Ergen, M. ve Özdemir, Ş. (2019). Mühendislik ve Fen Bilimleri Grup Raporu. Yapay Zekâ ve Meslekler Üzerine Etkisi. İçinde; *Geleceğin Meslekleri çalışmaları*. 5 Kasım 2019, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı, Ankara, Türkiye, ss. 36-55.
- TEKSİF. (2024). Eylül 2024 Açlık Ve Yoksulluk Sınırı. http://www.teksif.org.tr/agustos-2024-aclik-ve-yoksulluk-siniri-19-271_tl_icerik_10248-1.html (21.10.2024)
- Tezcan, M. (1985). *Eğitim sosyolojisi*. Ankara Üniversitesi. (4). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Tezcan, M. (1993). *Eğitim sosyolojisinde çağdaş kuramlar ve Türkiye*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Toydemir, M. E. (2021). *Durkheim'in toplum kuramında organik dayanışmalı toplumlarda hukukun ahlaki niteliği*. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Toker, A. (2022). Sosyal bilimlerde nitel veri analizi için bir kılavuz. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (51), 319-345.
- Tuncel, H. D. (2022). İbn Haldun'un Bedevi-Hadari ve Emile Durkheim'in Organik-Mekanik Toplum Açıklamalarının Karşılaştırılması. *Açık Pencere*.
- Turhan, M. S. (2017). İçi Boşaltılmış Bir Kavram: İş Bölümü. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(1), 26-41.
- Turan, Ü. ve Kayıkçı, K. (2019). Lise Son Sınıf Öğrencilerinin Meslek Seçiminde Okul Rehberlik Hizmetlerinin Rolü. *E-International Journal of Educational Research*, 10(1), 15-33.
- Turan, N. (2018). Çalışma mutluluğu: Kavram ve kapsam. *Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 37(1), 169-212.
- TÜİK. (2024). *Gelir Dağılımı İstatistikleri, 2023*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-Dagilimi-Istatistikleri-2023-53711> (24.04.2024).

- TÜİK. (2024). *Dünya Nüfus Günü, 2024*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dunya-Nufus-Gunu-2024-53680> (22.10.2024).
- TÜİK. (2024). *İşgücü İstatistikleri, Mart 2024*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC%C4%B0statistikleri-Mart-2024-53510&dil=1> (22.10.2024).
- Uçkun, C. G., Latif, H. ve Öztürk, Ö. F. (2013). İşletmelerde Yönetici Adayı Havuzu Yöntemiyle, Yönetici Adaylarının Belirlenmesi (Thy Uygulaması). *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, 3(3), 36-46.
- Uyanık, A. S. ve Tokyürek, H. (2021). Xuanzang Biyografisi IX'da Yer Alan Meslek Adları. *International Journal of Old Uyghur Studies*, 3(1), 43-74.
- Ünal, A. Z. (2018). *Toplumsal Tabakalaşma ve Hareketlilik (Olgular Kuramlar Kavramlar)*. (4). Ankara: Atıf Yayınları.
- Ünal, L. I. ve Özsoy, S. (1999). Modern Türkiye'nin Sisypheos miti: Eğitimde fırsat eşitliği. *İçinde; 75. yılda eğitim*, (Ed: F. Gök), ss. 39-72. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Üstün, A. ve Yiğit, A. (2022). Mesleki eğitimde yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri. *Journal Of Social, Humanities And Administrative Sciences (Joshas)*, 8(54), 827-839.
- Yaşar, M. M. (2014). *Sosyoekonomik açıdan eğitimde fırsat eşitliği: Giresun örneği*. (Yayınlanmamış yüksek lisan tezi). Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun.
- Yaşlıoğlu, D. T. ve Yaşlıoğlu, M. (2021). İş bölümünün evrimi: antik çağdan klasik yönetim düşüncesine bir inceleme. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 181-191.
- Yanıklar, C. (2010). Kültürel Sermaye, Eğitim ve Toplumsal Tabakalaşma: Pierre Bourdieu'nün Yeniden Üretim Kuramına Eleştirel Bir Bakış. *Sosyoloji Dergisi*, (22), 121-138.
- Yavaş, E. N. (2022). *Türkiye'de eğitim istihdam ilişkisi ve genç işsizliği sorunu*. (Yüksek Lisans Tezi). T.C. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Yavuzaslan, K. ve Dağlıoğlu, C. (2019). Türkiye'nin genç işsizlik sorunu ve üniversite öğrencilerinin meslek seçim bilinci. *Current Academic Studies In Economic Sciences*, 673-687.
- Yeşilyaprak, B. (1986). Gençlere meslek seçiminde yapılacak yardımlar. *Eğitim ve Bilim*, 10(59).
- Yıldıran, M. (2023). Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Büyüklüğü Ve Vergi Kaybı (2005-2023). *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 12(34), 335-351.
- Yılmaz, F. G. (2014). Farklı ülkelere göre yaygın mesleki eğitim. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 36-44.
- Yılmaz, Ö. (2021). Eğitim & Ekonomi. *İçinde; Eğitimin Kavramsal Temelleri 2 Multidisipliner Bakış*, (S. Karabatak), ss. 179-194. İstanbul: Efe Akademi Yayınevi.
- Yörük, S., Dikici, A. ve Uysal, A. (2002). Bilgi Toplumu ve Türkiye'de Mesleki Eğitim. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 299-312.
- Yurt, Ş. ve Şişman, Y. (2024). Kayıt Dışı istihdam: Sosyal Adaletsizlikler. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 15(1), 63-84.
- Yüksel, M. (2015). *Eğitim-istihdam ilişkisi bağlamında yükseköğretim programlarının değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Zengin, T. ve Tabancalı, E. (2024). Türkiye'de Eğitim Örgütlerinde Yetenek Yönetimi: Meta Sentez Araştırması. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 13(1), 242-260.

EKLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Ek 1: Araştırmada Kullanılan Görüşme Formu.....	171
Ek 2: Etik Kurul Onayı.....	174
Ek 3: Afyonkarahisar Valiliği İl Milli Eğitim Müdürlüğü Araştırma İzni Onayı	175
Ek 4: Afyonkarahisar Valiliği İl Milli Eğitim Müdürlüğü Araştırma İzni Onayı	176

Ek 1: Araştırmada Kullanılan Görüşme Formu

GÖRÜŞME FORMU

Merhabalar! Ben Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi Melisa BAYRAM. Dr. Öğr. Üyesi İlteriş YILDIRIM danışmanlığında yürüttüğüm “Çalışma Hayatındaki Ekonomik Sorunların Öğrencilerin Meslek Tercihlerine Etkisi: Afyonkarahisar Örneği” başlıklı tez çalışması kapsamında bu alan araştırmasını gerçekleştiriyorum.

İzninizle sizinle bu çerçevede görüşme yapmak istiyorum. Size bazı sorular sorarak cevaplamanızı isteyeceğim. Görüşmemizi daha sonra çözümlerken yardımcı olması için yine izninizle sesli olarak kaydedeceğim.

Bu görüşme kapsamında söyleyeceklerinizin tümü gizlidir. Bu bilgileri araştırmacılar dışında kimsenin görmesi mümkün değildir. Araştırma sonuçları raporlaştırılırken isim vs. kişisel bilgiler asla kullanılmayacaktır.

Katılımcı: ..... Tarih ve Saat: .....

SOSYO-EKONOMİK, DEMOGRAFİK GÖSTERGELER

1. Yaş (.....)
2. Cinsiyet (.....)
3. Okul (.....)
4. Lise Temel Alan (.....)
5. Anne/Baba Sağlığı (Anne:..... Baba:.....)
6. Anne/Baba (◊ Beraber /◊ Ayrı)
7. Anne-Babanın Eğitim Durumu (...../.....)
8. Anne-Babanın Mesleği (...../.....)
9. Kardeş Sayısı (.....)
10. Ailenin Gelir Durumu (.....)
11. Ailenin Yaşadığı Yer (.....)

Ek 1 (Devam): Araştırmada Kullanılan Görüşme Formu

TEMATİK SORULAR

TÜRKİYE’DE ÇALIŞMA HAYATININ EKONOMİK SORUNLARI

1. Sizce Türkiye’de çalışma hayatında ne tür zorluklar vardır?
2. Türkiye’de meslekler ve çalışma hayatına ilişkin ekonomik zorluklar hakkında neler düşünüyorsunuz?
3. Çalışma hayatının ekonomik sorunlarının çözülebilmesine ilişkin olarak ne düşünürsünüz?
4. Çalışma hayatının ekonomik sorunları ile okul, sınav süreçleri arasındaki ilintiyi nasıl değerlendirirsiniz?
5. Üniversite eğitimi gerektirmeyen meslekler hakkında ne düşünüyorsunuz? Türkiye’de bu tür mesleklerin ekonomik koşulları sizce nasıldır?

MESLEK TERCİHİNE GENEL BAKIŞ

6. Meslek seçimini belirleyen faktörler sizce neler olmalıdır?
7. Üniversite sınavlarına hazırlık dönemindeyken. Hangi mesleği seçeceğinize dair kriterleriniz nelerdir?
8. Saygınlık ve başarı kelimeleri sizin için neyi ifade etmektedir?
9. Yöneldiğiniz ya da tercih etmeyi düşündüğünüz mesleği kendi tercihlerinize göre ya da çevresel faktörlere göre tercih edip etmediğiniz noktasında ne düşünürsünüz? Tercihleriniz ve beklentilerinizi daha çok dış faktörler belirliyor olabilir mi?
10. Bir mesleğin size sağlayacağı maddi(somut) ve manevi(soyut) kazanımlar neler olabilir? Bunlardan hangisi sizin için önemlidir? Neden?

MESLEK TERCİH SÜRECİNİN EKONOMİK BAĞLAMI

11. Tercih etmeyi düşündüğünüz meslek nedir? Tercihinizin gerekçesinde ekonomik sorunların etkisi nedir?
12. Seçmeyi düşündüğünüz meslekten ekonomik anlamda beklentileriniz nelerdir?
13. Meslek seçiminde ilgi ve yeteneklerinizi ekonomik gerekçelere kıyasla ne kadar dikkate alıyorsunuz?

Ek 1 (Devam): Araştırmada Kullanılan Görüşme Formu

14. İçinde yaşadığınız toplumun kültürel ve ekonomik yapısı ile meslek tercihiniz arasında ne tür bir ilişki vardır?

15. Çalışma hayatının ekonomik koşulları düşünüldüğünde, ailenizin meslek tercihinize yaklaşımını nasıl yorumlarsınız?

16. Maddi geliri yeterli olmayan meslekler hakkında ne düşünüyorsunuz?

17. Geliri daha iyi olsaydı eğitimi almayı isteyeceğiniz meslekler nelerdir?

LİSE EĞİTİMİNDEKİ TEMEL ALANLARA İLİŞKİN YAKLAŞIM

18. Sosyo-ekonomik koşullar açısından, sosyal bilimler ve o alandaki mesleklere karşı bakış açınız nedir?

19. Sosyo-ekonomik koşullar açısından, doğa (fen) bilimlerine ve o alandaki mesleklere karşı bakış açınız nedir?

20. Sosyal alandaki mesleklerin genel olarak gördüğü ilgi ya da ilgisizliğe bakılırsa bu tür mesleklerin değerini nasıl yorumlarsınız?

21. Hangi temel alana yönelmeyi düşünüyorsunuz? Neden?

Ek 2: Etik Kurul Onayı

Evrak Tarih ve Sayısı: 21.12.2023-234744

T.C.	
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ	
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLERİ BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU KARARLARI	
TOPLANTI SAYISI:18	KARAR TARİHİ: 20.12.2023
KARAR 2023/403	
Üniversitemiz Fen Edebiyat Fakültesi öğretim elemanı Dr. Öğr. Üyesi İlteriş YILDIRIM tarafından yürütülen (Diğer Araştırmacılar: Melisa BAYRAM), "Çalışma Hayatındaki Ekonomik Sorunların Öğrencilerin Meslek Tercihlerine Etkisi: Afyonkarahisar Örneği" başlıklı yüksek lisans tezi kapsamında kullanılacak veri toplama araçlarının, etik açıdan sakıncalı olmadığına, katılanların oy birliği ile karar verildi.	
ASLI GİBİDİR	
e-imzalıdır	
Prof. Dr. Mustafa GÜLER	
Sosyal ve Beşeri Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurul Başkanı	

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Evrak Doğrulaması <https://turkiye.gov.tr/ebd?eK=5381&eD=BSAKYHK2PU&eS=234744> adresinden yapılabilir.

Ek 3: Afyonkarahisar Valiliği İl Milli Eğitim Müdürlüğü Araştırma İzni Onayı

AKÜ Evrak Tarih ve Sayısı: 17.01.2024-242001

T.C.
AFYONKARAHİSAR VALİLİĞİ
İl Milli Eğitim Müdürlüğü

Sayı : E-49809702-605.01-94491190
Konu : Melisa BAYRAMon Araştırma İzni

16.01.2024

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE
(Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı)

İlgi: a) Valilik Makamı'nın 16/01/2024 tarihli ve E-49809702-605.01-94412770 sayılı Oluru.
b) 08/01/2024 tarihli ve E-81478198-100-238881 sayılı yazınız.

Üniversiteniz Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Tez Yüksek Lisans Programı öğrencisi Melisa BAYRAM'ın "Çalışma Hayatındaki Ekonomik Sorunların Öğrencilerin Meslek Tercihlerine Etkisi: Afyonkarahisar Örneği" konulu tez çalışmasında kullanılmak üzere 2023-2024 Öğretim Yılı içinde Müdürlüğümüze bağlı ilgi (b) yazı ekinde belirtilen okullarda öğrenim gören öğrencilere uygulama çalışması yapılabilmesine dair ilgi (b) talebinde bulunulmuştur.

Müdürlüğümüz AR-GE Birimi tarafından "Milli Eğitim Bakanlığı Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü" 21/01/2020 tarihli ve 81576613-10.06.02-E.1563890 sayılı yazısı ile yayımlanan 2020/2 No'lu Genelge doğrultusunda incelemiş olup ilgi (a) "Valilik Oluru" ve onaylanmış veri toplama aracı ekte gönderilmiştir.

Bilgilerinizi ve gereğini arz ederim.

Miraç SÜNNETCİ
İl Milli Eğitim Müdürü

Not: Çalışmalar tamamlandıktan sonra sonuçlarının birer örneğinin İl Milli Eğitim Müdürlüğüne teslim edilmesi zorunludur.

EKLER:

- Makam Onayı ve yazı ekleri

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Adres : İLMEM Ar-Ge

Belge Doğrulama Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/meb-ebys>

Telefon No : 0 (272) 213 76 03 / 1045

Bilgi için: Necla TABAK

E-Posta: afyonstrateji@gmail.com

İnternet Adresi: arge03@meb.gov.tr

Unvan : Öğretmen

Kep Adresi : meb@hs01.kep.tr

Faks: _____

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. <https://evraksorgu.meb.gov.tr> adresinden 0aa1-4069-34d9-9cb3-4e9b kodu ile teyit edilebilir.

Ek 4: Afyonkarahisar Valiliği İl Milli Eğitim Müdürlüğü Araştırma İzni Onayı

T.C.
AFYONKARAHİSAR VALİLİĞİ
İl Milli Eğitim Müdürlüğü

Sayı : E-49809702-605.01-94412770
Konu : Melisa BAYRAM'ın Araştırma İzni

16/01/2024

VALİLİK MAKAMINA

İlgi : a) Milli Eğitim Bakanlığı Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğünün 2020/2 sayılı Genelgesi.
b) Afyon Kocatepe Üniversitesi Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı'nın 08/01/2024 tarihli ve E-81478198-100-238881 sayılı yazısı.

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Tez Yüksek Lisans Programı öğrencisi Melisa BAYRAM'ın "Çalışma Hayatındaki Ekonomik Sorunların Öğrencilerin Meslek Tercihlerine Etkisi: Afyonkarahisar Örneği" konulu tez çalışmasında kullanılmak üzere 2023-2024 eğitim-öğretim dönemi içinde Müdürlüğümüze bağlı ilgi (b) yazı ekinde ismi belirtilen okullardaki öğrencilere ilgi (a) genelgenin hükümleri doğrultusunda uygulama çalışması yapması, çalışmalarını tamamladıktan sonra sonuçlarının birer örneğini İl Milli Eğitim Müdürlüğüne teslim etmesi şartıyla, araştırma yapmaları Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Makamlarınızca da uygun görülmesi halinde olurlarınıza arz ederim.

Miraç SÜNNETCİ
İl Milli Eğitim Müdürü

OLUR
<...>
Mehmet KEKLİK
Vali a.
Vali Yardımcısı

Ek:
- İlgi Yazı ve Ekleri (13 Sayfa)

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Adres : Selçuklu Mah. Adnan Kahveci Cad. No: 24/1 Afyonkarahisar

Belge Doğrulama Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/meb-cbys>

Telefon No : 0 (272) 213 76 03

Bilgi için: Mahmut İSTER

E-Posta:

Unvan : Memur

Kep Adresi : mecb@hs01.kep.tr

İnternet Adresi:

Faks:

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. <https://evraksorgu.meb.gov.tr> adresinden 4443-17f1-38d9-a424-5267 kodu ile teyit edilebilir.